

КОЛ ЕКЦИЯ · АМЕРИКА ХХ ·

РОБЪРТ М. ПЪРСИГ

*Дзен и изкуството
да се поддържа
мотоциклет*

ИЗДАТЕЛСТВО · ПАРАДОКС ·

РОБЪРТ М. ПЪРСИГ

**ДЗЕН И ИЗКУСТВОТО ДА СЕ
ПОДДЪРЖА МОТОЦИКЛЕТ**

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА
СТОЙНОСТИТЕ**

Превод: Павел Главусанов

chitanka.info

Думата е пръст, сочещ към луната. Изучаващите дзен се стремят към самата луна, а не към сочещия пръст.

Учение извън учението, на думите и буквите не се облягай!

Целият живот е нищо, нищото е съществуване.

Той умира, аз умирам, къде може да се срещнем?

Зензин Ку Шу

Изключително значим роман. Първо вникване в най-объркващите съвременни дилеми. Интелектуално развлечение от най-висока класа.

„Ню Йорк Таймс“

БЕЛЕЖКА НА АВТОРА

Това, което следва, е почерпано от действителността. Макар че много неща промених по реторични съображения, в основата си всичко трябва да се приеме като истина. В никакъв случай обаче не бива то да се свързва с неимоверното множество понятия, относящи се към теорията и практиката на дзен-будизма. От друга страна пък, няма и кой знае каква връзка с мотоциклетите.

*А кое е добро, Федър,
и кое не е добро —
трябва ли да искаеме от когото
и да било да ни каже
тия неща?*

ПЪРВА ЧАСТ

1

Без да пускам лявата ръчка на мотоциклета, мога да видя, че часовникът ми показва осем и половина сутринта. Вятърът, дори при шестдесет мили в час, е топъл и влажен. След като е така топло и задушно в осем и половина, питам се какво ли пък ще стане след обяд.

Вятърът носи остри миризми от крайпътните мочури. Намираме се в една област на Централните низини, изпълнена с хиляди удобни за лов на патици блата, простиращи се на северозапад от Минеаполис към Дакотите. Този стар път има две бетонни платна, които не виждат кой знае какво движение, откак преди няколко години бе прокаран успореден път с четири платна. Когато преминаваме край някое блато, въздухът внезапно става по-хладен. После, когато отминем, изведнъж се стопля пак.

Щастлив съм, че отново пътувам по тия места. Затънтели, съвсем с нищо непрочути и привлекателни именно поради това. Напрежението изчезва из такива стари пътища. Друсаме се по разбития бетон между папури и ливади и после още папури и блатни треви. Тук-там се появява открито водно пространство и ако човек се вгледа внимателно, може да види диви патици по края на папурите. И костенурки... Ето един червенокрил кос.

Тупвам коляното на Крис и му показвам.

— Какво? — крещи той.

— Кос!

Казва нещо, което не чувам.

— Какво? — крещя в отговор.

Той хваща задната част на каската ми и крещи:

— Виждал съм ги много, тате!

— О! — крещя през рамо. После кимвам. Когато човек е на единадесет години, не му правят особено впечатление червенокрили косове.

Трябва да се поостарее за това. За мен всичко е смесено със спомени, каквито той няма. Студени утрини, много отдавна, в които блатните треви бяха станали кафяви, а папурите се люлееха в

североизточния вятър. Тогава острата миризма идваше от тинята, разбърквана от ловджийските ни ботуши, докато търсехме позиция в очакване на слънцето и началото на сезона за патици. Или зими, в които блатата бяха цели замръзнали и можех да вървя през лед и сняг между мъртвите папури и да не виждам нищо освен сиви небеса, мъртвило и студ. Тогава косовете си бяха отишли. Но сега през юли те са се върнали и всичко е преизпълнено с живот, и всяка педя от тия блата бръмчи и шава, и жужи, и цвърчи — едно цяло общество от милиони създания, изживявящи живота си в някаква благодушна приемственост.

Когато прекарваш отпуската си на мотоциклет, виждаш нещата по съвършено различен начин. При колата си винаги в затворено пространство и понеже си свикнал с нея, не съзнаваш, че каквото виждаш през прозореца ѝ, е просто допълнителна порция телевизия. Пътникът в нея е бездеен наблюдател и всичко се движи отегчаващо в рамката пред него.

При мотоциклета рамката липсва. Човек е в пълен допир с всичко. Става част от гледката, вече не я наблюдава, а усещането за присъствие е изумително. Този бетон, дето свисти на пет инча под краката ти, е нещо истинско, същата материя, по която стъпваш, той е тук, така слят, че не можеш да фокусираш погледа си върху него, но можеш да спуснеш крак и да го докоснеш всеки момент, и всичко това, цялото преживяване, никога не изчезва от съзнанието. Крис и аз пътуваме за Монтана с едни приятели, които карат пред нас, а може би ще се отправим и по-далеч. Плановете ни са преднамерено неопределени — по-важно е да пътуваме, отколкото да пристигнем на дадено място. Просто си караме ваканцията. Второстепенните пътища са за предпочитане. Павираните областни пътища са най-добри, след тях идват щатските шосета. Автомагистралите са най-лоши. Искаме да се движим с добра скорост, но за нас сега това значи ударението да се постави по-скоро върху „добра“, отколкото върху „скорост“. Когато човек направи тази смяна на удариенията, всичко се променя. Виещите се по хълмовете шосета са дълги, що се отнася до секундите, но са много по-приятни върху мотоциклета, където човек се накланя на завоите, а не се мята от една страна на друга в някакво затворено пространство. Пътища с малко движение са по-приятни. Пътищата без крайпътни заведения и реклами са по-добри, пътища, край които

дъбрави и ливади, овощни градини и поляни почти могат да се пипнат с ръка, където децата ти махат с ръка, когато преминаваш край тях, където хората надзвъртат от верандите си, за да видят кой е, където при спиране за напътствия и сведения отговорът проявява склонност да бъде по-дълъг, отколкото е нужно, където хората питат откъде си и от колко време пътуващ...

Преди няколко години жена ми, аз и нашите приятели започнахме да се пристрастваме към тия пътища. Използувахме ги от време на време за разнообразие или за по- пряко достигане на друга автомагистрала и всеки път гледките биваха великолепни, а ние напускахме пътя, изпълнени с чувството за отмора и наслада. Правехме това много пъти, преди да проумеем онова, което би трябвало да е очевидно: тези шосета са наистина различни от главните. Целият ритъм на живот и хората, които живеят край тях, са различни. Те не са тръгнали за никъде. Не са прекалено заети, за да бъдат внимателни. Прекрасно знаят, че нещата са преходни. Другите, отишлите в градовете преди години, както и загубеното им поколение, са забравили напълно тия неща. Откритието бе истинска находка.

Чудел съм се защо ни бе нужно толкова време да проумеем това. Виждахме го и все пак не го виждахме. Или по-скоро бяхме приучени да не го виждаме. Свикнали може би да мислим, че истинският живот принадлежи на столицата, а всичко това тук е просто отегчителна провинция. Беше объркващо. Истината чука на вратата, а ти ѝ казваш: „върви си, аз търся истината“. И тя си отива. Объркващо. Но веднъж проумели, разбира се, нищо не можеше да ни откъсне от тези пътища през уикенди, вечери, отпуски. Станали сме пристрастени мотолюбители на второстепенните пътища и открихме там неща, на които човек се учи от опит.

Например научили сме се как да откриваме добрите пътища върху картата. Ако линията се гърчи, това е добре. То означава хълмове. Ако прилича на маршрут от някой град към друг, по-голям, това е лошо. Най-добрите винаги свързват никъде с никъде и имат дубльор, по който можете да пристигнете по-бързо. Ако сте тръгнали на североизток от някой голям град, никога не следвайте дълго пътя, по който сте излезли. Напуснете града и се залутайте на север, после на изток, после пак на север и скоро ще се озовете на второстепенен път, използван само от местните хора.

Главното умение е да не се загубиш. Понеже пътищата се използват само от местните хора, които ги знаят наизуст, никой не се оплаква, ако пред кръстовищата няма пътни знаци. И често няма. А когато има, това обикновено е мъничък знак, скрит дискретно в бурените, и това е всичко. Областните организатори на движението обикновено ви предупреждават само веднъж. Ако пропуснете оня мъничък знак в бурените, това си е ваша работа, не тяхна. На всичко отгоре откривате, че пътните карти са често неточни за областните пътища. А от време на време те ви извеждат на черен път с два коловоза, после с един, който свършва в някое пасище или пък ви отвежда до задния двор на някой фермер.

Така че се движим главно по усет и като съдим по белезите, които биха могли да ни подскажат нещо. Държа компас в един от джобовете си за облачните дни, когато не можеш да се ориентираш по слънцето, и съм поставил картата в специален планшет върху резервоара, където мога да следя колко мили сме изминали от последното кръстовище и какво да търся. С тези прибори и липсата на бързане да „стигнем някъде“ нещата вървят много добре и цяла Америка просто е наша.

В Деня на труда^[1] и Деня на загиналите^[2] пътуваме цели мили, без да видим друго превозно средство, после пресичаме някая федерална автомагистрала и гледаме колите, нанизани броня о броня до хоризонта. Вътре начumerени лица. Плачещи деца на задната седалка. Все ми се ще да би имало някакъв начин да им кажа нещо, но няма, защото те се въсят и, изглежда, бързат...

Виждал съм тия блата хиляди пъти и всеки път са нови. Погрешно е да ги наречем гостоприемни. Човек би могъл със същия успех да ги нарече жестоки или безчувствени. Те са всичко това заедно, а истинската им същност разбива половинчатите представи. Ето! Голямо ято червенокрили косове се издига от гнездата в папурите, подплащено от нашия шум. Втори път плясвам Крис по коляното... тогава си спомням, че ги е виждал по-рано.

— Какво? — крещи той отново.

— Нищо.

— Добре де, какво?

— Просто проверявам дали си още тук! — крещя аз и повече не си казваме нищо.

Не можеш да водиш кой знае какъв разговор върху движещ се мотоциклет освен ако не обичаш да крещиш. Вместо това времето се прекарва в долавяне на нещата и размисъл върху тях. Върху гледките и звуците, върху настроението на времето и припомнени неща, върху машината и местността, в която си; разсъждаваш за нещата при пълно спокойствие, надълго и нашироко, без да бързаш и без чувството, че си губиш времето.

Това, което сега искам да направя, е да използвам предстоящото време, за да поговоря за някои неща, които ми дойдоха наум. Ние обикновено така бързаме, че почти няма кога да разговаряме. Резултатът е никаква безкрайна празнота от ден на ден, еднообразие, което години по-късно оставя човек да се чуди къде е отишло всичкото време и да съжалява, че си е отишло всичкото. Сега, след като имаме известно време и знаем това, бих искал да го използваме и да поговорим по-задълбочено за неща, които изглеждат важни.

Имам предвид нещо като *шътока*^[3] — това е единственото название, което мога да измисля, — като пътуващите *шътока*, които кръстосвали Америка, тази Америка, същата, дето сме сега, едновремешни поредици популярни беседи, целящи да поучават и развлечат, да обогатяват духа и да носят култура и просветление за слуха и мисълта на слушателя. *Шътока* били изместени от по-бързо развиващите се радио, кино и телевизия, но на мен ми се струва, че промяната не е била изцяло напредък. Може би поради нея потокът на националното съзнание сега се движи по-бързо и е по-широк, но като че е по-малко дълбок. Старите канали не могат да го съберат и от търсенето на нови по бреговете сякаш изникват разруха и опустощение. В тази *шътока* искам не да прокарам нови канали за съзнанието, а просто да покопая по-дълбоко в старите, които са затлачени с отломките на изтъркани мисли и твърде често повтаряни баналности. „Какво ново?“ е интересен и разширяван вечен въпрос, но ако само той те занимава, ще стигнеш единствено до безкраен парад на тривиалното и модното — тиня на утрешния ден. Бих искал вместо това да се заема с въпроса: „Кое е най-доброто?“, въпрос, който прониква по-скоро в дълбочина, отколкото на ширина, въпрос, чийто отговори като че имат свойството да отмият и отнесат тинята по течението. Има ери в човешката история, в които каналите на мисълта са били издълбани твърде дълбоко и никаква промяна не е била

възможна, нищо ново не се случвало и „най-доброто“ е било въпрос на догма, но положението сега нс е такова. Сега потокът на нашето обществено съзнание сякаш заличава собствените си брего-ве, загубил е основното си направление и цел, наводнява низините, изолира височините и ги откъсва една от друга без всякаква друга цел, освен да разхищава собствения си вътрешен заряд. Известно удълбочаване на канала като че е желателно.

Пред нас другите пътници, Джон Съдърленд и жена му Силвия, са спрели на крайпътната излетна площадка. Време е да се поразтъпчим. Докато спирам машината си до тях, Силвия сваля каската и разтръска косите си, а Джон вдига своето „БМВ“ на стойката. Не говорим нищо. Били сме заедно на толкова много пътешествия, че с един поглед разбираме какво е настроението на всеки един. В момента сме просто спокойни наблюдатели.

Пейките за излетници са пусти в тоя утринен час. Цялото място е само за нас. Джон минава през тревата до една чугунена помпа и започва да помпа вода, за да пие. Крис бавно крачи под няколко дървета отвъд тревясалата могилка към малко поточе. Аз просто гледам.

След малко Силвия сяда на дървената пейка и изпружва крака, вдига ги — ту единия, ту другия, — без да поглежда нагоре. Продължителното мълчание за нея означава униние и аз споменавам това. Тя вдига поглед и отново го свежда.

— Мисля си за всички ония хора в колите, дето идваха насреща ни — казва тя. — Първият изглеждаше така тъжен. А после следващият имаше точно същия вид, и после следващият, следващият, всички бяха еднакви.

— Те просто отиваха на работа.

Тя схваща точно, а и тук нямаше нищо необикновено.

— Нали разбиращ, работа — повтарям. — Понеделник сутрин. Полузаспали. Кой отива на работа в понеделник сутрин с усмивка?

— Просто защото изглеждаха така отнесени — казва тя. — Като да бяха всичките мъртви. Като погребално шествие — после отпуска и двата крака и остава така.

Разбирам какво иска да каже, но логически то не издържа. Човек работи, за да живее, и точно това правят те.

— Наблюдавах блатата — казвам. След малко тя поглежда към мен:

— Какво видя?

— Имаше цяло ято червенокрили косове. Вдигнаха се внезапно, когато минахме край тях.

— О!

— Зарадвах се, че ги видях отново. Те свързват нещата, мислите и останалото. Нали разбиращ?

Тя мисли известно време, после се усмихва, застанала на тъмнозеления фон на дърветата. Разбира оня особен език, който няма нищо общо с произнесените думи. Дъщеря.

— Да — казва. — Красиви са.

— Гледай да ги забележиш.

— Добре.

Джон се появява и преглежда снаряжението на мотоциклета. Оправя няколко въжета, после вдига седалката и започва да рови в кутията под нея. Изважда няколко неща на земята.

— Ако някога ти потрябва въже, не се колебай да ми поискаш — казва. — Господи, мисля, че имам тук около пет пъти повече, отколкото ми е нужно.

— Засега не искам — отвръщам аз.

— Ами кибрит? — казва той, като продължава да рови. — Лосион против слънце, гребени, връзки за обувки... връзки за обувки? За какво са ни тия връзки?

— Хайде да не започваме — отговаря Силвия. Гледат се безизразно и после прехвърлят погледи върху мен.

— Връзка за обувки може да се скъса по всяко време — казвам аз тържествено. Те се усмихват, но не един на друг.

Скоро се появява Крис и става време да тръгваме. Докато той се приготвя и се качва, те потеглят и Силвия маха с ръка. Отново сме на пътя и аз наблюдавам как се отдалечават.

Вдъхновение за *шътока*, заради което правим това пътешествие, получих от тях двамата преди много месеци и може би, макар да не съм сигурен в това, то е свързано с някакво подмолно неразбирателство помежду им.

Неразбирателството, предполагам, е нещо съвсем обикновено за всеки брак, но в техния случай изглежда по-трагично. Поне за мен.

Не е несъвместимост на характери. Друго нещо е. За което никой от двамата не може да бъде винен, но за което никой от двамата няма изход и за което не съм убеден, че и аз виждам някакво разрешение. Само идеи.

Идеите се породиха от нещо, приличащо на дребно разногласие в мненията ни с Джон по незначителен въпрос — доколко човек трябва да поддържа собствения си мотоциклет. Според мен естественото и нормалното е да използвам малките комплекти инструменти и диглянките с упътвания, които се дават с всяка малка машина, и да си регулирам клапаните и запалването. Джон се опъва. Той предпочита с тия неща да се заеме опитен механик, та да бъдат направени както трябва. Никое от двете становища не е необичайно и това нищожно разногласие нямаше да вземе такива размери, ако не карахме толкова време заедно и не седяхме така често в крайпътни ханчета с бира в ръка и не разговаряхме за каквото ни дойде наум. А наум обикновено идва онова, за което сме си мислили през този половин час или четиридесет и пет минути, откак сме разговаряли последния път. Когато става дума за пътища или времето, или стари спомени, или каквото пише във вестниците, разговорът почва да тече приятно от само себе си. Но ако съм си мислел за работата на машината и стане дума за това, направо спира да тече. Замира. Настъпва мълчание. Също както ако двама стари приятели, католик и протестант, си седят и пият бира, радват се на живота и по някакъв начин се повдигне въпросът за противозачатъчните средства. Ледено смълчаване.

И естествено, да забележиш подобно нещо, е като да си усетил, че имаш зъб с паднала пломба. Не можеш да отминеш току-тъй. Трябва да си заврещ езика в дупката, да опипаш наоколо, да го побутнеш, да го обмислиш не защото ти е приятно, а защото ти е влязло в главата и не ти излиза от ума. И колкото повече проучвам и човъркам, толкова повече се дразни той и това естествено ме кара да искам да проучвам и човъркам още повече. Не нарочно за да го дразня, а защото раздразнението ми се струва симптом на нещо по-дълбоко, нещо под повърхността, което не може да се види веднага.

Когато се говори за контрол на раждаемостта, онова, което блокира и замразява нещата, е, че не се обсъжда въпросът дали ще има

повече или по-малко бебета. Той е само на повърхността. Под нея има верски конфликт. Вярата в емпиричното социално планиране срещу вярата в божествената власт според тълкуването на католическото учение. Можете да доказвате практическата на планирането на раждаемостта, докато ви омръзне да се слушате, но няма да стигнете доникъде, защото вашият противник не приема предпоставката, че едно социално улеснение само по себе си е добро. Доброто за него има други източници, които той цени колкото (или дори повече от) обществената изгода.

Същото е и с Джон. Бих могъл да му проповядвам практическата стойност и ползата от поддържането на мотоциклет, докато прегракна, но това изобщо няма да проникне до съзнанието му. След две изречения по въпроса погледът му става стъклен и той променя темата или просто започва да гледа настрани. Не иска и да чуе за това.

По този въпрос Силвия го поддържа напълно. Тя всъщност е дори по-категорична.

— Това е цял друг свят — казва тя, когато е настроена да бъде тактична. — Като карантия — когато не е така настроена.

Те държат да не го разбират. Да не чуват за него. И колкото повече се мъча да разбера кое кара мен да харесвам техническата работа, а тях да я мразят, толкова повече истината ми се изпълзва. Основната причина за това отначало нищожно различие като че се крие много надълбоко.

Некадърност от тяхна страна се изключва веднага. И двамата са достатъчно умни. Всеки от тях би могъл да се научи да регулира клапаните на мотоциклет за час и половина, стига да насочи към това ума и енергията си, а спестените пари, грижи и време ще ги възнаградят многократно за положеното усилие. И те са наясно с това. А може и да не са. Не знам. Никога не им задавам този въпрос. Погодбре е да си я караме така.

Но си спомням как веднъж, пред някакъв бар в Севидж, щата Минесота, в един действително зноен ден, за малко щях да избухна. Постояхме в бара около час, излязохме, а машините така горещи, че човек едва може да седне на тях. Аз съм запалил и съм готов за тръгване и ето ти го Джон рита като луд механичния стартер. Усещам миризма на бензин, сякаш сме до петролна рафинерия, и му го казвам,

като смятам, че това е достатъчно, за да разбере, че машината му е задавена.

— Ъ-хъ, и аз го усещам — отвръща той и продължава да рита. И рита, и рита, и рита, и рита, и аз не знам какво още да кажа. Най-накрая съвсем не може вече да си поеме дъх, пот се стича по цялото му лице и повече не може да рита, и аз му предлагам да извади свещите, да ги изсуши и да продуха цилиндрите, докато ние се върнем за по още една бира.

О, Боже мой, не! Той не искал да се разправя с цялата тази работа.

— С цялата коя работа?

— Ами да вадя инструментите и всичко останало. Няма никаква причина да не се запали. Това е чисто нова машина и аз следвам указанията дума по дума. Ето, изтеглил съм смукача докрай, както искат те.

— Смукача докрай!

— Така пише в упътването.

— Това се отнася за студен двигател!

— Добре де, бяхме вътре най-малко половин час — вика той. Това като че ме успокоява малко.

— Днес е горещ ден, Джон — казвам. — А на двигателя му трябва по-дълго време да изстине даже и при мраз.

Той се чеше по главата:

— Добре де, а защо не го пишат в упътването? — Прибира смукача и при втория удар пали. — Изглежда, това е било — казва зарадвано.

И още на следния ден, докато бяхме близо до тази област, се повтаря същото. Тоя път бях решил дума да не продумам и когато жена ми ме кара да ида да му помогна, поклащам глава. Казвам ѝ, че докато той не види, че вече няма накъде, ще отхвърля помощта ми. Така че отиваме да седнем на сянка и да чакаме.

Забелязвам, че е свръхлюбезен със Силвия, докато рита, което означава, че е бесен, а тя го наблюдава с изписано на лицето „майната ти!“. Само един въпрос да зададе, и аз съм при него за секунда, за да поставя диагнозата, но той не го прави. Минават към петнадесет минути, докато запали.

По-късно пак пием бира край езерото Минетонка и всички около масата говорим, а той мълчи и виждам как нервите му са изпънати като струни. След всичкото време, дето мина. Навярно за да се отпусне, казва:

— Знаеш ли... когато не ще да запали като тоя път, просто... превръщам се в звяр отвътре. Хваща ме параноя. — Това като че го успокоява и той продължава: — Имаха само този единствен мотоциклет, разбиращ ли? Тая бричка. Не знаеха какво да го правят, дали да го върнат обратно на фабриката или да го продадат като старо желязо, или какво... и тогава, в последния момент, ме виждат да идвам. С хиляда и осемстотин долара в джоба. И разбраха, че проблемът им се урежда.

С монотонен глас повтарям пледоарията си за регулирането и той прави сериозен опит да слуша. Понякога наистина опитва сериозно. Но преградата се спуска отново, той отива до бара да вземе по още едно за всички и въпросът приключва.

Не е инат, не е тесногръд, не е мързелив, не е глупав. Просто няма лесно обяснение. Така че въпросът си остава висящ, някаква загадка, от чието разгадаване човек се отказва, защото просто няма смисъл да се въртиш и въртиш, и въртиш наоколо и да търсиш отговор, който не е там.

Хрумна ми, че може би аз имам неправилно мнение по въпроса, но се освободих и от тая мисъл. Повечето моторизирани пътешественици умеят да регулират машините си. Собствениците на автомобили обикновено не пипат двигателите, но всеки град, независимо от големината си, има гараж със скъпи крикове, специални инструменти и диагностична апаратура, които са достъпни за средния собственик. Освен това автомобилният двигател е по-сложен и по-трудно достъпен от мотоциклетния, така че тяхното поведение има известно оправдание. Но за мотоциклета на Джон — „БМВ Р-60“ — мога да се обзаложа, че няма да се намери техник оттук до Солт лейк сити. Ако му прегорят чукчето и наковалнята или свещите, свършено е с него. Знам, че няма резервни чукче и наковалня. Той дори не знае какво представляват. Ако му се случи това в западната част на Южна Дакота или Монтана, не знам какво ще прави. Може би ще продаде машината на индианците. В момента знам какво му е. С всички сили се

стреми да отбягва всяка мисъл по въпроса. Беемвето е прочуто с това, че не създава грижи на път, и той на това разчита.

Бих могъл да мисля, че това е просто едно тяхно особено отношение към мотоциклетите, но по-късно открих, че то се отнася и за други неща... Докато една сутрин в кухнята им ги чаках да тръгнем, забелязах, че кранът на чешмата капе. Спомних си, че капеше и последния път, когато бях тук, и че всъщност откак го помня, все си е капел. Споменах това и Джон каза, че се опитвал да го поправи, като смени уплътнителната шайбичка, но не станало. Това бе всичко, което каза. Предполагаше се, че въпросът е изчерпан. Ако се опиташ да поправиш един кран и от поправката ти не излезе нищо, значи просто ти е писано да живееш с капещ кран.

Това ме накара да се запитам в Себе си дали не ги дразни вечното „кап-кап-кап“ седмица след седмица, година след година, но не можах да забележа у тях никакво раздразнение или беспокойство, затова реших, че те просто не се дразнят от неща като течащи кранове. Някои хора не се дразнят.

Какво промени това заключение, не си спомням... някаква интуиция, някакво прозрение един ден, може би бе някаква неуловима промяна в настроението на Силвия всеки път, когато капането ставаше особено силно, а тя се опитваше да води разговор. Има много тих глас. А веднъж, когато се опитваше да надвика капането, децата влязоха, прекъснаха я и тя им се ядоса. Изглежда, гневът ѝ срещу децата нямаше да бъде чак толкова голям, ако кранът не бе капал, докато тя се опитваше да говори. Комбинацията от капането и шумните деца я накара да избухне. Онова, което ме порази тогава, бе, че тя не винеше крана и че не го винеше съзнателно. И дума не можеше да става, че не обръща внимание на този кран! Тя потискаше яда си срещу този кран и този проклет капещ кран просто щеше да я довърши! Но поради някаква причина не можеше да приеме важността на това обстоятелство.

Зашо да потиска яда си срещу капещ кран? Чудех се.

После свързах това с мотоциклетното поддържане, една от ония сигнални лампички светна в главата ми и си помислих: „А-ха!“

Не става дума нито за поддържането на мотоциклет, нито за крана. Те не могат да понасят техниката като цяло. И тогава най-различни неща започнаха да се наместват, та разбрах, че именно това е

истината. Защо Силвия се дразнеше, когато един приятел казваше, че програмирането с компютър е „творчество“? Защо всичките им скици, рисунки и фотографии нямат нищо техническо? Естествено, че няма да избухне заради тоя кран, помислих си аз. Човек винаги сдържа моментния си гняв срещу нещо, което мрази дълбоко и завинаги. Естествено, че Джон въздиша всеки път, когато се повдигне въпросът за поправка на мотоциклети, дори когато е очевидно, че той страда от това. Това е техника. Естествено, та това е очевидно. Толкова е просто, след като го разбереш. Да избягат от техниката вън сред природата, на чист въздух и слънце, това на първо място е причината да се качат на мотоциклет. Това, че ги занимавам с техника по време и на място, когато смятат, че най-после са се отървали от нея, просто попарва страхотно и двамата. Ето защо разговорът винаги секва и замръзва, когато се засегне този въпрос.

Съвпадат и други неща. Понякога те говорят с възможно най-малко на брой измъчени думи за „това“ или за „всичко това“, както например в изречението: „Просто няма спасение от това.“ И ако попитам: „От кое?“, отговорът може да бъде: „Цялата тая работа“ или „Всичко, както си е устроено“, или дори: „Системата“. Веднъж Силвия каза, сякаш се извиняваше: „Да, но ти знаеш как да се справиш с това.“ От което тогава така се възгордях, че ми беше неудобно да попитам кое „това“ и така си останах донякъде в неведение. Мислех си, че е нещо по-загадъчно от техниката. Но сега разбирам, че „това“ е било главно, ако не изцяло, техниката. Но така пак не съм точен. „Това“ е някаква сила, породена от техниката, нещо неопределено, но безчовечно, механично, безжизнено, сляпо чудовище, смъртоносна сила. Нещо омразно, от което бягат, но знаят, че не могат да се измъкнат. Тук пресилвам, но за това именно става дума. Само че не трябва да се изказва така категорично и дефинитивно. Някъде съществуват хора, които разбират нещата и ги движат, но това са технократи, те говорят на нечовешки език, когато описват с какво се занимават. Това са все части от и взаимоотношения между нечувани неща, които никога не означават нещо смислено, независимо колко често човек слуша за тях. И техните предмети, тяхното чудовище продължава да погълща земя и да им замърсява въздуха и езерата и няма начин да отвърнеш на удара с удар, и едва ли има как да избягаш.

До подобно отношение не е трудно да се стигне. Човек минава през промишлен район на голям град и ето я и няя — техниката. Високи огради с бодлива тел, заключени порти, надписи „Влизането забранено“, а отвъд, през опушения въздух, грозни странни форми от метал и тухли, чието предназначение е неизвестно и чиито господари никога няма да съзреш. За какво служат — не знаеш, защо са там — няма кой да ти каже и можеш само да се почувствуваш отчужден и отблъснат, попаднал там, където не ти е мястото. Оня, който притежава и разбира тия неща, не те иска наоколо. Цялата тая техника по някакъв начин те е превърнала в чужденец за собствената ти земя. Самата ѝ форма и външност, и тайнственост казват: „Махай се.“ Знаеш, че някъде има обяснение за всичко това и че от дейността му несъмнено има полза по някакъв непряк начин, но не това е, което човек вижда. Това, което се вижда, са табелите „Вход забранен“, „Не влизай!“ и нищо, което да служи на хората, а мънички хора, като мравки, които прислужват на тези странни неразбираеми форми. И си мислиш: дори да бях част от това, дори да не бях чужденец, щях да съм просто още една мравка, слугуваща на формите. И така, крайното чувство е враждебно и си мисля, че в последна сметка това е причината за иначе необяснимото отношение на Джон и Силвия. Всичко, което се отнася до клапани, валове и гаечни ключове, е част от онзи обезчовечен свят, а те предпочитат да не мислят за него. Не желаят да се занимават с него.

Ако е така, те не са единствените. Няма съмнение, че следват естествените си наклонности и не подражават на когото и да било. Но и много други следват естествените си наклонности и не се опитват да подражават на когото и да било, а естествените наклонности на твърде много хора си приличат в това отношение, така че, ако човек ги разглежда цялостно, както правят журналистите, ще получи илюзия за масово движение, едно масово движение срещу техниката, направо политическо, ляво течение, надигащо се комай от нищото, което заявява: „Спрете техниката! Преместете си я някъде! Махнете я оттук!“ Все още го удържа една тъничка паяжинна логика, според която без фабрики няма работа и жизнено равнище. Но има човешки сили, по-мощни от логиката. Те винаги са съществували и ако станат достатъчно силни в своята омраза към техниката, тази паяжина може да се скъса.

Клишета и стереотипи като „битник“ или „хипи“ са били въвеждани за настроени против техниката и системата хора и ще продължават да се въвеждат. Но човек не може да превърне индивидите в човешка маса просто като изкове един обобщаващ термин. Джон и Силвия не са хора от масата, както не са и повечето от останалите, тръгнали по техния път. Изглежда, че те въстават именно срещу това — да бъдат хора от масата. Смятат, че техниката има много общо със силите, които се опитват да ги превърнат в хора от масата, и това не им харесва. Засега става дума само за пасивна съпротива, бягство в извънградските местности, когато това е възможно, и други такива неща, но не е казано, че съпротивата трябва винаги да бъде пасивна.

Аз не съм съгласен с тях по въпроса за поддържането на мотоциклет, но не защото не проявявам съчувствие към отношението им към техниката. Просто си мисля, че бягството им от техниката и омразата към нея е пораженство. Буда, божеството, се чувствува така удобно в интегралните схеми на електронноизчислителната машина или скоростните предавки на мотоциклета, както и на върха на планината или в листенцата на някое цвете. Да мислиш другояче, значи да унизиш Буда, сиреч да унизиш себе си. Това е, за което искам да говоря в тази *шътокуа*.

Вече сме вън от мочурищата, но въздухът е все още така влажен, че може да се гледа нагоре, право в жълтия кръг на слънцето, сякаш небето е забулено в мъгла или смог. Но вече сме в покритите със зеленина области, фермерските къщи са чисти, бели и свежи. И няма мъгла, нито смог.

[1] *Ден на труда* — първият понеделник от септември. — Б. пр.

[2] *Ден на загиналите* — във войната от 1861–1865, както и в други войни (30 май). — Б. пр. ↑

[3] *Шътокуа* — село на едноименно езеро, разположено в щата Ню Йорк с летен образователен център; форма на обучение чрез публични сказки, получила началото си в същото село и процъфтяла в края на XIX началото на XX век. — Б. пр. ↑

2

Пътят се вие и вие... спираме да починем или да хапнем, разменяме по няколко думи и продължаваме в дългото пътешествие. Започващата следобедна умора утталожва възбудата от първия ден и ние се движим равномерно, нито бързо, нито бавно.

Ве страничен югозападен вятър и мотоциклетът сякаш от само себе си се накланя срещу поривите му, за да им противодействува. Напоследък имам някакво особено усещане, страх от нещо, като че на този път някой ни наблюдава или следи. Но напред няма и едничка кола, а в огледалото са само Джон и Силвия — доста назад.

Още не сме стигнали Дакотите, но обширните поля показват, че сме ги доближили. Някои са посинели от цветовете на лена, които се люлеят в дълги вълни като повърхност на океан. Хълмовете са станали възвищения и сега господствуват над всичко останало освен небето, което изглежда по-обширно, фермерските постройки в далечината са така малки, че едва ги виждаме. Гледката започва да става по-просторна.

Няма място или точно определена линия, където да свършват Централните равнини и да започват Великите равнини. Има една постепенна промяна, която схващаш неочеквано, изведнъж, сякаш излизаш от пристанище, където вълничките са бръчкали безредно морската повърхност, после забелязваш, че те са започнали да се издуват нависоко, обръщаш се и не виждаш вече суша. Тук има по-малко растителност и изведнъж разбирам, че дърветата тук вече не са саморасли. Те са донесени и засадени тук около къщите и в редове между нивите, за да спират вятъра. А там, където не са били засадени, липсват храсталаци и филизи — само трева, понякога смесена с диви цветя и бурени, но най-често трева. Това е вече царството на тревите. Ние сме в прерията.

Имам чувството, че никой от нас не си дава напълно сметка какво ще представляват четири юлски дни в тази прерия. Спомените за пътуванията с кола са свързани винаги с равнина и огромна пустош, докъдето ти стига погледът, страхотно еднообразие и отегчение, докато

караш час след час, без да стигаш доникъде, като се чудиш колко ли ще продължи все така без един-единствен завой по пътя, без никаква промяна в терена чак до самия хоризонт.

Джон се беспокоеше, че Силвия трудно би изтърпяла такова пътуване и смяташе да я накара да отлети до Билингз, щат Монтана, но тя и аз го разубедихме. Аз изтъкнах, че физическите неудобства имат значение само ако настроението не е в ред. Тогава се хваща за всяко нещо, което ти причинява неудобство, и казваш, че то е причината. Но ако настроението е добро, тогава физическото неудобство не е кой знае какво. А като си мислех за настроенията и чувствата на Силвия, не можех да си представя, че ще вземе да се оплаква.

Освен това да пристигнеш в Скалистите планини със самолет, означава да ги видиш по един начин — като красива гледка. Но да пристигнеш след дни на трудно пътуване през прерията, значи да ги видиш иначе — като цел, като обетована земя. Ако Джон, аз и Крис пристигнеме с това чувство, а Силвия дойдеше, видяла ги като „прелестни“ и „красиви“, помежду ни би имало повече разногласия, отколкото щяха да ни причинят жегата и еднообразието на Дакотите. От друга страна, аз обичам да разговарям с нея, а трябва да мисля и за себе си.

В себе си, когато гледам тези поля, аз ѝ казвам: „Виждаш ли?... Виждаш ли?“ и мисля, че вижда. След това се надявам, че в тая прерия ще види и усети нещо, за което съм се отказал да говоря на други. Нещо, което съществува тук, защото всичко останало не съществува, а то може да се забележи, защото другите неща ги няма. Понякога тя изглежда така потисната от еднообразието и отегчителността на градския си живот, че си мислех: може би в тая безкрайна трева и вятър ще види нещо, което понякога идва, след като сме се примирили с еднообразието и отегчението. То е тук, но не мога да му намеря название.

А сега на хоризонта виждам друго нещо, което не мисля, че другите забелязват. Далеч на югозапад — това може да се види само от върха на този хълм — небето завършва с тъмна ивица. Наближава буря. Може би това ме е беспокояло. Прогонвал съм го нарочно от съзнанието си, но през цялото време съм знал, че при тази влажност и

вятър то е повече от вероятно. Твърде зле като за първи ден, но, както казах по-горе, върху мотоциклет човек не просто наблюдава картина, а е в нея и бурите съвсем определено са нейна част.

Ако са просто гръмонасни облаци или разкъсанни маси, човек може да опита да ги заобиколи. Но не са. Тази дълга тъмна ивица без никакви перести облаци отпред е студен фронт. Студените фронтове предвещават истинска буря, а когато идват откъм югозапад — особено силна буря, често дори ураган. Когато идват, най-добре е просто да се скриеш в миша дупка и да ги оставиш да си отминат. Не траят дълго, а прохладният въздух след тях прави пътуването приятно.

Топлите фронтове са най-лоши. Те могат да траят с дни. Спомням си, бяхме с Крис на пътешествие в Канада преди няколко години, преминахме около 130 мили и попаднахме в топъл фронт, за който забелязахме множество предзнаменования, но не ги разбрахме. Цялото преживяване бе някак си глупаво и мрачно.

Бяхме с малък мотоциклет с шест и половина конски сили, доста претоварен с багаж и доста облекчен откъм здрав разум. Машината можеше да развие най-много четиридесет и пет мили в час при умерен насрещен вятър. Не беше мотоциклет за пътешествия. Стигнахме до голямо езеро в Норт Уудс първата вечер и нощувахме в палатка под дъждовна буря, която продължи до сутринта. Забравих да изкопая канавка около палатката и към два през нощта воден поток проникна вътре, като намокри и двата спални чувала. На сутринта бяхме наквасени, потиснати и недоспали, но си помислих, че ако просто продължим пътуването, дъждът след известно време ще спре. Нямахме този късмет. Към десет часа небето бе така притъмняло, че всички коли караха на фарове. И тогава стана каквото стана.

Облекли бяхме онези пончо, които ни служиха за палатка през нощта. Сега те се разпъваха като платна и намаляваха скоростта ни до тридесет мили в час при пълна газ. Водата върху шосето стана два инча дълбока. Гръмотевици избухваха навсякъде около нас. Спомням си лицето на някаква жена как ни гледа изненадано от прозореца на една кола — чудеше се какъв дявол търсехме с мотоциклет в такова време. Сигурен съм, че не бих могъл да й кажа.

Мотоциклетът намали до двадесет и пет, после до двадесет. След това започна да прекъсва, да кашля, пука и трещи, докато, едва

пълзящи с пет-шест мили в час, намерихме някаква стара смотана бензиностанция край едно сечище и спряхме.

По това време, като Джон, не си бях дал труда да науча нещо за поддържането на мотоциклет. Спомням си, че с пончото над главата — за да не вали върху резервоара — разклатих мотоциклета между краката си. Стори ми се, че вътре се разплиска бензин. Прегледах свещите, прегледах чукчето и наковалнята, прегледах карбуратора и ритах стартера, докато се изтоших.

Влязохме в бензиностанцията, която бе комбинирана с бирария и ресторант, и ядохме прегорял стейк. После излязох и опитах отново. Крис непрекъснато ми задаваше въпроси, които започнаха да ме дразнят, защото той не разбираше сериозността на положението. Накрая проумях, че е безсмислено, отказах се и ядът ми към него премина. Обясних му колкото може по-внимателно, че всичко свърши. През тази отпуска нямаше да ходим никъде с мотоциклет. Крис предлагаше да предприемем нещо, като да проверя бензина, което бях сторил, или да намерим механик. Но такива нямаше. Само отсечени борове, храсти и дъжд.

Седях с него в тревата край пътя, победен, вторачен в дърветата и храсталака. Отговарях търпеливо на всички въпроси на Крис и с течение на времето те ставаха все по-малко и по-малко. И тогава Крис най-после разбра, че пътешествието ни с мотоциклет наистина е приключило и започна да плаче. Беше на осем години, струва ми се.

Върнахме се на стоп до нашия град, наехме ремарке, закачихме го към колата, после се върнахме за мотоциклета, натоварихме го и го довлякохме до града, а после започнахме всичко отначало с кола. Но не беше същото. И не ни беше кой знае колко забавно.

Две седмици след края на отпуската една вечер след работа свалих карбуратора, за да разбера къде е повредата, но не можах да открия нищо. За да го почистя от мръсотията, преди да го върна на мястото, отворих кранчето на резервоара за малко бензин. Нищо не изтече. В резервоара нямаше бензин. Не можех да повярвам на очите си. И сега едва го вярвам.

Стотици пъти ми се е искало да се ритна за тая глупост и не вярвам някога най-после да я прегълътна. Очевидно онова, което бях чул да се плиска, е бил бензинът в резервната секция, която изобщо не бях включвал. Не бях проверил внимателно, защото предварително бях

решил, че повредата на двигателя е причинена от дъждът. Тогава не разбирах колко са глупави подобни прибързани предположения. Сега сме с мотоциклет с двадесет и осем конски сили и се отнасям много сериозно към поддържането му.

Изведнък Джон ме задмина с насочена надолу длан — сигнал за спиране. Намаляваме и търсим място да спрем на чакълестия банкет. Ръбът на бетонната настилка е остръ, а чакълът е рохкав и аз хич не съм във възторг от тази маневра.

Крис пита:

— Защо спираме?

— Мисля, че пропуснахме пътя, по който трябваше да завием — каза Джон.

Поглеждам назад и не виждам нищо.

— Не забелязах никакъв знак — казвам.

Джон клати глава:

— Голям беше като врата на хамбар.

— Наистина ли?

И той, и Силвия кимат.

Той се надвесва, гледа в картата ми и сочи къде е било кръстовището и после друго кръстовище с автомагистрала пред нас.

— Вече сме я пресичали тая автомагистрала — казва. Виждам, че е прав. Неудобно положение.

— Да се връщаме ли или да продължаваме? — питам.

Той мисли.

— Ами струва ми се, че няма причини да се връщаме. Както и да е. Нека продължим. Ще стигнем там, така или иначе.

Сега, като се мъкна подире им, си мисля: защо трябва да ги върша такива? Едва успях да забележа автомагистралата. А току-що забравих да им кажа за бурята. Нещата започват да стават малко обезпокоителни.

Масата буреносни облаци сега е по-голяма, но въщност не напредва така бързо, както аз си мислех. Това не е много добре. Когато идват бързо, те и си отиват бързо. Когато идват бавно като сега, могат да те задържат доста време.

Свалям една ръкавица със зъби, посягам надолу и пипам страничния алуминиев капак на двигателя. Температурата е добра.

Твърде горещо, за да задържа там ръката си, и не дотолкова, че да я изгоря. Тук всичко е наред.

При двигател с въздушно охлаждане като този прегряването може да предизвика блокиране. Тази машина е имала само едно... всъщност три такива. Аз я проверявам от време на време, както бих преглеждал пациент, прекарал инфаркт, макар и да изглежда излекуван.

При блокиране буталата се разширят от прекомерната топлина, стават твърде големи за стените на цилиндите, задират в тях, понякога сякаш се заваряват, и блокират задното колело, като целият мотоциклет поднася. Когато блокира първия път, главата ми политна към предното колело, а спътникът почти ми се качи отгоре. При скорост около тридесет мили в час буталата се раздвишиха и машината заработи, но аз излязох от пътя и спрях, за да видя каква е повредата. Единственото, което се сети да каже спътникът ми, бе:

— Защо го направи?

Свих рамене, объркан бях колкото него, стоях си там покрай профучаващите коли и просто гледах. Двигателят бе така загрял, че въздухът над него трептеше, а ние усещахме излъчваната топлина. Когато го допрях с влажен пръст, зацвърча като нагорещена ютия и се прибрахме вкъщи бавно, с нов шум — едно чукане, което означаваше, че буталата вече не прилягат пътно и е необходим сериозен ремонт.

Закарах машината в сервиз, защото смятах, че няма смисъл аз да се заемам с нея, да изучавам всички сложни подробности, може би да поръчвам части и специални инструменти и изобщо цялото това губивреме, когато бих могъл да намеря някой, който да свърши работата по-бързо — горе-долу както би постъпил Джон.

Сервизът представляваше нещо по-различно от тия, дето бях виждал. Механиците, които едно време изглеждаха до един като ветерани, сега приличаха на деца. Едно радио свиреше с пълна сила, а те се кълчеха наоколо, говореха си и сякаш не ме забелязваха. Когато един от тях най-накрая се приближи, едва чу шума от буталата и каза: „О, да. Клапаните.“

Клапани? Тогава трябваше да разбера какво предстои.

След две седмици им платих сметката от 140 долара, внимателно карах мотоциклета на различни ниски скорости, за да го разработя, и след хиляда мили го пуснах на пълни обороти. При около 75 мили в

час той блокира отново и отпусна при тридесет — същото както преди. Когато им го закарах обратно, те ме обвиниха, че не съм го разработил правилно, но след много препирни се съгласиха да го погледнат. Ремонтираха го отново и този път сами излязоха да го изпитат на висока скорост.

Сега им блокира на тях.

При третия ремонт два месеца по-късно те смениха цилиндите, поставиха по-големи жигльори за главното дозиращо устройство на карбуратора, увеличили временно на запалването, та да загрява колкото е възможно по-малко, и ми казаха: „Не го карайте бързо.“

Потънал бе в мръсотия и не иска да запали. Видях, че кабелите на свещите са откачени, съединих ги, запалих и сега действително се разнесе чукане на клапаните. Не ги бяха регулирали. Казах за това и момчето дойде е френски ключ, нагласен за друг размер гайки, и набързо съсиша двата алюминиеви капака на клапаните.

— Дано имаме такива в склада — каза.

Кимнах.

Донесе чук и секач и започна да отделя капаците с удари. Секачът проби единия алюминиев капак и видях как го забива право в главата на двигателя. При следващия удар изобщо не улучи длетото, удари главата с чука, като отчупи части от две охладителни ребра.

— Моля ви, спрете — казах любезно е чувството, че това е някакъв кошмар. — Дайте ми само два нови капака и ще си го взема в това състояние.

Излязох оттам колкото можех по-бързо, с чукащи клапани, пробити капаци, мръсен двигател и по пътя усетих ненормални вибрации при скорост над двадесет. Спрях до тротоара и открих, че два от четирите окачващи болта на двигателя липсваха, а на третия нямаше гайка. Целият двигател висеше само на едни болт. Регулиращият болт на ангренажната верига също липсваше, което означаваше, че, така или иначе, е безнадеждно да се опитвам да регулирам клапаните. Кошмар.

Мисълта Джон да повери своето „БМВ“ в ръцете на някой от тия хора е нещо, което не съм обсъждал с него. А може би трябва.

Открих причината за блокиранятията след няколко седмици, докато чаках да се случи отново. Това бе шайба колкото монета от двадесет и

пет цента, заклещена в маслопровода, която не позволяваше на маслото да достига главата при високи скорости.

Въпросът „Защо?“ ме мъчи непрекъснато и се превърна в основна причина да поискам да проведе тази *шътока*. Защо претупаха така работата? Това не бяха хора, бягащи от техниката като Джон и Силвия. Това бяха самите техници. Захванаха се за една работа и я свършиха като шимпанзета. Нямаше никакво лично отношение. Нямаше никаква видима причина. И аз се опитах да си припомня онази работилница, това кошмарно място, опитах се да си припомня нещо, което би могло да бъде причината.

Радиото бе една нишка. Човек не може действително да мисли сериозно за работата си и в същото време да слуша радио. Може би не смятала, че работата им има нещо общо с мисълта — просто въртене на гаечни ключове. По-приятно е, ако можеш да си въртиш ключовете, докато слушаш радио.

Привързаността им бе друга нишка. В бързината си просто разхвърляха нещата наоколо, без да гледат къде. Повече пари се печелят така — ако човек не се сети, че всъщност отива повече време или пък работата е по-лоша.

Но най-сериозната нишка, струва ми се, бяха израженията им. Трудно е да се опишат. Добродушни, приветливи, говорчии — и незаинтересовани. Бяха като наблюдатели. Човек имаше чувството, че са попаднали там случайно и някой им е дал по един ключ. Те не принадлежаха на професията си. Нищо в тях не казваше: „Аз съм механик.“ В пет часа следобед или някъде там осемте им часа свършват и човек е сигурен, че прекъсват работа и повече не се сещат за нея. Те вече се опитваха да не мислят за работата си дори и когато я вършат. По свой собствен начин постигаха същото като Джон и Силвия — да живеят с техниката, без всъщност да имат нещо общо с нея. Или по-точно имаха нещо общо, но личността им не участвуваше. Отдалечени, безразлични, заети бяха с работата си, но не мислеха за нея.

Не само че тези механици не намериха заклещената шайбичка, но очевидно именно механик я е бил заклещил, като е сглобявал неправилно страничния капак. Спомних си, че на предишния собственик някакъв механик бил казал, че капакът се поставя трудно.

Ясно. Заводският наръчник предупреждава за това, но и оня техник е бързал като останалите или пък малко го е било грижа.

По време на работата си мислех за същата липса на заинтересованост в наръчниците за електронноизчислителни машини, които редактирах. С писане и редактиране на технически наръчници си изкарвах хляба през останалите единадесет месеца от годината и затова знам, че са пълни с грешки, неясноти, пропуски и така заплетена информация, че човек трябва да ги чете по пет-шест пъти, за да разбере нещо. Но това, което за пръв път ми дойде наум, бе приликата на тези наръчници със зрителското отношение, което забелязах в работилницата. Това бяха наблюдателски наръчници. Такова качество просто им бе вградено. Всеки ред съдържаше мисълта, че „това е машината, изолирана във времето и пространството от всичко останало във вселената. Тя не е свързана с теб, ти не си свързан с нея освен със задължението да превключваш определени прекъсвачи, да поддържаш напрежението, да внимаваш да не закъсаш...“ и т.н. Това е. В отношението си към машината механиците не се различаваха от отношението на наръчника към машината или от отношението, което имах аз, когато закарах мотоциклета там. Всички ние бяхме наблюдатели. И тогава ми хрумна, че няма наръчник, който действително да е посветен на поддържането на мотоциклет, на най-важната негова страна. Да те е грижа за онова, което вършиш, се смята или за неважно, или за подразбиращо се от само себе си.

Мисля, че при това пътуване ще трябва да разгледаме тоя въпрос, да го проучим малко, да разберем дали в странното разделяне на това, което човек е, от онова, което върши, няма да открием никакъв отговор на въпроса какво по дяволите е събъркано в този ХХ век. Не искам да прибързвам. Прибързването също е част от убийствения манталитет на ХХ век. Щом искаш да прибързаш в нещо, това значи, че то вече не те интересува и искаш да преминеш към други неща. Искам да го обмисля бавно, но внимателно и задълбочено, със същото отношение, което, спомням си, беше налице малко преди да намеря онази заклещена шайба. Именно това Отношение го намери, не нещо друго.

Изведнъж забелязвам, че земята се е проснала в евклидова равнина. Нито хълм, нито бабуна, докъдето стига погледът. Това

означава, че сме навлезли в долината на Червената река. Скоро ще достигнем Дакотите.

3

Докато излизем от долината на Червената река, буреносните облаци са навсякъде и почти над нас.

Джон и аз обсъдихме положението в Брекънридж и решихме да продължаваме, докато бъдем принудени да спрем.

Няма да чакаме дълго. Слънцето се е скрило, духа студен вятър и стена с различни оттенъци на сивото се надига застрашително около нас.

Изглежда огромна, съкрушителна. И прерията е огромна, но огромността на надвисналата над нея зловеща сива маса плаши. Сега пътуваме оставени на милостта ѝ. Къде и кога ще започне, не зависи от нас. Можем само да наблюдаваме как идва все по-близо и по-близо.

Там, където най-тъмносивото се слива със земята, преди малко се виждаше градче — няколко малки постройки и водна кула, — което сега е изчезнало. Скоро ще започне. Не виждам селища, така че просто ще трябва да се носим с пълна скорост напред.

Извравнявам се с Джон и махвам напред, което означава: „Побързо!“ Той кима и дава газ. Оставям го да се отдалечи малко, после изравнявам скоростта си с неговата. Машината реагира превъзходно — седемдесет... осемдесет... осемдесет и пет... сега вече действително усещаме вятъра и навеждам глава, за да намаля съпротивлението... деветдесет. Стрелката на скоростомера се люшка напред-назад, но оборотомерът устойчиво сочи девет хиляди... около деветдесет и пет мили в час... поддържаме тази скорост... на движение... Твърде голяма, за да следя банкета... Посягам напред и включвам фара просто за всеки случай. Но той е необходим, така или иначе. Притъмнява много.

Фучим през откритата равнина, никъде никаква кола, тук-там по някое дърво, а пътят е гладък, чист и двигателят „спи“ с един висок звук, който казва, че всичко е наред. Става все по-тъмно и по-тъмно.

Светковица и трясна гръмотевица почти се застъпват. Разтърсва ме, а Крис сега е долепил глава до гърба ми. Няколко предупреждаващи капки дъжд... при тази скорост те са като карфици.

Отново светкавица и тряс! и всичко блясва... а после в блясъка на следващата светкавица тази селска къща... тази вятърна мелница... о, Господи, той е бил тук!... намалявам... този път е негов път... ограда и дървета... и скоростта пада до седемдесет, после шестдесет, после петдесет и пет и я задържам там.

— Защо намаляваме? — вика Крис.

— Много беше бързо!

— Не, не е.

Кимвам в знак, че е било.

Къщата и водната кула са отминали и сега се появява малка отводнителна канавка и напречен път, който води далеч към хоризонта. Да... точно така, мисля си. Точно така е.

— Те са много пред нас! — крещи Крис. — Засили!

Завъртам глава.

— Защо не? — крещи той.

— Не е безопасно!

— Но те изчезнаха!

— Ще почакат.

— Засили.

— Не — клатя глава. Просто предчувствие. Когато си с мотоциклет, трябва да му се доверяваш — и задържам на петдесет и пет.

Дъждът завалява, но пред нас виждам светлините на град... Знаех, че е там.

Когато пристигаме, Джон и Силвия са под първото дърво край пътя и ни чакат.

— Какво стана?

— Намалихме.

— Това знаем. Някаква повреда ли?

— Не. Хайде да се измъкнем от тоя дъжд.

Джон разправя, че на другия край на града има хотел, но аз му казвам, че има по-хубав, ако свием надясно при реда тополи след няколко пресечки.

При тополите завиваме, преминаваме няколко пресечки и се появява малък мотел. Пред рецепцията Джон се оглежда и казва:

— Това място е добро. Кога си идвал по-рано?

— Не си спомням — отвръщам.

— Тогава откъде го знаеш?

— Интуиция.

Поглежда към Силвия и клати глава.

Силвия ме наблюдава мълчаливо от известно време. Забелязва, че се подписвам в книгата с несигурна ръка.

— Изглеждаш много блед — казва тя. — Да не те е разтърсила светкавица?

— Не.

— Изглеждаш, като да си видял призрак.

Джон и Крис ме гледат и аз се извръщам към вратата. Все още вали силно, но ние притичваме към стаите. Багажът върху мотоциклетите е покрит и изчакваме бурята да отмине, преди да го свалим.

След като дъждът спира, небето малко просветлява. Но от двора на мотела виждам през тополите, че една друга тъмнина, тази на нощта, се готови да настъпи. Отиваме пеша в града, вечеряме и докато се върнем, дневната умора се стоварва отгоре ми. Почиваме почти неподвижни в металните столове в двора на мотела, бавно пием пинт^[1] уиски, който Джон донесе заедно с малко сода от хладилника на мотела. Прониква в гърлото бавно и приятно. Студен нощен вятър шумоли в листата на тополите край пътя.

Крис питат какво ще правим по-нататък. Нищо не може да измори това дете. Новото и непознатото около мотела го възбужда и той ни кара да пеем песни, както правят те по лагерите.

— Не сме много добре с пеенето — казва Джон.

— Да си разправяме приказки тогава — казва Крис. Мисли известно време. — Знаете ли някакви хубави приказки за призраци? Всички деца в нашата колиба разправяха приказки за призраци вечер.

— Ти ни разкажи някоя — казва Джон.

И той разказва. Забавно е да ги слушаш. Някои от тях не съм чувал, откак бях на негова възраст. Казвам му това и Крис иска да чуе някоя от моите приказки, но аз не мога да си спомня нито една.

След малко питат:

— Ти вярва ли в призраци?

— Не — казвам.

— Защо не?

— Защото са не-на-уч-ни.

Начинът, по който казвам това, кара Джон да се усмихне.

— Те не са материални — продължавам аз, — нямат енергия и затова според законите на науката не съществуват освен в съзнанието на хората.

Уискито, умората и вятырът от дърветата започват да ми мотаят главата.

— Естествено — добавям, законите на науката също не са материални и нямат енергия и затова не съществуват освен в съзнанието на хората. Най-добре е човек да има чисто научен подход към тия неща и да не вярва нито в призраци, нито в законите на науката. Така е най-сигурно. По този начин не остава кой знае какво, в което да се вярва, но това Също е научно.

— Не разбирам за какво говориш — казва Крис.

— Шегувам се.

Крис се разстройва, когато говоря така, но не мисля, че това го наранява.

— Едно от момчетата в лагера ми каза, че вярва в призраци.

— Просто те е премятал.

— Не, не. Казва, че когато хората не ги погребват както трябва, духовете им се връщат и преследват другите хора. Той наистина вярва в това.

— Просто те е премятал — повтарям аз.

— Как му е името? — питат Силвия.

— Том Бялата мечка.

Джон и аз се споглеждаме, помислили изведнъж едно и също нещо.

— О, индианец! — казва той.

Аз се изсмивам.

— Май ще трябва да върна разговора малко назад — казвам. — Имах пред вид европейските духове.

— Каква е разликата?

Джон ще се пръсне от смях.

— Хвана те натясно — казва.

Мисля малко и казвам:

— Ами индианците понякога гледат другояче на нещата, не бих казал напълно погрешно. Науката не е част от индианските традиции.

— Том Бялата мечка казва, че майка му и баща му казали да не вярва в тия неща. Но баба му прошепнала, че са верни, така или иначе, и той си вярва.

Гледа ме умолително. Понякога действително иска да разбере истината. Да си майтапчия, не значи да си особено добър баща.

— Разбира се — отмятам се бързо, — и аз вярвам в призраци.

Сега Джон и Силвия ме гледат особено. Виждам, че няма да се измъкна леко от това положение и се стягам за дълго обяснение.

— Напълно естествено е — казвам — да се смятат за невежи европейците, които са вярвали в призраци, или индианците, които са вярвали в призраци. Научната гледна точка е сложила точка на всички други гледни точки, направила ги е да изглеждат примитивни, така че ако човек днес говори за призраци или духове, смята се, че е невеж или може би смахнат. Почти е невъзможно човек да си представи свят, в който действително биха могли да съществуват призраци. Джон кима утвърдително и аз продължавам:

— Моето собствено мнение е, че интелектът на съвременния човек не е чак толкова по-висш. Коефициентите за интелигентност не са чак толкова различни. Онези индианци и средновековни хора са били точно толкова интелигентни, колкото сме и ние, но контекстът, в който са мислели, е бил съвършено различни. В онзи контекст на мислене призраците и духовете са точно толкова реални, колкото са атомите, елементарните частици, фотоните и квантите за съвременния човек. В този смисъл аз вярвам в духове. Съвременният човек също има своите призраци и духове.

— Кой?

— Ами законите на физиката и логиката... бройната система... принципът на алгебричното заместване. Това са призраци. Ние просто така дълбоко им вярваме, че те изглеждат истински.

— За мен изглеждат истински — казва Джон.

— Не разбирам — казва Крис.

И така, аз продължавам:

— Например изглежда съвсем естествено да допуснем, че земното привличане и законът за земното привличане са съществували преди Исак Нютон. Глупаво би било да се мисли, че до XVII век не е имало земно привличане.

— Разбира се.

— Добре, кога в такъв случай се е появил този закон?

Винаги ли е съществувал?

Джон сбърчва чело, чуди се какво целя.

— Онова, към което се стремя — казвам аз, — е да ви наведа на мисълта, че преди началото на света, преди да са били образувани слънцето и звездите, преди първоначалното зараждане на каквото и да било законът за гравитацията е съществувал.

— Разбира се.

— Седял си е така, без собствена маса, без собствена енергия, нито в съзнанието на някого, защото този някой не го е имало, нито в пространството, защото и пространство не е имало, нито никъде — този закон за гравитацията все пак е съществувал!

Сега Джон не изглежда толкова сигурен.

— Ако този закон е съществувал — казвам, — то аз, честна дума, не знам какво трябва да се направи, за да има нещо несъществуващо. Струва ми се, че законът за гравитацията е преминал всички изпитания по несъществуване, каквито има. Не можеш да измислиш нито един атрибут на несъществуването, който този закон да не притежава. Или поне един научен атрибут на съществуването, който да притежава. И все пак „здравият разум“ изисква да се вярва, че той съществува.

Джон казва:

— Струва ми се, че трябва да пообмисля това.

— Добре, но аз мога да предрека, че ако помислиш достатъчно дълго по въпроса, ще откриеш, че се въртиш, и въртиш, и въртиш, и въртиш, и въртиш в кръг, докато накрая стигнеш до единственото възможно, разумно, смислено заключение. Законът за гравитацията и самата гравитация не са съществували преди Исак Нютон. Всяко друго значение е безсмислено. А това означава — казвам аз, преди да може да ме прекъсне, — а това означава, че този закон за гравитацията не съществува никъде освен в главите на хората! Той е един призрак! Ние всички много нахално и самонадеяно сриваме призраците на другите, но сме точно толкова невежи и варвари, и суеверни, що се отнася до собствените ни призраци.

— Тогава защо всички вярват в закона за гравитацията?

— Масова хипноза. Под една твърде ортодоксална форма, известна като „образование“.

— Искаш да кажеш, че учителят хипнотизира децата, за да повярват в закона за гравитацията?

— Разбира се.

— Това е абсурдно.

— Чувал си за ролята на визуалния контакт в класната стая?

Всеки свързан с образованието подчертава тази роля. Но никой не я обяснява.

Джон клати глава и ми сипва още. Слага ръка пред устата си и с шеговита реплика се обръща към Силвия:

— А обикновено изглежда нормален.

Парирам го:

— Това е първото нормално нещо, което съм казал от седмици. През останалото време се правя на побъркан от ХХ век, точно както и вие. Така че да не привличам вниманието. И нека да ти го повторя — казвам. — Ние вярваме, че безплътните думи на сър Исак Нютон са си седели в средата на нищото милиарди години преди той да се роди и че по един магически начин той е открил тия думи. Те винаги са си били там, дори и когато не са били приложими към нищо. Постепенно се образувал светът и те се приложили към него. Всъщност самите тези думи са били онова нещо, което е образувало света. Това, Джон, е нелепо.

Проблемът, противоречието, с което учените не могат да се справят, е умът. Умът няма маса или енергия, но те не могат да не се съобразяват с определящото му значение за всичко, което вършат. Логиката съществува в ума. Числата съществуват само в ума. Аз не се тревожа, когато учените казват, че призраците съществуват в ума. Само едно нещо ме поразява. Науката също съществува само в ума на хората. От това не става по-малко реална. Нито пък призраците:

Те само ме гледат и аз продължавам:

— Законите на природата са човешки измислици, както и призраците. Законите на логиката, на математиката също са човешки измислици като призраците. Цялата проклета работа е човешка измислица, включително и идеята, че не е човешка измислица. Светът изобщо не съществува вън от човешкото въображение. Целият е един призрак и в древността се е смятало, че е призрак, целият калпав свят, дето живеем в него. Той се управлява от призраци. Ние виждаме онова, което виждаме, защото призраците ни го показват, призраците на

Мойсей и Христос, Буда и Платон, Декарт и Русо, Джeферсън и Линкълн и още, и още, и още. Исак Нютон е един много добър призрак. Един от най-добрите. Човешкият здрав разум не е нещо друго освен гласовете на хиляди и хиляди от тези призраци на миналото. Призраци и още призраци. Призраци, които се опитват да намерят своето място сред живите.

Джон изглежда твърде потънал в размисъл, за да говори. Силвия обаче е възбудена.

— Откъде ти идват наум тия идеи? — пита тя.

Готова се да им отговоря, но не го правя. Имам чувството, че вече съм докарал нещата до допустимия предел, дори може би съм го прехвърлил и е време да спра.

След малко Джон казва:

— Хубаво е, че отново ще видим планините.

— Да, хубаво е — съгласявам се аз. — Да пием една последна гълтка за това!

Свършваме бутилката и се разотиваме по стаите.

Погрижвам се Крис да си измие зъбите и го оставям да мине с обещанието, че ще вземе душ сутринта. Възползвам се от старшинството си и заемам леглото до прозореца. След като загасяме лампата, той казва:

— Разкажи ми приказка за призраци.

— Току-що го направих отвън.

— Искам да кажа, истинска приказка с призраци.

— Това бе най-истинската приказка с призраци, която ще чуеш някога.

— Знаеш какво имам предвид. От другите.

Мъча се да си припомня някоя от обикновените.

— Знаех толкова много от тях, когато бях дете, Крис, но съм ги забравил всичките — казвам. — Време е да спим. Всички трябва да ставаме рано утре.

Ако не се смята вятърът в капациите на прозорците на мотела, тихо е. Мисълта за всичкия той вятър, понесъл се срещу нас през откритите поля на прерията, е успокояваща и ме унася.

Вятърът се засилва и после отслабва, после се засилва и въздъхва и пак отслабва... тръгнал от толкова много мили.

— Познавал ли си някога призрак? — пита Крис.

Полузаспал съм.

— Крис — казвам, — някога познавах един човек, който прекара живота си, цял-целеничък, като не правеше нищо друго освен да търси призрак и това си бе чиста загуба на време. Така че заспивай.

Търде късно разбирам грешката си.

— Намери ли го?

— Да, намери го, Крис.

Все още се надявам, че той ще заслуша вятъра и ще престане да задава въпроси.

— И какво направи тогава?

— Хубавичко го натупа.

— И после?

— После той сам стана призрак — кой знае защо, смятах, че това ще приспи Крис, но то не го приспа, а само разсъни мен.

— Как се казва?

— Не го познаваш.

— Но как се казва?

— Няма значение.

— Добре де, как се казва все пак?

— След като това няма значение, Крис, казва се Федър. Не е име, което знаеш.

— Него ли видя от мотоциклета в бурята?

— Какво те кара да мислиш така?

— Силвия каза, че мислила, че си видял призрак.

— Просто така казват.

— Тате?

— Добре ще е, Крис, това да е последният ти въпрос, иначе ще се разсърдя.

— Само щях да кажа, че ти никак не говориш като другите.

— Да, Крис, знам това — казвам. — То създава проблеми. А сега спи.

— Лека нощ, тате.

— Лека нощ.

След половин час той дишаш равномерно в съня си, а вятърът си е все така силен и аз съм напълно буден. Там, отвъд прозореца, в тъмнината — студеният вятър вее откъм пътя и се носи към дърветата с листа, блещукащи под лунната светлина — без съмнение Федър видя

всичко. Нямам представа какво е правел там. Защо е дошъл тук вероятно никога няма да науча. Но беше тук, насочи ни към този странен път, беше с нас през цялото време. Няма спасение.

Ще ми се да можех да кажа, че не знам защо е тук, но боя се, трябва да призная, че знам. Идеите, нещата, които разправях за науката и призраките, и дори идеята за отдаването на работата и техниката в днешния следобед — те не са мои. А всъщност не съм имал нови идеи от години. Откраднати са от него. А той е наблюдавал. И затова е тук.

След това признание, надявам се, сега ще ми позволи малко да поспя.

Бедният Крис. „Знаеш ли приказки е призраци?“ — беше ме попитал. Бих могъл да му разкажа една, но самата мисъл ме плаши.

Наистина трябва да заспя.

[1] Пинт — около 0,5 л. — Б. пр. ↑

Всяка *шътока* трябва да си има някъде списък на неща, които си струва да се запомнят и да се запазят на сигурно място, за да бъдат използвани при бъдеща необходимост и вдъхновение. Подробности. А сега, докато останалите проспиват това прекрасно утринно слънце... мда... за да запълни времето някак си...

Ето моя списък на полезни неща, които човек трябва да вземе за следващото пътуване с мотоциклет през Дакотите.

Буден съм от зори. Крис още е потънал в здрав сън. Повъртях се в леглото, опитвайки се да заспя отново, но чух да кукурига петел и се сетих, че сме на почивка и няма смисъл да се спи. Чувам през стената на мотела как Джон „бичи“ в стаята... освен ако не е Силвия... не, твърде силно е. Проклетият му гатер, звуци като...

Така ми е омръзно да забравям разни неща при подобни пътувания, че изгответих тоя списък, пазя си го вкъщи и като дойде време за тръгване, отмяtam нещата едно по едно.

Повечето вещи са от всекидневието и не се нуждаят от коментар. Други са свързани с мотоциклизма и имат нужда от известни пояснения. Списъкът е разделен на четири части: дрехи, лични вещи, потреби за готовене и къмпинг и неща за мотоциклета.

Първата част, дрехите, е проста:

1. Две смени бельо.
2. Егерово бельо.

3. По една резервна риза и панталони за всеки от нас. Аз използвам военно походно облекло, купено при разпродажба на армейския резерв. То е евтино, здраво и търпи мръсотия. Имах в списъка и точка „представително облекло“, но Джон написа срещу нея „смокинг“. А аз просто имах предвид нещо, с което човек може да се покаже не само в бензиностанция.

4. По един пуловер и яке за всеки.

5. Ръкавици. Неподплатените кожени ръкавици са най-добри, защото пазят от слънчево изгаряне, попиват потта и осигуряват

прохлада за ръцете. Когато човек пътува час-два, такива дребни неща не са от значение, но когато караш по цели дни, те стават доста важни.

6. Боти за мотоциклет.

7. Дъждобрани.

8. Каска и сенник.

9. Скафандър. Той ми причинява клаустрофобия, затова го използвам само когато вали — при високи скорости капките бодат като игли.

10. Очила. Не обичам ветроупорните стъкла, защото те също създават усещането, че си затворен. Имам английски очила от многопластово плоско стъкло, които ми служат добре. Обикновените слънчеви очила не пазят от вятъра. Пластмасовите се надраскват и изкривяват образа.

Следващият списък е на личните вещи:

Гребени. Портфейл. Джобно ножче. Тефтерче. Писалка. Цигари и кибрит, фенерче. Сапун и пластмасова сапунерка. Четка и паста за зъби. Ножици. Комбинирани таблетки — аспирин с витамин С — против главоболие. Препарати срещу насекоми. Дезодорант (няма защо да чакаш след горещ ден върху мотоциклета да става нужда да те подсещат най-добрите ти приятели). Крем срещу слънце (на мотоциклета човек не забелязва, че е изгорял, преди да спре, а тогава е вече късно; трябва да се намажеш предварително). Лейкопласт. Тоалетна хартия. Тоалетни салфетки (могат да се сложат в пластмасова кутия, за да се предпазят останалите неща от навлажняване.) Кърпа за лице.

Книги. Не знам някой друг мотоциклист да носи книги. Те заемат много място, но аз въпреки всичко държа три, между страниците им съм оставил малко хвърчащи листчета за писане. Те са:

а) фабричният наръчник на мотоциклета;

б) общо ръководство за ремонт на мотоциклет, съдържащо цялата техническа информация, която никога не успях да запомня; това е „Ръководство за ремонт на мотоциклети на Чилтън“, написано от Оси Рич и разпространявано от „Сиърз & Роубък“;

в) един екземпляр от „Уолдън“ на Торо^[1], за която Крис никога не е чувал и която може да бъде сто пъти прочетена, без да омръзне.

Винаги гледам да подбирам книги, които далеч надхвърлят умственото му развитие, и ги чета като основа за въпроси и отговори вместо докрай без прекъсване. Прочитам едно-две изречения и чакам да повдигне обичайния си порой въпроси, отговарям, после прочитам още едно-две изречения. Класиците се четат добре по този начин. Те трябва и да се пишат по този начин. Понякога сме прекарвали по цяла вечер в четене и разговор, за да открием, че сме минали само две-три страници. По такъв начин се е четяло преди един век... когато *шътока* са били на мода. Ако човек не е опитал, не може да си представи колко приятно е да се чете така.

Виждам как Крис си спи напълно отпуснат, нито следа от обичайната му напрегнатост. Мисля да не го вдигам още.

Нещата за къмпинг включват:

1. Два спални чувала.
2. Две понcho и една постелка за земята. Тия неща могат да се съединят в палатка, а на път предпазват багажа от дъжд.
3. Въже.
4. Карти на местността, през която смятаме да пътешествуваме.
5. Мачете.
6. Компас.
7. Манерка. Не можах никъде да я намеря, когато тръгвахме. Навярно децата са я загубили някъде.
8. Два комплекта от армейския запас, съдържащи нож, вилица и лъжица.
9. Сгъваем газов котлон с една средно голяма бутилка газ. Това е експериментална покупка. Още не съм я използувал. Когато вали или когато човек е по-високо от горския пояс, намирането на дърва за огън е проблем.
10. Няколко алуминиеви кутии с капаци на винт. За мас, сол, масло, брашно, захар. Една фирма за алпийски принадлежности ни ги продаде преди години.
11. Препарат за почистване.
12. Раници с алуминиеви самари.

Неща за мотоциклета. Един стандартен комплект инструменти се продава заедно с мотоциклета и стои под седалката. Към него е прибавено следното:

Голям френски ключ. Шлосерски чук. Секач. Център. Две щанги за гуми. Помпа. Кутия молибденово-дисулфиден спрей за веригата. (Има изключително проникваща способност във вътрешността на всяка ролчица, където е най-полезен, а превъзходните му смазващи качества са добре известни. Все пак, след като изсъхне, трябва да му се добави малко от доброто старо двигателно масло САЕ-30.) Отвертка за удар^[2]. Пила. Луфтомер. Лампа за изпробване.

Резервните части включват:

Свещи, жила за газта, съединителя и спирачките. Чукче и наковалня, бушончета, крушки за фара и задната светлина. Съединително прешленче за веригата със зегерка и шплентове. Резервна верига (просто една стара верига, която бе почти скъсана, когато я замених, и която ще ни закара до най-близкия магазин, ако сегашната се скъса).

И това е горе-долу всичко. Нямам връзки за обувки.

Може би вече се питате в какво ли ремарке се смества всичко това. Но то не е тъй обемисто, както звучи по списък.

Страх ме е, че тия приятели ще спят цял ден, ако ги оставя. Небето навън е искрящо и ясно, срамота е да го пропиляваме така.

Накрая прекосявам стаята и подръпвам Крис. Той мигом отваря очи, после рязко се надига и сяда изправен и неразбиращ.

— Време е за душа — казвам.

Излизам. Въздухът е освежителен. Всъщност, Господи, навън е студено. Чукам на вратата на Съдърлендови.

— Мда — чувам сънливия глас на Джон през вратата. — Хмм. Мда.

Прилича на есен. Мотоциклистите са влажни от роса. Днес не вали. Но е студено! Трябва да е около четиридесет^[3].

Докато чакам, проверявам нивото на маслото в картера, гумите, окачващите болтове и опънатостта на веригата. Малко е провиснала, изваждам инструментите и я затягам. Вече наистина не ме свърта.

Проверявам дали Крис си е облякъл топли дрехи, вече сме натоварили багажа, потеглили сме и съвсем определено си е студено. След броени минути цялата топлина от дрехите е изсмукана от вятъра и започвам силно да треперя. Освежаващо.

Ще се стопли веднага щом слънцето се издигне малко по-високо в небето. А половин час по-късно ще бъдем в Елъндейл за закуска. Днес ще трябва да оставим зад себе си много мили по тия прави шосета.

Ако не бе така дяволски студено, щеше да е едно великолепно пътуване. Утринното слънце огрява под малък ъгъл нещо, което почти прилича на скреж, покрил полята, но аз знам, че е само роса, която искри и се белее. Стелят се дълги утринни сенки и равнината не изглежда тъй плоска както вчера. Цялата само за нас. Никой дори не е станал още, струва ми се. Часовникът ми показва шест и половина. Овехтялата ръкавица над него изглежда като заскрежена, но знам, че това са само останки от вчерашната влага. Милите ми стари ръкавици. Така са се втвърдили от студа, че едва изправям пръстите си.

Вчера говорих за личното отношение. Имам такова отношение към тези стари пътни ръкавици. Усмихвам им се, докато летя през вятъра, защото ми служат вярно толкова много години и са така стари, и така уморени, и така прогнили, като че има нещо комично в тях. Така са се просмукали от масло и пот, и мръсотия, и смачкани насекоми, че като ги сложа върху маската, даже и ако не е студено, не лягат хоризонтално. Имат си собствена памет. Струват само три долара и са кърпени толкова пъти, че става Невъзможно повече да се поправят, и все пак аз влагам много време и усилия, за да сторя това, тъй като не мога да си представя как някой нов чифт заема тяхното място. Това е непрактично, но с практичността не се изчерпва всичко, свързано с ръкавиците или с каквото и да било друго.

Самата машина също се радва на подобно отношение. С 27 000 мили зад гърба си тя започва да се превръща в многохилядник, антика, макар в движение да има и доста по-стари от нея. Но заедно с милите, мисля, че повечето мотоциклетисти ще се съгласят с това, към определена машина човек развива определени чувства, които са неповторими и не могат да се отнасят за някая друга машина. Един приятел, който има мотоциклет със същата конструкция, модел и даже от същата година на производство, ми го бе докарал за ремонт и когато

го изпрабах, не можех да повярвам, че преди години е произведен в същата фабрика. Веднага се виждаше как много отдавна си е изработил собствен начин на реагиране, на движение, собствен звук, напълно различни, не по-лоши, но различни.

Мисля, че това може да се нарече характер, всяка машина си има собствен, единствен характер, който вероятно може да се определи като интуитивен сбор от всичко, което знаеш за нея и което чувствуаш към нея. Този характер постоянно се мени, обикновено към по-лошо, но понякога съвсем изненадващо към по-добро и именно този характер е обектът на поддържане при мотоциклета. Новите започват като добре изглеждащи непознати и в зависимост от отношението към тях бързо дегенерират в непослушни мърморковци и дори инвалиди, а в другия случай се превръщат в пращащи от здраве, добросърдечни, дълговечни приятели. Този специално, независимо от убийствените процедури, на които стана жертва в ръцете на ония набедени техники, сякаш се възстанови и се нуждае от все по-малко поправки с течение на времето.

Ето го! Ельндейл!

Водна кула, китки дървета и сред тях къщи, огрени от утринното слънце. Току-що съм се предал окончателно на треперенето, което почти не престана през целия път. Часовникът сочи седем и петнадесет.

След няколко минути паркираме край някакви стари тухлени постройки. Обръщам се към Джон и Силвия, които спират зад нас.

— Това се казва хладец — обаждам се аз.

Те само ме гледат с рибешки очи.

— Освежаващо, а? — казвам.

Никакъв отговор.

Чакам да слязат, после забелязвам, че Джон се опитва да развърже целия им багаж. Не може да се оправи с възела. Отказва се и всички се отправяме към ресторантa.

Опитвам отново. Крача пред тях с гърба напред към ресторантa, чувствувам се малко като откачен от пътуването, кърша ръце и се смея.

— Силвия! Проговори! — ни следа от усмивка.

Разбирам, че здравата са измръзнали.

Поръчват закуска, без да вдигнат поглед.

Привършваме закуската и аз питам най-накрая:

— А сега какво?

Джон казва бавно и решително:

— Не мърдаме оттук, преди да се стопли — гласът му е като на шериф при залез-слънце, което показва, че решението е окончателно.

И така, Джон, Силвия и Крис сядат и се топлят във фоайето на хотела, свързано с ресторантa, а аз излизам на разходка.

Предполагам, яд ги е на мен, че ги вдигнах толкова рано да карат в студа. Когато човек живее с други в такава близост, смятам, че разни дребни различия в темпераментите няма как да не се проявят. Спомням си сега, като мисля за това, че когато съм бил с тях, никога не сме тръгвали на път преди един или два часа след обяд, макар че за мен най-хубаво е да пътуваш в зори И рано сутринта.

Градът е чист и свеж и не прилича на оня, в който се събудихме тази сутрин. Разни хора са излезли по улиците, отварят магазините, казват „добро утро“, разговарят и разсъждават за това, колко е студено. Два термометъра в сенчестата страна на улицата показват 42 и 46 градуса. Един на слънце сочи 65^[4] градуса.

След няколко пресечки главната улица се превръща в два коловоза замръзнала кал през полето, минава край складова барака, пълна със селскостопански машини и ремонтен инвентар, и след това свършва в една нива. Някакъв мъж, изправен сред нея, ме гледа с подозрение — сигурно се чуди какво ли правя, докато аз надничам в бараката. Връщам се по улицата, намирам една мразовита пейка и се вторачвам в мотоциклета. Няма какво да правя.

Вярно е, че беше студено, но не чак дотолкова. Как изобщо Джон и Силвия преживяват зимите в Минесота? Много чудно. Тук има някаква крещяща непоследователност, която е така очебийна, че няма място за спор. Щом не могат да понасят нито физическите неудобства, нито техниката, ще им се наложи да направят известни компромиси. Те зависят от техниката и в същото време я осъждат. Сигурен съм, че това им е известно и то само допринася още повече да не им харесва цялото положение. Те не представят една логична теза, а само установяват цялото състояние на нещата. А сега в града влизат трима фермери, като заобикалят ъгъла в чисто нов пикап. Мога да се обзаложа, че при тях всичко е точно обратното. Те ще се показват с новия си камион, с трактора си и с новата перална машина, ще имат инструментите, необходими за поправката им, ако се развалят, и ще знаят как да ги

използват. Ценят техниката. А именно те са от ония, които най-малко се нуждаят от нея. Ако цялата техника утре откаже да действува, тия хора знаят как да се оправят. Трудно ще им е, но ще оцелеят. А Джон, Силвия, Крис и аз ще загинем за една седмица. Това осъждане на техниката си е неблагодарност, това е то.

Задънена улица все пак. Ако някой е неблагодарен и ти го наречеш неблагодарник, ами много хубаво, измислил си му прякор. Никакво разрешение не си намерил.

След половин час термометърът до вратата на хотела показва 53 градуса. Намирам ги в празната главна зала на ресторанта. Изглеждат неспокойни. Все пак, ако се съди по израженията им, май са в по-добро настроение и Джон казва оптимистично:

— Ще си облека всичко, което имам, ще се оправим. Излиза при мотоциклетите и като се връща, казва:

— Хич не ми се ще да разопаковам всички тия неща, но не бих желал още един преход като последния. — Заявява, че в тоалетната е страхотен студ, и понеже залата е празна, отива при една маса, разположена зад нас. Аз си седя край нашата, говоря със Силвия, после поглеждам към него и ето го издокаран в чифт бледосиньо егерово бельо. Хили се до ушите на това, колко глупаво изглежда. Гледам известно време очилата му, които лежат на масата, после казвам на Силвия:

— Гледай ти, само преди миг си седяхме тук и приказвахме със свръхчовека^[5]... виж, ето му очилата... а сега изведнъж... Луиз^[6], смяташ ли, че?...

Джон реве:

— Миничовекът!

Плъзга се по лакирания под като кънкъор, изправя се на ръце, после се плъзва обратно. Вдига едната си ръка над главата, след това приклъка, сякаш ще литне към небето.

— Готов съм, отлитам! — поклаща тъжно глава. — Не бих искал да разбия тоя хубав таван, но моето рентгеново зрение ми казва, че някой е в беда.

Крис се кикоти.

— Всички ще изпаднем в беда, ако не си облечеш някаква дреха — казва Силвия.

Джон се смее:

— Ексхибиционист, а? „Показвача“ от Елъндейл! — той се пъчи още малко, после започва да облича дрехите си върху бельото. Казва: — О, не, о, не, няма да сторя това. Миничовекът и полицията си имат споразумение. Там знаят кой е за закона и реда, и правдата, и благоприличието, и честната игра към всеки.

Когато отново поемаме пътя, все още е мразовито, но не както беше. Преминаваме през няколко градчета и постепенно, почти неусетно, слънцето ни сгрява и заедно с това се сгряват и чувствата ми. Усещането за умора изчезва напълно, а слънцето и вятърът сега са приятни; пътят, зелените ниви и шибашкият вятър стават истински... и всичко това, защото е грейнало слънце. Скоро няма вече нищо друго освен чудесна топлина и вятър, и скорост, и слънце по целия празен път. Последният мраз на утринта се стопява в топлия въздух. Вятър и още слънце, и още равен път.

Толкова е зелено това лято и така свежо.

Бяло-златисти маргаритки сред тревата пред стара телена ограда, ливада с няколко крави и в далечината ниско възвишение с нещо златно отгоре му. Трудно е да се види какво е. Не е и нужно.

Там, където пътят се изкачва леко, бръмченето на двигателя става по-дълбоко. Изкачваме се, виждаме ново пространство пред себе си, пътят се спуска и машината пак затихва. Прерия. Спокойна и самотна.

По-късно, когато спирате, очите на Силвия са насылезни от вятъра. Тя изпъва ръце и казва:

— Толкова е красиво. Така пусто.

Показвам на Крис как да си постели якето на земята и как да си направи възглавница от резервната риза. Никак не му се спи, но аз му казвам да полегне — ще има нужда от тая почивка. Разкопчавам собственото си яке, за да поема повече топлина. Джон изважда фотоапарата си.

След малко се обажда:

— Това е най-трудното нещо на света при фотографиране. Необходим е обектив на триста и шестдесет градуса. Виждаш го, после поглеждаш във визора, а там няма нищо. Сложиши ли го в рамка, то изчезва.

Аз казвам:

— Затова от кола се вижда много по-малко, струва ми се.

Силвия:

— Веднъж, когато бях на около десет години, спряхме както сега край пътя и изхабих половината филм. А когато откопираха снимките, се разплаках. На тях нямаше нищо.

— Кога ще тръгваме? — питат Крис.

— Закъде бързаш? — питат на свой ред.

— Просто искам да тръгваме.

— Пред нас няма нищо, което да е по-добро от това, дето е тук.

Той свежда поглед, мълчалив и намръщен.

— Ще нощуваме ли на открито довечера? — питат. Съдърлендови ме гледат загрижено. — Ще нощуваме ли? — повтаря той.

— Ще видим по-късно — отговарят аз.

— Защо по-късно?

— Защото сега не знам.

— Защо не знаеш сега?

— Ами просто сега не знам защо не знам в момента.

Джон показва с жест, че няма нищо против.

— Това не е най-подходящата област за лагеруване — казват. — Няма сушина и вода. — И внезапно добавят: — Добре де, ще нощуваме на открито. — Говорили сме за това по-рано.

И така, движим се по пустия път. Не искам да притежавам тази прерия или да я снимам, или да я променям, нито дори да спирам или да продължавам. Просто се движим напред по пустия път.

[1] Хенри Дейвид Торо (1817–1862) — американски естественик и писател. — Б. пр. ↑

[2] Отвертка, по чийто тъп край се удря с чук, а специална резба превръща постъпателното движение във въртеливо. — Б. пр. ↑

[3] По Фаренхайт. — Б. пр. ↑

[4] Всички температури в книгата са по Фаренхайт. — Б. пр. ↑

[5] Герой от комикс, Супермен. — Б. пр. ↑

[6] Герой от комикс. — Б. пр. ↑

5

Равнината на прерията изчезва и се появяват дълбоки гънки.

Оградите се срещат по-рядко, а зеленината избледнява... всички признания, че наближаваме Високите равнини.

Спираме за бензин в Хага и питаме дали има начин да се прекоси Мисури между Бисмарк и Моабридж. Бензинаджията не знае. Вече е горещо и Джон и Силвия отиват някъде да свалят егеровото си бельо. Сменям маслото на мотоциклета, смазвам веригата. Крис наблюдава всичко, което правя, но с никакво нетърпение. Лош знак.

— Болят ме очите — казва той.

— От какво?

— От вятъра.

— Ще потърсим никакви очила.

Влизаме заедно в една сладкарница да закусим с кафе и кифли. Всичко е различно освен нас самите, затова повече оглеждаме наоколо, отколкото говорим, дочувайки откъслечни разговори между хората, които, изглежда, се познават и поглеждат към нас, защото сме нови. По-късно, на улицата, намирам в страничните чанти запасен термометър и пластмасови очила за Крис. Търговецът в железарския магазин също не знае по-къс път през Мисури. С Джон изучаваме картата. Бях се надявал да намерим някой нерегистриран ферибот или мост за пешеходци, или нещо подобно в радиус от деветдесет мили, но очевидно такива няма, защото няма кой знае какво да се превозва на отсрещната страна. Всичко е индиански резерват. Решаваме да се отправим на юг към Моабридж и да прекосим там.

Пътят на юг е ужасен. Неравен, тесен, изровен бетон при силен членен вятър, слънце в очите и големи триосни камиони насреща. По тази хълмиста местност те се засилват при спусканията и губят скорост при изкачванията, движат се като влакчетата по панаирите, ние имаме слаба видимост и нервите ни се късат при разминаване. Първият ме уплаши, защото не го очаквах. Сега вече държа здраво кормилото и се стягам в очакване. Нищо страшно. Бълсва те въздушната вълна и това е всичко. По-горещо е и по-сухо.

В Херейд Джон изчезва да търси нещо разхладително, а Силвия, Крис и аз намираме сянка в някакъв парк и се опитваме да отдъхнем. Но не успяваме. Настъпила е някаква промяна, не знам точно каква. Улиците в този град са широки много повече, отколкото е нужно, а въздухът сивее от прах. Празни, буренясили парцели, пръснати тук-там между постройките. Складовете от сглобяеми метални листове и водната кула приличат на тези от предишните градове, но се простират на по-голяма площ. Всичко е по- занемарено, по- механизирано на вид и като че произволно разположено. Постепенно разбирам причината. Грижата липсва. Земята тук не се цени. Намираме се в град на Запада.

Обядваме с кюфтета и млечен коктейл с малцов сироп в една от закусвалните на фирмата „А & У“ в Моабридж, понасяме се по оживената главна улица и накрая в подножието на един хълм виждаме Мисури. Странна е цялата тая водна маса, движеща се между тревисти хълмове, които почти не виждат вода.

Извръщам се и поглеждам Крис, но реката, изглежда, не го интересува особено.

Спускаме се по хълма с изключен двигател, трополим по моста, като наблюдаваме реката — край нас ритмично преминават трегерите, — и ето ни на другия бряг.

Изкачваме дълга, дълга стръмнина, навлизаме в друга земя.

Оградите сега са изчезнали напълно. Никакви храсти, никакви дървета. Хълмовете са толкова големи, че мотоциклетът на Джон изглежда като мравка, която пъпли далеч пред нас през зелените склонове. Над склоновете възвишенията са увенчани с щръкнали зъбери.

Всичко изглежда някак си естествено спретнато. Ако бе изоставена земя, щеше да има съсипан, мухлясал вид, с бетонни остатъци от основи, парчета боядисана ламарина и тел, бурени, поникнали на местата, откъдето чимовете са били изтъргнати заради някакво дребно предприятие. Нищо подобно. Не че е поддържано — само не са полагани усилия да го развалят. Просто си е такова, каквото навярно винаги е било. Резерват.

Отвъд онези скали няма любезни мотоциклетни механици и аз се питам дали сме подгответи за това. Ако оттук нататък нещо се повреди, наистина ще изпаднем в беда.

Проверявам температурата на двигателя с ръка. Успокояващо ниска е. Натискам съединителя и се движа за миг по инерция, за да чуя как работи на празен ход. Нещо звучи особено и повтарям опита. Нужно ми е известно време, за да разбера, че изобщо не е двигателят. След затваряне на дроселовата клапа, от насрещното възвишение се донася ехо. Странно. Правя същото два-три пъти. Крис се чуди какво не е в ред и аз го карам да се вслуша в ехото. Никаква реакция от негова страна.

Този стар двигател има един особен звук като от подрънкане на монети. Като че вътре се мяятат куп дребни пари. Звучи ужасно, но това въщност е нормално чукане на клапаните. Когато човек е свикнал с този звук и се е научил да го очаква, той автоматично долавя всяко изменение в него. Ако промяна липсва, това е хубаво.

Веднъж опитах да заинтересувам Джон с този звук, но беше безнадеждно. Всичко, което чуваше, бе шум, а всичко, което виждаше, бе машината и мен с изцапани инструменти в ръце, нищо друго. Нищо не стана.

Въщност той не разбираше какво става и не се интересуваше достатъчно, за да разбере. Той въобще не се интересува толкова от онова, което нещата означават, колкото от това, което са. Това, че разглежда всичко по този начин, е малко показателно. Трябваше ми доста време, за да забележа това различие, и за моята *шъточка* е важно да го изясня.

Бях така смаян от отказа му дори да помисли по някакъв технически въпрос, че непрекъснато търсех начин да го насоча към тия неща, без да знам откъде да започна.

Мислех си да изчакам, докато нещо се повреди в неговата машина и тогава щях да му помогна да го направи и по този начин да го въвлека, но сам се изиграх, защото не разбирах разликата в начина, по който той вижда нещата.

Ръцките на кормилото му бяха започнали да се измъкват. Не много, само по малко, ако ги натиснеш здраво, както казва той. Предупредих го да не използува френския си ключ за контрагайките. Много вероятно бе да нарани хромовото покритие и да се образуват малки пъпчици ръжда. Съгласи се да използува моите милиметрови вложки от гедоре.

Когато докара мотора, извадих инструментите си и тогава забелязах, че никакво притягане няма да попречи на изпълзването, тъй като краищата на ръкохватката и така бяха прилепнали до металната дръжка.

— Ще трябва да сложиш подложки — казах аз.

— Какво е това подложка?

— Това е тънка, плоска метална лента. Увиваш я около дръжката под ръкохватката, ръкохватката се разтваря и ще можеш да я притегнеш отново. Такива подложки се използват за напасване при всички видове машини.

— О! — каза той. Започваше да проявява интерес. — Добре, откъде се купуват?

— Имам няколко съвсем подръка — казах ликуващо аз, като вдигнах една консервена кутия от бира.

Той не разбра за момент. После каза:

— Какво, консервата?

— Естествено — казах, — най-добрият материал за подложки в света.

Мислех си, че това е страшно умно от моя страна. Да му спестя едно отиване до Бог знае къде да търси материал за подложка. Да му спестя време. Да му спестя пари.

Но за моя изненада той изобщо не забеляза интелигентността на предложението. Изведнъж започна да отговаря уклончиво. Започна да извърта, да намира всевъзможни извинения и преди да разбера какво всъщност го е накарало да се отметне, решихме в края на краищата да не поправяме ръкохватките.

Доколкото ми е известно, тези ръкохватки и сега са си хлабави. И мисля, че всъщност тогава той се е обидил. Бях се осмелил да предложа поправка на новото му, струващо хиляда и осемстотин долара „БМВ“, гордостта на половинековното германско техническо умение, с помощта на парче от стара бирена кутия!

Ach, du Lieber!

Оттогава сме разговаряли много рядко за поддържането на мотоциклет. Всъщност нито веднъж.

Проявяваш ли упоритост, започваш да се дразниш, без да знаеш защо.

Би трябало да кажа, за да станат нещата по-ясни, че алуминият от бирена кутия е мек и прилепва добре, доколкото е възможно за метал. Точно каквото е нужно за целта. Алуминият не се окислява при влажно време — или по-право винаги си има един тънък окислен слой, който пречи на по-нататъшното оксидиране. Също много подходящо.

С други думи, всеки истински германски механик с половин вековен технически опит зад гърба си би стигнал до извода, че това конкретно решение, за този конкретен случай е най-доброто.

Известно време си мислех, че трябваше да се прокрадна до работната маса, да изрежа една подложка от бирената кутия, да изчистя боята и после да се върна и да му кажа, че имаме късмет, това е последната, която имам, специално внесена от Германия. Това би го смяяло. Специална подложка от личния запас на барон Алфред Круп, който е трябало да я продаде е голяма загуба. Щеше да оглупее от радост.

Такова фантазиране за личната подложка на Круп ме удовлетворяваше известно време, но после избледня и аз разбрах, че просто съм злопаметен. Отново се завърна онова отдавнашно чувство, за което говорих и по-рано — чувството, че има нещо по-голямо от това, което се вижда на повърхността. Ако човек следи тези малки несъответствия внимателно и достатъчно дълго, те понякога се разкриват в огромни откровения. Имах само усещането, че това превишава мъничко нещата, които бях готов да приема без размисъл, затова се върнах към привичния си начин на разсъждение — анализиране на причините и следствията, за да установя какво поражда такова разминаване между представата на Джон за оная подложка и моята собствена. Това се случва непрекъснато в техническата работа. Блокиране. Просто седиш и гледаш, и мислиш, и търсиш напосоки нова информация, изоставяш някое предположение и пак се връщаш към него и след известно време скритите фактори започват да изпъкват.

Онова, което отначало се появи като неясна форма, а после в по-отчетливи очертания, бе обяснението, че аз гледам на тая подложка по един интелектуален, рационален, церbralен начин, при който единствено научните свойства на метала имат значение. Джон подхождаше към нея непосредствено и интуитивно, като се плъзгаше по повърхността. Аз подхождах от гледна точка на скритото

съдържание. Той подхождаше от гледна точка на външния вид. Аз виждах какво представлява онай подложка. Той виждаше как изглежда тя. Така стигнах до това ограничаване. И ако човек вижда как изглежда подложката, както е в случая, това му действува угнетително. Кому би харесала мисълта една красива изпипана машина да бъде поправена със старо парче от боклука.

Май забравих да спомена, че Джон е джазов музикант, който работи със състави из целия град и си докарва много приличен доход от това. Предполагам, че за всичко мисли по начина, по който мисли за биенето на барабани — ще рече, всъщност не мисли изобщо. Просто го прави. Живее е него. Той реагира на идеята да си поправи мотоциклета с помощта на бирена кутия, както би реагирал, ако някой му провлача ритъма, когато свири. Потръпна от неудоволствие и това бе всичко. Не искаше и да чуе повече за това.

Отначало тази разлика изглеждаше сравнително дребна, но после започна да расте... и расте... и расте... докато започнах да разбирам защо не съм я забелязвал. Някои неща човек не забелязва от недоглеждане, понеже са съвсем дребни. Но други не се забелязват, защото са огромни. И двамата гледахме едно и също нещо, виждахме едно и също, говорехме за едно и също, само че той гледаше, виждаше, говореше и мислеше в съвършено различно измерение.

Той действително се интересува от техниката. Само че в онова друго измерение всичко се изкривява и го отблъсква. Просто е несмилиаемо за него. Опитва се да го смели, без най-напред да седне и да си помисли, подхваща нещата не откъдето трябва, опитва така веднъж, два, три пъти и като вижда, че всичките му опити са безплодни, отказва се, пуска завесата на осеняна с винтчета и болтчета сцена и тегли една майна. Той не може и няма да повярва, че в тоя свят има неща, които не можеш да вършиш от приста, по усет.

Такова е измерението, в което се намира. Мисли, че всичко може да се върши ей така, от воле. Може да ви се струват ограничен педант, като говоря непрекъснато за механизми. Това са само части и взаимоотношения, и анализи, и синтези, и пресмятания, а истината не е в тях. Тя е някъде другаде, изглежда, че е тук, не на милион мили. А работата е такава: той живее в онова различно измерение, което се намира в основата на много от културните промени на шестдесетте

години, и струва ми се, продължава да прекроява възгледите ни за нещата в национален мащаб. На това в немалка степен се дължи тъй нареченият конфликт между поколенията. Думите „битник“ и „хипи“ изникнаха от него. Сега вече е очевидно, че това измерение не е никаква мода, която ще си отиде додато или по додато. То ще съществува, защото действително представлява един много сериозен и важен начин да се възприемат нещата, който изглежда несъвместим с разума, реда и чувството за отговорност, но всъщност не е. Ето сега напипахме корена.

Краката ми са така изтръпнали, че ме болят. Протягам ги един по един и извивам стъпалото колкото мога наляво и надясно. Това облекчава, но пък други мускули се уморяват от държането на крака изпънат.

Пред нас са два несъвместими един с друг начина на възприемане на действителността. Светът, какъвто човек го вижда на това място, в този миг, е действителност, независимо от това, какъв е според думите на учените. По този начин го вижда Джон. Но светът, какъвто ни е показан от научните открития, също е действителност, независимо от това, как изглежда, и хората в измерението на Джон ще трябва да направят нещо повече от простото му пренебрегване, ако искат да продължат да поддържат виждането си за действителността. Джон ще разбере това, ако му прегорят чукчето и наковалнята.

Това е истинската причина за яда му оня ден, когато не можеше да си запали мотора. Това бе натрапване в неговата действителност. То просто проби дупка през целия му мироглед в дух „груви“, а не можеше да го приеме, защото май застрашаваше неговия начин на живот. В известен смисъл изпита същото раздразнение, което абстрактното изкуство понякога предизвиква сред хората на науката или поне предизвикваше някога. То не бе съвместимо с техния начин на живот.

Всъщност пред нас са два вида действителност: едната — на непосредственото артистично възприятие и другата — на скритата научна обусловеност, и те не си подхождат, и не се приличат, и всъщност нямат много общо една с друга. Ама положение. Човек би казал, че то поставя известен проблем.

В един участък на дългия безлюден път Забелязваме самотна бакалница. Вътре, в дъното на магазина, намираме няколко касетки,

върху които сядаме и пием бира.

Започвам да усещам умора и болка в гърба. Бутвам касетката до един стълб и се облягам на него.

Изражението на Крис показва, че се чувствува зле. Беше дълъг и тежък ден. Казах на Силвия още в Минесота, че можем да очакваме подобно спадане на духа на втория или третия ден и ето че то настъпи. Минесота, кога бе това?

Някаква жена, много пияна, купува бира за един мъж в колата отвън. Не може да реши каква марка бира да купи и жената на собственика побеснява, докато я чака. Тя все още не може да реши, но тогава ни забелязва, заклаща се към нас и пита наши ли са мотоциклетите. Кимаме утвърдително. Тогава пожелава да се вози на някой от тях. Аз се оттеглям и оставям Джон да се оправя.

Той я разубеждава деликатно, но тя упорствува отново и отново и му предлага един доллар за возенето. Аз пускам няколко шеги по този повод, но не са смешни и само правят положението още по-неловко. Излизаме обратно при кафявите хълмове и жегата.

Когато стигаме Лемън, наистина сме изтръпнали от умора. В един бар научаваме за някакъв къмпинг на юг. Джон иска да се спрем в парка по средата на Лемън, забележка, която прозвучава странно и силно ядосва Крис.

Отдавна не съм бил така уморен. Другите също. Но се мъкнем из супермаркета, купуваме каквото ни дойде наум за ядене и с известни усилия закрепваме нещата на мотоциклетите. Слънцето залязва, здрачава се. След час ще е тъмно. Все не тръгваме. Не разбирам, мотаем ли се или какво?

— Хайде, Крис, да тръгваме — казвам.

— Не ми викай. Аз съм готов.

Напуснали сме съвсем изтощени Лемън по някакъв местен път, вече доста отдавна, както ни се струва, но не ще да е толкова отдавна, защото слънцето все още е над хоризонта. Къмпингът е пуст. Това е добре. Но ни остава по-малко от половин час слънце и никакви сили. Това е най-лошото.

Опитвам да разтоваря нещата колкото е възможно по-бързо, но съм така замаян от умора, че просто свалям всичко по пътя, без да забележа колко е лошо мястото. После разбирам, че е много ветровито. Това е вятърът на Високите равнини. Тук е полупустиня — всичко е

изгоряло и сухо освен някакво езеро — някакво голямо водохранилище под нас. Вятърът духа откъм хоризонта през езерото и ни пронизва с острите си пориви. Студът вече хапе. Зад пътя има няколко нискорасли иглолистни храсти и аз казвам на Крис да отнесе нещата при тях. Не го прави. Влачи се надолу към езерото. Пренасям нещата сам.

Докато отивам и се връщам, забелязвам, че Силвия полага огромни усилия да подреди нещата за готовене, но и тя е уморена като мен.

Слънцето се скрива.

Джон е съbral дърва, но са толкова големи, а вятърът така силен, че не могат да се запалят. Трябва да се нацепят на подпалки. Връщам се към храсталаците, ровя из здрача за моето мачете, но вече е толкова тъмно между растенията, че не мога да го намеря. Трябва ми фенерчето. Търся го, но е така тъмно, че и него не мога да намеря.

Връщам се, паля мотоциклета и го докарвам, за да осветя с фара багажа, та да намеря фенерчето. Претърсвам нещата едно по едно за фенерчето. Доста време ми трябва, за да разбера, че нямам нужда от фенерчето, а от мачетето, което ще ми изведи очите. Докато го занеса, Джон е запалил огъня. Използвам мачетето да насека някои от по-големите дървета.

Крис се появява отново, фенерчето е у него.

— Кога ще ядем? — хленчи той.

— Пригответяме храната колкото е възможно по-бързо — казвам му аз. — Дай тук фенерчето.

Той пак изчезва, като отнася фенерчето.

Вятърът духа в огъня така, че отклонява пламъка и месото няма да се опече. Опитваме се да изградим заслон, като използваме големи камъни от шосето, но е твърде тъмно и не виждаме какво правим. Докарваме двата мотоциклиета и осветяваме мястото с кръстосаната светлина на двата фара. Много особена светлина. Издухана от огъня пепел изведнъж блясва в нея и изчезва.

БУ-У-М! Нещо експлодира силно зад нас. После чувам как Крис се кикоти.

Силвия е недоволна.

— Намерих няколко бомбички — казва Крис.

Овладявам навреме гнева си и казвам студено:

— Сега е време за ядене.

— Трябват ми няколко клечки кибрит — отвръща той.

— Сядай и яж.

Той сяда, а аз се опитвам да ям с офицерския си сгъваем нож, но стейкът е много жилав, така че изваждам един ловджийски нож и използвам него. Светлината на фара на мотоциклета е насочена право в мен и ножът, когато се спуска към чиниите, изчезва напълно в сянката и не го виждам къде отива.

Крис казва, че също не може да разреже стейка си и аз му подавам моя нож. Когато посяга за него, преобръща всичко върху брезента.

Никой не се обажда.

Не ме е яд, задето разсипа яденето, яд ме е, че сега брезентът ще бъде замърсен до края на пътуването.

— Има ли още? — питат той.

— Яж това — казвам. — Падна само на брезента.

— Много е мръсно — отвръща той.

— Да, ама това е всичкото.

В настроението се появява нещо угнетително. Сега единствено ми се иска да легна да спя. Но той е ядосан и очаквам да ни поднесе някоя от неговите малки сценки. Очаквам я и много скоро тя започва.

— Не ми харесва вкусът на това тук — казва той.

— Да, не е додатено, Крис.

— Въобще нищо не ми харесва. Това, да ходим по къмпинги, изобщо не ми харесва.

— Беше твоето хрумване — обажда се Силвия. — Ти беше тоя, който искаше да правим лагер.

Не биваше да казва това, но нямаше как да го знае. Човек не трябва да се хваща за думите му — обърнем ли му внимание, той ще измисли още нещо, после нещо друго, докато най-накрая го удариш, което всъщност той си и търси.

— Не ме интересува — казва.

— А би трябало — отговаря тя.

— Е да, ама не ме интересува.

Моментът на избухването е много близък. Силвия и Джон поглеждат към мен, но аз седя като сфинкс. Съжалявам за всичко това, но в момента не мога да направя нищо. Всякаква препирня само ще влоши нещата.

— Не съм гладен — казва Крис.

Никой не отговаря.

— Боли ме стомахът.

Избухването е избегнато, след като Крис се извръща и отива в тъмното.

Свършваме с яденето. Помагам на Силвия да прибере и после поседяваме известно време. Загасваме фаровете, за да запазим акумулаторите и защото светлината им и без това с грозна. Вятърът е поутихнал и огънят дава някакво осветление. След малко очите ми се приспособяват към него. Храната и ядът са отнели част от съниливостта. Крис не се върна.

— Мислиш ли, че просто ни *наказва*? — пита Силвия.

— Мисля — кимам, — макар да не е точно. — Разсъждавам още и добавям: — Този термин е от детската психология, а аз не я обичам. Нека просто си кажем, че се държи като копелдак.

Джон се засмива.

— Все пак — казвам — вечерята бе хубава. Съжалявам, че трябваше да се държи така.

— О, всичко е наред — казва Джон, — жалко само, че няма да хапне нищо.

— Няма да му навреди.

— Не мислиш ли, че може да се изгуби там?

— Не, ако се загуби, ще закрещи.

Сега, след като се махна и няма какво да правим, започвам по-добре да усещам пространството около нас. Отникъде ни звук. Самотна прерия.

Силвия казва:

— Мислиш ли, че наистина го боли стомахът?

— Да — казвам малко нещо догматично. Съжалявам, че продължаваме с тая тема, но те заслужават по-добро обяснение от това, което получават. Навсярно чувствуват, че тук има нещо повече от онова, което знаят. — Сигурен съм, че има — казвам накрая. — Изследван е пет-шест пъти за тая работа. Веднъж бе така зле, та помислихме, че е апандисит... Спомням си, че почивахме на север. Току-що бях приключил с изготвянето на инженерен идеен проект за договор от пет милиона долара, който почти ме бе довършил. Това е съвършено различен свят. Никакво време и никакво търпение:

шестстотин страници информация да се напишат за една седмица. Почти бях готов да убия поне трима души и решихме да се отправим в гората за известно време. Вече не си спомням къде точно бяхме. Главата ми се беше запалила от технически данни, а Крис се разпищя. Не даваше да го докоснем, докато най-накрая разбрах, че ще трябва бързо да го закарам в болница, а коя беше тя, никога няма да си спомня, но не му откриха нищо.

— Нищо?

— Не. Но се е случвало и по-късно.

— Нямат ли никакви предположения? — пита Силвия.

— Тази пролет го диагностицираха като начални симптоми на душевно заболяване.

— Какво? — вика Джон.

Вече е твърде тъмно, за да видя Силвия или Джон, или дори очертанията на хълмовете. Ослушвам се за звуци в далечината, но не чувам никакви. Не знам какво да отговоря и затова не казвам нищо.

Когато напрегна поглед, виждам звезди отгоре, но огънят пред нас ме затруднява. Нощта навсякъде около нас е плътна и тъмна. Цигарата е доторяла до пръстите ми и аз я угасям.

— Не знаех това — обажда се гласът на Силвия. Никаква следа от гняв. — Чудехме се защо взе него вместо жена си. Радвам се, че ни каза.

Джон избутва няколко недогорели краища на дървета в огъня.

Силвия се обажда:

— Каква мислиш, че е причината?

Джон отваря уста, сякаш за да прекрати разговора, но аз отговарям:

— Не знам. Причините и следствията не вършат работа тук. Причините и следствията са творение на мисълта. Струва ми се, че душевното заболяване е преди мисълта — сигурен съм, че това нищо не им говори. То и на мене не говори кой знае колко, а съм твърде уморен, за да го дообмисля и изложа.

— Какво казват психиатрите? — каза Джон.

— Нищо. Прекратих цялата работа.

— Прекрати?

— Да.

— Мислиш ли, че е правилно?

— Не зная. Не мога да измисля разумна причина, за да кажа, че лечението е неуместно. Просто блокаж в собствения ми разсъдък. Мисля по това и претеглям всички съображения в полза на лечението, планирам преглед, дори проверявам за телефонния номер на лекаря, а после настъпва блокирането и това е същото, като когато се захлопне врата.

— Май не си прав.

— Всички така разправят. Предполагам, няма да мога да упорствувам вечно.

— Но защо се опитваш? — пита Силвия.

— Не знам защо... просто не се родеят... — гледай каква дума, мисля си, никога не съм я използвал по-рано. Не рода... звуци селяшки... не роднини... същият корен... не радетели... не могат да радеят за него, не са му сродни по душа... Точно такова чувство имам.

Стара дума, така древна, че почти е изчезнала. Каква промяна през тия векове. Днес всеки може да ти е сроден. Само че едно време е било нещо, с което се раждаш — и да искаш, нищо не можеш да направиш. Сега е наполовина преструвка, като при учителите в първия учебен ден. А какво знаят за истинската топлота тия, които не са сродни?

Това не ми излиза от главата. Сроден. Kin на английски. Прилича на немската дума Kind.

... Mein Kind — мое дете. Meine Kinder... „Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind.“

Обзема ме странно чувство.

— За какво мислиш? — пита Силвия.

— За едно старо стихотворение, от Гьоте. Сигурно е на двеста години. Трябваше да го науча много отдавна. Не знам защо си го спомням сега освен... — особеното усещане идва отново.

— Какво се казва в него? — пита Силвия.

Мъча се да си припомня:

— Някакъв мъж язди край един бряг нощем, срещу вятъра. Баща със сина си, когото здраво е прегърнал с едната ръка. Пита сина си защо е така бледен, а синът отвръща: „Татко, не виждаш ли призрака?“ Бащата се опитва да убеди момчето, че вижда само мъгла край плажа и чува само шума на листата от вятъра, но синът продължава да повтаря, че е призракът, и бащата язди все по-бързо и по-бързо срещу вятъра.

— А как свършва?

— Нещастно... детето умира. Призракът побеждава.

Вятърът разгаря въглените и в светлината им виждам, че Силвия ме гледа уплашено.

— Но това е било в друга страна и по друго време — казвам. — Тук край нас е самият живот, а призраците не означават нищо. Вярвам в това. Вярвам също и във всичко наоколо — казвам, като поглеждам към притъмнялата прерия, — макар все още да не знам с положителност какво означава всичко това... Напоследък не съм сигурен в каквото и да било. Може би затова приказвам толкова много.

Жаравата отслабва и отслабва. Изпушваме последните си цигари. Крис е някъде там в тъмното, но нямам намерение да се лутам подире му. Джон предпазливо мълчи и Силвия мълчи, и изведнъж всички сме разделени, напълно самички в собствените си светове, и връзките помежду ни изчезват. Гасим огъня и се оттегляме към спалните чували в храстите.

Откривам, че това мъничко убежище, състоящо се от келяви борчета, където съм оставил спалните чували, е убежище от вятъра и за милиони комари от водохранилището. Препаратът против комари изобщо не ги спира. Пропълзявам навътре в спалния чувал и оставям една малка дупчица за дишане. Почти съм заспал, когато Крис най-после се появява.

— Там има една чудесна, голяма купчина пясък — казва, като шумоли върху боровите иглички.

— Добре — отвръщам аз. — Лягай да спиш.

— Трябва да я видиш. Ще дойдеш ли да я видиш утре?

— Няма да имаме време.

— Мога ли да си поиграя там утре заран?

— Да.

Шумоли безкрайно, докато се съблича и влиза в спалния чувал. Вече е вътре. После се върти. После е тихо, след това се върти още. Накрая казва:

— Татко?

— Какво?

— Как беше, като си бил малък?

— Заспивай, Крис! — има граници за това, което човек е в състояние да изслуша.

След малко чувам силно подсмърчане, от което разбирам, че плаче, и макар да съм изтощен, не мога да заспя. Няколко успокоителни думи биха могли да свършат работа тук. Той се опитва да се сближи. Но нужните думи неизвестно защо не идват. Успокоителните думи са повече за чуждите хора, за болници, не за родственици. Такива малки емоционални левкопластчета не са онова, от което има нужда той или което се търси... Не знам от какво има нужда той или пък какво се търси.

Една кръгла луна бавно се показва от хоризонта над боровете и по бавната ѝ, търпелива дъга по небето отмервам час след час на полуслън. Прекалено голяма умора. Луна и странни сънища, и звуци от комари, и отделни откъслечни спомени се разбъркват и смесват в един нереален, невъобразим пейзаж, в който луната грее и въпреки това има мъгла, и аз яздя кон, и Крис е с мен, и конят прескача малко поточе, което отива през пясъка към океана някъде там. И после това спира отведенъж... А после се появява отново.

И след това в мъглата изниква нещо като фигура. То изчезва, когато погледна право в него, но се появява отново в края на полезрението ми, щом отвърна поглед. Почти ще кажа нещо, ще му извикам, ще го позная, но след това не го правя, защото знам, че ако му обърна внимание чрез някакво движение или действие, би означавало да го направя истинско, каквото то не е. Но това е една фигура, която разпознавам, макар да не се издавам. Това е Федър.

Зъл дух. Луд. От един свят без живот или смърт.

Фигурата избледнява и аз приглушавам паниката... стегни се... не го подтиквай... просто го остави да си потъне... не вярвай в него, нито пък го отричай... но косата бавно се изправя на тила ми... той вика Крис, така ли?... Да?...

6

Часовникът ми показва девет. И вече е прекалено горещо за сън. Вън от спалния чувал слънцето е вече високо в небето. Въздухът наоколо е чист и сух.

Надигам се с подпухнали очи и болки в ставите.

Устата ми вече е изсъхнала и напукана, а лицето и ръцете ми са покрити с ухапвания от комари. Болят ме слънчевите обгаряния от вчерашния предиобед.

Отвъд боровете има изгоряла трева и туфи от пръст и пясък, така ярки, че не може да се гледа в тях. Жегата, тишината, голите хълмове и празното небе дават усещане за безкрайност.

Нито едно облаче в небето. Ще бъде зноен ден.

Излизам от борчетата върху парче гола песъчлива почва сред малко трева и дълго време гледам замечтано...

Решил съм днешната *шътока* да започне да изследва света на Федър. Смятах отначало просто да изложа наново някои от идеите му, които имат отношение към техниката и човешките стойности, без да се занимавам с личността му, но мислите и спомените, които ме споходиха снощи, показваха, че не това е начинът. Да го изпусна сега, би означавало да избягам от нещо, от което не бива да се бяга.

В първите сиви проблясъци на утринта онова, което Крис каза за бабата на своя индиански приятел, се върна в съзнанието ми, за да изясни нещо. Тя казала, че призраците се явяват, когато човек не е погребан според правилата. Това е вярно. Той никога не е бил погребван според правилата и именно това е причината за бедата.

По-късно се извръщам и виждам, че Джон е станал и ме гледа с невиждащ поглед. Все още не се е събудил напълно и сега върви безцелно в кръг, за да си проясни съзнанието. Скоро става и Силвия — лявото ѝ око е цялото подуто. Питам я какво се е случило. Казва, че било от ухапванията на комарите. Започвам да събирам нещата и да товаря отново мотоциклета. Джон прави същото.

Когато свършваме, запалваме огъня, докато Силвия отваря пакети е бекон, яйца и хляб за закуска.

Щом храната е приготвена, отивам при Крис и го будя. Не иска да стане. Казвам му пак. Не ще. Сграбчвам дъното на спалния чувал, изтърсвам го здраво като покривка за маса и той изпада, като мига сред боровите иглички. За да разбере какво се е случило, трябва му известно време, през което аз навивам спалния чувал.

Идва на закуска с обиден вид, изяжда един залък, казва, че не е гладен, болял го стомахът. Соча към езерото под нас, така странно по средата на тази полупустиня, но той не проявява никакъв интерес. Повтаря оплакването си. Пускам го покрай ушите си, Силвия и Джон също не му обръщат внимание. Радвам се, че им казах какво е положението при него. Иначе биха могли да се появят сериозни търкания.

Приключваме закуската мълчаливо и аз съм странно спокоен. Може би решението за Федър има нещо общо с това. Но, от друга страна, ние сме на около стотина фута над водохранилището, гледаме над него в простора на Запада. Голи хълмове, ни жива душа, ни звук — има нещо в такива места, което повдига настроението на човек и го кара да си мисли, че нещата вероятно ще се подобрят.

Докато товаря останалите неща върху багажника, забелязвам с изненада, че задната гума е много износена. Вероятно поради скоростта и големия товар и жегата по пътя вчера. Веригата също е провиснала, вадя инструментите да я натегна и простирам.

— Какво има? — питам Джон.

— Скъсала се е резбата на обтегача.

Отвивам натягащия болт и разглеждам резбата:

— Аз съм виновен — веднъж се опитах да натегна веригата, без да охлабя гайката на главната. Болтът е в ред — показвам му го. — Изглежда, се е повредила женската резба в рамката.

Джон гледа колелото дълго време:

— Смяташ ли, че ще можеш да стигнеш до града?

— О, да, разбира се. Може и така да се кара, докато си жив. Просто това затруднява регулирането на веригата.

Той наблюдава внимателно как отвивам гайката на задната главина, докато леко се разхлаби, удрям я със страничната част на чука, докато веригата се опъне достатъчно, после затягам гайката с

всичка сила, за да не се плъзне по-късно оста напред, и поставям отново шплента. За разлика от гайките на шенкелите при автомобила тук гайката не оказва влияние върху хлабината на осовия лагер.

— Откъде знаеш как се прави това? — пита той.

— Човек просто трябва да се сети.

— Аз не бих знаел откъде да започна.

Това е въпросът, разбира се, мисля си и аз, откъде да се започне. За да бъде разбран той, човек трябва да се върне назад и назад и колкото повече се връща, вижда колко още трябва да се върне, докато онова, което е създало малко затруднение при опита да бъде разказано, се превърне в значително философско изследване. За това, предполагам, са служили *шътюкуа*.

Прибирам си инструментите, затварям страничните капаци и си мисля, че все пак този въпрос си струва да бъде разбран.

По пътя сухият въздух охлажда потта, избила при работата ми с веригата, и за известно време се чувствувам добре. Но веднага щом потта изсъхва, става горещо. Вече трябва да е над осемдесет.

По този път няма движение и ние напредваме, без да ни пречат. Денят е само за пътуване.

А сега искам да започна изпълнението на едно определено задължение, като заявя, че съществуващо едно лице (вече не), което имаше нещо да каже и което го каза, но на което никой не повярва, нито пък го разбра докрай. Забравен. Поради причини, които ще станат очевидни, предпочитам той да си остане забравен, но нямам друг избор, освен да се заема отново е неговия случай.

Не знам цялата му история. Нито пък някой ще я знае някога освен самия Федър, а той вече не може да проговори. Но от писмата му и от онова, което другите разправят, и чрез фрагменти от собствените ми спомени трябва да може да се съберат отделните частици в нещо като приблизителен модел на онова, за което говореше той. Тъй като основните идеи на тази *шътюкуа* са взети от него, няма да има истинско отклонение от тях, а само едно увеличаване на образа, което ще направи *шътюкуа* по-разбираема, отколкото ако бе представена в чисто абстрактен вид. Целта на това увеличение не е да се доказват теориите му, нито да бъде възвеличен самият той. Целта е да бъде погребан — завинаги.

Там, в Минесота, когато пътувахме през мочурищата, аз говорих за „образите“ на техниката, за „смъртоносната сила“, от която Съдърлендови като че бягаха. Сега искам да поема в посока, противоположна на избраната от Съдърлендови, срещу тази сила и в самия ѝ център. Като направим това, ще навлезем в света на Федър, едничен свят, който той познаваше и в който целият разум се гради от гледна точка на скрития смисъл.

Светът на скрития смисъл е необичаен обект за дискусия, защото е всъщност метод на дискутиране. Човек разсъждава върху нещата от гледна точка на непосредственото им възприятие или от гледна точка на скрития им смисъл и ако се опита да размишлява върху тези модели на размисъл, ще стигне до онова, което наричаме основен проблем. Няма друга основа, на която да бъдат обсъждани те, освен самите модели.

Досега аз разсъждавах върху неговия „свят на скрития смисъл“ или поне върху една от неговите страни, наречена „техника“, от позициите на външен наблюдател. Сега смяtam, че ще е справедливо да поговоря за този свят на скрито естество от собствената му гледна точка. Искам да поговоря за скрития смисъл на самия свят на скритото естество.

За да сторя това, на първо място ми е необходимо едно противопоставяне, но за да го използувам честно, ще трябва да се върна назад и да обясня какво е то и какво означава, а това е само по себе си дълга история. Част от целия този проблем на необходимото връщане. Но сега засега искам само да използувам противопоставянето, което ще обясня по-късно. Искам да разделя човешкия разум на два вида — класически разум и романтичен разум. От гледна точка на окончателната истина едно подобно противопоставяне няма кой знае какъв смисъл, но е напълно оправдано, когато човек работи в рамките на класическия метод, използван за откриване или създаване на свят на скритите мисловни форми. Термините „классически“ и „романтичен“, както ги разбираше Федър, означават следното:

Класическият разум разглежда света преди всичко като подповърхностни мисловни форми. Романтичният разум го разглежда преди всичко от гледна точка на непосредственото възприятие. Ако покажете двигател или машинен чертеж, или електронна схема на

някой романтик, той надали ще види нещо особено интересно в тях. За него те нямат притегателна сила, защото действителността, която той вижда, са техните повърхности. Скучни, сложни списъци от наименования, линии и цифри. Нищо интересно. Но ако покажете същото хелиографно копие или схема или опишете същите неща на класически тип човек, той може да ги погледне и да остане очарован от тях, защото вижда, че зад линиите, контурите и символите има невероятно богатство на скрит смисъл.

За романтичния модел са характерни преди всичко вдъхновение, въображение, творчество, интуиция. Преобладават по-скоро чувствата, а не фактите. Изкуството, когато се противопоставя на науката, често е романтично. То не се развива по силата на разума или на някакви закони. Развива се по силата на чувства, интуиция и естетическо съзнание. В западноевропейските култури романтичният модел обикновено се свързва с женствеността, но това положително не е определящо.

Наопаки, класическият модел се подчинява на разума и на закони, които сами по себе си са подповърхностни форми на мисловността и поведението. В европейските култури това е преди всичко мъжки модел и областите на науката, законодателството и медицината са непривлекателни за жени главно по тази причина. Въпреки че карането на мотоциклет е романтично, поддържането му е чисто класическо. Мръсотията, маслата, съвършеното познаване на скрития смисъл, които се изискват, всичко това му придава такава отблъскваща сила за романтика, че жените и не помислят да се захващат с тях.

Макар външната грозота да се среща често при класическия модел на мислене, тя не му е непременно присъща. Съществува един класически естетизъм, който романтиците често изпускат, защото е прекалено изтънчен. Класическият стил е праволинеен, неразкрасяван, неемоционален, пестелив и внимателно осъразмерен. Неговата задача не е да вдъхновява емоционално, а да извлече от хаоса порядък и да направи непознатото познато. Това не е естетически свободен и естествен стил. А естетически ограничаван. Всичко се контролира. Стойността му се определя от умението, с което се упражнява този контрол.

За романтика този класически модел често изглежда скучен, вдървен и грозен като самото поддържане на механизми. Всичко зависи от възли, детайли, агрегати и взаимни връзки. Нищо не може да се разбере, докато не мине десетина пъти през компютър. Всичко трябва да се пресметне и докаже. Потискащо. Скучно, Безкрайно сиво. Въплъщение на силите на смъртта.

От друга страна, романтичният модел също си е създал някакъв образ в представите на класическия. Лекомислен, ирационален, капризен, ненадежден, устремен предимно към приятното. Повърхностен. Празен. Често паразит, който не може или не желае да се грижи за самия себе си. Истински камък на шията на обществото. Тези войнствени позиции би трябвало вече да звучат до известна степен познато.

Тук е източникът на бедата. Хората имат склонност да мислят и чувствуват изключително в рамките на единия модел, като по този начин проявяват неразбиране и подценяване на ролята на другия. И никой няма желание да предаде истината такава, каквато я разбира, и доколкото ми е известно, никой жив човек не е измислил начин да сдобри тези истини или модели. Няма точка, в която тези мирогледи да се срещат.

И така, в последно време сме наблюдавали развитието на огромно разцепление между класическата култура и романтичната антикултура — два свята, които постепенно се отчуждават и все повече се мразят и всеки се пита дали винаги ще бъде така — един дом, разделен на две. Никой не иска това всъщност — независимо какво мисли противникът му в другия лагер.

В тази светлина онова, което Федър мислеше и казваше, е важно. Но тогава никой не го слушаше, а просто го смятала отначало за ексцентричен, после за нежелан, после за малко луд и накрая за напълно безумен. Като че ли е трудно да се усъмним, че е бил безумен, но много от написаното от него по онова време показва, че именно това враждебно отношение към него го е направило луд. Необичайното поведение има свойството да кара другите да се отдръпнат от теб, което пък задълбочава странностите на поведението — и ето нова пропаст и така по самозараждаща се спирала, докато се стигне до някаква кулминационна точка. В случая с Федър това бе постановеният от съда арест и изолирането от обществото.

Виждам, че се приближаваме към ляв завой по федерална автомагистрала 12, а Джон е спрял за бензин. Спирам до него.

Термометърът край вратата на бензиностанцията показва 92 градуса.

— И днес няма да ни е лесно — казвам.

Когато резервоарите се напълват, пресичаме шосето за кафе. Крис естествено е гладен.

Казвам му, че очаквах това. Казвам му, че ще се храни с останалите или изобщо няма да яде. Без яд. Просто делово. Той е недоволен, но разбира накъде отива работата.

Доловям бегъл поглед на облекчение от Силвия. Очевидно си е мислила, че това ще бъде безкраен проблем.

Когато свързваме с кафето и отново излизаме навън, жегата е така силна, че потегляме с мотоциклетите колкото е възможно по-бързо. Отново се появява моментна прохлада и изчезва. Слънцето прави изгорелите треви и пясъка така ярки, че трябва да присвивам очи, за да не ми блести. Това шосе 12 е старо и лошо. Разбитият бетон е кърпен с асфалт и е неравен. Има пътни знаци за предстоящи заобикаляния. От двете страни на пътя се срещат порутени сервизи, лавки и крайпътни сергии, натрупали се течение на годините. Сега движението е натоварено. Просто съм щастлив да си мисля за рационалния, аналитичен, класически свят на Федър.

Неговият рационализъм се е използувал от древни времена, за да бъде освободен човекът от досадата и гнета на обкръжаващата го действителност. Онова, което го прави труден за разбиране, е обстоятелството, че никога е бил използван като средство да се избяга от всичко и бягството е било така успешно, че днес романтиците се стремят да избягат от вече променилото се „всичко“. Онова, което прави неговия свят толкова труден за разбиране, не е странността му, а неговата обикновеност. Обичайното също може да заслепи човека.

Новият начин за виждане на нещата води до едно описание, което може да се нарече „аналитично“ описание. Това е друго название на класическата основа, според която човек разсъждава за нещата от гледна точка на скрития им смисъл. Той бе напълно класическа личност. И за да дам по-пълна представа какво означава това, искам да

насоча неговия аналитичен подход към самия него — да анализирам самия анализ. Искам да направя това, като преди всичко дам един обширен пример и после направя дисекция на неговото значение. Мотоциклетът е превъзходен предмет за целта, след като самият е бил измислен от класически мозъци. И така, слушайте:

Един мотоциклет може да бъде разделен за нуждите на класическия рационален анализ според съставните си части и според функциите си.

Ако бъде разгледан според съставните си части, най-основното деление е на двигателна и ходова част.

Двигателната част може да се раздели на двигател и трансмисия. Първо да разгледаме двигателя.

Двигателят се състои от корпус, съдържащ коляново-мотовилков механизъм, хранителна система, запалителна система, газоразпределителна система и мазителна система.

Коляно-мотовилковият механизъм се състои от цилиндри, бутала, мотовилки, колянов вал и маховик.

Частите на хранителната система, които са част от двигателя, включват резервоар и филтър, въздушен филтър, карбуратор, клапанни отвори и изпускателни тръби.

Запалителната система се състои от алтернатор, токоизправител, акумулятор, бобина и свещи.

Газоразпределителната система се състои от ангренаж, разпределителен вал, клапани и дистрибутор.

Мазителната система се състои от маслена помпа и канали през целия корпус за разпределение на маслото.

Трансмисията, свързана към Двигателя, се състои от съединител, скоростна кутия и верига.

Носещата част, която придръжава двигателната част, се състои от рама, включваща стъпенки, седалка и калници; кормилна уредба; предни и задни амортизори; колела; контролни прибори и кабели; светлинна и звукова сигнализация; скоростомер и километраж.

Това е мотоциклетът, разделен според частите му. За да разберем за какво служат тия части, необходимо е деление според функциите:

Мотоциклетът може да бъде разделен според нормално протичащи процеси и специални, контролирани от водача.

Нормално протичащите процеси могат да се разделят на процеси по време на тakt всмукване, процеси по време на тakt компресия, процеси по време на работния тakt и процеси по време на тakt продухване.

И така нататък. Бих могъл да продължа с това, кои процеси настъпват в нормален порядък по време на всеки такт, после да премина към специалните, контролирани от водача режими и това би представлявало една съвсем обща картина на скрития смисъл на мотоциклета. Би била съвсем кратка и елементарна, каквито са описанията от подобен род. Почти всеки от споменатите компоненти може да бъде безкрайно разширяван. Чел съм цял технически труд, посветен само на чукчето и наковалнята, които са само една малка, но жизненоважна част от дистрибутора. Съществуват и други типове двигатели освен едноцилиндровия „Ото“, описан тук: двутактови двигатели, многоцилиндрови двигатели, дизелови двигатели, ванделови двигатели, но и този пример е достатъчен.

Това описание би обхванало въпросите „какво“ от гледна точка на частите на мотоциклета и „как“ от гледна точка на функциите на двигателя. То би имало остра нужда от анализ на въпроса „къде“ под формата на илюстрация, а също така на въпроса „зашо“ под формата на инженерни принципи, които са довели до тази конкретна комбинация от части. Но целта тук не е да се анализира изчерпателно мотоциклетът. Целта е да се намери отправна точка, примерен модел за разбиране на нещата, който на свой ред да стане обект на анализ.

Няма нищо необикновено в това описание на пръв поглед. Звучи като взето от въстъпителен курс по въпроса или може би като първа лекция от професионално ръководство. Необикновеното се забелязва, когато престане да бъде модел за беседа и стане обект на беседата. Тогава някои неща могат да изпъкнат.

Първото нещо, което се забелязва при това описание, е така очевидно, че трябва да се потиска, иначе ще засенчи всянакви други наблюдения. То е: цялата работа е тъпа до немай-къде. Раз-два, раз-два, раз-два, раз-два, раз, карбуратор, преводно число, компресия, раз-два, бутало, свещи, всмукване, раз-два-три, и така нататък, и така нататък. Това е романтичният образ на класическия модел. Скучно, вдървено и грозно. Малко романтици стигат по-далеч оттук.

Но ако човек успее да потисне това най-очевидно наблюдение, може да забележи някои други неща, които не се проявяват отначало.

Първото е, че мотоциклетът, както е описан, почти не може да бъде проумян освен ако човек вече не знае как работи. Непосредствените повърхностни впечатления, които са важни за първоначалната представа, вече ги няма. Останал е само скритият смисъл.

Второто е, че е изчезнал наблюдателят. Описанието не казва, че за да се види буталото, трябва да се свали главата на цилиндъра. „Вас“ ви няма никъде в цялата картина. Дори „водачът“ е нещо като безличностен робот, който демонстрира функциите на машината чисто механично. В това описание няма истински субекти. Съществуват само обекти, които са независими от всякакъв наблюдател.

Третото е, че думите „добро“ и „лошо“, както и всичките им синоними отсъствват напълно. Никъде не се дават стойностни оценки, само факти.

Четвъртото е, че тук се движи някакво острие. Много, смъртоносно; един интелектуален скалпел, така бърз и остър, че човек понякога не забелязва движението му. Получава се впечатлението, че всички тия части са си просто там и се назовават, защото съществуват. Но те могат да бъдат назовани съвсем различно и съчленени по съвсем друг начин в зависимост от това как се движи скалпелът.

Например газоразпределителният механизъм, който включва разпределителния вал, ангренажната верига, клапаните и дистрибутора, съществува само поради един необичаен срез на този аналитичен нож. Ако отидете в магазин за мотоциклетни резервни части и им поискате комплект за газоразпределителен механизъм, те няма да разберат за какво, по дяволите, говорите. Те не класифицират нещата по този начин. Няма двама производители, които да класифицират частите по точно един и същи начин, и всеки механик знае, че някоя част не може да се купи, защото не може да се намери, защото производителят я смята за част от нещо друго.

Важно е да се разбере какво представлява този нож, а не погрешно да приемете, че мотоциклетите или каквото и да било друго са това, което са, само защото острието ги е изрязало по този начин. Важно е да се концентрирате върху самото острие. По-късно ще опитам да покажа как умението да се използува това острие творчески

може да доведе до разрешения за разцеплението между класическото и романтичното.

Федър бе майстор е този скалпел и го използуваше с умение и смелост. С един-единствен размах на аналитичната мисъл той разделяше целия свят на части по собствен избор, разделяше частите и парченцата от тях на все по-малки и по-малки, и по-малки, докато ги доведе до онова, което искаше. Дори специфичната употреба на термините „класически“ и „романтичен“ е пример за виртуозно владеене на остирието.

Но ако това бе едничкото му ценно качество, аналитичното умение, с огромно удоволствие бих мъкнал. Обстоятелството, което налага да не замъквам, е, че той използуваше това умение по толкова чудат и все пак съвършен начин. Никой никога не забеляза това, мисля, че дори сам той не го забелязваше, а може и да си е било мое заблуждение, но остирието, което използуваше, бе по-скоро на слаб хирург, отколкото на убиец. Може и да няма разлика. Той забеляза, че става нещо нездраво и болезнено и започна да реже надълбоко, по-надълбоко и по-надълбоко, за да стигне до корена му. Преследващо някаква цел. Това е важно. Преследващо нещо и използуваше остирието, защото бе единственият инструмент, с който разполагаше. Но толкова се увлече и отиде така далеко, че в края на краищата истинската жертва се оказа той сам.

Жегата стана страхотна. Не мога повече да се правя, че не я забелязвам. Въздухът е като във фурна, напалена така, че на очите ми под очилата е прохладно в сравнение с останалата част от лицето. На ръцете ми е хладно, но ръкавиците имат от външната страна големи черни петна пот, заобиколени с бели ивици застъхнала сол.

По пътя пред нас един гарван се бори с някаква мърша и тромаво отлита, докато го наближаваме. Май че е гущер, изсъхнал и залепнал за смолистата настилка.

На хоризонта се появява леко трептящо изображение на някакви постройки. Поглеждам картата и виждам, че трябва да е Боумън. Мисля си за ледена вода и климатична инсталация.

По улиците и тротоарите на Боумън не виждаме почти никого, макар многото паркирани коли да показват, че хората са тук. Всички са вътре. Насочваме машините към един ограден паркинг, като с остьр завой ги нагласяме срещу изхода — да са готови за тръгване. Самотен възрастен човек с широкопола шапка ни гледа как ги вдигаме на стойките и сваляме каски и очила.

— Горещичко е за вас? — питам. Физиономията му е безизразна.

Джон клати глава и казва:

— Ужас!

Върху лицето, заслонено от шапката, се появява нещо като усмивка.

— Колко градуса е? — питам Джон.

— Сто и два — казва, — когато погледнах последния път. Трябва да е стигнала до сто и четири.

Питам ни откъде сме тръгнали, ние му казваме и той кима одобрително.

— Много път е — казва. После разпитва за машините.

Бирата и климатичната инсталация ни зоват, но ние не изоставяме човека. Просто си стоим там на сто и два градуса жега и говорим с него. Той е говедовъд, пенсионер, казва, че наоколо имало много ферми и преди години имал мотоциклет „Хендерсън“. Стана ми

приятно, че му се говори за неговия „Хендерсън“ при тия сто и два градуса. Разговаряме известно време за него при растяющо нетърпение от страна на Джон, Силвия и Крис и когато най-накрая се сбогуваме, казва, че му е приятно, задето ни е срецнал, а изразът му пак е безучастен, но ние усещаме, че говори истината. Отива си с някакво тежко достойнство под сто и два градусовото слънце.

В ресторана се опитвам да завържа разговор на тази тема, но никой не проявява интерес. Джон и Силвия са някъде надалеч, а уж седят с нас и неподвижно попиват охладения въздух. Сервитьорката идва за поръчка и те малко идват на себе си, но не са решили какво искат и тя пак си отива.

— Не бих желала да живея тук — казва Силвия.

Образът на възрастния човек с широкополата шапка отвън се връща в съзнанието ми.

— Помисли си какво е било тук, преди да се появи климатичната инсталация — казвам.

— Мисля си — отвръща тя.

— При тия нажежени пътища и моята повредена задна гума не би трябвало да се движим с повече от шестдесет — казвам аз.

Не отговарят.

Крис, обратно на тях, изглежда, е възвърнал нормалното си състояние — оживен и заинтересуван от всичко. Когато идва яденето, той го излапва набързо и иска още, преди ние да сме преполовили нашето. Получава още и после го чакаме да свърши.

Изминали сме още мили и горещината е просто жестока. Сълнчевите и ветроупорни очила не са достатъчни за ослепителната светлина. Нужен е електроженистки щит.

Високите равнини се накъсват в обезцветени, набраздени хълмове. Навсякъде ярко белезникаво. Ни стръкче трева. Само тук-там по някой бурен и скали, и пясък. Облекчение е да се погледне в чернотата на пътя, затова гледам как неясният му поток профучава под краката ми. Освен него виждам и че лявата ауспухова тръба е станала по-синя от когато и да било. Плювам на ръкавицата, докосвам тръбата и чувам цвъртенето. Лошо.

Сега трябва просто да приема нещата и да не се тормозя вътрешно... контрол над съзнанието...

Време е да поговоря вече за скалпела на Федър. Това ще помогне да бъдат разбрани някои от нещата, за които говорихме.

Употребата на това острие, разделянето на света на части и изграждането на тази структура е нещо познато за всеки. Ние непрекъснато възприемаме милиони неща около себе си — тези променящи се очертания, тези горящи хълмове, шума на двигателя, усещането за газта, всяка скала и бурен, и кол от ограда, и някакъв отпадък край пътя, — възприемаме тия неща, но всъщност не ги осъзнаваме, докато не се появи нещо необичайно или докато не се мрнне нещо, което сме предразположени да забележим. Навсякъде можем да осъзнаем тия неща и да ги запомним всичките, защото мозъкът ни би се напълнил с ненужни подробности до такава степен, че няма да можем да мислим. От всичко възприемано трябва да подбираме, а онова, което подбираме и наричаме съзнание, никога не е едно и също с възприемането, защото процесът на подбора го видоизменя. Вземаме шепа пясък от безкрайното пространство, което възприемаме около себе си, и наричаме тази шепа пясък свят.

Взели веднъж шепата пясък — света, който сме осъзнали, — ние го подлагаме на процес на разграничение. Това е острието. Делим пясъка на части. Това и онова. Тук и там. Черно и бяло. Сега и тогава. Разграничаването е разделянето на осъзнатия свят на части.

Тази шепа пясък изглежда еднородна отначало, но колкото повече я наблюдаваме, все по-разнообразна ни се струва. Всяко зърнце пясък е различно. Няма две еднакви. Някои си приличат в едно отношение, други в друго и можем да оформим пясъка в отделни купчинки на основата на тия прилики и отлики. Отделните цветове в отделни купчинки — отделните размери в отделни купчинки — отделните форми в отделни купчинки — подразделенията на отделните форми в отделни купчинки — отделните степени на прозрачност в отделни купчинки — и така нататък, и така нататък, и така нататък. Може да се помисли, че процесът на подразделяне и сортиране някъде ще спре, но не е така. Той просто си продължава.

Класическият разум се интересува от купчинките и от основата на тяхното разделяне и взаимна обвързаност. Романтичният разум се насочва към шепата пясък, преди сортирането да е започнало. И двата са обосновани, макар и несъвместими, начини да се гледа на света.

Вече е неотложна необходимост да се намери мироглед, обединяващ тези два вида разум, без да насиљва който и да било от тях. Такъв мироглед няма да отхвърли сортирането на пясъка или съзерцанието на несортирания пясък сами по себе си. Такъв мироглед ще насочи вниманието към безкрайното пространство, от което е взет този пясък. Това се опитваше да направи Федър, клетият хирург.

За да се разбере какво се опитваше да направи той, трябва да се забележи оная част от пространството, неотделима от него, която трябва да бъде разбрана, която е фигура по средата на това пространство и сортира пясъка на купчинки. Да се гледа пространството, без да се вижда тази фигура, значи да не се види пространството въобще. Да се отхвърли оная част от Буда, която има грижата за анализирането на мотоциклетите, значи да не се забележи самият Буда.

Съществува вечният въпрос коя част от мотоциклета, кое зърнце пясък; коя купчинка е Буда. Очевидно да се зададе такъв въпрос, означава да се търси в грешна посока, защото Буда е навсякъде. Но също така очевидно е, че да се зададе този въпрос, означава да се търси в правилната посока, защото Буда е навсякъде. Много е казано за Буда, който съществува независимо от всякакво аналитично мислене — някой би казал: твърде много и би се усъмнил в ползата да се говори още. Но за Буда, който съществува в самото аналитично мислене и дава на това аналитично мислене неговата насоченост, не е казано почти нищо — и това си има исторически причини. Но историята продължава своя ход и може би няма да навредим, а може и да прибавим нещо положително към историческото наследство с малко приказки в това направление.

Когато аналитичното мислене, остроието, влезе в употреба, нещо винаги бива убито. Това се долавя много добре, поне в изкуството. Сещам се за преживяното от Марк Твен, когато, след като овладял аналитичните знания, нужни, за да кара параход по Мисисипи, открил, че реката е загубила своята красота. Нещо винаги бива убивано. Но онова, което по-малко се вижда при изкуството, е, че нещо се и създава. И трябва, вместо да се разпростираме върху това, което е убито, да видим какво е пък създадено и да погледнем на процеса като на едно безкрайно умиране и раждане, което не е нито добро, нито лошо, а просто е.

Преминаваме през някакъв град, наречен Мармарт, но Джон не спира дори за да отдъхнем, така че продължаваме. Пак адски пек през някакви безжизнени пустини, преминаваме границата и влизаме в Монтана. Една табела край пътя обявява това.

Силвия размахва ръце като криле на птица, а аз натискам клаксона в отговор, но като гледам знака, не изпитвам никакво ликуване. За мен неговото съобщение носи внезапно вътрешно напрежение, което го няма при тях. Те не могат да знаят, че сме из местата, където живееше той.

Всички тия досегашни приказки за класически и романтичен разум навсярно изглеждат като един странно заобиколен начин да бъде описан той, но за да бъде разбран Федър, това е единственият възможен път. Да се описва външният му вид или фактите от неговия живот, би означавало да се разпостираме върху отвличащи, повърхностни неща. А да се насочим към него направо, би значело да предизвикаме бедата.

Той бе луд. И ако човек се вгледа право в някой луд, ще види само отражение на собственото си убеждение, че още е луд, което означава да не го разбере въобще. За да бъде разбран, трябва да се види онова, което виждаше той, а когато се опитваме да разберем виждането на един безумец, обиколният път е единственият, който води до целта. Иначе собствените ни убеждения препречват пътя. Има само един път към него, който ми се струва проходим, и още много трябва да вървим.

Впуснал съм се във всички тия анализи и дефиниции, и зависимости не заради самите тях, а за да положа основата за проумяване на посоката, в която вървеше Федър.

Казах по-миналата нощ на Крис, че Федър е прекарал целия си живот в преследване на призрак. Това бе вярно. Призракът, който той преследваше, е призракът, скрит зад цялата техника, цялата съвременна наука, цялата мисъл на Запада. Това бе призракът на самата реалност. Казах на Крис, че той откри призрака и че когато го откри, хубавичко го натупа. Мисля, че във фигуративен смисъл това бе истина. Нещата, които се надявам да изясня, докато вървим напред, са някои от нещата, открити от него. Сега времената са такива, че може

би други хора най-после ще ги сметнат за важни. Никой тогава не искаше да види призрака, преследван от Федър, но ми се струва, че сега все повече и повече хора го виждат или го зърват за миг в лош час, един призрак, който нарича себе си рационалност, но образът му е непоследователен и безсмислен, което прави и най-нормалните действия от всекидневието да изглеждат малко нещо объркани поради липсата на връзка с каквото и да било друго. Това е призракът на онова, което във всекидневието приемаме за естествено, а именно че основната цел на живота — да бъдеш жив — е недостижима, но все пак това е основната цел на живота, така че велики умове се борят, за да лекуват болести и хората да живеят по-дълго, а само лудите питат защо. Човек живее по-дълго, за да живее по-дълго. Няма друга причина. Това казва призракът.

В Бейкър, където спираме, термометрите показват 108 градуса на сянка. Когато свалям ръкавиците, металът на резервоара е така горещ, че не мога да го докосна. Двигателят издава тревожни кашлящи звуци от прегряване. Много лошо. Задната гума е твърде износена и с пипане установявам, че е почти толкова нагрята, колкото резервоара.

— Ще се наложи да намалим — казвам.

— Какво?

— Мисля, че не бива да се движим с повече от петдесет — добавям аз.

Джон поглежда Силвия, а тя него. Нещо вече са си казали за моето бавене. И двамата изглеждат тъй, сякаш им е дошло до гуша.

— Искаме просто да стигнем по-бързо там — казва Джон и двамата се отправят към ресторант.

Веригата се е въртяла нажежена и суха. Роя в дясната чанта за спрей-смазка, намирам я, запалвам двигателя и напръсквам движещата се верига. Веригата е все още така гореща, че разредителят на маслото се изпарява почти веднага. Тогава цръквам малко масло отгоре ѝ, оставям я да се повърти известно време и изключвам двигателя. Крис търпеливо чака, следва ме към ресторантта.

— Ти каза, мисля, че най-тежкото идва на втория ден — проговоря Силвия, докато приближаваме сепарето, в което сядаме.

— Втория или третия — отвръщам аз.

— Или четвъртия или петия?

— Може би.

Тя и Джон се споглеждат със същия израз, който имаха преди малко. Той като че казва: „Трима са вече твърде много.“ Може би искат да се движат бързо и да ме чакат в някой град далеч напред. Аз бих го предложил сам, но ако се движат много по-бързо, няма да ме чакат в някой град. А отстрани на пътя.

— Не мога да си представя как понасят това тукашните хора — казва Силвия.

— Ами тука е трудничко — казвам с известно раздразнение. — Те са знаели, че е трудно, още преди да дойдат и са били подгответи за това.

Добавям:

— Ако един човек се оплаква, той просто прави нещата още по-трудни за останалите. А те са сърцати. Знаят как да вървят напред.

Джон и Силвия не приказват много. Джон бързо изпива колата си и отива при бара за гълтка алкохол. Излизам да проверя отново багажа и откривам, че новият пакет се е поизместил. Затова обирям хлабината на ластиците и ги връзвам отново.

Крис сочи един термометър, изложен на слънце, и виждаме, че стълбчето е прекосило цялата скала до 120 градуса.

Преди да излезем от града, вече се потя отново. Прохладният период на изсъхване не трае дори половин минута.

Жегата ни лъхва като пещ. Дори с тъмни очила трябва да превърна очите си в цепнатини. Няма нищо друго освен горещ пясък и бледо небе, които така заслепяват, че с мъка се гледа накъдето и да било. Истински пъкъл.

Джон отпред увеличава скоростта все повече и повече. Изоставям го и намалявам до петдесет и пет. Освен ако не си търси човек белята в тая жега, няма защо да търкаля гумите с осемдесет и пет. Едно спукване на гума тук би значело край.

Предполагам, те приеха казаното от мен за нещо като мъмрене, но аз нямах това предвид. Не се чувствам по-добре от тях в тази горещина, но няма смисъл да се разсъждава по въпроса. През цялото време, докато съм мислил и говорил за Федър, те трябва да са разсъждвали колко лошо е всичко. Това всъщност ги съсипва. Мисълта.

За Федър като личност могат да се кажат някои неща.

Той бе познавач на логиката, на класическата „система на системата“, която описва правилата и похватите на систематичната мисъл, чрез която се изграждат и взаимно обвързват аналитичните знания. Беше толкова бърз при определянето на неговия коефициент за интелигентност по системата Стенфърд-Бинит^[1], представляващ в основната си характеристика на умението да се правят аналитични манипулации, че получи 170, цифра, която се среща само при един човек на петдесет хиляди.

Бе симпатичен, но да се каже, че мислеше и действуваше като машина, би значело да се разбере криво естеството на неговата мисъл. Тя не приличаше на бутала и колела, и скорости, които се движат едновременно, внушителни и съгласувани. По-скоро пред съзнанието изниква образът на лазерен лъч — единствен показалец светлина с такава ужасяваща енергия, при такава необикновена концентрация, че може да бъде изпратен на луната и отражението му да се върне обратно на Земята, Федър не използваше яркостта на интелекта си, за да осветява някакви въпроси. Той търсеше единствена, определена, далечна цел, взе я на мушка и я порази. И това бе всичко. Общото осветяване на целта, която порази, сега, изглежда, предоставяще на мен.

Беше колкото интелигентен, толкова и самoten. Не се помни да е имал близки приятели. Пътуваше сам. Винаги. Дори в присъствието на други бе съвършено сам. Понякога хората усещаха това, чувствуваха се отблъснати и не го обичаха, но тяхната неприязнь нямаше значение за него.

Жена му и семейството му като че страдаха най-много. Жена му казва, че онези, които са се опитвали да прекрачат бариерата на резервираността му, се изправяли пред празно пространство. Моето впечатление е, че те са жадували за някаква привързаност, която той никога не проявяваше.

Никой всъщност не го познаваше. Очевидно така е искал да бъде и така бе. Може би самотата му бе последица от неговата интелигентност. Може да беше и причината. Но двете вървяха винаги заедно. Тайнствен, самoten интелект.

Все пак всичко казано още не върши работа, защото то, заедно с образа на лазерния лъч, създава представата, че е бил напълно студен и безчувствен, а това не е така. В преследването на онова, което наричам призрак на рационалността, той бе страстен ловец.

Сега особено ярко изпъква един фрагмент от сцена в планината, при която слънцето се е спуснало зад хълмовете преди половин час и ранен здравец е променил цветовете на дърветата, даже и на скалите, в почти черни нюанси на синьо, сиво и кафяво, Федър бе тук от три дни без храна. Храната му се бе свършила, но той мислеше усилено, проумяваше разни неща и не му се прибираще. Не бе далеч от място, където знаеше, че минава път, и не бързаше.

В мрака, който се спускаше по пътеката, забеляза някакво движение и после нещо, което приличаше на куче, приближаващо се по пътеката, много голямо овчарско куче или животно, по-скоро приличащо на ескимоски пес, и се зачуди какво ли бе довело едно куче в това затънто място и по това време. Той не обичаше кучета, но това животно се движеше по начин, който парализираше тези чувства. То сякаш го наблюдаваше, преценяваше го. Федър се взря в очите на животното за дълго и за миг усети някаква близост. След това кучето изчезна.

Много по-късно разбра, че е било вълк, и споменът за този случай не го напусна дълго време. Мисля, че не го е напускал, защото е видял собствения си образ. Снимката може да покаже физически образ, при който времето е неподвижно, а огледалото може да покаже физически образ, при който времето тече, но мисля, че в планината той е видял напълно различен образ, който не е физически и изобщо не съществува във времето. Все пак това е било образ и поради тая причина е изпитал близост. Сега си го представям живо, защото снощи го видях отново като лика на самия Федър.

Като оня вълк в планината той притежаваше някаква животинска смелост. Следваше собствения си път с едно пренебрежение към последиците, което понякога смайваше хората и смайва мен досега, само като чуя за него. Той не се отклоняваше нито надясно, нито наляво. Открил бях това. Но тази смелост не идваше от някаква идеалистична идея за саможертва, а само от енергията на търсенето и в нея нямаше нищо благородно.

Мисля, че това негово търсене на призрака на рационализма започна, защото той искаше да излее мъстта си отгоре му, защото усещаше, че и сам е оформлен по този начин от него. Искаше да се освободи от собствения си образ. Искаше да го разруши, защото призракът бе онова, което бе той, а искаше да бъде освободен от робството на собствената си личност. Тази свобода бе постигната по един особен начин.

Това негово описание може да звуци като взето от друг свят, но най-чуждата на този свят част от него все още предстои. Това е моята собствена връзка с него. Този въпрос досега се държеше настрана и се прикриваше, но все пак трябва да стане известен.

За първи път го открих по дедуктивен път, изхождайки от една странна поредица случки преди много години. Един петък отидох на работа, а вече си бях изпълнил седмичния план и поради тая причина се чувствувах доволен. По-късно същия ден отидох на гости, където, след като говорих на всички твърде дълго и твърде високо и след като пих прекалено много, полегнах в една задна стая.

Когато се събудих, разбрах, че съм проспал цялата нощ, защото сега бе ден, и си помислих: „Господи, даже не знам името на домакините!“ и се попитах до какво ли неудобно положение щеше да се стигне. Стаята не изглеждаше като оная, в която си бях легнал, но беше тъмно, когато влязох, и трябва да съм бил ослепял от пие, така или иначе.

Станах и забелязах, че дрехите ми са сменени. Тези не бяха дрехите, които носех предната вечер. Излязох пред вратата, но за моя изненада изходът водеше не към стая на жилище, а към някакъв дълъг коридор.

Докато вървях по него, имах усещането, че всички ме гледат. На три пъти ме спираха непознати и ме питаха как се чувствам. Като смятах, че имат предвид напиването ми, отговарях, че дори нямам махмурлук, и тогава един от тях се разсмя, но после се овладя.

В една стая в края на коридора видях маса, върху която се вършеше нещо. Седнах наблизо, като се надявах да остана незабелязан, докато си изясня цялата тая работа. Обаче една жена, облечена в бяло, дойде при мен и попита дали знам името й. Прочетох малката табелка, прикачена към блузата ѝ. Тя не видя, че правя това, изглеждаше смаяна и се отдалечи бързешком.

Когато се върна, с нея имаше някакъв мъж, който гледаше право в мене. Седна до мен и ме попита дали знам неговото име. Казах му го и бях изненадан от това, че го знам, така както и те.

— Твърде рано е да става това — каза той.
— Това прилича на болница — обадих се аз.

Съгласиха се.

— Как попаднах тук? — попитах, като си мислех за пиянското събиране. Мъжът не каза нищо, а жената сведе очи. Отговаряха уклончиво.

Мина повече от седмица, докато заключа от обстановката край мен, че всичко преди събуждането ми е било сън, а всичко след това — действителност. Нямаше друга основа за разграничаване на двете освен увеличаващия се куп нови случки, които сякаш противоречаха на пиянските преживелици. Явиха се някои дреболии, като заключената врата, чиято външна страна не можех да си спомня да съм виждал. И едно листче от съда, който ми съобщаваше, че някакъв си човек бил признат за безумен. Мен ли имаха предвид? Най-накрая ми бе обяснено, че „вие сте нова личност“. Но това не бе никакво обяснение. То ме обърка още повече, защото нямах усещането за никаква „стара“ личност. Ако бяха казали: „Вие вече имате нова личност“, щеше да е много по-ясно. Това би подхождало. Те бяха направили грешката да мислят за личността като за някакво притежание, като за кат дрехи, които човек носи или сваля. Но вън от личността какво остава? Малко кокали и плът. Сбор юридически данни може би, но положително не и човек. Костите и плътта и юридическите данни са дрехите, които личността носи, а не обратното.

Но кой е бил старата личност, която те са познавали и чието продължение приемаха, че съм?

Това бе първият намек за съществуването на Федър преди много години. През дните и седмиците, и годините, които последваха, научих много повече.

Той бе мъртъв. Унищожен чрез съдебна присъда, осъществена от високоволтов променлив ток, прокаран през мозъчните му полукълба. Приблизително 800 милиампера в сеанси, дълги от половин до една и половина секунди, са били прокарани двадесет и осем пъти в процес, известен с техническото название „Анихиляция ЕС“. Една цяла личност е била ликвидирана без остатък чрез технически безупречно

действие, което завинаги след това е определило нашите взаимоотношения. Никога не съм го срещал. Никога няма да го срещна.

И все пак странни останки от паметта му внезапно се сглобяват и разпознават този път и пустинните скали, и нажежения до бяло пясък, заобиколил ни отвсякъде, и настъпва едно чудновато съответствие между спомен и пейзаж и тогава разбирам, че той е видял всичко това. Бил е тук, иначе не бих познал мястото. Трябва да го е видял. И когато ми се случват такива внезапни слиивания на видения, и когато си спомням за някои страни фрагменти от мисли, за чийто произход нямам представа, приличам на ясновидец, на медиум, който приема послания от друг свят. Така стоят нещата. Виждам със собствените си очи, виждам и с неговите. Някога те му принадлежаха.

Тези ОЧИ! В тях е целият ужас. Тия облечени в ръкавици ръце, които гледам сега, които карат мотоциклета по пътя, са били някога негови! И ако можете да разберете чувството, което се поражда от това, тогава можете да разберете истинския страх — страхът, който се поражда от това, че знаеш: няма къде да избягаш.

Навлизаме в някакъв каньон с ниски стени. Не след дълго край пътя се появява мястото за почивка, което очаквах. Няколко пейки, малка постройка и мънички зелени дървета с маркучи, течачи в подножията им. Джон, Бог да ми е на помощ, е на изхода от другата страна, готов да поеме по автомагистралата.

Не обръщам внимание на това и спирам при сградата. Крис скача, издърпваме машината назад върху стойката. От двигателя се носи топлина на вълни, сякаш се е запалил. В нея се пречупват образите. С ъгълчето на окото виждам другия мотоциклет да се връща. Когато пристигат, и двамата ме гледат стръвнишки.

Силвия казва:

— Просто сме... ядосани!

Свивам рамене и отивам към чешмичката.

Джон казва:

— Къде е онай сърдатост, за която ни разправяш?

Поглеждам го за миг и разбирам, че наистина е ядосан.

— Страхувах се, че приемате всичко прекалено сериозно —
казвам аз и се извръщам. Пия, водата се оказва алкална — блудкова
като сапунената. Въпреки това пия.

Джон влиза в къщата да си намокри ризата с вода. Аз проверявам
нивото на маслото. Капакът на масления филтър е толкова горещ, че
ми изгаря пръстите направо през ръкавиците. Двигателят не е изгорил
много масло. Протекторът на задната гума се е износил още малко, но
все още може да кара. Веригата е достатъчно натегната, но малко суха,
затова я смазвам пак за всеки случай. Съмнителните болтове не са се
разхлабили.

Джон пристига, като ръси вода, и казва:

— Сега ти карай отпред, а ние ще те следваме.

— Няма да карам бързо — казвам аз.

— Както и да е — отвръща, — ще стигнем.

И така, аз карам отпред и се движим бавно. Пътят през каньона
не става по-прав от този, който сме изминали, както очаквах да стане, а
започна да се извива нагоре. Изненада.

Ту криволичи малко, ту се отправя обратно в посоката, която
трябва да следваме, а после се връща. Движим се под остри ъгли през
тесни клисури, после нагоре, високо и малко по-високо всеки път.

Появяват се шубраци. След това малки дървета. Пътят се изкачва
по-високо, вие се сред треви, после край оградени ливади.

Над главите ни се появява малък облак. Може би дъжд? Може
би. Ливадите имат нужда от дъжд. А в тези тук има цветя. Странно как
се промени всичко. По нищо не личи на картата. И съзнанието за
спомена е изчезнало също. Федър навсярно не е минал оттук. Но друг
път няма. Странно. Продължава да отива нагоре.

Слънцето се накланя към облака, който сега се е спуснал, за да
допре хоризонта над нас, по който има дървета, борове; от тях
появява... хлад и смолисто ухание. Вятърът люлее цветята в ливадата,
мотоциклетът се накланя малко и изведнъж ни става прохладно.

Поглеждам към Крис, а той се усмихва. И аз се усмихвам.

След това дъждът пада тежко върху пътя, придружен от земен
мирис на прах, който е чакал твърде дълго, а край пътя се появяват
шарки от първите капки дъжд.

Всичко това е така ново. А ние имаме такава нужда от него, от
един освежителен дъжд. Дрехите ми се намокрят, очилата ми са на

капки, тръпки ме побиват — и това е прелестно. Облакът отминава между слънцето и боровата гора и малките ливади пак заблестяват, когато то улавя дъждовните капчици.

Стигаме края на стръмнината отново сухи, но разхладени и спираме, кацали над огромна долина и река под нас.

— Мисля, че пристигнахме — казва Джон.

Силвия и Крис са навлезли в ливадата сред цветята под боровете, през които виждам отдалечения край на долината, много далеч и надолу.

Сега съм пионер, погледнал към обетована земя.

[1] Таблица за определяне коефициент за интелигентност, изработена в калифорнийския университет Стенфърд. — Б. пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

Часът е около десет преди обед и аз седя на сянка край машината върху хладен бордюр зад един хотел, който намерихме в Майлз сити — щата Монтана. Силвия и Крис са в пералнята на самообслужване — перат ни всичките. Джон е излязъл да търси птицечовка да си я прикрепи към каската. Мисли, че бил видял в една работилница, когато сме влизали вчера в града. А пък аз се готвя да си поиграя малко с двигателя.

Сега се чувствувам добре. Пристигнахме тук след обяд и се готвехме за голям сън. Добре стана, че спряхме. Бяхме толкова замаяни от изтощение, че нямахме представа колко сме изморени. Когато Джон реши да ни регистрира, дори не можа да си спомни как се казвам. Момичето от рецепцията ни попита наши ли са „тия шосейни авантюристи“ — мотоциклетите ни под прозореца, а ние двамата се смяхме така дълго, че тя започна да се чуди да не би да е казала нещо нередно. А беше просто глупашки смях от преумора. Щяхме да сме повече от щастливи да ги оставим паркирани и за разнообразие да походим.

И къпането. В красиви стари емайлирани вани от чугун, приклекнали на лъвски лапи по средата на мраморен под, които само нас чакат. Водата бе така мека, че сапунът сякаш никога нямаше да може да се измие. След това се разхождахме нагоре-надолу по главните улици и се чувствувахме като семейство...

Толкова пъти съм регулирал клапаните на тази машина, че се е превърнало в ритуал. Вече не е необходимо да мисля кой знае колко, когато го правя. Главно следя за нещо необичайно. Двигателят е придобил някакъв шум като от клапан, но може да е и нещо по-лошо, затова сега го регулирам, за да видя дали ще спре. Регулирането на клапаните трябва да се прави при студен двигател, което ще рече, че където паркираш за през нощта, там и ще го извършиш на следната утрин, поради което съм седнал на студен бордюр в сянката зад един хотел в Майлз сити — щат Монтана. Сега засега въздухът е прохладен на сянка, което е подходящо за работа, и ще си остане такъв за около

час, докато слънцето прехвърли клоните на дърветата. Важно е за тези машини да не се регулират на слънце или късно през деня, когато съзнанието е замъглено, защото даже да си го правил стотици пъти, трябва да си нашрек и да внимаващ за всичко.

Не всеки разбира какъв изцяло рационален процес е това — поддържането на мотоциклет. Някои си мислят, че е просто „сръчност“ или пък „афинитет към механизма“. Те са прави, но сръчността е почти изцяло проява на разума и повечето бели идват от онова, което старите радиотехници наричаха „късо между слушалките“, сиреч главата не се използува както трябва. Един мотоциклет работи изцяло в съгласие със законите на разума и изучаването на изкуството да се поддържа мотоциклет е всъщност миниатюрно изследване на изкуството на самата рационалност. Вчера казах, че Федър преследваше призрака на рационалността, което го доведе до безумие, но за да се разбере това, много е важно да се придържаме към земни примери за рационалност, за да не се изгубим сред обобщения, които никой освен него не би могъл да разбере. Разговорът за рационалността може да стане твърде объркващ, ако и нещата, с които борави рационалността, не се включат в темата му.

Сега сме на границата между класическото и романтичното, където, от една страна, виждаме мотоциклета, какъвто изглежда отвън — и това е важен начин на виждане, — и където, от друга, можем да започнем да го виждаме, както го вижда механикът, от гледна точка на скрития смисъл — и това също е важен начин да се разглеждат нещата. Тези инструменти например — този ключ притежава определена романтична красота, но предназначението му си е във всички случаи чисто класическо. Той е създаден, за да изменя скрития смисъл на машината.

Керамичната част на първата свещ е твърде потъмняла. Това класически, както и романтично, е грозно, защото означава, че в цилиндъра влиза твърде много бензин и недостатъчно въздух. Въглеродните молекули от бензина не срещат достатъчно кислород, в който да се съединят, и просто си седят тук, като се трупат върху свещта. Докато влизахме в града вчера, машината прекъсваше малко на празен ход, което е признак за същото.

Просто за да проверя дали само в единия цилиндър сместа е обогатена, проверявам и другия. Положението е еднакво и в двата.

Вадя джобно ножче, вземам една клечка, която лежи в канавката и подострям единия ѝ край, за да почистя свещите, като се чудя каква би могла да бъде причината за обогатената смес. Не би могло да има нещо общо с мотовилки или клапани. А карбураторите рядко се разрегулират. Жигльорите на главното дозиращо устройство са с поголямо сечение, което води до обогатяване на сместа при високи обороти, но свещите бяха много по-чисти отсега със същите жигльори. Загадка. Човек винаги е заобиколен от тях. Но ако се опиташи да разрешиш всичките, никога няма да поправиш машината. В момента няма отговор, затова просто оставям въпроса висящ.

Първият клапан си е съвсем в ред, не е нужно регулиране, затова преминавам към следващия. Все още има доста време, докато стънцето се издигне над ония дървета... Винаги се чувствувам като в църква, когато правя това... Луфтомерът е нещо като икона и аз изпълнявам с него свещен ритуал. Той е част от комплект, наречен „точни измервателни уреди“, което от класическа гледна точка има дълбок смисъл.

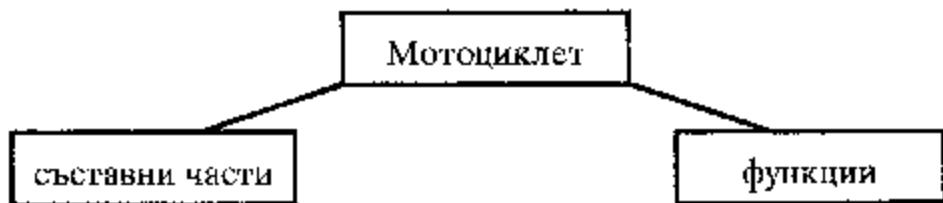
При мотоциклета тази точност не се поддържа от никакви романтични или максималистки съображения. Просто огромните сили на топлината и експлозивното налягане вътре в този двигател могат да бъдат контролирани единствено чрез точността, която тези инструменти осигуряват. Всяка експлозия тласка мотовилката към коляновия вал с повърхностно налягане от много тонове на квадратен инч. Ако сглобката на мотовилката към вала е направена точно, енергията от експлозията ще бъде равномерно преобразувана и металът ще може да издържи. Но ако сглобката е охлабена само с няколко хилядни от инча, енергията ще бъде предадена изведнъж, като удар с чук, и повърхностите на мотовилката, лагерът и шийката на вала ще се деформират, като започнат да издават звук, който отначало много наподобява чукане на клапани. Поради тая причина проверявам това сега. Ако е охлабена мотовилковата сглобка и опитам да стигна планините без ремонт, шумът скоро ще стане по-сilen и по-сilen, докато мотовилката се откъсне, удари се във въртящия се колянов вал и разбие двигателя. Понякога счупените мотовилки се забиват право надолу през картера и изсипват цялото масло на пътя. Тогава не остава нищо друго освен да продължите пеша.

А всичко това може да бъде предотвратено чрез регулиране от няколко хилядни от инча, което точните измервателни прибори правят възможно, и в това е тяхната класическа красота — не онова, което се вижда, а онова, което означават — онова, на което са способни от гледна точка на контрола върху скрития смисъл.

Вторият клапан е наред. Заобикалям машината откъм улицата и се заемам с втория цилиндър.

Точните инструменти са създадени, за да се постигне една идея, точност на размерите, чието усъвършенствуване е невъзможно. Не съществува идеално изработена част в мотоциклета и никога няма да има, но когато човек стигне до идеалното толкова близо, колкото му позволяват тези инструменти, стават забележителни неща и той литва през местността, носен от една сила, която би била назована магическа, ако не бе така напълно рационална във всяко отношение. Проумяването на тази рационална интелектуална идея е много съществено. Джон гледа мотоциклета и вижда стомана в най-различни форми, и изпитва отрицателни чувства към тези стоманени форми, и загубва интерес към цялата работа. Сега аз гледам формите на стоманата и виждам идеи. Той смята, че работя върху детайли. Аз работя върху концепции.

Говорих за тези концепции вчера, когато казах, че мотоциклетът може да бъде систематизиран според съставните си части и според функциите си. Когато казах това, внезапно създадох една мрежа от кутийки, подредени по следния начин:

А когато казах, че частите могат да бъдат подразделени на двигател и ходова част, внезапно се появиха още малки кутийки:

И се вижда, че всеки път, когато направя по-нататъшно разграничаване, изникват нови кутийки, основани на такива разграничавания, докато стигна до гигантска пирамида от кутийки. Накрая се разбира, че докато съм разбивал мотоциклета на все по-малки и по-малки частици, аз в същото време съм изградил и структура.

Тази структура от концепции официално се нарича йерархия и от древни времена е била основна структура на цялото знание на западната цивилизация. Царства, империи, църкви, армии, всички са били изградени йерархично. Съвременното производство е устроено по същия начин, както и съдържанието на справочните издания; така са устроени механизмите, математическото осигуряване на ЕИМ^[1], цялото научно и техническо знание — до такава степен, че в някои области, като например биологията, йерархията „вид, тип, род, порода“ се е превърнала почти в икона.

Кутийката „мотоциклет“ съдържа кутийките „съставни части“ и „функции“. Кутийката „съставни части“ съдържа кутийките „двигател“ и „ходова част“ и така нататък. Съществуват много други видове структури, дадени от други класификатори, като например „причинни“, който образуват дълга верижна структура от вида „А причинява В, което причинява С, което причинява Д“ и така нататък. Функционалното описание на мотоциклета използва тази структура. Собствените представи за „съществувам“, „равен съм“ и „съдържам“ на класификация дават още други структури. Тези структури са обикновено взаимосвързани по начини и в посоки, така сложни и всеобемни, че никой не може да разбере повече от една малка част от

тях за цял живот. Общото наименование на тия структури, чийто вид, йерархия на подчиненост и причинни връзки са само аспекти, е система. Мотоциклетът е система. Истинска система.

Да се наричат определени правителствени и официални институции „системата“ е правилно, след като тези организации са основани на същите структурни и концептуални зависимости като мотоциклета. Те се поддържат от структурни зависимости дори когато са загубили всякакъв друг смисъл и предназначение. Хората пристигат в някаква фабрика и изпълняват някаква напълно безсмислена задача от осем до пет, без да задават въпроси, защото структурата изисква да бъде така. Няма никакъв злодей, никакъв „лош човек“, който иска от тях да водят безсмислен живот, просто структурата, системата ги принуждава и никой няма желание да се заеме с непосилната задача да я променя само защото е безсмислена.

Но да се унищожи една фабрика или да се въстане срещу едно правителство, или да не се поправи един мотоциклет, защото е система, означава да се атакуват следствията, а не причините; и докато борбата е само срещу следствията, никаква промяна не е възможна. Истинската, самата система е сегашният строеж на нашата систематична мисъл, самата рационалност и ако една фабрика бъде унищожена, а рационалността, която я е създала, бъде оставена, то тази рационалност просто ще създаде друга фабрика. Ако революция свали правителство на една система, но законите на разума на тази система, по които е създадено това правителство, останат непокътнати, то тези закони отново ще се възпроизведат в следващото правителство. Толкова много се приказва за системата. А толкова малко се разбира.

Това е тоцелият мотоциклет — една система от концепции, изработени от стомана. Няма нито една част в него, нито една форма, която да не е излязла от нечий мозък... Третият клапан е също в ред. Остава още един. Добре ще е да е той... Забелязал съм, че хора, които никога не са работили със стомана, се затрудняват да разберат това — че мотоциклетът е преди всичко духовен феномен. Те свързват метала с дадени форми — тръби, лостове, рами, инструменти, части — все стабилни и неприкосновени неща, и ги приемат главно като физически. Обаче човек, който работи с металорежещи машини или се занимава с леене, или с коване, или със заваряване, разглежда стоманата като нещо, което изобщо не притежава форма. Стоманата

може да има всяка форма, която желаете, ако сте достатъчно сръчни, и всяка освен оная, която желаете, ако не сте. Формите като този клапан са нещо, до което стигате, което придавате на стоманата. Стоманата не притежава повече форма от тоя куп стара мръсотия върху двигателя тук. Тези форми до една са излезли от нечия глава. Важно е да се разбере това. Стоманата? По дяволите, дори и стоманата е излязла от нечия глава. В природата няма стомана. Всеки човек от бронзовата епоха би могъл да ви каже това. Всичко, което има природата, е възможност да се създаде стомана. Нищо повече. Но какво е „възможност“? И тя е на някого в главата!... Призраци.

За това въщност говореше Федър, когато каза, че всичко е в главата. То звуци безумно, ако човек просто скочи и го каже, без да има предвид нещо определено, каквото е един двигател. Но ако се свърже с нещо определено и реално, безумната нотка проявява склонност да изчезне и се вижда, че той може да е казвал нещо важно.

Луфтът на четвъртия клапан е прекалено голям, което и предполагах. Регулирам го. Проверявам запалването и виждам, че все още е точно каквото е нужно, а чукчето и наковалнята не са ерозирали, така че ги оставям на мира, притягам капаците и клапаните по местата им, поставям отново свещите и паля.

Чукането като от клапан е изчезнало, но това засега не означава кой знае какво, докато маслото е все още студено. Оставям го на празен ход, докато прибера инструментите, после се качвам и поемам към една мотоциклетна работилница, за която ни каза един случаен мотоциклист снощи и където можеше да има обтегач за веригата и нов гumen протектор за стъпенките. Крис сигурно много шава с крака. Неговите стъпенки непрекъснато се износват.

Изминавам две пресечки и все още няма чукане от клапани. Започва да звуци добре, мисля, че е изчезнало. Все пак няма да правя никакви заключения, преди да сме изминали тридесетина мили. А дотогава и сега в момента слънцето е ярко, въздухът прохладен, главата ми е бистра, пред нас има цял ден, почти сме стигнали планините, в такъв ден се радващ, че живееш. Този разреден въздух е виновен. Човек винаги се чувствува така, когато започне да се изкачва на по-високо надморско равнище.

Надморското равнище! Ето защо горивната смес е обогатена. Разбира се, това трябва да е причината. Сега сме на две хиляди и

петстотин фута. По-добре ще е да се върна към стандартни жигльори. Необходими са само няколко минути, за да ги поставя. И да отвия малко болтчето за празен ход. Ще се изкачим много по-високо отсега.

Под няколко сенчести дървета намирам „Мотоциклетния магазин на Бил“, но не и Бил. Един минувач казва, че той „може би е запрашил за риба“, а е оставил магазина си широко отворен. Наистина сме в Запада. Никой не би оставил магазин така отворен в Чикаго или Ню Йорк.

Вътре виждам, че Бил е механик от школата на „фотографиращото съзнание“. Всичко разхвърляно. Ключове, отвертки, стари части, стари мотоциклети, нови части, нови мотоциклети, проспекти за продажби, тръбопроводи, всичко е пръснато така нагъсто и в такъв безпорядък, че човек дори не може да съзре плотовете отдолу. Аз не бих могъл да работя при такива условия, но то е просто защото не съм механик с фотографиращо съзнание. Бил може навсярно да се обърне и да вземе в ръка който и да било инструмент в тази бъркотия, без да трябва да се замисля къде е той. Виждал съм такива механици. Могат да ви подгудят, докато ги наблюдавате, но те все пак си свършват работата, и то понякога побързо. Преместете един инструмент с три инча наляво обаче и ще му отидат дни да го търси.

Бил пристига, като се усмихва за нещо си. Разбира се, има няколко жигльора, за моята машина и знае точно къде се намират. Все пак ще трябва да почакам минутка. Трябва да спазари там отзад няколко части за „Харли“. Излизам с него в една барака отзад и виждам, че продава цяла машина „Харли“ на стари части освен рамата, която купувачът вече има. Продава ги всичките за 125 долара. Съвсем не лоша цена.

Когато се връщаме, аз казвам:

— Доста неща ще знае за мотоциклетите, когато сглоби всичко това.

Бил се смее:

— Това е обаче най-добрият начин да ги научи.

Той има жигльорите и протектор за стъпенка, но не и обтегач за верига. Поставям гумения протектор и жигльорите. Извеждам машината от празен ход и карам обратно до хотела.

Силвия, Джон и Крис тъкмо слизат по стълбите с нещата си, когато пристигам. Лицата им показват, че и те като мен са в добро настроение. Отправяме се по главната улица, намираме ресторант и си поръчваме по един стейк за обяд.

— Това е един чудесен град — казва Джон, — наистина чудесен. Изненадан съм, че са останали още такива. Разгледах навсякъде тая сутрин. Имат каубойски барове, високи ботуши, катарами от сребърен доллар, „Ливайс“, широкополи шапки „Стетсън“, всичко... и истинско. Не просто търговски сувенири... В бара на другата пресечка тая сутрин ме заговориха, като че съм прекарал тук целия си живот.

Поръчахме по бира. От табелката с подкова на стената разбирам, че сме в царството на бира „Олимпия“ и поръчвам от нея.

— Трябва да са си помислили, че съм дошъл от някое ранчо или нещо подобно — продължава Джон. — И един стар човек разправи надълго и широко как нямало да даде нищичко на проклетите момчета, а на мен действително ми беше забавно. Ранчото щяло да остане на момичетата, защото проклетите момчета изхарчвали всеки цент, който им падне, в „При Сузи“ — Джон избухва в смях. — Съжалявал, че въобще ги е отгледал и така нататък. Мислех си, че всички тия неща са изчезнали преди тридесет години, но още ги има.

Сервитьорката пристига със стейковете и ние се нахвърляме върху тях. Работата по мотоциклета ми е отворила апетит.

— Нещо друго, което би трябало да те интересува — обажда се Джон. — Те говореха в бара на Боузмън, където отиваме. Казаха, че губернаторът на Монтана имал списък на петдесет радикално настроени преподаватели от колежа Боузмън, които се готовел да уволни. Но загинал в самолетна катастрофа.

— Това бе много отдавна — отговарям аз. — Стейкът е наистина хубав.

— Не знаех, че имат толкова радикали в тоя щат.

— Имат всякакви хора в тоя щат — казвам. — Но това бяха крайности на хората от десницата.

Джон си слага още малко сол. Казва:

— Някакъв вашингтонски коментатор се добral до това и го пуснал в колонката си във вчерашния вестник, затова всички говореха по този въпрос. Ректорът на колежа потвърдил.

— Отпечатали ли са списъка?

— Не знам. Познаваш ли някой от тях?

— Ако е имало петдесет имена — казвам, — моето трябва да е било едно от тях.

Те и двамата ме гледат с известна изненада. Всъщност не знам много за тая работа. Това, разбира се, е бил той и с известно усещане за фалш по тая причина обяснявам, че „радикал“ в областта Гелатин, щата Монтана, е нещо по-различно от радикал някъде другаде.

— Това бе колеж — казвам им, — в който фактически отказаха достъп на съпругата на президента на Съединените щати, понеже била „спорна личност“.

— Коя?

— Елинор Рузвелт.

— О, Господи — смее се Джон, — трябва да е било голям спектакъл.

Искат да чуят още нещо, но ми е трудно да кажа каквото и да било. После се сещам:

— В подобна ситуация един истински радикал всъщност попада в най-изгодно положение. Може да направи почти всичко и да му се размине, защото противниците му вече сами са се направили на магарета. Те ще са причина той да изглежда добър, независимо какво върши.

На излизане от града минаваме край един парк, който забелязах снощи и който внезапно извиква спомени. Просто една позната картина — как гледам нагоре към някакви дървета. Той бе спал на пейка в този парк една нощ на път за Боузмън. Ето защо не познах онази гора вчера. Минал е нощем на път за колежа в Боузмън.

[1] ЕИМ — Електронна изчислителна машина, т.е. машина за автоматизирани изчисления, която е построена от електронни елементи. Това наименование е популярно от 60-те до към 80-те години на XX век и по-късно еволюира в термина компютър. — Бел. NomaD ↑

Сега се движим по долината на река Йелоустоун през цяла Монтана. Край нас пелинът на Запада се сменя с плодородните ниви на Средния запад и после обратно, в зависимост от това, дали почвата се напоява от реката. Понякога преминаваме стръмници, които ни извеждат от напояваните области, но повечето време оставаме близо до реката. Минаваме край паметна плоча, на която пише нещо за Луис и Кларк^[1]. Единият от тях дошъл по този път от Северозападния поход, за да извърши проучвания. Добре звучи. Връзва се с *шътока*. И ние сме на нещо като Северозападен поход. Преминаваме през нови поля и пустини, а денят бавно тече.

Сега искам да продължа да преследвам същия онзи призрак, който преследваше Федър — самата рационалност, този мрачен, сложен, класически призрак на скрития смисъл.

Тази сутрин говорих за йерархиите на мисълта — системата. Сега искам да поговоря за методите да се открие верният път през тези йерархии — логиката.

Използват се два вида логика — индуктивна и дедуктивна. Индуктивните умозаключения започват от наблюдения на машината и стигат до обобщени изводи. Например, ако мотоциклетът премине през бабуна и двигателят прекъсне, а после премине през друга бабуна и двигателят прекъсне, и после премине през друга бабуна и двигателят прекъсне, а после измине дълъг гладък участък от пътя и няма прекъсване, а след това премине през четвърта бабуна и двигателят прекъсне пак, то може логически да се заключи, че прекъсванията са причинени от бабуните. Това е индукция — разсъждение от частни случаи към обобщени истини.

Дедуктивните умозаключения правят обратното. Те изхождат от общи познания и предсказват частния случай. Например, ако от прочитане на фактологическата йерархия на машината механикът знае, че клаксонът на мотоциклета се захранва главно от енергията на акумулатора, той може логически да стигне до извода, че щом акумулаторът е изтощен, клаксонът няма да работи. Това е дедукция.

Разрешението на въпроси, твърде сложни за обикновения разум, се постига чрез дълъг низ смесени индуктивни и дедуктивни умозаключения, които се вплитат ту в наблюдаваната машина, ту в менталната йерархия на машината, намираща се в ръководствата. Правилната програма на това преплитане се дефинира като научен метод.

Всъщност никога не съм срещал достатъчно сложен проблем в поддържането на мотоциклет, който наистина да изисква напълно издържан научен метод. Проблемите на ремонта не са така трудни. Когато си мисля за чисто научен метод, понякога си представям образ на една непреодолима сила, огромен булдозер — бавен, скучен, боботещ, неуморен, но непобедим. Ще отиде два пъти повече време, пет пъти повече, може би десет пъти повече време, отколкото за простите похвати на механика, но човек е сигурен, че в края на краищата ще постигне своето. Няма проблем, свързан с откриване на повреда при поддържането на мотоциклет, който да може да се сравни с това. Когато човек се е срещнал с наистина сложен въпрос, опитал е всичко, бълскал си е главата, без нищо да помогне, и е разбрал, че този път Природата наистина е решила да създава трудности, той си казва: „Добре, Природо, щом не щеш с добро“, и пуска в ход чисто научния метод.

За целта се води лабораторна тетрадка. Всичко се вписва съвършено точно, така че по всяко време се знае докъде сме стигнали, откъде сме тръгнали, накъде отиваме и докъде искаме да стигнем. В научната работа и при електронната технология това е необходимо, защото иначе проблемите стават толкова сложни, че човек се загубва, обърква се, забравя какво знае и какво не знае и трябва да се предаде. При поддържането на мотоциклет нещата не са така усложнени, но когато започне бъркотия, не е лошо да се държат здраво юздите, като се направи всичко пределно точно. Понякога самият акт на записването на проблемите слага в ред представите ви за техния истински характер.

Логическите изложения, които влизат в тетрадката, се разделят в шест категории: 1) определяне на проблема; 2) хипотези относно причината, която го е предизвикала; 3) експерименти, целящи проверка на всяка хипотеза; 4) очаквани резултати от експериментите; 5) получени резултати от експериментите и 6) заключения въз основа на резултатите от експериментите. Това не се различава от порядъка,

следван в много колежански и гимназиални лабораторни тетрадки, но целта тук вече не е просто упражнение. Целта сега е точна насоченост на мислите, която няма да бъде постигната, ако те не са правилни.

Истинското предназначение на научния метод е да докаже, че Природата не ви е заблудила да си мислите, че знаете нещо, което въобще не знаете. Няма жив механик, учен или инженер, който да не е патил от това толкова, че да не бъде инстинктивно нашрек. Това е главната причина, поради която така много научна и техническа информация звучи толкова скучно и предпазливо. Ако станете невнимателен или започнете да романтизирате научната информация, като я поукрасите тук-там, Природата скоро ще ви изкара пълен глупак. Тя го прави достатъчно често, така или иначе, дори когато не ѝ давате възможности. Човек трябва да бъде изключително внимателен и безкомпромисно логичен, когато има работа с Природата: едно логическо подхлъзване — и цяло научно построение се срутва. Една невярна дедукция, свързана с машината, и може да останете в задънена улица за неопределено време.

В първа част на формалния научен метод, където се излага проблемът, най-важното умение е да не се отбележи абсолютно нищо повече от онова, което сте сигурни, че знаете. Много по-добре е да запишете: „Да се разреши проблемът: защо не работи мотоциклетът?“, което звучи глупаво, но е правилно, отколкото да запишете: „Да се разреши проблемът: каква е повредата в електрическата система?“, след като изобщо не сте сигурни, че бедата идва от електрическата система. Трябва да запишете: „Да се разреши проблемът: каква е повредата в мотоциклета?“ и след това да запишете като първа точка във втора част: „Хипотеза номер едно: Повредата е в електрическата система.“ Измисляте колкото можете повече хипотези, после планирате експерименти, за да ги проверите, да разберете кои са правилни и кои не.

Този внимателен подход към първоначалните въпроси ще ви предпази от съществена грешка в посоката на търсене, която може да доведе до цели седмици допълнителен труд и даже може да ви обърка напълно. Научните въпроси често изглеждат глупави отвън поради тая причина. Те се задават, за да предотвратят глупави грешки по-нататък.

Третата част, онази част от формалния научен метод, която се нарича експериментиране, се смята понякога от романтиците за самата

същност на науката, защото това е единствената част с много видими външни страни. Виждат много епруветки и чудновати прибори и хора, които бързат наоколо и правят открития. Те не разглеждат експеримента като част от по-голям интелектуален процес и затова често бъркат експериментите с демонстрациите, които изглеждат едно и също нещо. Ако някой провежда шарлатанско научно представление с Франкенщайнова техника на стойност петдесет хиляди долара, не върши нищо, свързано с науката, щом предварително знае какви ще бъдат резултатите от неговите усилия. Един мотоциклетен механик, от друга страна, който натиска клаксона, за да види дали работи акумулаторът, провежда неформално един истински научен експеримент. Той проверява една хипотеза, като поставя въпрос на Природата. Ученият от телевизионна постановка, който мърмори тъжно: „Експериментът завърши с неуспех; не можахме да получим онова, на което се надявахме“, е жертва главно на лошия сценарист. Един експеримент никога не може да бъде неуспешен само защото не се е стигнало до предсказаните резултати. Един експеримент е неуспешен само когато освен това не успее убедително да провери хипотезата, за която става дума, когато получените от него данни не доказват нищо в единния или другия смисъл.

Умението тук се състои в това, да се използват експерименти, които проверяват само въпросната хипотеза, нищо по-малко и нищо повече. Ако клаксонът свирне и механикът сметне, че цялата електрическа система е в ред, той е загазил здравата. Сигнал е до нелогичен извод. Свирещият клаксон му говори само, че акумулаторът и клаксонът работят. За да измисли експеримента правилно, той трябва много упорито да мисли по въпроса кое причинява пряко какво. Това ни е известно от йерархията. Клаксонът не кара мотоциклета да работи. Нито акумулаторът, освен по много косвен начин. Точките, в които електрическата система пряко кара двигателя да пали, са свещите и ако не проверим там, където електрическата система се разрежда, никога няма всъщност да узнаем дали повредата е електрическа, или не.

За да провери както трябва, механикът отвива свещта и я поставя допряна до двигателя, така че цокълът ѝ да бъде свързан с масата, рита стартера и наблюдава дали в пространството между електродите ще прескочи синя искра. Ако не се появи, може да стигне до един от двата

извода: а) има повреда в електросистемата или б) експериментът му е проведен небрежно. Ако е опитен, ще опита още няколко пъти, като проверява кабелите, опитва всички начини, които му дойдат наум, за да накара тази свещ да даде искра. Тогава, ако не може да я накара да даде искра, той окончателно стига до извода, че а) е верният отговор, има повреда в електросистемата, и експериментът е приключил. Доказал е, че хипотезата му е правилна.

В последния раздел, заключения, умението се проявява в това, да не се регистрира повече от доказаното чрез експеримента. Той не е доказал, че когато поправи електрическата система, мотоциклетът ще тръгне. Може да има и други повреди. Но знае, че мотоциклетът няма да тръгне, преди да е заработила електрическата система, и поставя следващия ясно формулиран въпрос: „Да се реши проблемът: каква е повредата в електрическата система?“

Тогава механикът създава хипотези в тази област и ги проверява. Като поставя правилни въпроси и избира правилни начини за проверка и като стига до правилни изводи, механикът внимателно си проправя път през ешелонираната отбрана на мотоциклетната йерархия, докато открие точната конкретна причина или причини за отказа на двигателя — и тогава ги премахва, за да не предизвикват повече този отказ.

Един неопитен наблюдател ще забележи само физически труд и често остава с впечатлението, че физическият труд е главното в онova, което вържи механикът. Всъщност физическият труд е най-малката и най-лесната част от онova, което върши механикът. Несравнено по-голяма част от работата му е внимателно наблюдение и точен размисъл. Ето защо механиците понякога изглеждат така мълчаливи и затворени, когато извършват проверки. Те не обичат да им говорите, защото се концентрират върху мисловни образи, йерархии и съвсем не гледат вас или физическия образ на мотоциклета. Използват експеримента като част от програма за разширяване на собствената си йерархия от познания за повредения мотоциклет, която да сравнят с правилната йерархия в съзнанието си. Те се взират в скрития смисъл.

Една кола с ремарке насреща задминава и не може да се върне в платното си. Светвам с фара, за да съм сигурен, че ни вижда. Вижда ни, но не може да си влезе обратно в платното. Банкетът е тесен и

неравен. Ще ни хвърли, ако излезем на него. Натискам спирачката, свиря, святкам с фара. Боже всемогъщи, той се паникьосва и се насочва към нашия банкет! Аз неотклонно се държа на ръба на пътя. Ето го! В последния миг завива вдясно и минава на инчове от нас.

Картонен кашон подскача и се търкаля на пътя отпред, а ние дълго го наблюдаваме, преди да стигнем до него. Паднал е от нечий камион очевидно.

И сега започват тръпките. Ако бяхме с кола, това щеше да е членен удар. Или обръщане в канавката.

Стигаме благополучно до някакъв малък град, на който бихме могли да се натъкнем и в центъра на Айова. Царевицата е избуяла високо навсякъде и въздухът е наситен с мириз на тор. Оттегляме се от паркираните мотоциклети в грамаден стар ресторант с висок таван. За да върви бирата, този път поръчвам всички видове закуски, с които разполагат, и ни сервират късен обяд от фъстъци, пуканки, соленки-панделки, чипс, сушена аншоа, някакъв друг вид сушена пушена риба с множество тънички дребни кости вътре, пържени царевични сладки, разхладителни напитки, свински пръжки и някакви сусамени бисквитки с допълнителен привкус, който не мога да определя.

Силвия казва:

— Още ми треперят краката.

Тя, кой знае защо, помислила, че оня кашон е нашият мотоциклет, който се преобръща и преобръща по магистралата.

[1] Капитани от американската армия, ръководили експедиция за откриване път по суза до тихоокеанското крайбрежие. — Б. пр. ↑

10

Отново навън по долината. Небето е все още ограничено от стръмнините от двете страни на реката, но сега те са по-близо една до друга и по-близо до нас, отколкото бяха сутринта. Долината се стеснява, колкото повече се приближаваме към извора на реката.

Намираме се освен това в нещо като отправна точка за нещата, които обсъждам, от която човек най-после може да започне да говори за откъсването на Федър от руслото на рационалната мисъл, за да преследва призрака на самата рационалност.

Имаше един откъс, който бе прочел и повтарял наум толкова много пъти, че е оцелял непокътнат. Започва така:

В храма на науката има множество чертози... и най-разнообразни са онези, които ги обитават, както и мотивите, които са ги отвели там.

Мнозина са се отдали на науката поради радостното усещане за превъзходяща интелектуална мощ; науката си е тежен собствен специален спорт, от който очакват ярки преживявания и удовлетворение на амбициите си; много други могат да бъдат намерени в този храм, които са поднесли плодовете на своя ум пред този олтар от чисто утилитарни съображения. Да би дошъл ангел Господен и изгонил вън от храма всички хора, принадлежащи към тия две категории, той ще бъде забележително по-празен, но все пак вътре ще останат люде и от сегашното, и от прежните времена... Ако типовете, които току-що изгонихме, бяха единствено съществуващи, храмът никога не би могъл да оцелее по-дълго от дърво без дънер... онези, които са получили благоразположението на ангела... са малко нещо странни, необщителни, самотни хора, които не си приличат един на друг толкова, колкото тълпата на низвергнатите.

Кое ги е довело в храма... няма еднозначен отговор... бягство от всекидневния живот с болезнената му грубост и безнадеждна пустота, от оковите на собствените менящи се страсти. Деликатно изградената натура копнее да избяга от шумното си, тясно обкръжение в тишината на високите планини, където погледът свободно странства през спокойния, чист въздух и нежно проследява мирните очертания, видимо съградени за вечността.

Откъсът е взет от реч, произнесена през 1918 година от един млад немски учен на име Алберт Айнщайн.

Федър бе завършил първата си година в университета на петнадесетгодишна възраст. Областта му вече бе биохимията и той смяташе да специализира в граничната област между органичния и неорганичния свят, която сега е известна като молекулярна биология. Той не гледаше на това като на кариера в името на личното си добро; Бе много млад и това беше цел на благороден идеализъм.

Състоянието на духа, което дава възможност на човек да върши такава работа, е сходно с основа на молещия се или на влюбения. Всекидневното старание идва не от никакъв преднамерен стремеж или програма, а направо от сърцето.

Ако Федър бе влязъл в науката поради амбиция или с утилитарни намерения, може би никога нямаше да му хрумне да задава въпроси за естеството на научната хипотеза като същност сама в себе си. А той ги задаваше и не бе удовлетворен от отговорите.

Изграждането на хипотези е най-неясната от всички категории на научния метод. Откъде се вземат, никой не знае. Седи си човек някъде, гледа си работата и изведнъж — прас! — проумява нещо, което по-рано не е разбирал. Докато не бъде проверена, хипотезата не е истина. Защото проверките не са неин източник. Източникът ѝ е някъде другаде.

Айнщайн е казал:

Човек се опитва да създаде за себе си по начин, който най-добре го удовлетворява, една опростена и понятна картина на света. След това се опитва до някаква степен да замести с този свой космос света, познат от практиката, и така да го победи... Той превръща този космос и неговия градеж в опорна точка на емоционалния си живот, за да намери мира и спокойствието, което не може да намери в ограничения водовъртеж на собствения си житейски опит... Върховната цел... е да се достигне до онези всеобщи основни закони, въз основа на които космосът може да бъде изграден чрез чиста дедукция. Не съществува логически очертан път към тези закони; само интуиция, почиваща на подходящо разбиране на житейския опит, може да стигне до тях...

Интуиция? Подходящо разбиране? Странни думи за произхода на научното знание.

Друг някой учен, не тъй голям като Айнщайн, би могъл да каже: „Ала научното знание идва от природата. Природата дава хипотезите.“ Но Айнщайн е разбирал, че природата не ги дава. Природата дава само експериментални данни.

Един по-незначителен ум би могъл тогава да каже: „Добре де, човек дава хипотезите.“ Но Айнщайн отрича и това. „Никой — казва той, — който действително е навлязъл в материията, няма да отрече, че на практика светът на явленията единствен определя теоретичната система въпреки обстоятелството, че не съществува теоретически мост между явленията и техните теоретически принципи.“

Федър се отклони от утъпкания път, когато в резултат на лабораторния си опит започна да се интересува от хипотезите като същност сами по себе си. Той бе забелязвал отново и отново, че онова, което може да изглежда най-трудната част от научната работа — измислянето на хипотези, — неизменно се оказва най-лесната. Като че актът на точното по форма и ясно записване на всичко ги подсказва. Както си проверява хипотеза номер едно по експериментален начин, цял порой от други хипотези му идват наум и докато проверява тях, идват още и докато ги проверява, още други му идват в главата, докато стане болезнено очевидно, че както продължава да проверява хипотези и да отхвърля едни и да потвърждава други, техният брой не намалява. Той всъщност нараства заедно с напредъка на работата му.

Отначало това му се стори забавно. Измисли закон с намерение той да не отстъпва по хумор на законите на Паркинсън; той гласеше: „Броят на рационалните хипотези, които могат да обяснят всяко едно явление, е неограничен.“ Харесваше му никога да не остава без хипотези. Дори когато експерименталната му работа изглеждаше в задънена улица, както и да я погледнеш, той знаеше, че ако просто седне и порови достатъчно дълго, напълно сигурно е, че ще се появи друга хипотеза. И винаги се появяваше. Само няколко месеца след като измисли закона, започна да има известни съмнения относно хумора му и ползата от него.

Ако е верен, този закон не е дребна пукнатина в научния начин на мислене. Законът е напълно нихилистичен. Той е катастрофално, логическо опровержение на общата валидност на целия научен метод!

Ако предназначението на научния метод е да избира сред множество хипотези и ако броят на хипотезите нараства по-бързо, отколкото експерименталният метод може да поеме, то ясно е, че всички хипотези никога не могат да бъдат проверени. Ако всички хипотези не могат да бъдат проверени, тогава резултатите от който и да било експеримент не са окончателни и целият научен метод не постига целта си да установи доказателствено потвърдени знания.

Във връзка с това Айнщайн е писал:

Еволюцията е показала, че във всеки един момент сред всички мислими построения едно-единствено винаги е доказвало пълното си превъзходство над останалите.

И е оставил нещата дотук. Но за Федър това бе невероятно слаб отговор, фразата „във всеки един момент“ действително го потресе. Сериозно ли Айнщайн е искал да каже, че истината е функция на времето? Да се заяви това, би значело да се унищожат основните презумпции на цялата наука!

Обаче ето самата история на науката е един ясен разказ за непрекъснати нови и променливи обяснения на стари факти. Кратките периоди на устойчивост изглеждаха съвсем случайни, той не можеше да забележи никакъв порядък при тях. Някои научни истини като че траеха векове, други — по-малко от година. Научната истина не бе

догма, вярна на вечността, а ограничена от времето количествена същност, която би могла да бъде изучавана като всяко друго нещо.

Той изучаваше научни истини, после се разстрои още повече от очевидната причина за тяхната недълговечност. Изглеждаше, че продължителността на живота на научните истини е обратна функция от интензивността на научния труд. Поради това научните истини на XX век като че имат много по-кратък живот от тези на предишния век, защото научната дейност сега е много по-голяма. Ако през идващия век научната дейност нарасне десетократно, то може да се очаква, че продължителността на живота на която и да било научна истини ще спадне вероятно до една десета от сегашната. Онова, което съкраща живота на съществуващата истини, е обемът хипотези, предложени да я заместят; колкото са повече хипотезите, толкова по-кратко е времетраенето на истината. А онова, което изглежда кара броя на хипотезите да расте през последните десетилетия, сякаш не е нищо друго освен самия научен метод. Колкото повече наблюдавате, толкова повече забелязвате. Вместо да изберете една истини сред множеството, вие правите множеството по-голямо. А това логически означава, че докато се опитвате да се доближите към неизменната истини чрез приложение на научния метод, вие всъщност не се придвижвате към нея изобщо. Вие се отдалечавате от нея! Именно това, че прилагате научния метод, е причина истината да се променя!

Със собствени усилия Федър забеляза едно явление, изключително характерно за историята на науката, на което дълги години не бе обръщано никакво внимание. Очакваните резултати от научното изследване и действителните резултати от научното изследване тук са диаметрално противоположни и на това обстоятелство сякаш никой не обръща особено внимание. Задачата на научния метод е да избере едничка истини измежду много хипотетични истини. Това, повече от всичко друго, е основното предназначение на науката. Но в исторически план науката е вършила точно обратното. Чрез умножаване и умножаване на факти, информация, теории и хипотези самата наука води човечеството от еднозначни абсолютни истини към многозначни, неопределени, относителни. Главният причинител на социалния хаос, на неопределеността на мисленето и ценностите, която рационалното познание би трябвало да премахне, не е никой друг освен самата наука. И това, което Федър забеляза в

изолацията на собствената си лабораторна работа преди много години, днес се знае навсякъде в света на техниката. Научно получена антинаука — хаос.

Вече е възможно да погледнем малко назад и да разберем защо е важно да говорим за този човек във връзка с всичко, което бе казано по-рано относно разделението между класическата и романтичната действителност и несъвместимостта на двете. За разлика от множеството романтици, разстроени от хаотичните промени, които науката и техниката насилиствено внасят в човешкия дух, Федър със своя научно обучен, класически разсъдък бе в състояние да направи нещо повече от това, да кърши ръце, изпаднал в смут, да избяга или да заклейми с общи приказки цялата работа, без да предложи каквito и да било разрешения.

Както казах, накрая той предложи цял куп разрешения, но проблемът бе така дълбок, така труден и многостранен, че никой всъщност не разбра сериозността на онова, което той разрешаваше, и затова не разбра или разбра криво казаното.

Причината за сегашната социална криза, бе казвал той, е генетичен дефект в естеството на самия разум. И докато този дефект не бъде отстранен, кризата ще продължава. Днешните наши модели на рационалност не движат обществото напред към един по-добър свят. Те все повече и повече го отдалечават от този по-добър свят. Тези модели са в действие от Възраждането насам. Докато нуждата от храна, облекло и подслон доминира, те ще продължават да действуват. Но след като за огромни маси хора тези нужди вече не изпъкват над всичко останало, целият строеж на мисленето, дошъл до нас от древни времена, вече не е адекватен. Започва да се вижда какъв е той в действителност — емоционално изпразнен, естетически безсмислен и духовно пуст. В такова състояние се намира той днес и ще продължи да се намира още дълго време занапред.

Аз виждам една свирепа, социална криза, чиято дълбочина никой не разбира, да не говорим пък за нейните разрешения. Виждам хора като Джон и Силвия да живеят изгубени и отчуждени от цялата рационална структура на цивилизования живот, търсейки излази от нея, без да намират нито един, който да бъде задоволителен за продължително време. А после виждам Федър с неговото самотно, уединено отшелничество в лабораторията — зает всъщност със същата

криза, но тръгнал от друга отправна точка, насочил се в обратна посока, — а това, което аз се опитвам да направя тук, е да обединя всичко. Задачата е така огромна — затова като че ли понякога се отклонявам.

Никой, с когото Федър разговаряше, не изглеждаше да се вълнува особено от това явление, което така затрудняваше самия него. Те сякаш казваха: „Известно е, че научният метод си е в сила. Защо тогава да го поставяме под въпрос?“

Федър не разбираше този подход, не знаеше как да се справи с него и понеже не изучаваше науката от лични или утилитарни подбуди, той просто го спря напълно. То бе като да наблюдава онази ведра планинска картина, описана от Айнщайн, и изведнъж посред планината да се появи пукнатина, една бездна от чистото нищо. И бавно, и с огромни мъки, за да обясни тази бездна, трябваше да приеме, че планината, която е изглеждала издигната за вечни времена, може да е нещо друго... може би просто плод на собственото му въображение. Това го парализира.

И така Федър, който на петнадесетгодишна възраст бе завършил първия си курс в университета, на седемнадесет години беше изключен от него за слаб успех. Като официални причини посочиха незрелост и немарливост в учението.

Никой нищо не можеше да направи в случая — да предотврати или да промени нещо. Университетът не би могъл да продължи да го държи, без да скъса с традиционните си изисквания.

Потресен, Федър се заря на сам-натам и тези негови реания го отведоха в една далечна духовна орбита, но в крайна сметка той се върна по пътя, който сега следваме ние — към вратите на същия университет. Утре ще опитам да тръгна по тоя път.

В Лоуръл, откъдето най-после зърнахме планините, спряхме да нощуваме. Вечерният вятър сега е студен. Вее от снеговете там горе. Макар че слънцето се е скрило зад планините преди час, небето иззад планинската верига все още светлее.

Силвия, Джон, Крис и аз вървим по дългата главна улица в съгъстяващия се здрав и усещаме присъствието на планините, макар да разговаряме за други неща. Чувствувам се щастлив, задето съм тук, и

все пак малко тъжен, пак от това, че съм тук. Понякога е малко по-добре да пътуваш, отколкото да пристигаш.

Събуждам се, като се питам дали чувствувам, че сме близо до планините поради спомен или поради нещо, което е във въздуха. Намираме се в красива, стара, облицована с дърво стая в хотел. Слънцето блести върху тъмното дърво през щората на прозореца, но макар и със спусната щора усещам, че сме близо до планините. Има планински въздух в стаята. Той е студен и влажен и почти уханен. Едно дълбоко вдишване ме кара с нетърпение да очаквам следващото и после следващото и с всяко дълбоко вдишване това нетърпение става все по-голямо, докато накрая изскачам от леглото и вдигам щората, за да нахлуе свободно слънчевата светлина — блестяща, студена, сияйна, остра и ярка.

Надига се някакъв порив да прекося стаята и да разтърся Крис целия, да го изтръгна от съня, за да види всичко това, но от слабост или някакво чувство може би, позволява му се да поспи още малко, а аз със сапун и бръснач в ръце отивам към обща умивалня в другия край на дълъг коридор, облицован със същото тъмно дърво, като дъските на пода скърцат през целия път до нея. В умивалнята топлата вода съска и клокочи по тръбите, твърде гореща отначало за бръснене, но приятна, след като я смесвам със студена.

През прозореца над огледалото виждам, че отзад има веранда, и когато свършвам, излизам да постоя на нея. Тя е на едно равнище с върховете на дърветата, заобикалящи хотела, които сякаш реагират на този утренен въздух също като мене. Клоните и листата се раздвижват с всеки лек польх, сякаш е бил дълго очакван, сякаш тъкмо него те са чакали.

Крис става скоро, а Силвия излиза от нейната стая, като казва, че тя и Джон вече са закусили и той се разхожда някъде навън, но тя ще придружи Крис и мен на закуска.

Влюбени сме във всичко тази сутрин и разговаряме за приятни неща, докато крачим по огряната улица към един ресторант. Яйцата, палачинките и кафето са божествени. Силвия и Крис водят задушевен разговор за училището му, за приятелите му и за лични неща, докато аз

слушам, загледан през големия прозорец на ресторант в насрещната витрина. Колко е различно сега от онази самотна нощ в Южна Дакота. Отвъд тези постройки има планини и снегове.

Силвия казва, че Джон е говорил с някого в града за друг път към Боузмън, на юг през Йелоустоунския парк.

— На юг? — казвам. — Имаш предвид Ред лодж?

— Да, струва ми се.

Някакъв спомен за снеговете през юни ми идва в главата:

— Този път се изкачва доста над горския пояс.

— Това лошо ли е? — пита Силвия.

— Ще бъде студено — в съзнанието ми изникват снегове и ние посред тях на мотоциклетите. — Но великолепно.

Срещаме се отново с Джон и въпросът е решен. Скоро, преминали през железопътен подлез, ние сме на криволичещия през нивите асфалтов път към планините пред нас. Този път Федър използуваше непрекъснато и всяко кътче предизвиква проблясъци в паметта ми. Високата тъмна верига на Абсароките се издига право пред нас.

Следваме някакво поточе към извора му. В него има вода, която е била сняг преди по-малко от час. Поточето и пътят минават през зелени и каменисти поляни, всяка една по-висока от предишната. Всичко е така отчетливо в тази слънчева светлина. Тъмни сенки, ярка светлина. Тъмносиньо небе. Слънцето е ярко и горещо, когато сме в обсега му; но щом минем под крайпътни дървета, веднага става студено.

Играем на гоненица с едно малко синьо „Порше“ по пътя, задминаваме го със свирене, а после то ни отминава със свирене, повтаряме това няколко пъти през поля с трепетлики и ярката зеленина на треви и планински шубраци. Всичко това е запечатано в спомените.

По този път той се изкачваше в планината, после пеша три-четири или пет дни, после се връщаше на пътя, за да си вземе още храна, после пак се връщаше, като изпитваше почти физиологическа нужда от тия планини. Поредицата негови абстракции стана толкова дълга и така сложна, че той трябваше да се обкръжава с тухашната тишина и пространство, та тя да не се заплете. Сякаш Построения, изграждани часове, щяха да бъдат разбити от най-малкото отклонение към друга мисъл или друго задължение. Мисленето му не приличаше

на това на другите хора дори тогава, преди да се побърка. То се развива по равнище, на което всичко се променя и размества, от което институционализираните стойности и истина са се отклонили и единствен собственият дух те тласка напред. Ранният му провал го бе освободил от всякакво осъзнато чувство за дълг да мисли по институционални предписания и мислите му бяха стигнали вече независимост до степен, позната на малцина. Той усещаше, че институциите, каквито са училищата, църквата, правителството и различните организации, се стремят да насочат мисълта към цели, различни от истината, за даувековечат собствените си функции и да контролират индивидите, поставяйки ги в подчинение на тези функции. Започна да гледа на ранния си провал като на щастлив пробив — едно случайно измъкване от капан, приготвен за него, и в остатъка от дните си бе винаги нащрек за капаните на институционализираните истини. Все пак не разглеждаше така нещата и не мислеше по такъв начин отначало, а по-късно. Тук малко изневерявам на последователността. Всичко това настъпи всъщност доста по-късно.

Истините, към които Федър отначало се устреми, бяха странични истини; вече не фронталните истини на науката, сочените от съответните дисциплини, а периферни истини, които се забелязват с крайчеца на окото. При една лабораторна ситуация, когато целият порядък на опити се обърка, когато всичко стане погрешно или е неопределено, или е така объркано от неочеквани резултати, че не можете да му хванете края, тогава започвате да мислите *странично*. Това е дума, която той по-късно употреби, за да изрази основа нарастване на познанието, което не се движи напред като стрела при полет, а се увеличава странично, сякаш стрелата набъбва, или пък като при стрелеца, който открива, че макар да е улучил центъра на мишена и да е спечелил наградата, сега погледът му не е центриран, той вече не се прицелва; сега главата му си почива върху възглавница, а през прозореца грее слънце. Странничното познание е познание от напълно неизвестно направление, което дори не се разбира като направление, докато самото знание не се отправи силом в някое. Странничните истини разкриват вероятността на аксиомите и постулатите, които стоят в основата на съществуващите системи за постигане на истината.

Погледнат отстрани, той се бе оставил да го носи течението. И в действителност си беше така. Човек се оставя на течението, когато изучава странични истини. Той не можеше да следва някой от известните методи на действие, за да открие причината за това, тъй като именно тези методи и действия бяха на първо място погрешни. Затова се бе оставил на течението — легнал бе на дрейф. Това бе всичко, което можеше да стори.

Дрейфът го докара до армията, която го изпрати в Корея. От спомените му е останал фрагмент — картина на една стена, видяна от носа на кораб, блеснала сияйно като портите на рая по средата на някакво неясно очертано пристанище. Трябва изключително високо да е ценял този фрагмент и много пъти да го е мислил, защото, макар да не се връзва с нищо друго, той е ярък, толкова ярък, че и аз съм се връщал много пъти към него: сякаш символизираше нещо много важно, някакъв повратен момент.

Писмата му от Корея се различават коренно от по-раншните му писания, което говори за същия повратен момент. Те просто ще избухнат от чувства. Изписва страница след страница от дребни подробности, които забелязва: магазини с плъзгащи се врати, плочести покриви, пътища, покрити със слама колиби, всичко. Понякога изпълнен от див ентузиазъм, понякога потиснат, понякога ядосан, понякога дори шеговит, той е като някакво създание, което е намерило изход от кафез, за който дори не е знаело, че го огражда, и сега необуздано се носи по земята, лакомо погълъщайки с поглед всичко, което се вижда.

По-късно, се сприятелил с корейски работници, които говорели малко английски, но искали да научат още, за да могат да кандидатствуват за преводачи. Прекарвал с тях времето след работа, а в замяна те го водели на дълги екскурзии в края на седмицата през хълмовете, за да види домовете им, приятелите им и да му разтълкуват начина на живот и мислене на една друга култура.

Седи край пътека през красив, брулен от вятъра склон, извисил се над Жълто море. Оризът по терасирания склон под пътеката е узрял напълно и е кафяв на цвят. Приятелите му гледат с него долу към морето и виждат далечни острови. Обядват на открito, другите говорят помежду си и с него, а темата е идеограмите и тяхното тълкуване на света. Той говори за това, колко е удивително, че всичко

във вселената може да бъде изразено с двадесет и шестте писмени знака, с които си служат. Приятелите му кимат и се усмихват и ядат храната, която са извадили от консервните кутии, и любезно казват „не“.

Той е объркан от кимването „да“ и отговора „не“ и затова повтаря казаното. Отново идва кимването, значещо „да“, и отговорът „не“. Това е краят на фрагмента, но както и за стената, той често мисли за него.

Последният фрагмент от тази част на света е свързан с помещение във военен транспортен кораб. На път за дома. Помещението е празно и неизползвано. Той е сам върху койка, направена от брезент, пристегнат към стоманена рамка, като батут. Има пет такива в редица, редица след редица, изпълнили докрай празното войнишко помещение.

Това е най-предното помещение на кораба и брезентът на съседните койки се надига и отпуска заедно с усещането, че и вътрешностите му се надигат и спускат. Той размишлява върху тия неща и върху глухия бумтеж по стоманената обшивка, навсякъде около него и разбира, че освен тия знаци нищо друго не говори, че цялото това помещение мощно се надига високо във въздуха и после се хвърля надолу отново и отново. Чуди се дали това е, което го затруднява да събере мислите си върху поставената пред него книга, но разбира, че не — просто книгата си е трудна. Това е съчинение по източна философия и е най-трудната книга, която някога е имал. Радва се, че е сам и умира от скуча в това празно войнишко помещение, иначе никога не би могъл да я прочете.

Книгата твърди, че съществува теоретична съставка при човешкото съществуване, която е преди всичко западна (това отговаряше на лабораторното минало на Федър), и естетическа съставка на човешкото съществуване, която се наблюдава по-ясно в Изтока (и това отговаряше на „корейското минало“ на Федър), и че тези съставки никога, изглежда, няма да се обединят. Тези термини — „теоретична“ и „естетическа“ — отговарят на онова, което Федър покъсно нарича класически и романтичен модел на действителността и вероятно са оформили тези разделение в съзнанието му до степен, по-голяма, отколкото той предполага. Разликата е в това, че класическата действителност е преди всичко теоретична, но си има и своята

естетика. Романтичната действителност е преди всичко естетическа, но си има и своята теория. Разцеплението между теоретичното и естетическото произтича между съставки на единен свят. Разцеплението между класическото и романтичното произтича между два отделни свята, философската книга, която се нарича „Среща на Изтока и Запада“, от Ф.С.Ч. Нортръп предлага да се изучи по-добре „недиференцираното естетическо единство“, от което възниква теоретичното.

Федър не разбра това, но след като пристигна в Сиатъл и се демобилизира от армията, той престоя в хотелската си стая цели две седмици, като ядеше огромни вашингтонски ябълки и мислеше, и пак ядеше ябълки, и пак мислеше, и после в резултат на всички тия фрагменти и мислене се върна в университета да учи философия. Страницният му дрейф бе приключил. Сега активно се стремеше към нещо.

Внезапен насрещен порив на вятъра пристига, напоен със силен мириз на бор, последван от втори, трети, и когато наблизаваме Ред лодж, аз треперя.

При Ред лодж пътят почти достига полите на планината. Тъмната застрашителна маса се извисява дори над покривите на сградите от двете страни на главната улица. Паркираме мотоциклетите и вадим топли дрехи от багажа. Минаваме покрай скиорски магазини и влизаме в един ресторант, където виждаме по стените огромни фотографии на пътя, който ще поемем. Нагоре и надолу, по един от най-високите павирани пътища в света. Изпитвам известно беспокойство от това — знам, че е ирационално, и се мъча да се отърся от него като говоря за пътя с другите. Да паднем — няма начин. Няма опасност за мотоциклета. Просто витаещ спомен за места, където човек може да хвърли камък и той пада от височина хиляди стъпки, а това като че някак се отнася и до мотоциклета и мотоциклетиста.

Когато си изпиваме кафето, обличаме дебелите дрехи, опаковаме пак товара и скоро вече сме стигнали до първия от многото почти обратни завои през планината.

Асфалтовата настилка на пътя е много по-широка и безопасна от представата, запазила се в съзнанието ми. С мотоциклет човек има

колкото си иска допълнително пространство. Джон и Силвия вземат острия завой отпред и се връщат над нас; срещат ни и се усмихват. Скоро и ние правим завоя и виждаме гърбовете им отново. После друг завой зад тях и пак ги срещаме засмени. Толкова е трудно, когато си го представяш предварително, и така лесно, когато го правиш.

Говорех за страничния дрейф на Федър, който завърши с влизане във факултета по философия. Той погледна на философията като на най-висш етап в цялата йерархия на познанието. Сред философите това схващане е тъй широко разпространено, че е почти банално, но за него то бе откровение. Откри, че науката, която никога бе смятал за цял свят от знание, е само един клон от философията, която е много по-общирна и много по-обща. Въпросите, които бе задавал за безкрайните хипотези, не са представлявали интерес за науката, защото не са били научни въпроси. Нauката не може да изследва научния метод, без да се натъкне на основен проблем, който ликвидира валидността на получените отговори. Въпросите, които бе задавал, са били на по-високо равнище от онова, до което стига науката. И така, Федър откри във философията естествено продължение на въпроса, който поначало го бе довел до науката. Какво означава всичко това? Какво е предназначението на всичко това?

В една отбивка на пътя спираме, правим няколко снимки за доказателство, че сме били тук, после тръгваме по тясна пътечка, която ни отвежда до пропастта. Един мотоциклет на пътя точно под нас едвали би могъл да бъде забелязан оттук. Загръщаме се по-плътно, за да се предпазим от студа, и продължаваме нагоре.

Широколистните дървета вече ги няма. Останали са само дребни борчета, много от тях с измъчени уродливи форми.

Скоро кривораслите борчета изчезват напълно и ние сме сред алпийски поляни. Нито едно дърво наоколо, навсякъде само трева, изпъстрена с ярки розови, сини и бели точки. Навсякъде полски цветя! Само те, тревите, мъховете и лишеите, могат да виреят тук. Изкачили сме се над горския пояс.

Поглеждам през рамо, за да видя за последен път клисурата. Все едно гледам океанско дъно. Някои хора прекарват по цял живот долу в

никото, без даже и да подозират за съществуването на тези високопланински местности.

Пътят извива навътре в планината, отдалечава се от клисурата и навлиза сред снеговете.

Двигателят се дави страхотно поради липса на кислород и заплашва да спре, но не го прави. Не след дълго сме между преспи стар сняг — такъв, какъвто е снегът през ранна пролет, след като веднъж се е поразтопил. Ручейчета прорязват мъха, обрасъл подгизналия склон, текат сред млада трева, прорасла едва преди седмица, после се стичат покрай мъничките планински цветчета — розови и сини, жълти и бели, като слънчица, изскочили от тъмните сенки. Навсякъде същото! Мънички карфици цветна светлина са настъпили срещу ми на фона на тъмнозелено и черно. За студия, небосводът потъмня. Само където огрява слънцето, не е студено. Откъм слънчевата страна ръката, кракът и якето ми са нагрети, но откъм неосветената, сега в плътна сянка, е много студено.

Снегът става дебел и се появяват стръмни откоси там, където е минал снегоринът. Откосите изринат сняг достигат четири стъпки височина, после шест стъпки, после дванадесет. Движим се между две еднакви стени, почти в тунел от сняг. После тунелът отново се разкрива към тъмната синева и когато излизаме на открито, виждаме, че сме на билото.

От другата страна картината е различна. Планински езера, борове и снегове под нас. Над тях и отвъд тях, докъдето стига погледът — още и още заснежени планински вериги. Високопланински пейзаж.

Спирате и паркираме на една отбивка, където доста туристи правят снимки и разглеждат пейзажа. Джон вади фотоапарата си от чантата в задната част на мотоциклета. От моята машина аз изваждам комплекта инструменти и го разтварям върху седалката, паля двигател и регулирам карбураторите, докато звукът на празен ход се променя от силно задавен към слабо. Учуден съм от това, че през целия път се давеше и имаше експлозии, и прекъсваше, и показ: ваше всички признания, че се готови да спре, но не го стори. Не ги регулирах от любопитство да видя какво ще стане при три хиляди и седемстотин метра височина. Сега ги оставям на обогатен режим, с леко задавен звук, защото ни предстои спускане към Йелоустоунския парк и ако не

са леко обогатени сега, сместа ще стане твърде бедна по-късно, което е опасно, защото прогрява двигателят.

Давенето е все още доста силно по пътя надолу от билото, докато машината се мъкне на втора скорост, но след това шумът намалява заедно с височината. Горите се връщат. Движим се вече сред скали, езера и дървета, лъкатушим по живописните криволици.

Сега искам да поговоря за друг вид височини — мисловните, които в известен смисъл, поне за мен, съответстват или предизвикват чувства, подобни на тези, и ги наричам висоти на мисълта.

Ако цялото човешко знание, всичко, което е известно, се приема за една грандиозна йерархическа структура, тогава висотите на мисълта са в най-горната част на тази структура, в най-общата, най-абстрактната разсъдъчност.

Малцина пътуват дотам. Не могат да се получат особени облаги от такова странствување и все пак, подобни на тия високи места от материалния свят наоколо, височините на мисълта си имат собствена сюрова красота и за някои хора тя си заслужава усилното изкачване.

Във височините на мисълта човек трябва да привикне към разредения въздух на несигурността, към огромната мащабност на задаваните въпроси и предлаганите отговори. Поривът на мисълта се устремява напред и напред, и напред, така очевидно изпреварва способностите на разума да проумее, че се колебаеш дори да пристъпиш напред от страх да не се загубиш в тези височини, така че никога вече да можеш да намериш обратния път.

Какво е истината и как я познаваме, когато сме стигнали до нея?... Как изобщо познаваме каквото и да било? Съществува ли „аз“, „душа“, която разпознава, или тази душа представлява просто клетки, координиращи усещанията?... Поначало променя ли се действителността или е установена и непроменлива?... Когато се каже, че нещо означава нещо, какво се има предвид?

Много пътища през тия високи области са били прокарани и покрити със забвение от началото на времето и макар получените по тези пътища отговори да са претендирали за дълговечност и общовалидност, цивилизациите са се променяли по избраните от тях

пътища и имаме много различни отговори за едни и същи въпроси и всеки един от тях може да бъде приет за верен в собствения си контекст. Дори в рамките на една и съща цивилизация постоянно се изоставят старите пътища и се поемат нови.

Понякога се твърди, че няма истински напредък; че една цивилизация, която взема безчислени жертви от изтребителни войни, която замърсява почвата и океаните с все по-големи количества отпадъци, която унищожава достойнството на личността, като я принуждава да води механизирано съществуване, трудно може да се приеме като напредък спрямо начина на живот в доисторическите времена, основан на лов, обработване на земята и събиране на храна. Но това твърдение, макар и романтично-привлекателно, не издържа. Първобитните племена са допускали далеч по-малко лична свобода, отколкото съвременното общество. Древните войни са се водили с много по-слабо морално оправдание от съвременните. Една технология, която създава отпадъци, може да намери и намира начини да се справи с тях, без да наруши екологическото равновесие. И учебникарските картички, изобразяващи първобитния човек, понякога пропускат някои от недъзите на примитивния живот — болката, болестите, глада, непосилния труд, за да оцелееш. Пътят от мъчителното просъществуване до съвременния начин на живот може трезво да бъде определен единствено като напредък и единственият двигател на този напредък съвършено очевидно е самият разум.

Вижда се как и неформалният, и формалният процес на хипотеза, експеримент, извод век след век, повтаряни с нов материал, са изградили йерархиите на мисълта, които са отстранили повечето от враговете на първобитния човек. До известна степен романтичното заклеймяване на рационалността произлиза от самата ефективност на рационалността при измъкването на човека от примитивните условия на живот. Тя е такова мощно всеподчиняващо оръжие на цивилизования човек, че потиска всичко останало и днес подчинява и самия човек. Това е източникът на недоволството.

Федър бродеше из тия височини отначало безцелно, поемайки по всяка пътека, по всяка следа, където е бил някой по-рано, като разбираше от време на време от бегли погледи назад, че видимо има някакъв напредък, но без да съзира пред себе си нещо, което да му сочи накъде да върви.

През трънливите проблеми на действителността и знанието са преминали големи фигури на цивилизацията, някои от които, като Сократ и Аристотел, като Нютон и Айнщайн, са били познати почти на всички, но повечето от които са далеч по-неизвестни. Имена, които никога по-рано не бе чувал. И той бе очарован от техните постановки и от целия им начин на мислене. Вървеше внимателно по следите им, докато започваха да му се струват изстинали — тогава ги изоставяше. Едва-едва креташе в следването си според академичните стандарти на онова време, но това не бе защото не работеше или не мислеше. Той мислеше твърде усилено, а колкото по-усилено мислиш в тия височини на разума, толкова по-бавно напредваш, Федър четеше по-скоро научно, отколкото литературно — преценяваше всяко изречение, записваше своите съмнения и въпроси, за да ги разреши по-късно, и аз имам щастието да разполагам с пълен сандък тетрадки с тези бележки.

Най-изненадващото тук е, че почти всичко, което е казал години по-късно, се съдържа в тях. Разстройващо е да се види в какво пълно неведение е бил тогава относно значението на онова, което казва. Все едно да наблюдаваш как някой оглежда едно по едно детските кубчета, които трябва да се подредят в картина; ти знаеш как трябва да се подредят и искаш да му кажеш: „Слушай, това — тук, а онова — там“, но не можеш да му кажеш. И той се опитва да налучка, взема едно кубче след друго и се чуди кое за къде е, а ти скърцаш със зъби, когато се отклони в невярна посока, и чувствуваш облекчение, когато се върне пак, макар самият той да е обезсърчен. „Не бой се — ще ти се да му кажеш. — Давай нататък!“

Но той е такъв отвратителен студент, че отдавна би отпаднал, ако не бяха симпатиите на научните му ръководители. Има си мнение за всеки философ, когото изучава. Всеки път въвежда и налага собствените си възгледи върху, материала, с който се занимава. Никога не е безпристрастен. Винаги е предубеден. Иска всеки философ да следва определен път и побеснява, когато не е така.

Запазил се е фрагментарен спомен за него, седнал в някаква стая в три-четири сутринта с прочутия труд на Имануел Кант „Критика на чистия разум“, да го изучава, както шахматист изучава дебютите на гросмайсторите, опитвайки се да възприеме критично линията на разсъждение, противопоставяйки й своя разсъдък и находчивост, опитвайки се да открие противоречия и несъответствия.

Федър е чудновата личност, ако бъде сравнен с американците от Средния Запад през ХХ век, които го заобикалят, но когато го видим да изучава Кант, той не е толкова странен. Изпитва към този немски философ от XVIII век уважение, което произтича не от съгласие с него, а от признание към това, че Кант укрепява тъй силно логическите си позиции. Кант е винаги във висша степен методичен, упорит, постоянен и педантичен, докато изкачва тази огромна заснежена планина на мисълта, отнасяща се до това, кое е вътре в съзнанието и кое е вън от него. Това е за съвременните катерачи един от най-високите върхове и сега аз искам да разширя тази картина за Кант и да разкрия по нещо-за това, как той е мислел и какво Федър е мислел за него, за да дам по-ясна представа за това, как изглеждат височините на мисълта, а също и за да подгответя пътя за проумяване мислите на Федър.

Федъровото разрешение на цялостния проблем за класическия и романтичния подход се появи за пръв път в тези височини на мисълта и ако човек не разбере връзката им с останалата част на битието, значението и важността на казаното от него тук, на по-ниско равнище, ще бъдат подценени или криво разбрани.

За да бъде схванат Кант, човек трябва да разбере и нещо от шотландския философ Дейвид Хюм. Хюм предварително е приел, че ако човек следва най-строго законите на логическата индукция и дедукция, за да определи въз основа на опита истинската природа на света, той трябва да стигне до определени заключения. Разсъжденията му следват линия, която е резултат от отговорите на този въпрос. Да предположим, че едно дете се роди лишено от всички сетива — няма зрение, няма слух, няма осезание, няма обоняние, няма вкусови усещания — нищо. Няма абсолютно никакъв начин за него да усеща каквото и да било от външния свят. И да предположим, че това дете бъде хранено венозно и изобщо се полагат грижи да бъде поддържано живо осемнадесет години в това състояние. Пита се тогава: има ли този осемнадесетгодишен човек едничка мисъл в главата си? И ако има, откъде се е взела? Как я е получил?

Хюм би отговорил, че този осемнадесетгодишен няма никакви мисли, и давайки този отговор, би се определил като емпирик, човек, който вярва, че всяко знание се извлича изключително чрез сетивата. Научният метод на експериментирането представлява внимателно

контролиран емпиризъм. Здравият разум днес е емпиризъм, след като едно преобладаващо мнозинство би се съгласило с Хюм, въпреки че в други култури и времена едно мнозинство би могло и да не се съгласи.

Първият проблем на емпиризма, ако приемем емпиризма, се отнася до естеството на «материята». Ако всичките ни познания идват от сетивни възприятия, какво точно представлява тази материя, която се предполага, че предава самите сензорни данни? Ако се опитаме да си представим каква е тази материя извън усещанията, които тя ни дава, изведнъж ще разберем, че не мислим абсолютно за нищо.

След като цялото познание идва от сетивни възприятия и след като не съществуват сензорни данни за самата материя, логически следва, че материята е непознаваема. Тя е само нещо, което си представяме. То съществува вътре в собственото ни съзнание. Идеята, че отвън има нещо, което излъчва възприеманите от нас качества, е просто още една от ония общоприети за здравия разум представи, подобни на общоприетата от децата представа, че Земята е плоска и успоредните линии никога не се пресичат.

На второ място, ако изходим от предпоставката, че всичките наши познания идват чрез сетивата ни, трябва да се запитаме: от какви сензорни данни е дошло нашето познание за причинната връзка? С други думи, каква е научната емпирична база на самата причинна връзка?

Отговорът на Хюм е: «Никаква.» В нашите усещания няма доказателства за съществуването на причинна връзка. Както и материята, тя е просто нещо, което си представяме, когато едно нещо многократно следва друго. Тя не съществува в действителност в света, който наблюдаваме. Ако приемем предпоставката, че всяко познание стига до нас чрез сетивата ни, казва Хюм, то тогава трябва логически да заключим, че и «природата», и «природните закони» са творения на собственото ни въображение.

Идеята, че целият свят се намира в съзнанието ни, би могла да се отхвърли като абсурдна, ако Хюм я беше подметнал просто като тема за спор. Но той я превръща в необорима теза.

Да се отхвърлят заключенията на Хюм бе необходимо, но за нещастие той бе стигнал до тях по такъв начин, че изглеждаше невъзможно да бъдат отхвърлени без отказ от самия емпиричен разум и въръщане към някакъв средновековен предтеча на емпиричния разум.

Това Кант не би могъл да направи. Именно Хюм бе този, казва Кант, който «ме вдигна от доктрините ми сънища». Така той го накарал да напише нещо, което днес се смята за един от най-великите философски трактати, писани някога — «Критика на чистия разум», често предмет на цял университетски курс.

Кант се опитва да спаси научния емпиризъм от последствията на собствената му самоунищожителна логика. Отначало той тръгва, в посоката, определена преди него от Хюм: «Че всяко наше познание започва от опита, не може да има съмнение» — казва той, но скоро се отделя от тази посока, като отрича, че всички съставки на познанието идват от сетивата в момента на получаване на сензорните данни. Но въпреки че всяко познание започва от опита, от това не следва, че то произтича от опита.«

Отначало изглежда, че Кант издребнява, но не е така. В резултат на това различие той заобикаля изцяло бездната на солипсизма, към която води избраният от Хюм път, и продължава по съвършено нов и различен свой, собствен път.

Кант казва, че съществуват страни на действителността, които не ни се дават непосредствено от сетивата. Тях той нарича априорни.

Пример за априорно знание е понятието „време“. Времето не се вижда. Нито се чува, помириসва, вкусва или докосва. То не присъствува в получаваните сетивни данни. Времето е нещо, което Кант нарича „интуиция“ и което съзнанието трябва да поднесе, когато получава сетивни данни.

Същото се отнася и за пространството. Докато не приложим представите за пространство и време към възприятията, които получаваме, светът е непознаваем, просто една калейдоскопична смесица от цветове и форми, и звуци, и миризми, и болка, и вкусови усещания без смисъл. Ние чувствуваме предметите по определен начин поради това, че прилагаме априорни интуиции, като пространство и време, но не създаваме тези предмети в съзнанието си, както биха поддържали чистите философи идеалисти. Категориите пространство и време се прилагат към данните заедно с получаването им от предмета, който ги поражда. Априорните концепции се пораждат в човешката същност; те нито са причинени от възприемания предмет, нито пък го създават, а осигуряват нещо като екранираща функция за сетивните данни, които ще възприемем. Когато очите ни се затварят

например, сетивните ни данни ни съобщават, че светът е изчезнал. Но тези данни се екранизират и никога няма да стигнат до съзнанието ни, защото имаме в него априорна представа, че светът съществува непрекъснато. Това, което приемаме за реалност, е един непрекъснат синтез на елементи от установена йерархия на априорни представи и постоянно променящи се данни от сетивата.

А сега да спрем и да приложим някои от концепциите, предложени от Кант, към тази странна машина, това творение, което ни носи напред през времето и пространството. Да видим нашата връзка с него, както ни я разкрива Кант.

Хюм казва всъщност, че всичко, което знам за този мотоциклет, идва през сетивата ми. Така трябва да бъде. Няма друг начин. Ако кажа, че е направен от метал и други вещества, той пита: „Какво е метал?“ Ако отговоря, че металът е твърд и лъскав, и студен на пипане, и се деформира, без да се чупи при удари с по-твърд метал, Хюм казва, че всичко това са зрителни, слухови и осезателни възприятия. Няма материя. Кажи какво е металът вън от тези усещания. Тогава, разбира се, аз съм затруднен.

Но ако няма материя, какво можем да кажем за сетивните данни, които получаваме? Ако наклоня глава наляво и погледна надолу към ръкохватките и предното колело, и планшета с картата, и резервоара, добивам един вид сетивни данни. Ако наклоня глава надясно, добивам друг, леко различен вид сетивни данни. Двете гледки са различни. Ъглите на плоските и извити части на метала са различни. Слънчевата светлина пада върху тях по различен начин. Ако не съществува логическа основа за материя, то тогава няма логическа основа да се приеме, че онова, което е дало тия два образа, е един и същ мотоциклет.

И ето сега имаме истинска интелектуална безизходица. Разумът ни, от който се очаква да прави нещата по-понятни, като че ги прави по-непонятни, а когато разумът по такъв начин тръгне срещу собственото си предназначение, нещо трябва да се промени в самата негова структура.

Кант идва на помощ. Той казва, че обстоятелството, че няма начин непосредствено да се възприеме „мотоциклет“ отделно от цветовете и формите, които ни предава, изобщо не е доказателство, че тук няма мотоциклет. В съзнанието си имаме един априорен

мотоциклет, който съществува без прекъсване във времето и пространството и е способен да променя вида си, докато движим глава, и затова получаваните сетивни данни не са в противоречие с него.

Мотоциклет на Хюм, такъв, дето няма никакъв смисъл, бихме имали, ако споменатият по-горе наш хипотетичен пациент, прикован на легло, онзи, който изобщо няма сетива, внезапно, само за секунда получи сетивните данни за мотоциклет и после отново му бъдат отнети сетивата. При този случай, струва ми се, че в съзнанието му би се появил мотоциклетът на Хюм, който не му дава никакви данни за такова понятие като причинната връзка.

Но, както казва Кант, ние не сме този човек. Ние имаме в съзнанието си един много верен априорен образ на мотоциклет, в чието съществуване нямаме причини да се съмняваме, чиято истинност може да бъде проверена по всяко време.

Този априорен мотоциклет е бил изграден в съзнанието ни в течение на много години въз основа на огромно количество сетивни данни и непрекъснато се изменя заедно с постъпването на нови сетивни данни. Някои от промените в този конкретен мотоциклет, който карам, са много бързи и преходни, като например разположението му спрямо пътя. Него аз непрекъснато възприемам и коригирам, докато вземаме тези извивки и завои по пътя. Щом информацията загуби стойност, аз я забравям, защото идва друга, която трябва да бъде приета. Други промени в този априорен мотоциклет са по-бавни: изчерпване на бензина в резервоара. Износване на каучука по гумата. Разхлабване на болтове и гайки. Промяна на луфта между дисковете и барабана на спирачките. Други страни на мотоциклета се променят толкова бавно, че изглеждат неизменни — боята, лагерите на главините, жилата — и все пак те също се променят непрестанно. Накрая, ако размислим от гледна точка на наистина големи периоди от време, дори рамата се изменя леко от друсането по пътя, от температурните разлики и силите на умората, характерни за всички метали.

Голяма машина е този априорен мотоциклет. Ако престанете да мислите за него достатъчно дълго време, ще разберете, че той е главното нещо. Сетивните данни го потвърждават, но сетивните данни не са той. Мотоциклетът, за който по априорен начин вярвам, че е извън мен, е като парите, които вярвам, че имам в банката. Ако ида в

банката и помоля да видя моите пари, биха ме погледнали малко особено. Те нямат „мои пари“ в някое малко чекмедженце, което могат да издърпат, за да ми ги покажат. „Моите пари“ не са нищо друго освен някоя разположена от изток на запад или от юг на север магнитна аномалия, причинена от железен окис, запечатана върху лентова ролка в сейфа на някой компютър. Но аз съм доволен от това положение, защото вярвам, че ако имам нужда от нещата, които с тия пари мога да си позволя, банката ще осигури средствата чрез нейната безкасова система за плащания. По същия начин, макар сетивните ми данни никога да не са предоставяли нещо, което би могло да бъде наречено „материя“, аз съм доволен, че у тях съществува способност да постигат нещата, които се очаква от материията да постига, и че сетивните данни ще продължават да съответствуват на априорния мотоциклет в съзнанието ми. За удобство казвам, че имам пари в банката, и за удобство казвам, че мотоциклетът, който яздя, е съставен от вещества. Основната част от „Критика на чистия разум“ на Кант се занимава с това, как се натрупва това априорно знание и как се използува.

Кант нарекъл своя тезис, че априорните ни знания са независими от сетивните данни и екранират видяното, „Коперникова революция“. Така той насочва вниманието ни към твърдението на Коперник, че Земята се върти около Слънцето. Нищо не се променя в резултат на тази революция и все се пак променя всичко. Или, да го кажем е терминологията на Кант, обективният свят, даващ сетивната ни информация, не се е променил, но априорната ни представа за него е била обърната наопаки. Ефектът е всеобхващащ. Именно възприемането на Коперниковата революция разграничава съвременния човек от средновековните му предци.

Онова, което Коперник е направил, било да вземе съществуващата априорна концепция за света — представата, че е плосък и неподвижен в пространството — и да издигне алтернативна априорна концепция — че е сферичен и се върти около Слънцето. Той доказал, че и двете априорни концепции отговарят на съществуващите сетивни данни.

Кант разбрал, че е направил същото в областта на метафизиката. Ако приемем, че априорните концепции в главите ни са независими от онова, което виждаме, и всъщност екранират това, което виждаме, това означава, че вземаме старата Аристотелова концепция за човека на

науката като пасивен наблюдател, „табула раза“, и обръщаме тази концепция изцяло наопаки. Кант и милионите му последователи са поддържали, че в резултат на тази инверсия получаваме много по-задоволително обяснение за това как опознаваме нещата.

Впуснах се в този пример малко по-подробно донякъде за да покажа отблизо част от височините, но повече, за да подготвя читателя за онова, което Федър извърши по-късно. Той също направи Коперникова инверсия и в резултат стигна до извода за отделните светове на класическия и романтичния подход. И ми се струва, че в резултат на това също е възможно да се стигне до много по-задоволително разбиране на света.

Метафизиката на Кант въодушевила отначало Федър, но по-късно му доскучала и той не знае точно защо. Мислел по този въпрос и решил, че може би защото е бил в Изтока. Бе имал усещането за бягство от затвор на интелекта, а сега това било отново същият затвор. Четял естетиката на Кант с разочарование и после с раздразнение. Идеите, изложени във връзка с „красивото“, сами по себе си били грозни за него и грозотата била така дълбока и всепроникваща, че не знаел откъде да я атакува или да я заобиколи. Тя изглеждала втъкана в цялата постройка на Кантовия свят така здраво, че нямало как да се избегне. Не била просто грозота на XVIII век или „техническа“ грозота. Всички философи, които четял, показвали същото. Целият университет, който посещавал, миришел на същата грозота. Тя била навсякъде — в класните стаи, в учебниците. Имало я и в него и той не знаел как и защо. Самият разум бил грозен и самото освобождение изглеждало невъзможно.

В Кук сити Джон и Силвия — като ги гледам и слушам — са тъй щастливи, както не съм ги виждал от години; нахвърляме се върху топлите сандвичи с месо. Радвам се на повишеното им настроение, причина за което е височината; но не говоря много, просто си ям. През панорамната витрина се виждат високи борове. Под тях минават много коли, отправени към парка. Сега сме доста по-ниско от връхната граница на гористия пояс. По-топло е, но облациите лазят ниско, готови да се излеят в дъжд.

Вероятно ако бях романист вместо оратор от *шътока*, щях да опитам да „развия образите“ на Джон, Силвия и Крис чрез наситени с действие епизоди, които биха също така разкрили „скрития смисъл“ на дзен, може би и на „изкуството“, а може би дори и на „поддържането на мотоциклет“. Щеше да бъде чудесен роман, само че, кой знае защо, не се чувствам много подходящ за такава работа. Те са приятели, а не образи и, както веднъж Силвия сама каза: „Не обичам да бъда обект!“ Така че премълчавам много от нещата, които знаем един за друг. Не че в тях няма нещо лошо, просто нямат отношение към нашите *шътока*. Така трябва да бъде между приятели.

В същото време мисля, че от тези *шътока* се разбира защо изглеждам като че ли сдържан и отдалечен от тях. От време на време те задават въпроси, сякаш очакват да отговоря за какво по дяволите непрекъснато мисля, но ако взема да дрънкам какво всъщност ми се върти в главата, да речем, априорната презумпция за приемствеността на мотоциклета от секунда в секунда и сторя това без полза за цялостното построение на *шътока*, те само ще се разтревожат и ще се чудят какво не е наред. Аз наистина се интересувам от тази приемственост и от начина, по който говорим и мислим за нея, и затова имам склонност да се откъсвам от обикновената обедна обстановка, а това ме прави да изглеждам усамoten. Ето ти проблем.

Това е проблем на нашето време. Обсегът на човешките знания днес е така обширен, че всички сме специалисти и разстоянието между специалностите е станало толкова голямо, че ако някой иска свободно да се движи между тях, почти трябва да надмогне близостта с хората около себе си. Умението да се води обеден разговор също е специалност.

Крис сякаш разбира моята отчужденост по-добре от тях може би защото повече е свикнал с нея и връзката му с мен е такава, че трябва да бъде по-загрижен. Понякога виждам по лицето му израз на тревога или най-малко беспокойство и се чудя защо и тогава разбирам, че съм ядосан. Ако не бях видял това изражение, бих могъл да не разбера. Друг път тича и скача като луд наоколо и аз се питам защо и откривам, че е, защото съм в добро настроение. Сега разбирам, че е малко неспокоен и отговаря на въпрос, който Джон видимо е отправил към мен. Става дума за хората, при които ще бъдем утре — семейство Диуиз.

Не съм сигурен какъв точно е бил въпросът, но добавям:

— Той е художник. Преподава изящни изкуства в тамошния колеж, абстракционист-импресионист.

Питат как съм се запознал с него и аз трябва да отговоря, че не си спомням, което звуци малко уклончиво. Не си спомням нищо за него освен някакви откъслеци. Диуиз и жена му очевидно са били приятели на Федърови приятели и той се е запознал с тях по тая линия.

Те се чудят какво общо може да има между човек, който се занимава с техническа литература като мен, и художник абстракционист и аз пак трябва да кажа, че не знам. Ровя се мислено из откъслечните спомени за отговор, но не намирам никакъв.

Като личности те били определено различни. Докато лицето на Федър по снимките от онова време показва, отчужденост и агресивност — един от неговата катедра бе; казал полу на шега, че имал изражение на обществен вредител, — някои снимки на Диуиз от същия период показват лице доста безизразно, почти ведро, ако не се смята едно леко въпросително изражение.

Спомням си някакъв филм за шпионин от Първата световна война, който изучава държането на заловен немски офицер (напълно приличаш на него) с помощта на огледало. Изучава го месеци наред, докато е в състояние да имитира всяко движение и отсянка в речта.

След това се представя за същия офицер, избягал от плен, с цел да проникне в командуването на немската армия. Спомням си напрежението и вълнението, с което срещна първото си изпитание — дали старите приятели на офицера ще разгадаят измамата. Сега изпитвам подобно усещане с Диуиз, който естествено ще смята, че съм човекът, когото някога е познавал.

Отвън ръми — мотоциклетите са мокри. Изваждам скафандръа от чантата, прикрепена към седалката, и го заканвам за каската. Скоро ще навлезем в Йелоустоунския парк.

Пътят пред нас е мъглив. Сякаш облак е пропълзял в долината, която всъщност изобщо не е долина, а по-скоро планински проход.

Не знам колко добре го е познавал Диуиз и какви спомени очаква да споделя. Преживял съм това по-рано с други хора и обикновено съм успявал да замазвам неловките моменти. Наградата всеки път е била разширяване на познанията ми за Федър, което много е подпомагало по-нататъшната имперсонизация и което с течение на годините е дало основната част от информацията, която представям тук.

От откъслечните спомени, с които разполагам, следва, че Федър високо е ценял Диуиз, защото не го е разбирал. За Федър неуспехът да се разбере нещо предизвикваще огромен интерес, а начинът на мислене на Диуиз бе пленяващ. Изглеждаше наудничав, Федър каже нещо, което смята за смешно, а Диуиз го поглежда объркано или пък го приема на сериозно. Друг път Федър ще спомене нещо много сериозно и важно, а Диуиз ще избухне в смях, като че е изтърсил най-голямата шега, която е чувал някога.

Ето например един откъслечен спомен за някаква маса в трапезария, на която се е отлепил фурнирът от единния край и който Федър е залепил отново. Той притиска фурнира, докато застъхне лепилото, като намотава цяло кълбо канап около масата, намотава, намотава и намотава.

Диуиз вижда канапа и се чуди за какво е цялата тая работа.

— Това е последната ми скулптура — казва Федър. — Мислиш ли, че става за нещо?

Вместо да се засмее, Диуиз го поглежда с удивление, разглежда масата дълго време и накрая казва:

— Къде си научил всичко това?

За момент Федър смята, че Диуиз продължава шагата, но той е сериозен.

Друг път Федър е разстроен от някакви изоставащи студенти. На път за вкъщи с Диуиз под някакви дървета той споменава това и Диуиз се чуди защо го взема толкова присърце.

— И аз съм се питал — казва Федър и добавя с озадачен глас: — Мисля, че това е, понеже всеки учител има склонност да оценява по-високо студентите, които най-много приличат на него. Ако собственият ти почерк демонстрира изискан краснопис, отдаваш на същото при някой студент по-голямо значение, отколкото ако не е така. Ако използват суперлативи, ще харесваш студенти, които пишат със суперлативи.

— Естествено. Какво лошо има тук? — пита Диуиз.

— Ами има нещо гнило — казва Федър, — защото студентите, които най-много ми харесват, тия, с които наистина усещам някаква близост, пропадат до един!

Диуиз щеше да се пръсне от смях, което много засегна Федър. Той бе гледал на това като на някакъв научен феномен, който би могъл да предложи изходни точки за нови разбирания, а Диуиз просто се бе изсмял.

Отначало помисли, че Диуиз се надсмива над непреднамерената обида, която си нанесе сам. Но не ставаше дума за това, защото Диуиз изобщо не бе от хората, които обичат да унижават другите. По-късно разбра, че това е някакъв „свръхистинен“ смях. Най-добрите студенти винаги се провалят. Всеки добър преподавател знае това. Беше смях, който премахва напрежението, предизвикано от непоносими ситуации, и Федър би могъл да се поучи от него, защото по онова време приемаше нещата прекалено сериозно.

Тези енigmатични реакции на Диуиз караха Федър да си мисли, че приятелят му разполага с огромни скрити знания. Диуиз винаги изглеждаше, като да тай нещо. Той криеше нещо от него и Федър не можеше да разбере какво е то.

После изниква ярък фрагмент — денят, в който откри, че той самият обърква Диуиз по същия начин.

Един електрически ключ в ателието на Диуиз не работеше и той попита Федър дали знае каква е повредата. Имаше леко сконфузена, леко объркана усмивка на лицето си, като усмивката на меценат, който говори с художник. Меценатът се притеснява да покаже колко малко знае, но се усмихва в очакване да научи повече. За разлика от Съдърлендови, които мразят техниката, Диуиз бе толкова далеч от нея, че не я приемаше като някаква определена опасност. Всъщност Диуиз си падаше по техниката и беше неин поклонник. Не я разбираше, но знаеше какво му харесва и винаги се радваше да научи нещо повече.

Въобразяваше си, че повредата е в проводника близо до крушката, защото веднага щом докоснал ключа, светлината изгаснала. Ако повредата бе в ключа, разсъждаваше той, би имало промеждутьк от време, преди тя да се прояви в крушката, Федър не спори по въпроса, а отиде в магазина оттатък улицата, купи ключ и след няколко минути го монтира. Той заработи веднага и Диуиз естествено остана объркан и сразен.

- Откъде знаеше, че повредата е в ключа? — попита той.
- Защото работеше на пресекулки, когато включих.
- А не би ли могло да прекъсва в жицата?
- Не.

Самоуверената позиция на Федър раздразни Диуиз и той започна да спори.

- Откъде знаеш всичко това? — попита той.
- То е очевидно.
- Добре, тогава защо аз не го забелязах?
- Трябва да си запознат донякъде с въпроса.
- Тогава не е очевидно, не е ли така?

Диуиз винаги спореше по този странен начин, заради който бе невъзможно да му се отговори. Този именно начин внушаваше на Федър идеята, че Диуиз тай нещо от него. Чак в самия край на престоя си в Бузмън той сметна, че е разбрал по собствения си аналитичен и методичен способ какво е било то.

При входа на парка спираме и плащаме на човек с шапка на мечока Смоуки. Той ни дава в замяна пропуск за един ден. Пред нас виждам един възрастен турист, който ни снима с камера, после се усмихва. От късите му панталони се подават бели крака в обикновени градски чорапи и обувки. Жена му, която наблюдава одобрително, има

същите крака. Махам им, когато минаваме край тях, и те ни махат в отговор. Това е момент, който ще бъде запазен върху лентата година наред.

Федър презираше този парк, без да знае точно защо — може би защото не го бе открил сам, но едва ли. Имаше нещо друго. Екскурзоводското отношение на пазачите го дразнеше. Държането на туристите като в зоологическата на Бронкс го отвращаваше даже повече. Такава разлика от високите области наоколо. Приличаше на огромен музей с експонати, внимателно нагласени, за да внушат илюзия за истинност, но дискретно оградени, за да не ги повреждат децата. Хората влизаха в парка и ставаха учтиви, мили и фалшиви един към друг, защото атмосферата ги принуждаваше да стават такива. За цялото време, през което живя на сто мили от него, той го бе посетил само веднъж или два пъти.

Но това изневерява на последователността. Липсва период от около десет години. Той не скочи от Имануел Кант в Боузмън, щата Монтана. През този период от десет години живя дълго време в Индия, където изучаваше източна философия в Бенареския индуистки университет.

Доколкото знам, не е научил някакви окултни тайни там. Изобщо нищо особено не се е случило освен че е влязъл в досег с нови неща. Слушал философи, посещавал духовници, попивал и мислел, и после пак попивал и мислел, и това било почти всичко. Всичко, което се вижда от писмата му, е една огромна бъркотия от противоречия и несъответствия, и лутания, и изключения от всяко правило, формулирано от него във връзка с нещата, които наблюдавал. Той бе отишъл в Индия като учен емпирик и напусна Индия като учен емпирик, не особено по-мъдър, отколкото е бил, когато е пристигнал. Все пак бил изложен на множество влияния и придобил в себе си нещо като латентен образ, който се оказал във връзка с много латентни образи по-късно.

Някои от тези латентности трябва да бъдат изложени накратко, защото стават важни по-нататък. Той разbral, че различията в доктрините между индуизма, будизма и даоизма изобщо не могат да се сравнят с тези между християнството, исляма и юдейството. Заради тях не се водят свещени войни, защото словесните постановки за действителността никога не се приемат за самата действителност.

Във всички източни религии особена стойност се влага в санскритската доктрина „Тат твам аси“ — „Ти си то“, която поддържа, че всичко, което човек смята, че е, и всичко, което смята, че възприема, са неща неделими. Да разбереш изцяло тази липса на разделение, значи да станеш просветен.

Логиката предполага отделяне на субекта от обекта; поради което логиката не е завършена мъдрост. Тази илюзия за разделяне на субекта от обекта може най-лесно да бъде отстранена чрез елиминиране на физическата активност, духовната активност и емоционалната активност. Има различни учения за това. Едно от най-важните е санскритското „джаяна“, погрешно произнасяно на китайски „chan“ и също тъй погрешно произнасяно на японски „дзен“. Федър никога не изпадна в съзерцание, защото за него това нямаше смисъл. През целия му престой в Индия „смисълът“ бе винаги логическото му верую и той не можа да намери някакъв достоен начин да се откаже от убежденията си. Това, смятам, му прави чест.

Но един ден в клас професорът по философия безгрижно разяснявал илюзорния характер на света, каки-речи, за петдесети път и Федър вдигнал ръка, за да попита студено дали се приема, че атомните, бомби, пуснати над Хироshima и Нагасаки, са илюзорни. Професорът се усмихнал и казал „да“. Това било краят на разговора.

Съобразно традициите на индийската философия този разговор може и да е бил правилен, но за Федър или за всеки друг, който чете вестници редовно и се вълнува от неща като масово унищожение на човешки същества, той бил безнадеждно неудовлетворителен. Напуснал класната стая, напуснал Индия и се отказал.

Завърнал се в своя Среден запад, положил изпит по журналистика, оженил се, живял в Невада и Мексико, работил каквото му падне, работил в редакция, писал научни статии и съставял рекламни текстове. Родили му се две деца, купил ферма и кон за езда и две коли и започнал да трупа тъстините на средната възраст. Преследването на онова, което се наричало призрак на разума, било изоставено. Това е изключително важно да се разбере. Той се бил отказал.

Понеже се бил отказал, повърхността на живота станала удобна за него. Работел умерено усилено, хората лесно се разбирали с него и с изключение на някой случаен проблясък на вътрешна пустота, проявен

в няколкото разказа, които написал по онова време, дните му минавали доста обикновено.

Какво го е запратило тук, горе, в тия планини, не е сигурно. Жена му като че и тя не знае, но аз предполагам, че е било някое от ония вътрешни усещания за провал и надеждата, че по някакъв начин това би могло отново да го върне в релсите. Той бил станал много по-зрял, а сякаш след като изоставил вътрешните си цели, започнал да старее по-бързо.

Излизаме от парка при Гардинър, където, изглежда, не пада много дъжд, защото по склоновете на планината се вижда само трева и пелин в здрача. Решаваме да нощуваме тук.

Градът е разположен от двете страни на мост над една бързоструйна река, в корито от чисти балвани. Оттатък моста вече са запалили осветлението в мотела, където се настаняваме, но дори и в изкуствената светлина, която идва от прозорците, успявам да забележа, че около всяко бунгало има лехи с грижливо засадени цветя, та пристъпям внимателно.

Забелязвам и други неща в бунгалата, които показвам на Крис. Всички прозорци са от по две части, плъзгащи се вертикално с противотежести. Вратите се затварят без пролуки. Всички корнизи са идеално отлети. В това нямаше нищо претенциозно, просто добре направено и нещо ми говори, че всичко е свършено от един човек.

Когато се връщаме в мотела от ресторанта, една възрастна двойка седи в градинката пред рецепцията и се наслаждава на вечерния полъх. Мъжът потвърждава, че е направил всичките бунгала сам и е така доволен, задето сме забелязали, че жена му, която разбира това, ни кани да седнем всички.

Разговаряме, без да бързаме. Тук е най-старият вход за парка. Използвали са го още когато не е имало автомобили. Те разправят за промените, които са настъпили с годините, като прибавят още едно измерение към онова, което виждаме около себе си, и ни обзема някакво усещане за красота — този град, тази двойка и годините, които са преминали тук. Силвия слага ръка върху ръката на Джон. Реката под нас шуми по балваните, нощният вятър е ароматен. Жената, която познава всички ухания, казва, че това са орлови нокти, после се

смълчаваме, а мен ме наляга приятна сънливост. Крис е почти заспал, когато решаваме да си легнем.

13

Джон и Силвия закусват с палачинки и си пият кафето, все още обзети от снощното настроение, но на мене ми е трудно да прегълъщам.

Днес трябва да пристигнем в училището, мястото, където се сплетоха толкова много неща, и аз вече се чувствувам напрегнат.

Помня, веднъж четох за някакви археологически разкопки в Близкия изток и за вълнението, с което някакъв археолог отварял гробниците, забравени от хиляди години. Сега аз самият се чувствувам като археолог.

Пелинът надолу по каньона към Ливингстън е същият, който може да се види оттук чак до Мексико.

Тази сутрин слънцето грее като вчера, само че е по-топло и галещо, тъй като отново сме на по-малка височина.

Нищо необикновено.

Просто онова археологическо чувство, че спокойствието на околността тай нещо. Убежище на призраци.

Наистина не ми се отива там. По-скоро бих обърнал и бих се върнал.

Просто напрежение, струва ми се.

То съвпада с един фрагмент от онзи спомен: много сутрини напрежението бе така силно, че той бе готов да вдигне ръце от всичко, преди да влезе в първия си час. Мразеше да говори пред студенти. Това бе истинско оскверняване на целия му усамотен, изолиран начин на живот и той изпитваше силен сценичен страх, който обаче никога не се проявяваше като сценичен страх, а като страхотно напрежение при всяко нещо, което правеше. Студентите бяха казали на жена му, че и въздухът около него сякаш е наелектризиран. Влезеше ли в стаята, всички погледи се обръщаха към него и го следваха, докато отива към катедрата. Муха да бръмне, щеше да се чуе до започването на часа, макар понякога той да започваше след няколко минути. По време на целия час погледите нито за миг не се отделяха от него.

За него започна да се говори много и най-противоречиви неща. Повечето студенти бягаха от лекциите му като от чума. Твърде много

приказки бяха чували.

Учебното заведение бе нещо, което евфемистично би могло да се нарече „колеж от преподавателски тип“. В колеж от преподавателски тип се преподава и преподава, и преподава и няма време за изследователска работа, няма време за размисъл, няма време за участие във външни дейности. Само преподавай и преподавай, и преподавай, докато разумът ти затъпее и творческият ти заряд изчезне и се превърнеш в автомат, повтарящ едни и същи тъги неща отново и отново пред непреставащи вълни невинни студенти, които не могат да разберат защо си толкова тъп, губят уважение и разпространяват това неуважение навън сред обществото. Причината да преподаваш и да преподаваш, и да преподаваш е, че това е много хитър начин да поддържа икономично един колеж, като в същото време създаваш фалшивото впечатление за истинско образование.

И въпреки това той нарича учебното заведение е едно име, което нямаше кой знае какъв смисъл, всъщност звучеше малко нелепо с оглед на истинската му същност. Но името имаше за него голямо значение и той се придържаше към него и смяташе, преди да замине, че го е набил достатъчно здраво в няколко съзнания, за да си остане там. Наричаше го „храм на разума“ и голяма част от недоумението, в което хората изпадаха заради него, би се разсеяла, ако бяха разбрали какво искаше да каже с това.

По онова време в щата Монтана се активизираха крайно десните политически движения като ония, които бяха в настъпление в Далас, Тексас малко преди убийството на президента Кенеди. На един професор с национална известност от университета на Монтана в Мисоула бе забранено да прави изявления на територията на университета под предлог, че това би „предизвикало безредици“. На преподавателите бе казано, че всички публични изявления трябва да бъдат съгласувани в отдел „Протокол“ на колежа, преди да бъдат правени.

Академичните норми на живот бяха сринати. Законодателното събрание^[1] още по-рано бе забранило на колежа да отказва приемане на който и да било студент, навършил двадесет и една години, независимо дали има диплома, или не. Сега събранието прие закон, по силата на който на колежа се налагаше глоба от осем хиляди долара за всеки пропаднал студент — буквально заповед да се прокарват всички.

Новоизбраният губернатор се опитваше да уволни директора на колежа и поради лични, и по политически причини. Директорът бе не само личен враг, но и демократ, а губернаторът не бе обикновен републиканец. Организаторът на предизборната му кампания бе по съвместителство и щатски координатор на дружеството „Джон Бърч“. Това бе същият губернатор, който състави списъка на петдесетте неблагонадеждни, за които чухме преди няколко дни.

И сега, като част от тази вендета, фондовете на колежа бяха съкратени. Директорът на колежа стовари необичайно голяма част от съкращението върху английската катедра, в която бе Федър и чиито членове надигаха доста високо глас по въпроси на академичната свобода.

Федър се бе отдал на борбата, водеше кореспонденция с Асоциацията по статута на учебните заведения в Северозападните щати, за да разбере дали те не биха могли да преустановят тези нарушения на академичните изисквания. В допълнение на частната преписка той бе поисквал публично разследване на цялото положение в учебното заведение.

По това време няколко студенти в един от курсовете му го бяха запитали огорчено дали усилията му да лиши колежа от академичния му статут означават, че се опитва да им попречи да получат образование.

Федър каза не.

Тогава един студент, очевидно привърженик на губернатора, заяви ядосано, че Законодателното събрание няма да допусне колежът да бъде лишен от академичен статут.

Федър попита как.

Студентът каза, че ще поставят полицейски постове, за да попречат.

Федър размисли известно време, после проумя какво чудовищно неразбиране показва той студент по въпроса за академичния статут.

Тази нощ той написа за лекцията на следния ден защита на онова, което вършеше. Това бе лекцията за храма на разума, която за разлика от обикновените му нахвърляни бележки за лекции бе много дълга и много внимателно съставена.

Започваше с позоваване на една статия за някаква провинциална църква с електрическа реклама за бира, виснала точно над входа.

Сградата била продадена и се използвала за бар. Можем да се досетим, че тук класът избухна в смях. Колежът бе широко известен с пиянските си събирания и примерът бе малко двусмислен. В статията бе казано, че голям брой хора се оплакали пред църковните власти. Била е католическа църква и свещеникът, упълномощен да отговори на критиката, се изказал доста раздразнено. Според него цялата работа разкрила едно невероятно невежество по отношение същността на църквата. Нима те смятали, че тухлите и дъските, и стъклото представляват църква? Или може би формата на покрива? В случая за благочестивост се представя един пример именно на ония материализъм, срещу който се опълчва църквата. Въпросната сграда не е свещено място. Тя е „разосветена“. С нея е свършено. Бирената реклама виси над бар, а не над църква и ония, които не могат да направят разлика, просто излагат на показ своето неразбиране.

Федър каза, че същото смесване е налице и при университета и затова е трудно да се разбере лишаването от академичен статут. Истинският университет не е материален предмет. Това не е група постройки, които могат да се охраняват от полиция. Обясни, че когато един колеж загуби академичния си статут, никой не идва да го затвори. Няма законови санкции, няма глоби, няма присъди. Заниманията не спират. Всичко си продължава постарому. Студентите получават същото образование, както ако учебното заведение не бе изгубило своя статут. Всичко, което ще стане, каза Федър, е, че ще се получи официално признание на едно състояние, което вече съществува. Нещо подобно на отльчване от църквата. Ще стане така, че истинският университет, на който никакво законодателно събрание не може да нареджа и който в никакъв случай не може да бъде отъждествян с никакво си местонахождение на тухли или дъски, или стъкло, просто ще обяви, че това място вече не е „свещена земя“. Истинският университет ще изчезне от нея и всичко, което ще остане, ще бъдат тухлите, книгите и материалният образ.

Идеята трябва да се е видяла странна на всичките студенти и мога да си го представя как чака дълго време тя да проникне в съзнанието им и вероятно след това очаква въпроса: „Какво според вас е истинският университет?“

Бележките му в отговор излагат следното:

Истинският университет, казва той, няма точно определено местоположение. Той не притежава имущество, не изплаща заплати и не получава материални такси. Истинският университет е състояние на духа. Той е онова огромно наследство на рационалната мисъл, което е донесено до нас през вековете от група хора, по традиция имащи професорска титла, но дори и тази титла не е част от истинския университет. Истинският университет е безсмъртната същност на самия разум.

В добавка към това състояние на духа, наречено разум, съществува и една законна юридическа личност, която за нещастие носи същото название, но която е нещо съвършено различно. Това е една нестопанска организация, специализирана щатска институция с точно определени компетенции. Тя притежава имущество, може да изплаща заплати или да получава пари и да се поддава на законодателен натиск.

Но този втори университет, юридическата личност, не може да преподава, не създава нови знания и не може да оценява идеи. Той не е истинският университет въобще. Това е просто храмова постройка, мизансцен, местоположение, в което са създадени подходящи условия за съществуването на истински храм.

У хората, които не могат да разберат тази разлика, непрекъснато съществува объркване, казва той, и те си мислят, че контролът върху страдите на храма означава контрол над самия храм. Те гледат на професорите като на чиновници от втория университет, които трябва да изневеряват на разума, когато им се нареди, без възражения, също както правят чиновниците в останалите организации.

Те виждат втория университет, но не могат да съзрат първия.

Помня как прочетох това за пръв път и си отбелязах проявеното аналитично умение. Той се въздържа да раздели университета на специалности или катедри и да се заеме с резултатите от такъв анализ. Въздържа се също така и от традиционното разделение на студенти, факултет, администрация. Когато се раздели по който и да било от тия два начина, получават се куп тъпотии, които всъщност не казват нищо повече от онова, което може да се намери в официалния университетски бюллетин. Но Федър го раздели на „храм“ и „местонахождение“ и след като веднъж е направено това разграничение, същата доста тъпа и непонятна институция, показана в

булетина, изпъква с една яснота, която бе недостъпна по-рано. На базата на това разграничение той дава обяснение за куп озадачаващи, но нормални страни от университетския живот.

След тези обяснения се връща към аналогията с религиозния храм. Гражданите, които построяват такъв храм и плащат за него, навярно считат, че правят това за църковната община. Една хубава проповед може да даде правилна духовна нагласа на богомолците за предстоящата седмица. Неделното училище ще помогне децата да не кривнат по лош път. Свещеникът, който произнася проповедта и ръководи неделното училище, разбира тези цели и обикновено работи за тях, но той също така знае, че неговата първа задача не е да служи на паството. Неговата първа задача винаги е да служи на Бога. Обикновено няма конфликти, но от време на време такъв конфликт се прокрадва, когато църковните настоятели се обявят против проповедите на свещеника и заплашват със съкращаване на издръжката. Това се случва.

Един истински свещеник в такива обстоятелства трябва да действува така, сякаш изобщо не е чул заплахите. Неговата основна цел не е да служи на членовете на общината, а винаги на Бога.

Основната цел на храма на разума, казва Федър, винаги е старата цел на Сократ — истината в нейните непрекъснато менящи се форми, и тя се разкрива в процеса на рационалното мислене. Всичко останало е второстепенно. Обикновено тази цел не изпада в противоречие с целта на местната община да се усъвършенствуват гражданите й, но понякога такъв конфликт изниква, както е случаят със самия Сократ. Той възниква, когато настоятели и законодатели, вложили много време и пари в материализирания образ на университета, заемат становища, противоречащи на лекциите или публичните изказвания на професорите. Тогава те могат да окажат натиск върху администрацията, като заплашват да ограничат фондовете, ако професорите не говорят онова, което те искат да чуят. И това се случва.

Истинските служители в храма в такива случаи трябва да действуват, сякаш изобщо не са чули заплахите. Тяхната основна задача изобщо не е да служат на общината на първо място. Тяхната основна задача е да служат на търсенето на истината чрез разума.

Това искаше да каже Федър с храма на разума. Няма съмнение, че това схващане е било дълбоко проникнало у него. Към него се

отнасяли като към смутител на спокойствието, но никога не бил критикуван за това в степен, поне малко съответствуваща на смутовете, които предизвикал. Онова, което го спасявало от гнева на тези, които го заобикаляли, било отчасти нежеланието им да оказват съдействие на враговете на колежа, но отчасти и това, че дълбоко в себе си те разбирали, че всички грижи, които им създава, в крайна сметка са мотивирани от едно съзнание, което никога не оставяло на мира и тях — съзнанието, че са натоварени да казват рационалната истина.

Лекционните бележки обясняват почти напълно защо е действувал по този начин, но оставят неизяснено едно нещо — фанатичната му настойчивост. Човек може да вярва в истината и в разумния процес на постигането ѝ, и в съпротивата срещу щатски законодателни събрания, но защо да се изхабява ден след ден заради това?

Психологическото обяснение, което е дадено, ми се струва незадоволително. Сценичният страх не може да подхранва подобни усилия месеци наред. Нито пък звуци правдоподобно едно друго обяснение — че е опитвал да си върне за по-ранния провал. Отникъде не личи той изобщо да е смятал изключването си от университета за провал — просто загадка. Обяснението, до което стигнах, се основава на несъответствието между липсата у него на вяра в научната мисъл в лабораторията и фанатичната му вяра, изразена в лекцията за храма на разума. Мислех си за това несъответствие един ден и изведнъж ми хрумна, че то изобщо не е несъответствие. Именно липсата на вяра в разума го кара така фанатично да му се посвети. Никой не креши фанатизирано, че утре слънцето ще изгрее. Всички знаят, че ще изгрее. Когато хората се отдадат фанатично на политически или религиозни убеждения или на никакви други доктрини или цели, винаги, защото тези доктрини или цели са под съмнение.

Войнствеността на ѹезуитите, които той донякъде наподобява, е подходящ пример. В исторически план тяхното рвение произтича не от силата на католическата църква, а от нейната слабост пред лицето на Реформацията. Именно липсата на вяра в разума правеше от Федър такъв фанатизиран учител. Това звуци по-правдоподобно. И още по-правдоподобно звуци с оглед на нещата, които следват.

Затова може би той изпитва толкова дълбоко духовно родство с толкова много изоставащи студенти от последните банки в семинарните помещения. Презрителните изражения върху лицата им говорят за същите чувства, които изпитва той към рационалния интелектуален процес. Единствената разлика се състои в това, че те се отнасяха с презрение, понеже не го разбираха. А той го презираше, понеже го разбираше. Защото не го разбираха, те нямаха друг изход освен да пропаднат и до края на живота си да помнят горчилката от преживяното. А той фанатизирано се чувствува задължен да направи нещо. Ето защо лекцията му за храма на разума бе така внимателно подгответа. Той им казваше: трябва да вярвате в разума, защото нищо друго не съществува. Но това бе вяра, която липсваше у него самия.

Не бива да се забравя, че това бе през петдесетте години на ХХ век, не през седемдесетте — времето на ропата на битниците и ранните хипита срещу „системата“ и на честния интелектуализъм, който го подкрепяше, но едва ли някой се е досещал в какви дълбоки съмнения ще изпадне цялото общество. И ето ти го Федър, фанатично защитаващ една институция, храма на разума, в която никой, положително никой в Боузмън, Монтана, нямаше причина да се съмнява. Един дореформистки Лойола. Войнствуващ дух, който уверява всички, че слънцето и утре ще изгрее, когато никой не се беспокой по този въпрос. Те просто му се чудеха.

Но сега, след като най-бунтовното десетилетие на века е между него и нас, десетилетие, в което нападките и критиките срещу разума надхвърлиха и най-невероятните предположения на петдесетте години, мисля, че в тази *шътока*, основана на неговите открития, можем да разберем малко по-добре за какво говори той... отговор на всички въпроси... ако, разбира се, е верен... толкова много е загубено, че няма начин да бъдем сигурни.

Може би затова се чувствувам като археолог. И изпитвам такова напрежение. Разполагам само с тези откъслечни спомени и нещата, дочути оттук-оттам и продължавам да се питам, докато се приближаваме, дали не е по-добре някои гробници да си останат затворени.

Изведнъж се сещам за Крис, който седи зад мен, и си задавам въпроса какво знае той, какво помни.

Стигаме кръстовище, където пътят от парка се влива в автомагистралата изток-запад, спираме и поемаме по нея. След това минаваме през малко дефиле и навлизаме в самия Боузмън. Сега пътят се издига, насочен на запад, и изведнъж поглеждам към онова, което е пред нас.

[1] Щатски орган на законодателна власт. — Б. пр. ↑

Караме надолу по дефилето към малка зелена долина. Съвсем близо на юг виждаме обрасли с борови гори планини, които още пазят ланшния сняг по върховете си. Във всичките останали посоки се виждат ниски планини по-надалеч, но също така ясни и отчетливи. Тази гледка, взета от пощенска картичка, съвпада донякъде със спомените, но не съвсем. Тази междущатска магистрала трябва да не я е имало тогава.

„Да се пътува е по-добре, отколкото да се пристига“ — тези думи се връщат в съзнанието ми, не ми излизат от ума. Пътувахме, а сега ще пристигнем. За мене настъпва период на депресия, когато постигна такава междуинна цел и трябва да се преориентирам към нова. След ден-два Джон и Силвия трябва да се връщат, а Крис и аз ще трябва да решим какво да правим по-нататък. Всичко трябва да се организира на нова сметка.

Главната улица на града е съмтно позната, но имам усещането, че сега съм турист, и разбирам, че фирмите по магазините са за мен, туриста, а не за хората, които живеят тук. Въщност това не е малък град. Хората се движат твърде бързо и прекалено независимо едни от други. Това е едно от ония градчета с население между петнадесет и тридесет хиляди жители, които не са нито градчета, нито градове — изобщо нищо определено.

Обядваме в хромиран и остьклен ресторант, който изобщо не извика у мен спомен. Изглежда е построен след неговото пребиваване тук и показва същата липса на индивидуалност, която личи по главната улица.

Отивам до телефонния указател и търся номера на Робърт Диуиз, но не го намирам. Избирам телефонистката — но тя никога не е чувала за подобен тип и не знае номера. Не мога да повярвам. Нима са съществували само във въображението му? Думите ѝ предизвикват панически чувства, които траят миг, но после си спомням отговора им на моето писмо, с което съобщавам, че пристигаме, и се успокоявам. Въображаемите хора не използват услугите на пощата.

Джон предлага да набера катедрата по изящни изкуства или някой приятел. Известно време пуша и пия кафе и когато вече съм се отпуснал, правя това и научавам как да се добера дотам. Не техниката е страшна. Онова, което тя прави с взаимоотношенията между хората, като например гражданин и телефонистка, е страшно.

От града до планините по дъното на долината трябва да е помалко от десет мили и сега прекосяваме това разстояние по разкаляни пътища сред пищно зелена люцерна, готова за косене, така гъста, че ти се струва трудно да се върви през нея. Полята са се проснали напред и леко нагоре към полите на планината, където много по-тъмнозеленото на боровете се изправя отведнъж. Там трябва да живеят Диуиз. Където тъмнозеленото и светлозеленото се срещат. Въздухът е изпълнен с миризмите на светлозелена току-що окосена трева и добитък. На едно място минаваме през слой студен въздух, в който миризмата се променя в борова, но после излизаме отново на топло. Сънце и ливади, и въздираща се наблизо планина.

Тъкмо когато стигаме до боровете, чакълената настилка на пътя става много плътна. Намаляваме на първа скорост при тридесет мили в час, а аз държа и двата си крака встрани от стъпенките, за да мога да изправя мотоциклета, ако забуксува в чакъла и започне да пада. Вземаме един завой и изведнъж навлизаме сред боровете в някакъв много стръмен клиновиден каньон през планината и там до самия път стои голяма сива къща с гигантска абстрактна скулптура, прикрепена към едната страна, а отдолу седи в облегнат към стената стол, обкръжен от компания, живият образ на самия Диуиз, с консервена кутия бира в ръка, който ни маха. Направо от някоя стара снимка.

Толкова съм зает с това, да държа машината изправена, че не мога да пусна кормилото и вместо с ръка махам с крак в отговор. Живият образ на Диуиз се усмихва, докато спираме.

— Намерихте ме — казва. Спокойна усмивка. Щастлив поглед.

— Отдавна не съм идвал — отвръщам. И аз се чувствувам щастлив, макар и малко особено, като виждам как изведнъж образът се раздвижва и проговаря.

Слизаме, сваляме пътническите си доспехи и забелязвам, че откритата веранда, на която са той и гостите му, е незавършена и непокътната от атмосферните влияния. Диуиз гледа надолу от място само няколко стъпки над нашата страна на пътя, но клиновидният

прорез на каньона е с такива стръмни стени, че в другия край земната повърхност се е спуснала на петдесет стъпки под верандата. Потокът от своя страна изглежда на още петдесет стъпки по-долу и надалеч от къщата, сред дървета и висока трева, където един кон, наполовина скрит от дърветата, пасе, без да поглежда нагоре. Сега трябва високо да вдигаме глави, за да видим небето. Заобикаля ни тъмнозелената гора, която наблюдавахме, докато идвахме насам.

— Страшно е красиво! — казва Силвия.

Живият образ на Диуиз ѝ се усмихва отгоре.

— Благодаря — казва той, — радвам се, че ви харесва. — Интонацията му е напълно естествена, съвсем спокойна. Разбирам, че макар това да е автентичният образ на Диуиз, в същото време е и чисто нова личност, която непрекъснато се е подновявала, и аз ще трябва да я опознавам наново, от самото начало.

Изкачваме се на верандата. Между дъските ѝ има пролука — тя е скована като решетка. Виждам земята през тях. С тон и усмивка, означаващи: „е, не знам точно как се прави това“, Диуиз ни запознава с всички, но думите влизат през едното ми ухо и излизат от другото. Никога не мога да запомня имена. На гости са му един преподавател по изкуство от колежа — с очила в рогови рамки — и жена му, която се усмихва стеснително. Трябва да са нови.

Разговаряме известно време, главно Диуиз им обяснява кой съм и тогава оттам, дето верандата изчезва зад ъгъла, се появява Джени Диуиз с поднос бирени кутии. Тя също е художничка и, както изведнъж разбирам, бързо се ориентира. Казва:

— Едни съседи току-що дойдоха с цял куп пъстърва за вечеря. Така се радвам.

Мъча се да измисля нещо подходящо в отговор, но само кимам.

Сядаме, аз откъм слънчевата страна, откъдето трудно се различават подробности в насрещната сенчеста страна на верандата.

Диуиз ме гледа, като че се готви да спомене външността ми, която без съмнение се различава доста от оная, която помни, но нещо го отклонява и вместо това се обръща към Джон и го пита за пътуването.

Джон обяснява, че е било просто чудесно, нещо, от което той и Силвия са имали нужда от години.

Силвия го подкрепя.

— На човек му стига само да е на открито, сред целия този простор — казва тя.

— Има достатъчно простор в Монтана — отвръща Диуиз, малко замислено. Той, Джон и преподавателят по изкуство започват опознавателен разговор за различията между Монтана и Минесота.

Конят мирно пасе под нас, а точно зад него кипи водата в поточето. Разговорът се е прехвърлил към земята на Диуиз тук, в каньона, от колко време живее Диуиз на това място и какво представлява преподаването на изящни изкуства в колежа. Джон притежава истинска дарба да води подобни безгрижни разговори, каквато аз никога не съм имал, затова само слушам.

След известно време слънчевата топлина става толкова силна, че свалям пуловера и разкопчавам ризата си. Също така, за да престана да присвивам очи, изваждам едни слънчеви очила и си ги слагам. Сега е по-добре, но сянката така се насища, че едва виждам лицата и имам чувството, че съм зрително откъснат от всичко друго освен от слънцето и от осветените от него стени на каньона. Мисля си за разтоварването, но решавам да не го споменавам. Те знаят, че оставаме тук, но интуитивно оставят нещата да си вървят по реда. Първо от почиваме, после разговаряме. Закъде да бързаме? От бирата и слънцето в главата ми сякаш започва да ври желе. Много приятно.

Нямам представа след колко време дочувам подмятането на Джон за „филмовата звезда тук“ и разбирам, че говори за мен и слънчевите ми очила. Поглеждам над тях към сянката и разбирам, че Диуиз, Джон и преподавателят по изкуства ми се присмиват. Сигурно искат да се включва в разговора, може би да разкажа нещо за трудностите при пътуването.

— Искат да знаят какво става, ако се повреди машината — казва Джон.

Разказвам цялата история за оня път, когато Крис и аз попаднахме в дъждовна буря и двигателят отказа, която е хубава история, но докато я разправях, разбрах, че е малко неподходяща като отговор на въпроса му. Последната реплика за свършилия бензин предизвика очакваното охкане.

— А аз на всичко отгоре му казах да провери — обажда се Крис.

И Диуиз, и Джени говорят за ръста на Крис. Той се смущава и се изчервява леко. Питат го за майка му и брат му и двамата отговаряме на тия въпроси колкото можем по-добре.

Топлината от слънцето най-накрая ми идва много и аз премествам стола си в сянката. Желиращото усещане ме напуска във внезапния хлад и след няколко минути трябва да се закопчея. Джени забелязва това и казва:

— Скрие ли се слънцето зад онова било — става много студено.

Разстоянието от слънцето до билото е малко. Бих казал, че макар да е едва средата на следобеда, остава по-малко от половин час слънце. Джон разпитва за планините през зимата и разговаря с Диуиз и преподавателя по изкуства за разходки със снегоходки^[1] през планината. Бих могъл да си седя така цял живот.

Силвия, Джени и жената на преподавателя по изкуства разговарят за къщата и след малко Джени ги кани вътре.

Мислите ми се прехвърлят към забележката, че Крис расте много бързо, и внезапно усещането за гробницата ме обзема. Аз само съм чувал от други за времето, когато Крис е живял тук, а ето за тях той сякаш изобщо не е заминавал. Живеем в съвършено различни измерения на времето.

Разговорът се прехвърля върху съвременните течения в изкуството, музиката и театъра и се изненадвам от това колко добре се справи Джон с ролята си в него. Поначало не се интересувам какво е новото в тия области и той навярно знае това, поради което никога не разговаря с мен за тези неща. Точно обратното на положението с поддържането на мотоциклет. Питам се дали моят поглед сега е пуст като неговия, когато говоря за мотовилки и бутала.

Но онова, което е общо за него и Диуиз, всъщност сме Крис и аз и тук се появява една смешна препирня, започната от забележката за филмовата звезда. Добродушният сарказъм на Джон към стария му приятел по чашка и пътешествия леко охлажда Диуиз, като в резултат предизвика почтителни нотки от негова страна. От това сарказмът на Джон сякаш се саморазпалва, те и двамата усещат това и уж прехвърлят разговора от мен върху някоя тема, по която са съгласни, и после пак се връщат, но препирнята продължава и те пак се прехвърлят на някоя безконфликтна тема.

— Във всеки случай — казва Джон, — тоя тип тута ни казва, че ни чакало разочарование, като пристигнем, и още не мога да разбера какво разочарование трябва да преодолявам.

Аз се смея. Не съм искал да създавам у такова впечатление. Диуиз също се усмихва, но после Джон се обръща към мен и казва:

— Ей, ти трябва да си бил наистина откачен, ама съвсем луд, за да напуснеш това място. Хич не ме интересува какво представлява колежът.

Виждам, че Диуиз го гледа шокиран. После сърдито. Диуиз ме поглежда и аз отвръщам поглед. Получило се е неловко положение, но не знам как да изляза от него.

— Мястото е красиво — казвам неловко.

Диуиз казва в моя защита:

— Ако поживеете тук известно време, ще видите и обратната страна на медала.

Преподавателят кима в знак на съгласие.

Безизходицата сега преминава в мълчание. Няма как да се замаже. Онова, което каза Джон, не бе грубо. Той е по- внимателен от който и да било друг. Но това, което той знае и аз знам, а Диуиз не знае, е, че човекът, за когото говорят и двамата, не представлява кой знае какво днес. Просто още един представител на средната класа, на средна възраст, който я кара от ден за ден. Интересуващ се главно от Крис, но нищо особено вън от това.

А пък онова, което Диуиз и аз знаем, а Съдърлендови не знаят, е, че имаше някой, един човек, който живееше някога тук, който гореше в творчески огън с цял куп идеи, за които никой нищо не бе чувал по-рано, но после се случи нещо необяснимо, нещо нередно и Диуиз не знае как и защо, нито пък аз знам. Причината за неловкото положение, за неприятното чувство е, че Диуиз смята, че този човек е тук сега. И няма как да го разубедя.

За един кратък миг високо горе на билото слънцето се процежда между дърветата и едно сияние стига до нас. Сиянието се уголемява, като залива всичко с внезапна ярка светлина и изведнъж залива и мен.

— Той видя твърде много — казвам аз, все още мислейки за неловкото положение, но Диуиз изглежда озадачен, а Джон изобщо не проумява и аз разбирам твърде късно, че думите ми са прозвучали несвързано. Самотна птица плаче жаловито в далечината.

Сега изведенъж слънцето се скрива зад планината и целият каньон се покрива с мрачна сянка.

Мисля си колко излишно бе това. Такива забележки не се правят. Човек излиза от болницата с убеждението, че не бива.

Джени се появява със Силвия и предлага да разтоварим. Съгласяваме се и тя ни завежда по стаите ни. Виждам, че на леглото им има дебел юрган да ме пази от нощния студ. Хубава стая.

С три курса до мотоциклета и обратно всичко е пренесено. После отивам до стаята на Крис да видя какво трябва да се разопакова, но той е в добро настроение, държи се като възрастен и няма нужда от помощ.

Наблюдавам го:

— Харесва ли ти тук?

Отвръща:

— Хубаво е, но изобщо не прилича на онова, за което разправяше снощи.

— Кога?

— Точно преди да заспим. В бунгалото.

Не знам какво има предвид.

Добавя:

— Ти каза, че тук е усамотено.

— Защо ще казвам такова нещо?

— Не знам — моят въпрос го обърква и аз не продължавам.

Трябва да е сънувал.

Когато слизаме в дневната, усещам аромата на пържещата се в кухнята пъстърва. В единия край на стаята Диуиз се е надвесил над камината и държи клечка кибрит пред малко вестник под подпалките. Известно време го наблюдаваме.

— Използваме камината през цялото лято — казва той.

Аз отговарям:

— Изненадан съм, че е толкова студено.

Крис казва, че и на него му е студено. Пращам го горе за пуловера му, а също и за моя.

— То е от вечерния вятър — отвръща Диуиз. — Спуска се по каньона от високото, където е истински студ.

Огънят пламва отведенъж, после замира и отново пламва поради неравномерната тяга. Трябва да е ветровито, мисля си и поглеждам

през огромните прозорци, наредени по едната стена. През каньона виждам резките движения на дърветата в здрача.

— Ама разбира се — казва Диуиз. — Ти знаеш колко е студено там, горе. Прекарваше цялото си време там.

— Спомням си — отговарям аз.

Единствен спомен идва сега в съзнанието за нощни ветрове, бушуващи около лагерен огън, по-малък от той пред нас, закътан от силния вятър в едни скали, защото няма дървета. До огъня са изправени готварски принадлежности и раница, като прикритие срещу вятъра, и манерка, пълна с вода от топящия се сняг. Водата трябва да се набави рано, защото над горския пояс снегът спира да се топи, щом залезе слънцето.

Диуиз казва:

— Много си се променил — гледа ме изпитателно. Изражението му сякаш пита дали това е забранена тема или не и от наблюдението си заключава, че е. Добавя:

— Май всички сме се променили много.

Отвръщам:

— Аз изобщо не съм същият човек — това като че го кара да се почувствува малко по-леко. Ако му бе известна буквалната правдивост на казаното, щеше да му е много по-малко леко. — Много неща се случиха — казвам — и заради някои от тях е важно да ги поподредя малко, поне в собственото си съзнание, и затова отчасти съм тук.

Той ме гледа в очакване на още нещо, но преподавателят по изкуства и жена му се появяват край камината и ние прекъсваме разговора.

— Вятърът свири така, сякаш ще има буря през нощта — казва преподавателят.

— Надали — отвръща Диуиз.

Крис се връща с пуловерите и пита дали нагоре по каньона има никакви духове. Диуиз го гледа весело.

— Не, но има вълци — казва той. Крис обмисля това и пита:

— Те какво правят?

Диуиз отговаря:

— Правят бели на скотовъдците — навъсва се. — Изядват теленца и агнета.

— Нападат ли хора?

— Не съм чувал никога такова нещо — казва Диуиз и после, като вижда, че това разочарова Крис, добавя: — Но биха могли.

Вечерята от планинска пъстьрва се придружава с чаша бургундско от областта Бей. Стоим поотделно на столове и канапета край стените на дневната. Една цяла стена на това помещение е в прозорци, през които би се виждал каньонът, само че отвън е тъмно и стъклата отразяват светлината на камината. Топлината на огъня се допълва от една вътрешна топлина, причинена от виното и рибата, и не се чуват други приказки освен признателно мърморене. Силвия шепне на Джон да обърне внимание на големите саксии и вази из стаята.

— Гледах ги — каза Джон, — фантастични са.

— Правени са от Питър Вулкас — казва Силвия.

— Така ли?

— Бил е студент на мистър Диуиз.

— О, Боже мой! Аз почти щях да прекатура една.

Диуиз се смее.

По-късно Джон измънква нещо няколко пъти, изправя глава и заявява:

— Това е, което ще ни остане... Сега можем да се върнем за нови осем години на „Колфекс“ авеню 26–49.

Силвия казва печално:

— Да не говорим за това.

Джон ме гледа за миг.

— Мисля си, че човек с приятели, които са в състояние да ти предложат такава вечер, не може да бъде съвсем лош — кима важно.

— Ще трябва да ревизирам всички ония неща, които си мислех за тебе.

— Всичките? — питам аз.

— Поне някои.

Диуиз и преподавателят се усмихват и част от неловкостта е премахната.

След вечеря пристигат Джек и Уайла Барснис. Още живи образи. Джек е регистриран в останките на гробницата като добър човек, който пише и преподава английски в колежа. След тях пристига някакъв скулптор от Северна Монтана, който пасе овце, за да се препитава. Разбирам от начина, по който Диуиз ми го представя, че не съм го срещал по-рано.

Диуиз казва, че се опитва да го убеди да започне работа във факултета, а аз отвръщам: „Ще се опитам да го разубедя“ и сядам до него, но разговорът не върви, защото скулпторът е прекалено сериозен и подозрителен, очевидно защото аз не съм човек на изкуството. Държи се тъй, сякаш съм детектив, който се опитва да му навлече нещо, и не ме приема чак докато разбира, че се занимавам доста със заваряване. Поддържането на мотоциклет отваря неподозирани врати. Казва, че и той заварява поради някои от причините, заради които го правя и аз. След като човек е натрупал опит, заваряването дава страшно усещане за мощ и власт над метала. Можеш да направиш всичко. Изважда няколко фотографии на неща, които е заварявал, и на тях се виждат красиви птици и животни с разлята метална повърхност, които не могат да се сравнят с нищо друго.

След това се премествам и разговарям с Джек и Уайла. Джек заминава, за да оглави английска катедра в Бойз, щата Айдахо. Отношението си към тукашната катедра изразява предпазливо, но изглежда отрицателно. Отрицателно ще е естествено, иначе нямаше да напусне. Като че си спомням — той бе преди всичко белетрист, който преподава английски, а не задълбочен учен, който преподава английски. Имаше непрекъснато разцепление в катедрата между тия две направления, което отчасти пораждаше или най-малкото засилваше набъбването на необузданата система от идеи на Федър, за които никой не бе чувал, и Джек бе поддръжник на Федър, защото, макар да не бе сигурен, че разбира за какво говори той, разбираще, че е нещо, с което един белетрист би могъл да работи по-успешно, отколкото с лингвистичен анализ. Това е старо разцепление. Като между изкуството и историята на изкуството. Един го прави, а другият обяснява как се прави и приказките за това, как се прави, като че никога не съответствуват на начина, по който се прави.

Диуиз донася инструкция за сглобяване на скара за печене на месо на открито и иска да си дам мнението като професионален съставител на упътвания. Загубил е цял следобед, опитвайки се да я сглоби, и иска да види тази инструкция напълно разкритикувана.

Но докато я чета, тя ми се вижда съвсем обикновена инструкция и не мога да намеря в нея нищо събркано. Не искам да кажа това, разбира се, и затова упорито се ровя да се хвана за нещо. Не може да се каже дали една инструкция е добра, преди да се провери чрез

съоръжението или операциите, които описва, но забелязвам едно подреждане на страниците, което прави невъзможно да я прочетеш, без непрекъснато да скачаш от текст към илюстрация — във всички случаи порочна практика. Нахвърлям се върху това с всички сили и Диуиз ме насърчава при всяка дума. Крис взема инструкцията, за да разбере какво имам предвид.

Но докато заклеймявам това и описвам някои от мъките, които неразбирането поради зле подредени отпратки може да причини, имам чувството, че не заради това на Диуиз му е било трудно да разбере. Просто липсата на гладкост и непрекъснатост го е отблъснала. Той не е в състояние да проумее неща, когато са изложени в грозен, накълцан с гротески изречения стил, общоприет при инженерните и техническите писания. Науката работи с късове, парчета и парченца от нещата, като непрекъснатостта се подразбира, а Диуиз работи само с непрекъснатост от неща, като късовете, парчетата и парченцата се подразбират. Онова, което всъщност иска да порицая, е липсата на артистична непрекъснатост — нещо, от което един инженер най-малко се вълнува. Нещата опират всъщност до класическо-романтичното разцепление, както и всичко останало, свързано с техниката.

Крис обаче през това време взема инструкцията и я сгъва по начин, за който не се бях сетил, така че илюстрациите застават точно до текстовете. Аз премислям това, после отново мисля и се чувствувам като герой от рисуван филм, който току-що е прекрачил ръба на скала, но още не е паднал, защото не е разбрал опасността, в която е изпаднал. Кимам, настъпва тишина, тогава схващам опасността, следва продължителен смях, докато чукам Крис по главата, летейки към дъното на пропастта. Когато смехът утихва казвам:

— Да де, но... — само че смехът започва пак.

— Исках да кажа — най-после успявам да се обадя, — че у дома имам една инструкция, която разкрива широки възможности за усъвършенстването на техническите описание. Тя започва така: „Сглобяването на японски велосипед изисква голям покой на духа.“

Това предизвиква нов смях, но Силвия, Джени и скулпторът си разменят бързи одобрителни погледи.

— Това е хубава инструкция — казва скулпторът. Джени кима.

— Може би затова я запазих — казвам. — Отначало се изсмях поради спомените за велосипедите, които съм сглобил, и, разбира се,

поради предубеждението срещу японското производство. Но има много мъдрост в това изявление.

Джон ме гледа с разбиране. Аз го поглеждам със същото разбиране. Смеем се и двамата. Той казва:

— Професорът сега ще поясни.

— Покоят на духа съвсем не е външен — пояснявам аз. — В него е цялата работа. Онова, което го поражда, е доброто поддържане. Това, което го нарушава, е лошото поддържане. Онова, което наричаме годност за работа на машината, е просто обективизация на този покой на духа. Върховната проверка винаги е на собственото ни спокойствие. Ако го нямаме и не го поддържаме, докато работим, много е възможно да вградим личните си проблеми в самата машина. Те ме гледат и обмислят това.

— Това е неконвенционална концепция — казвам, — но конвенционалното мислене я потвърждава. Материалният обект на наблюдение, велосипедът или автоматичният шиш, не могат да бъдат правилни или погрешни. Молекулите са си молекули. Те нямат никакви етически правила, които да следват, освен ония, които хората им дават. Изпитанието на машината е удовлетворението, което ни дава. Няма друго. Ако машината създава спокойствие, тя е правилна. Ако го нарушава, тя е погрешна, докато или машината, или съзнанието ни бъдат променени. Пробният камък за машината винаги е собственото ни съзнание. Няма друг.

Диуиз пита:

— А какво става, ако машината е неправилна и аз се чувствувам спокоен въпреки това?

Смях.

Отговарям:

— Това съдържа противоречие в себе си. Ако наистина не те интересува, няма да знаеш, че е неправилна. Никога няма да ти хрумне такава мисъл. Самият акт да кажеш, че е неправилна, е форма на заинтересованост.

Добавям:

— Което се среща по-често, е да се чувствуваме неспокойни, дори когато е правилна и за това, струва ми се, става дума. В този случай, ако сме неспокойни, тя не е правилна. Това означава, че не е изпитана цялостно. При всички случаи в производството една машина,

която не е изпитана цялостно, е „несигурна“ машина и не може да бъде използвана, макар че може да си работи отлично. Твоето беспокойство за автоматичния шиш е същото нещо. Не си постигнал основното изискване за покой на духа, защото съзнаваш, че тая инструкция е прекалено сложна и може би не си я разбрал правилно.

Диуиз пита:

— Добре, а как би я променил, за да постигна тоя покой на духа?

— Това ще изиска много повече проучване от току-що направеното. Нещата отиват много надълбоко. Тази инструкция за автоматичен шиш започва и завършва единствено с машината. А подходът, за който си мисля, не е така тясно ограничен. Онова, което наистина дразни в подобни инструкции, е, че те изхождат от предпоставката, че има само един начин да се сглоби тоя шиш — техният начин. И тази предпоставка унищожава цялото творчество. Всъщност съществуват стотици начини да се сглоби шишът и като те принуждават да следваш само един, а не те запознават с цялостния проблем, става трудно да се следва инструкцията, без да се допуснат грешки. Губиш желание за работа. А и не само това — много малко вероятно е да ти е посочен най-доброят начин.

— Но тя е от фабриката — казва Джон.

— И аз съм от фабриката — отвръщам — и знам как се съставят подобни инструкции. Отиваш при конвейера с един магнитофон и майсторът те праща да разговаряш с человека, от когото най-малко се нуждае, най-големия тъпанар, с когото разполага, и каквото оня ти каже — това е инструкцията. Следващият човек би могъл да ти каже нещо напълно различно и може би по-добро, но той е прекалено зает.

Изглеждат удивени всичките.

— Трябваше да знаем това — казва Диуиз.

— Такъв е редът — казвам. — Никой съставител не може с пръст да го бутне. Техниката приема, че има само един правилен начин да се направи нещо, а никога не е така. А щом е прието, че съществува само един правилен начин да се направи нещо, разбира се, че инструкцията ще започне и ще завърши с шиша. Но ако трябва да избираш сред неопределен брой начини за сглобяване, то тогава отношението на машината към теб и отношението на машината и тебе към останалия свят трябва да се имат предвид, защото подборът сред много възможности, изкуството на работата, е точно толкова в зависимост от

мисленето и духа ти, колкото и от материала на машината. Ето защо имаш нужда от покой на духа.

— Всъщност тази идея не е така странна — продължавам аз. — Погледнете някой новак в работата или някой лош работник и сравнете неговото изражение с това на майстор, за чиято работа знаете, че е превъзходна, и ще забележите разликата. Майсторът никога не следва и едно-единствено предписание на инструкцията. Той взема решения в процеса на работата си. Поради тая причина ще е внимателен и погълнат от онова, което върши, макар да не се стреми умишлено към това. Движенията му и машината са в никаква хармония. Той не следва никаква писана инструкция, защото естеството на материала пред него определя мислите и движенията му, които в същото време изменят естеството на този материал. Материалът и мислите му се изменят заедно с една поредица промени, докато мисълта достигне покой в същото време, в което материалът е достигнал необходимото правилно състояние.

— Звучи като изкуство — казва преподавателят.

— Ами то си е изкуство — отговаря аз. — Този разрыв между изкуството и техниката е съвършено неестествен. Само Че е продължил толкова дълго, че човек трябва да бъде археолог, за да открие къде са се разделили двете неща. Сглобяването на автоматичен шиш всъщност е отдавна изчезнал клон от скулптурата, до такава степен откъснат от корените си чрез векове погрешни интелектуални ходове, че самото свързване на двете неща звучи нелепо.

Те не са сигурни дали се шегувам или не.

— Искаш да кажеш — пита Диуиз, — че когато сглобях този шиш, аз всъщност го скулптирах?

— Естествено.

Той разсъждава върху това, като се усмихва все по-широко.

— Бих искал да съм знаел това — казва той. Следва смях.

Крис казва, че не разбира какво говоря.

— Няма нищо, Крис — обажда се Джек Барнис. — И ние не разбираме. — Още смях.

— Смятам да се придържам към обикновената скулптура — казва скулпторът.

— А аз смятам да се придържам към рисуването — заявява Диуиз.

— Аз смятам да си остана при барабаните — казва Джон.

Крис пита:

— А ти за какво ще се държиш?

— За пищовите, момче, за пищовите — казвам му аз. — Това е азбуката на Запада.

Всички избухват в смях и, както изглежда, прощават ми операторствуването. Наумиш ли си да правиш *шътока*, изключително трудно е да не я натрапваш на невинни хора.

Разговорът се разбива по групички и аз прекарвам остатъка от вечерта в приказки с Джек и Уайла за работите в английската катедра.

След като вечерта е приключила и Съдърлендови и Крис са си легнали, Диуиз все пак се сеща за моята лекция. Казва сериозно:

— Онова, което изложи за инструкцията на шиша, беше интересно.

Джени добавя също сериозно:

— Звучеше така, сякаш си мислил по тоя въпрос много време.

— Мислил съм по концепции, които стоят в основата на това, в течение на двадесет години — отвръщам аз.

Оттатък стола, дето е пред мен, към комина летят искри, теглени навън от вятера, който сега е по-силен отпреди.

Добавям почти на себе си:

— Човек гледа накъде отива и къде е и това никога нищо не означава, но после поглежда къде е бил и като че ли се оформя някаква насока на развитие. И ако продължи мислено тази насока, понякога може и да стигне до нещо. Всички тия приказки за техника и изкуство са част от една такава насока, която, изглежда, се е оформила въз основа на собствения ми живот. Тя представлява надживяването на нещо, което, мисля, много хора може би се опитват да надживеят.

— Кое е то?

— Ами не става дума само за изкуството и техниката. Има нещо като липса на връзка между разума и чувствата. Сърканото при техниката е, че не е свързана по някакъв реален начин с въпросите на духа и сърцето. И затова върши безразсъдни, грозни неща обикновено случайно и започват да я мразят по тази причина. Хората не са обръщали на това особено внимание по-рано, защото основната грижа на всеки е била за храна, дрехи и подслон, а техниката е осигурила тия неща. Но сега, след като те са осигурени, грозотата бие на очи все

повече и повече и хората започват да се питат дали трябва постоянно да страдаме духовно и естетически заради задоволяването на материални нужди. Напоследък това е станало почти национална криза — движение срещу замърсяването на околната среда, антитехнически сдружения и начини на живот и разни такива.

И Диуиз, и Джени са разбрали това толкова отдавна, че няма нужда от приказки, затова добавям:

— Онова, което произтича от насочеността на моя собствен живот, е убеждението, че кризата е причинена от неспособността на съществуващите форми на мислене да се справят с положението. Не може да се намери разрешение чрез рационални средства, защото именно рационалността е източник на проблема. Единствените, които се справят с положението, се справят в личен аспект чрез пълен отказ от „прецизната“ рационалност и като разчитат само на чувствата. Като Джон и Силвия. И милиони други като тях. А това също ми се струва погрешна посока. Така че онова, което се опитвам да кажа, е, че разрешението на проблема не се състои в отказ от рационалността, а в разширяване на нейната същност, така че да стане способна да предложи някакво разрешение.

— Струва ми се, че не разбирам какво имаш предвид — казва Джени.

— Вижте, това е трудна, но основна операция. Подобна на затруднението, с което се е сблъскал сър Исак Нютон, когато е искал да разреши проблемите на мигновените изменения. По негово време е било безразсъдно да се мисли за каквото и да било, което да се изменя за нула количество време. И все пак математически е необходимо да се работи с други нулеви величини, като точките в пространството и времето, които никой изобщо не е смятал за безразсъдни, макар всъщност да няма разлика. Така че в края на краищата Нютон казал: „Ние ще приемем, че съществува такова нещо — мигновено изменение — и ще видим дали не можем да намерим начини да определим какво е то при различните му приложения.“ Резултат от тази презумпция е клонът от математиката, известен като „висша математика“, която се използва от всеки инженер днес. Нютон създава нова форма на мислене. Той развива разума, за да работи с безкрайно малките изменения, и мисля, че сега е необходимо ново развитие, за да се справим е грозотата на техниката. Бедата е в това, че развитието трябва

да протече в корените, а не в клоните и това именно прави нещата трудни за разбиране.

Живеем в съвършено объркани времена и ми се струва, че усещането за обърканост се поражда от неспособността на старите форми на мислене да се справят с новите познания. Чувал съм да се казва, че истинското знание идва в резултат на попадане в задънена улица. Тогава вместо да разширява онова, което вече знае, човек трябва да спре и да тръгне в обход, докато се натъкне на нещо, което ще му позволи да развие корените на знанията, които вече има. Това е познато на всеки. Мисля, че същото става с цели цивилизации, когато е необходимо развитие в корените.

Обръщаме се назад към последните три хиляди години и с помощта на исторически анализ смятаме, че откриваме ясни модели на причинно-следствени вериги, които са направили нещата такива, каквито са днес. Но ако се отнесем към оригинални източници, литературата на която и да било определена епоха, ще открием, че тия причини никога не са били живи по времето, в което се предполага, че са действували. По време на коренни изменения нещата винаги са изглеждали така неясни, объркани и безцелни, каквито изглеждат сега. Целият Ренесанс се предполага да е произтекъл от чувството за объркане, предизвикано от откриването на един нов свят от Колумб. Това просто е раздвижило хората. Объркаността от онова време е регистрирана навсякъде. Нищо в идеята за плоскостта на света от Стария и Новия завет не го предсказва. И все пак не е имало как хората да го отрекат. Едничкият начин да го асимилират е бил да се изостави изцяло средновековният възглед и да се навлезе в едно ново развитие на разума.

Колумб се е превърнал в такъв учебен стереотип, че вече е почти невъзможно да си го представим като жив човек. Но ако наистина се опитаме да се абстрагираме от днешните си знания за последиците от неговото пътешествие и се поставим на мястото му, тогава в някой момент може би ще започнем да проумяваме, че сегашните ни изследвания на луната приличат на детска игра в сравнение с онова, което е постигнал той. Проучванията на луната не водят след себе си коренни изменения в начина на мислене. Нямаме причина да се съмняваме дали съществуващите форми на мисълта са в състояние да обхванат проблема. Това е само отраслово продължаване на стореното

от Колумб. Едно истинско ново изследване, нещо, което би ни изглеждало днес, както светът е изглеждал на Колумб, би следвало да се проведе в съвършено ново направление.

— Например?

— Например в областите, които се намират отвъд границите на разума. Мисля, че съвременният разум е аналогичен с плоския свят от средновековния период. Ако отидем твърде напред, отвъд него, предполага се, че можем да изпаднем в безумие. А хората много се страхуват от това. Струва ми се, че този страх от безумие може да се сравни със страха на хората някога да не паднат отвъд ръба на земята. Или страхът от ереси. Тук съществува много близко сходство.

Но става така, че с всяка изминалата година старият наш плосък свят на конвенционалния разум става все по-неспособен да поема новите ни знания и това създава широко разпространено усещане за пълно объркване. В резултат на това все повече и повече хора се насочват към ирационални стимули за съзнанието — окултизъм, мистицизъм, опиатни състояния и други подобни, усещайки неспособността на класическия разум да се ориентира в познанията за действителността.

— Не съм сигурен дали разбирам какво точно имаш предвид под класически разум.

— Аналитичният разум, диалектическият разум. Разумът, който понякога в университета се смята за начало и край на мисълта. Всъщност на теб никога не ти се е налагало да го проумяваш. Той винаги е бил напълно компрометиран от гледна точка на абстрактното изкуство. Нерепрезентативното изкуство е едно от коренните познания, за които говоря. Някои хора все още го осъждат, защото нямало „смисъл“. А всъщност бедата не е в изкуството, а в „смисъла“, в класическия разум, който не е в състояние да го проумее. Хората продължават да търсят отраслови развития на разума, които да обхванат по-съвременните явления в изкуството, но отговорите се съдържат не в отраслите, а в корените.

Един порив на вятъра се спуска ясно от върха на планината.

— Древните гърци — казвам аз, — които са откриватели на класическия разум, са знаели по-добри начини за предсказване на бъдещето от използването на същия този разум. Те слушали вятъра и

по него предсказвали бъдещето. Това звучи безумно днес. Но трябва ли да смятаме за безумци откривателите на разума?

Диуиз прими гва:

— Как са могли да предсказват бъдещето по вята?

— Не знам, може би по същия начин, както художникът може да предскаже бъдещето на картина си, като се взира в платното. Цялата ни система на знания произлиза от постигнатите от тях резултати. Все още ни предстои да разберем методите, които са довели до тия резултати.

Мисля известно време и казвам:

— Когато бях тук за последен път, говорих ли много за храма на разума?

— Да, говореше доста за това.

— Споменавал ли съм някога за някаква личност, наречена Федър?

— Не.

— Кой е той? — попита Джени.

— Древен грък... реторик... „майстор на композицията“ за времето си. Един от съвременниците на въвеждането на разума.

— Никога не си говорил за това, струва ми се.

— Значи е било по-късно. Реторите на древна Гърция са били първите учители в историята на западния свят. Платон ги е очернил във всичките си трудове, за да налее вода в собствената си мелница, и доколкото всичко, което ни е известно за тях, го знаем почти изцяло от Платон, те са уникатни с това, че са надживели заклеймени историята, без да е била изяснена някога тяхната позиция. Храмът на разума, за който говорех, е основан върху техните гробове. И когато се задълбаеш в основите му, попадаш на призраци.

Поглеждам часовника си. Минава два.

— Това е дълга история — казвам.

— Би трявало да напишеш всичко това — обажда се Джени. Кимам в съгласие.

— Обмислям поредица лекции — есета — нещо като *шътюка*. Опитвах се да ги оформя в главата си, докато пътувахме насам... поради което навсярно излагам така педантично цялата работа. Всичко е така огромно и трудно. Като да се опиташи да пътуваш през тия планини пеша.

Лошото е там, че есетата винаги звучат, сякаш Бог говори за вечността, а нещата никога не стоят така. Хората трябва да разбират, че никога не е нещо друго освен просто един човек, който говори от определено място във времето, пространството и обстоятелствата. Никога не е било иначе, никога, но няма как да внушиш това в едно есе.

— Трябва да го направиш въпреки това — казва Джени. — Без да се опитваш да го направиш съвършено.

— Предполагам — отговарям аз.

Диуиз пита:

— Това има ли връзка с онова, което работеше върху „Качеството“?

— То е пряк резултат от него.

Спомням си нещо и поглеждам Диуиз:

— Ти не ме ли съветваше да се откажа?

— Казах, че никой никога не е успявал да направи това, което ти се опитваше да направиш.

— Смяташ ли, че е възможно?

— Не знам. Кой знае? — изражението му е истински заинтересовано. — Много хора се вслушват повече днес. Особено децата. Те наистина слушат... не в смисъл да са послушни... а слушат какво им казваш. В това е цялата разлика.

Вятърът, който се спуска от снеговете горе, бучи дълго из цялата къща. Вие ожесточено, сякаш се надява да помете къщата, всички нас, там в нищото, като остави каньона, какъвто е бил някога, но къщата си стои и вятърът замира победен. После се надига отново, нанася лъжлив лек удар от другия край, после внезапно напира мощно върху нашия.

— Непрекъснато слушам вятъра — казвам аз.

Добавям:

— Мисля, че когато Съдърлендови си отидат, ще трябва да се изкачим с Крис там, горе, откъдето тръгва вятърът. Мисля, че му е време да погледне по-отблизо тая земя.

— Можеш да тръгнеш направо оттук — казва Диуиз — и да се отправиш нагоре по каньона. Няма никакъв път в продължение на седемдесет и пет мили.

— Тогава оттук ще тръгнем — отговарям аз.

Горе съм доволен да видя отново дебелия юрган. Станало е доста студено и ще има нужда от него. Събличам се бързо и се пъхам дълбоко под юргана, където е топло, много топло, и дълго си мисля за снегове, ветрове и Христофор Колумб.

[1] Подобни на ракети за тенис приспособления, прикрепени към обувките, за да не се затъва в снега. — Б. пр. ↑

В продължение на два дни Джон, Силвия, Крис и аз се шляем, разговаряме, пътуваме до един стар миньорски град и обратно и става време Джон и Силвия да се връщат у дома. Отиваме до Боузмън, той път извън каньона, за последен път заедно.

Далеч напред Силвия се е обрнала вече за трети път — очевидно за да провери дали всичко е наред при нас. Беше много умълчана през последните два дни. Един неин поглед вчера ми се стори разтревожен, почти уплашен. Тя се беспокои твърде много за Крис и мен.

В един бар на Боузмън пием по бира за последно, а аз обсъждам обратните маршрути с Джон. После си казваме формални неща, за това, колко хубаво е било всичко и как скоро ще се видим, и изведнъж ни става много тъжно, задето трябва да разговаряме по този начин — като бегли познати.

Когато излизаме отново на улицата, Силвия се обръща към мен и Крис, поколебава се и после казва:

— Всичко при вас ще бъде наред. Няма за какво да се тревожите.

— Разбира се — отговарям аз.

Отново същият уплашен поглед.

Джон е запалил мотоциклета и я чака.

— Вярвам ти — казвам аз.

Тя се обръща, качва се и наблюдава с Джон попътното движение в очакване на възможност да се включат.

— Ще се видим — казвам.

Отново поглежда към нас, този път безизразно. Джон улучва удобен момент и се включва в движението. Тогава Силвия ни махва като във филм. Крис и аз махаме в отговор. Мотоциклетът им се изгубва в претовареното движение от леки коли от други щати, което аз дълго време наблюдавам.

Поглеждам Крис, а той мене. Не казва нищо.

Прекарваме сутринта, като отначало седим на една пейка в парка с табела „Само за възрастни“, после купуваме храна и на

бензиностанцията сменяме гумата ѝ обтегача. Обтегачът трябва да се преработи машинно, за да стане, така че чакаме известно време и се разхождаме от другата страна на главната улица. Стигаме до една църква и сядаме на моравата пред нея. Крис ляга по гръб на тревата и засланя очи с якето си.

— Уморен ли си? — питам го аз.

— Не.

Оттук до планинското било на север трептят нагрети пластове въздух. Бръмбар с прозрачни криле се стоварва, подгонен от жегата, върху стръкче трева до крака на Крис. Гледам го как прибира криле и с всеки миг ме домързява все повече. Отпускам се назад, за да заспя, но не заспивам. Вместо това ме обзема някакво беспокойство. Ставам.

— Нека се поразходим малко — казвам.

— Къде?

— Към училището.

— Добре.

Вървим под сенчести дървета по много спретнати тротоари край спретнати къщи. Улиците поднасят множество малки изненади от разпознаването. Мрачни спомени. Той е вървял по тези улици много пъти. Лекции. Готовел е лекциите си по aristotelски, като е използвал тези улици за своя академия.

Предметът, за който е бил извикан да преподава, е била реториката, композиция, втората от трите „К.“^[1]. Трябвало е да води няколко курса за напреднали по композиция на технически текстове и някои раздели от английски за начинаещи.

— Помниш ли тая улица? — питам Крис.

Той се оглежда и казва:

— Минавахме по нея с колата да те търсим — сочи от другата страна на улицата. — Спомням си тая къща със странния покрив... Който те видеше пръв, получаваше петаче. А после спирахме и те вкарвахме на задната седалка, а ти даже не говореше с нас.

— Мислех много усилено тогава.

— И мама казваше така.

Той е мислел усилено. Смазващият товар на преподаването е бил достатъчно неприятен, но за него е било много по-лошо това, че е разбирал по своя прецизен, аналитичен начин, че преподаваният от него предмет е без съмнение най-непрецизната, неаналитичната,

неясната област в целия храм на разума. Ето защо е мислел така усилено. За един методичен, обучен в лабораторна работа разсьдък реториката е съвсем безнадеждна работа. Тя е като огромно Саргасово море от застояла логика.

В повечето курсове по реторика за начинаещи се очаква от вас да прочетете кратко есе или разказче, да поговорите върху това, как писателят е направил определени дребни неща, за да постигне определени дребни резултати, а след това да накарате студентите да напишат подражателно кратко есе или разказче, за да разберете дали могат да направят същите дребни неща. Той правел това отново и отново, но нищо не ставало. Студентите рядко постигали в резултат на тази преднамерена мимикрия нещо, макар и смътно подобно на образците, които им давал. По-често начинът им на писане се влошавал. Като че ли всяко правило, което честно се опитвал да открие заедно с тях и да заучи заедно с тях, било така изпълнено с изключения, противоречия, уговорки и непоследователност, че би предпочел изобщо да не го бе срещал.

Студентите винаги питали по какъв начин правилото ще се приложи в точно определени обстоятелства. Тогава пред Федър стоял изборът да опита с измишльотини да обясни как действува правилото или да поеме друма на себеотрицанието и да каже какво наистина мисли. А той е мислел всъщност, че правилото е прилепено към написаното, след като то е било изцяло написано. То е „пост хок“, след факта, вместо преди него. И той се убедил, че всички писатели, на които студентите трябвало да подражават, са писали без правила, като са записвали онова, което им е изглеждало вярно, после са се връщали, за да проверят дали още изглежда вярно и да го променят, ако не изглежда. Имало някои, които очевидно пишли с пресметлива преднамереност, защото такъв вид имали работите им. Но за него подобен вид изглеждал твърде жалък. Имало нещо в него, както веднъж казала Гъртруд Стайн, но не можело да се разбере какво именно. Но по какъв начин да се преподава нещо непреднамерено? Това било, както изглежда, неосъществимо изискване. Той просто вземал текста и го обсъждал без предварителен план, като се надявал, че студентите ще научат нещо по този начин. Резултатите били незадоволителни.

Ето го пред нас. Настъпва напрежение, същата празнота в стомаха, докато крачим към него.

— Помниш ли това здание?

— Ти преподаваше в него... защо отиваме там?

— Не знам. Просто исках да го видя.

Като че няма много хора. Няма да има естествено. Сега е лятна сесия. Огромни, чудновати фронтони над стари тъмнокафяви тухли. Красиво здание наистина. Единственото, което изглежда на място тук. Старо каменно стълбище към входа. Стъпалата — издълбани от милионите стъпки.

— Защо влизаме?

— Шшшш. Не говори сега.

Отварям голямата тежка външна врата и влизам. Вътре има други стъпала, дървени и изтъркани. Те скърцат под краката и миришат на стогодишно търкане и лъскане. На средата спирам и се ослушвам. Никакъв звук.

Крис шепне:

— Защо сме тук?

Само поклащам глава. Чувам отвън да преминава кола.

Крис шепне:

— Тука не ми харесва. Ужасно е вътре.

— Тогава излез навън — казвам.

— Ела и ти.

— След малко.

— Не, сега — поглежда ме и разбира, че ще остана. Изглежда така уплашен, че още малко ще променя решението си, но тогава лицето му изведнъж се сгърчва, той се обръща, затичва се надолу по стълбите и изскача пред вратата, преди да мога да го последвам.

Голямата тежка врата хлопва долу под мен и сега съм съвсем сам тук. Ослушвам се за никакъв звук... От кого? От него?... Ослушвам се дълго време...

Докато се движа по коридора, дъските на пода издават зловещо скърцане, което внушава зловещата мисъл, че това е той. В това място той е действителен, а аз съм призракът. Върху една от бравите на класните стаи виждам ръката му да се отпуска за миг, после бавно натиска дръжката, бълска вратата навътре.

Стаята вътре чака точно каквато си я спомням, като че е тук сега. Той е тук. Съзнава всичко, което виждам. Всичко е нашрек, всяка клетка трепти от спомени.

Дългите тъмнозелени дъски от двете страни са напукани и имат нужда от ремонт точно както и тогава. Тебеширът — никога няма тебешир, ако не смятам малки остатъци в кутийката, — си е още там. Зад черните дъски са прозорците, а в тях са планините, които бе наблюдавал замислено в дни, когато студентите пишат. Сядаше до радиатора с парче тебешир в ръка и гледаше през прозореца към планините, обезпокояван от време на време от някой студент, който ще попита: „Трябва ли да...“ И той се обръщаше и отговаряше, каквото го питат, и имаше едно усещане за изключителност, непознато дотогава. Това бе място, където го възприемаха като самия него. Не като някой, който би могъл да бъде, а като него самия. Едно разположено да възприема място, цялото в слух. Той му отдаваше всичко. Това не бе една стая, това бяха хиляди стаи, които всеки ден се променяха заедно с бурите, снеговете и очертанията на облаците над планините, с всеки час и дори с всеки студент. Никои два урока никога не си приличаха и за него винаги бе загадка какво ще донесе следващият...

Чувството ми за време си е отишло, когато чувам скърдането на стъпки по коридора. То става по-силно, после спира пред вратата на тази класна стая. Дръжката се натиска. Вратата се отваря. Вътре наднича някаква жена.

Изражението ѝ е нападателно, сякаш е имала намерение да спипа някого вътре. Изглежда малко под тридесет, не особено хубава.

— Стори ми се, че забелязах някого — казва. — Мислех... — изглежда объркана.

Влиза в стаята и идва към мен. Разглежда ме по-отблизо. Нападателният израз изчезва, като бавно се променя в учуден. Изглежда смаяна.

— О, Господи! — казва. — Вие ли сте?

Не я познавам изобщо. Нищичко...

Нарича ме по име и аз кимам. Да, това съм аз.

— Завърнали сте се.

Поклащам глава:

— Само за тия няколко минути.

Продължава да ме гледа, докато това става потискащо. Сега и тя самата го разбира и пита:

— Мога ли да седна за момент? — свенливият начин, по който пита това, говори, че може да му е била студентка.

Сяда на един от столовете на първия ред. Ръката без венчална халка трепери. Аз наистина съм призрак.

Сега тя самата се притеснява:

— Колко време ще останете?... Не, питах ви вече това...

Намесвам се:

— На гости съм на Боб Диуиз за няколко дни и после се отправям на запад. Имах малко свободно време в града, та реших да дойда да видя как изглеждаше колежът.

— О — казва тя, — радвам се, че сте го сторили... Променил се е... всички сме се променили... толкова много, откак напуснахте...

Още една потискаща пауза.

— Чувахме, че сте били в болница...

— Да — казвам аз.

Нова потискаща тишина. От това, че не разпитва повече, разбирам, че тя вероятно знае къде съм бил. Поколебава се още малко, търси нещо да каже. Вече става непоносимо.

— Къде преподавате? — пита най-накрая.

— Вече не преподавам — отговарям. — Престанах.

Гледа недоверчиво:

— Престанали сте? — намръщва се и отново ме гледа сякаш за да се увери, че разговаря със същия човек. — Не можете да направите такова нещо.

— Напротив, мога.

Поклаща глава, не вярвайки.

— Не и вие!

— И аз.

— Защо?

— За мен вече всичко е минало. Правя други неща.

Продължавам да се чудя коя е тя, а и нейното изражение е също така объркано.

— Ама това е напълно... — изречението замира. Опитва отново:

— Вие сте просто напълно... — но и това изречение пропада.

Следващата дума е „луд“. Но тя се е овладяла и двата пъти. Проумява нещо, хапе устна и изглежда покрусена. Бих казал нещо, ако можех, но няма откъде да започна.

Готова се да кажа, че не я познавам, но тя се изправя и казва:

— Трябва да си вървя вече — мисля, разбрала е, че не я познавам.

Отива до вратата, казва довиждане набързо и вдървено и когато вратата се затваря, стъпките се отдалечават бързо, почти тичешком, по коридора.

Външната врата на сградата хлопва и в стаята става тихо както преди, ако не смятаме, някакви психически вихри, които е оставила след себе си. Те съвсем променят помещението. Сега то съдържа само оставената от нея диря, а онова, което бях дошъл да видя, е изчезнало.

Добре, мисля си, като ставам. Радвам се, че влязох в тая стая, но не смяtam, че някога ще искам да я видя отново. По-скоро ще поправям мотоциклети, а един вече чака.

На излизане се насиљвам да отворя още една врата. На стената вътре виждам нещо, от което по гърба ми полазват тръпки.

Това е една картина. Нямах никакъв спомен за нея, но сега се сещам, че той я е купил и окачил тук. И изведнъж си припомням, че това не е рисунка, а репродукция, която той бе поръчал от Ню Йорк, на която Диуиз бе направил физиономия, защото е репродукция, а репродукции се правят на изкуството, без самите да са изкуство, едно разграничение, което по онова време не съществуваше за него. И репродукцията, „Храм на малцинствата“ на Фейнинджър, имаше за него притегателна сила, която нямаше нищо общо с изкуството в смисъл, че тя изобразяваше някаква готическа катедрала, изградена с полуабстрактни линии, плоскости, цветове и оттенъци, която сякаш бе отражение на представата му за храма на разума, поради което я бе окачил там. Сега си спомня всичко това. Това е бил кабинетът му. Находка. Това е помещението, което търся!

Влизам вътре и една лавина спомени, освободени чрез шока, предизвикан от картината, се стоварва отгоре ми. Светлината върху картината идва от едно жалко прозорче в съседната стена, през което той е наблюдавал планината Медисън отвъд долината и приближаването на бурите, и докато е гледал долината, която е сега

пред мен... цялата работа е започната, цялото безумие, именно тук!
Това е самото място!

А тази врата води към кабинета на Сара. Сара! Тя бе заситнила с лейката си между тия две врати, като отиваше от коридора към кабинета си, и бе казала:

— Надявам се, че преподаваш на студентите си за качество — това бе казано с напевния глас на жена в последната година преди пенсия, която е тръгнала да си полее цветята. В този момент започна всичко. Това бе кристализиращото зърнце.

Кристализиращо зърнце. Сега идва един ярък спомен. Лабораторията. Органична химия. Той бе работил с някакъв много пренаситен разтвор, когато се бе случило нещо подобно.

Пренаситен разтвор е такъв разтвор, в който точката на насищане, т.е. след която не може да се разтвори повече вещество, е била премината. Това може да стане, защото точката на насищане отива по-нагоре, когато се повиши температурата на разтвора. Когато веществото се разтвори при висока температура и след това се охлади разтворът, той понякога не кристализира, защото молекулите не знаят как става това. Те се нуждаят от нещо, което да ги подтикне — кристализиращо зърнце, прашинка или даже внезапно драсване или почукване по стъклена стена.

Той бе тръгнал към чешмата, за да охлади разтвора, но не можа да стигне до нея. Пред очите му, докато вървеше, се появи звезда от кристализиращо вещество и после внезапно се разпространи във всички посоки, докато изпълни целия съд. Той я видя как нараства. Там, където допреди малко имаше прозрачна течност, сега се намираше такава твърда маса, че би могъл да обърне съда с дъното нагоре, без да се изсипе нищо.

Това едничко изречение: „Надявам се, че преподаваш на студентите си за качество“ — започна да нараства, наедряваше едва ли не видимо и само след няколко месеца образува огромна, сложна, високоорганизирана мисловна маса, получена сякаш с магическа пръчица.

Не знам какво е отговорил на тези думи. Вероятно нищо. Тя минаваше напред-назад зад гърба му много пъти на ден, влизайки и излизайки от кабинета си. Понякога спираше, за да се извини с една-две думи, задето го смущава, понякога за да съобщи някаква новина, и

той бе свикнал с това като част от кабинетния живот. Сигурен съм, че е дошла втори път и е попитала:

— Наистина ли преподаваш за качество този семестър? — той е кимнал, вдигнал е поглед за миг и е казал: „Разбира се!“, а тя е заситнила нататък. В момента той работел върху лекционни записи и се чувствувал потиснат.

Потискащото бе, че текстът, който работеше, бе един от най-рационалните по въпросите на реториката, който можеше да се намери, и все пак му изглеждаше погрешен. Освен това бе във връзка с авторите му — членове на катедрата. Беше ги разпитвал и слушал, и разговарял; съгласявал се бе с отговорите им по един рационален начин, но все пак не бе довлетворен от тях.

Текстът започваше с предпоставката, че ако реториката изобщо трябва да се преподава на университетско равнище, тя трябва да бъде преподавана като клон на разума, а не като някакво мистично изкуство. По тая причина се подчертаваше значението на основното познаване на рационалната база на общуването за разбиране на реториката. Въвеждаше се елементарната логика, викаше се на помощ причинно-следствената теория и оттук се отиваше към обясняването как се изгражда есе.

През първата година от преподавателската си дейност Федър бе горе-долу довлетворен от тия рамки. Той усещаше, че има нещо съркано, но грешката не е в прилагането на разума към реториката. Грешката бе в стария призрак — самата рационалност. Той приемаше това като отколешна грешка, която не му даваше мира от години и за която нямаше решение. Просто усещаше, че никой автор никога не се е научил да пише по тоя праволинеен, програмиран, обективен, методичен начин. И все пак единствено тук имаше рационалност и нищо не можеше да се направи, без да се изпадне в ирационалност. А ако съществуваше едничко нещо, което с положителност знаеше, че трябва да прави в тоя храм на разума, то бе да бъде рационален, затова се налагаше да остави нещата каквito са.

Когато след няколко дни Сара отново заситни край него, спря и каза:

— Така се радвам, че преподаваш за качество този семестър. Днес надали някой прави това.

— Е, аз го правя — каза той. — Съвсем определено държа на това.

— Добре! — каза тя и заситни нататък.

Той се върна към бележките си, но не след дълго мисълта му за тях бе прекъсната от спомена за странната ѝ забележка. За какво, по дяволите, говореше тя? Качество? Естествено, че преподаваше за качество. Кой не го прави? Продължи с бележките.

Друго нещо, което го гнетеше, бе формалната реторика, с която се предполагаше, че е свършено, но която продължаваше да си съществува. Старото правило: „Имай късмет да те пипнем, че не поставяш определенията на място.“ Верен правопис, правилна пунктуация, правилна граматика. Стотици глупави правила за глупави хора. Никой не би могъл да помни всички тия неща и да се съсредоточи върху онова, за което иска да пише. Всичко това бяха салонни обноски, произлезли не от любезност, благоприлиchie или хуманност, а поначало от самолюбиво желание да приличаме на джентълмени. Джентълмените имат добри салонни обноски и говорят и пишат граматически правилно. Това е, което приобщава човек към висшите класи.

В Монтана обаче изобщо липсваше такъв ефект. Тия неща приобщаваха човек към надутите магарета от източните щати. Изискванията на формалната реторика в катедрата бяха минимални, но както и останалите преподаватели, той внимателно избягваше да ги защитава освен като „изисквания на учебното заведение“.

Скоро мисълта го смути отново. Качество? Имаше нещо дразненско, дори вбесяващо около тоя въпрос. Той помисли за него, после помисли още, след това погледна през прозореца, после пак помисли. Качество?

Четири часа по-късно още седеше там с крака върху рамката на прозореца и гледаше в небето, което бе притъмняло. Иззвъння телефонът — беше жена му, която искаше да разбере какво се е случило. Каза ѝ, че скоро ще се приbere, но после забрави и това, и всичко останало. Чак в три часа сутринта изтощен си призна, че не разполага с никакви нишки, чрез които да разбере какво е това качество, взе си чантата и се отправи към къщи.

Повечето хора в този момент бяха забравили за качеството или просто щяха да оставят въпроса висящ, защото не стигат доникъде и

имат да вършат други неща. Но той бе така отчаян от собствената си неспособност да преподава онова, в което вярва, че не даваше пукната пара за каквото и да било друго, което се очакваше от него да върши, и когато на следната сутрин се събуди, въпросът за качеството стоеше изправен пред него. Само три часа сън; той бе така уморен, разбираше, че няма да бъде в състояние да изнесе лекция този ден, а освен това бележките му не бяха завършени, така че изписа на дъската: „Съчинете есе от триста и петдесет думи в отговор на въпроса: Какво представлява качеството като мисловен образ и изразено с думи?“ После седна до радиатора, докато те пишат, и сам се замисли за качеството.

В края на часа изглежда никой не бе свършил, така че им позволи да занесат работите си вкъщи. Тази група нямаше часове при него през следващите два дни, което даде и на него възможност да помисли още малко по въпроса. През това време срещаше някои от студентите по коридорите, кимаше им и в отговор получаваше изпълнени с раздразнение и страх погледи. Разбираше, че и те изпитват същите затруднения.

Качество... знаеш какво е то и все пак не знаеш. Но това съдържа в себе си противоречие. Някои неща все пак са подобри от други; ще рече, притежават повече качество. Но щом се опиташи да изразиш качеството отделно от нещата, които го притежават, всичко отива по дяволите! Няма за какво да се говори. Но ако не можеш да кажеш какво е качеството, откъде знаеш какво е то или пък откъде знаеш, че изобщо има такова нещо? Щом никой не знае какво е то, тогава то на практика не съществува. Но всъщност то съществува на практика. На какво друго са основани оценките? Защо иначе хората ще дават цели състояния за едни неща, а други ще изхвърлят на боклука? Очевидно някои неща са по-добри от други... но какво е това „по-добро“?... И така в кръг и в кръг, навиваш спиралата на мисълта и наникъде не виждаш изход. Какво, по дяволите, е качеството? Какво?

[1] От английски: *Reading* — четене; *writing* — писане; *arithmetic* — смятане. — Б. пр. ↑

ТРЕТА ЧАСТ

16

Наспали сме се добре с Крис, тази сутрин сме приготвили внимателно раниците и сега се изкачваме по склона на планината от около час. Гората тук, на дъното на каньона, е предимно борова с малко трепетлики и широколистни шубраци. Стръмните стени на каньона се издигат високо над нас и от двете страни. От време на време пътеката излиза на тревист припек и край потока, но скоро отново се връща в плътната сянка на боровете. Пътеката е покрита с мек пружиниращ пласт борови иглички. Много е тихо.

Планини като тази и пътници в планините, както и нещата, дето им се случват в тях, се срещат не само в литературата на дзен, но и в сказанията на всяка по-голяма религия. Наподобяването на физическата планина с духовна, възправена между душата и нейната цел, възниква естествено и леко. Както и тези зад нас в долината, повечето хора стоят лице с лице срещу духовните планини през целия си живот и никога не навлизат в тях, като се задоволяват да слушат разказите на други, които са били там, и по такъв начин избягват трудностите. Някои пътешествуват из планините, придружавани от опитни водачи, които познават най-добрите и най-малко опасните маршрути, но които достигат до местоназначението си. Други, неопитни и недоверчиви, търсят собствени пътища. От време на време някои с воля и късмет успяват — те са малцина. Веднъж стигнали, разбират по-добре от всеки друг, че няма единствен или точно определен брой пътища. Съществуват толкова пътища, колкото отделни души.

Сега искам да поговоря за изследването на Федър във връзка със смисъла на термина качество, едно изследване, на което той гледаше като на път през планините на духа. Доколкото мога да се ориентирам в него, то се състои от две отделни фази.

В първата фаза той не прави опити да даде твърдо систематизирано определение на онова, за което става дума. Тя била щастлива, удовлетворяваща, творческа фаза. Продължила през по-

голямата част от времето, в което преподавал в училището, разположено сред долината зад нас.

Втората фаза възникнала в резултат на естествената интелектуална критика спрямо липсата на определение на онова, за което говорел. В тази фаза той прави систематически, твърди определения за това, какво представлява качеството, и изработва огромна йерархична мисловна структура, за да ги подкрепи. Буквално трябвало да обърне земята наопаки, за да стигне до това систематично схващане, и когато свършил, разbral, че е постигнал едно обяснение за битието и нашето възприемане на битието, по-добро от всяко, съществувало по-рано.

Ако това е било наистина нов път, той положително е бил необходим. Вече повече от три столетия старите пътища, общоприети в нашето полукълбо, са подкопавани и почти заличени от естествена ерозия и промяната във формите на планината, причинена от научната истина. Ранните катерачи прокарали пътеки, които лежали върху твърда почва с една достъпност, която привличала всички, но днес пътищата на западната мисъл са непроходими поради догматичната закостенялост пред лицето на промените. Да се усъмниш в буквалната истинност на казаното от Иисус или Мойсей, означавало да си навлечеш омразата на повечето хора, но все пак си е факт, че ако Иисус или Мойсей се появяха днес, без да се разкриват, със същите поучения отпреди много години, душевният покой на човека ще бъде смутен. Не защото казаното от Иисус или Мойсей е невярно или защото съвременното общество е изпаднало в грешка, а просто защото избраният от тях път да разкрият истината за другите е станал неуместен и непонятен. Изразът „небето горе“ губи своя смисъл, когато съзнанието на космическия век запита: „Къде горе?“ Но обстоятелството, че старите пътища са проявявали склонност поради закостенялост на езика да загубят обикновения си смисъл и да станат непроходими, не означава, че планината вече я няма. Тя си е там и ще си остане там, докато съществува съзнание.

Втората метафизична фаза на Федър бе пълен провал. Преди да допрат електродите до главата му, той бе загубил всичко материално — пари, имущество, деца. Дори граждансите му права бяха отнети с решение на съда. Останал му само едничкият безумен сън за качеството, една карта за път през планината, заради която бил

пожертвувал всичко. После, като включили електродите, загубил и това.

Никога няма да узнае всичко, което е имал тогава в главата си, нито пък ще го разбере някой друг. Останали са само откъслеци — отломки, разхвърляни бележки, които могат да бъдат подредени, но които оставят огромни пространства необяснени.

Когато за пръв път открих тези отломъци, се почувствувах като някой селянин близо до покрайнините на, да речем, Атина, който от време на време и без особено учудване изравя с плуга си камъни със странни ваяния по тях. Разбрах, че са части от по-голямо и цялостно, което е съществувало в миналото, но не бе по силите ми да го проумея. Отначало нарочно ги отбягвах, не им обръщах внимание, защото знаех, че тези камъни са довели до някаква беда, от която трябва да се пазя. Но дори и тогава разбирах, че те са части от огромна структура на мисълта, с която тайно исках да се запозная.

По-късно, когато придобих повече вяра, че съм неуязвим за болестта му, се заинтересувах от тези отломъци по един по-определен начин и започнах да ги нахвърлям в аморфен вид, ще рече — без да ги подреждам по форма, а в последователността, в която попадах на тях. Много от тези аморфни отломъци са ми предоставяни от приятели. Сега са станали хиляди и макар само малка част от тях да намират място в тази *шътокуа*, тя очевидно е основана върху тях.

Навсякъде се разминава с неговите мисли. Като се опитвам да възстановя една цяла структура чрез дедукция от отломъци, аз неизбежно ще допусна грешка и ще изложа противоречия, за които трябва да поискам известно снизходъжение. В много случаи отломъците са двусмислени — могат да се извлекат множество различни заключения. Ако нещо не е наред, много е възможно грешката да не е в онова, което той е мислел, а в моето възпроизвеждане на мисълта му и по-нататък може да се намери по-добър вариант.

Разнася се пърхане на криле и една яребица изчезва между дърветата.

— Видя ли? — пита Крис.

— Да — отвръщам аз.

— Какво бе това?

— Яребица.

— Как разбра?

— Те се лашкат така назад-напред, когато летят — казвам. Не съм сигурен в това, но звуци убедително. — Освен това се държат ниско над земята.

— О! — казва Крис и продължаваме похода си. Слънчевите лъчи, проникнали сред боровете, създават чувството, че си в катедрала.

Днес вече искам да се заема с първата фаза от пътешествието му в света на качеството, неметафизичната, и това ще бъде приятно. Добре е да започнеш пътешествията приятно дори когато знаеш, че няма да ги завършиш по същия начин. Като използвам преподавателските му бележки за справочен материал, искам да възстановя пътя, по който качеството се превръща за него в работна концепция при преподаването на реторика. Втората му фаза, метафизическата, е рискована и умозрителна, но тази първа фаза, през която той просто преподава реторика, е във всяко отношение устойчива и прагматична и навсякъв заслужава да бъде оценена според собствените си достойнства независимо от втората фаза.

Той бе правил нововъведения на широка основа. Бе имал ядове със студенти, които нямаха какво да кажат. Отначало бе смятал, че това е мързел, но по-късно стана очевидно, че не е. Те просто не можеха да измислят какво да кажат.

Една от тях, очилато момиче с голям диоптър, искаше да напише есе в петстотин думи за Съединените щати. Той бе свикнал с усещането, че му прилошава при такива заявления, и предложи без нотка на пренебрежение да ограничи работата си до рамките на Боузмън.

Когато трябваше да предава съчинението, тя не го бе направила и се чувствуваше твърде объркана. Бе се опитвала и опитвала, но просто не й идвало нищо наум.

Той вече бе говорил за нея с по-раншните й преподаватели и те бяха потвърдили впечатленията му. Много сериозна, дисциплинирана и трудолюбива, но прекалено тъпа. Ни една творческа искрица. Погледът й през дебелите стъкла бе поглед на черноработник. Тя не го заблуждаваше, наистина не можеше нищо да измисли и бе разтревожена от неспособността си да направи каквото й е наредено.

Това съвсем го обърква. Сега пък той не може да измисли какво да каже. Настъпва тишина и последва странен отговор:

— Ограничете есето до главната улица на Боузмън — това бешесто чувство.

Тя кима послушно и излиза. Но малко преди следващото занятие с нейната група пристига наистина изтерзана, вече със сълзи, измъчвана очевидно дълго време. Пак не могла да измисли нищо и не можела да разбере защо, щом не е в състояние да каже нищо за целия Боузмън, трябва да е в състояние да се сети за нещо в една-единствена улица.

Той побеснява.

— Вие не гледате! — казва. Спомня си собственото изключване от университета, задето имаше твърде много неща за казване. За всеки факт съществува неограничен брой хипотези. Колкото повече гледаш, толкова повече виждаш. Тя наистина не гледаше и все пак някак си не разбираше това.

Казва й сърдито:

— Ограничете се с фасадата на една-единствена постройка от главната улица на Боузмън. Операта. Започнете от най-горната тухла отляво.

Очите ѝ зад дебелите лещи се разширяват.

Идва следващия път с объркано изражение и му подава есе в пет хиляди думи за фасадата на операта на главната улица на Боузмън, Монтана.

„Седнах в павилиончето за кюфтета от другата страна на улицата — пише тя — и започнах да пиша за първата тухла, после за втората тухла и вече при третата тухла всичко започна да си идва само и аз не можех да го спра. Мислеха ме за побъркана и непрекъснато ми се подиграваха, но ето, всичко е тук. Не го разбирам.“

Той също не разбираше, но по време на дългите си разходки из улиците на града мисли по въпроса и стигна до извода, че тя очевидно е била спирала от някакъв еcran, подобен на оня, който го е парализирал в първия му ден като преподавател. Тя бе блокирана, защото се опитвала в съчинението си да повтори неща, които вече е чула, точно както в първия ден той се бе опитал да повтори неща, които вече е решил да каже. Не можеше да измисли какво да напише за Боузмън, защото не можеше да си спомни нещо от чутото, което да си

струва да се повтори. Неизвестно защо не си даваше сметка, че може да наблюдава и да забелязва от първа ръка, докато пише, без да я интересува какво е казано по-рано. Стесняването на рамките до една-единствена тухла разрушава екрана, защото става така очевидно, че ѝ се налага да направи известно първично и пряко наблюдение.

Той разви експеримента по-нататък. В една група накара всички да пишат цял час за опаката страна на палците си. Всички го изгледаха малко по-особено в началото на часа, но изпълниха наредждането и никой не се оплака, че „няма какво да каже“.

Във втора група замени темата с монета и постигна пълночасово писане от всеки студент. И в други групи бе същото. Някои питаха: „И за двете ли страни трябва да пишем?“ Веднъж схванали идеята да наблюдават със собствените си очи, те разбраха, че не съществуват граници за онова, което могат да кажат. Това задание повишаваше и самочувствието им, защото онова, което пишеха, макар и дребно наглед, все пак си бе нещо от тях самите, а не подражание на някой друг. Групите, в които приложи това упражнение с монетата, винаги клинчеха по-малко и проявяваха по-голям интерес.

В резултат на експериментите си той стигна до заключението, че подражаването е истинско зло, което трябва да бъде унищожено, преди истинското преподаване на реторика да може да започне. Това подражаване изглежда е наложено отвън. При малките деца го няма. То като че ли идва по-късно, може би в резултат на самото училищно обучение. Това му се струваше правдоподобно и колкото повече мислеше по въпроса, толкова по-правдоподобно му се струваше. Училищата те учат да подражаваш. Ако не подражаваш на онова, което иска учителят, получаваш ниска оценка. Тук, в колежа, нещата бяха по-префинени, разбира се — трябва да подражаваш на преподавателя по такъв начин, че да го убедиш, че не му подражаваш, а че след като си възприел същността от преподавания материал, продължаваш напред със собствени сили. Това ти носи отлични бележки. Самобитността от своя страна може да ти донесе всичко — от отличен до слаб. Цялата система на оценяване се стреми да те предпази от оригиналност.

Той сподели това с един преподавател по психология, който живееше до тях, човек, надарен с изключително въображение, който каза:

— Правилно. Ако премахнем цялата система на степени и оценки, ще получим истинско образование.

Федър обмисли това и когато няколко седмици по-късно една много будна студентка не можеше да си намери тема за семестриална работа, той все още мислеше за него, така че й го възложи като проблем. Не й хареса отначало, но все пак се съгласи да го приеме.

В продължение на една седмица тя говореше за това на всеки срещнат, а след две седмици бе направила превъзходно съчинение. Групата, пред която го прочете, обаче не бе имала преимущество да мисли две седмици по въпроса и се отнесе доста враждебно към цялата идея за премахване на оценките и степените. Това изобщо не я охлади. Тонът й придоби едновременен религиозен плам. Тя умоляваше останалите студенти да слушат, да разберат, че това наистина е правилно.

— Не казвам това заради него — заяви тя, като погледна Федър.

— Казвам го заради вас.

Нейният умолителен тон, пламът й му направиха много силно впечатление заедно с обстоятелството, че успехът ѝ от приемния изпит я бе наредил в най-горния един процент от членовете на групата. През следващия семестър, когато преподаваше „убедително писане“, той избра тази тема за „демонстратор“ — образец за убедително писане, който изработваше сам, ден след ден, пред групата и с нейна помощ.

Използваше демонстратора, за да избегне да приказва от гледна точка на принципите на композицията, към които изпитващите дълбоки съмнения. Разбираше, че като влияе на групата със собствени изречения в процеса на изработването им, ще даде по-правдива картина за това, какво представлява писането, отколкото ако губи часовете да прелива от пусто в празно с анализ на завършени студентски работи или като представя за подражание работи на майстори. Сега разви тезата, че цялата оценъчна система, както и степените трябва да се премахнат, и за да стори нещо, което наистина да заинтересува студентите от онова, което им говори, премахна всички оценки по време на семестъра.

Горе, точно над хребета, вече може да се види снегът. Пеша обаче той е на много дни път. Скалите под него са твърде стръмни за

пряко туристическо изкачване, особено пък с тежките товари, които носим, а Крис е твърде малък, за да работи с въжета и клинове. Трябва да прекосим гористия хребет, който наближаваме сега, да влезем в друг каньон, да вървим по него до края му и после да свърнем към билото. Три дни тежък поход до снега. Четири дни — спокоен. Ако не се появим на деветия ден, Диуиз ще започне да ни търси.

Спирале да починем, сядаме и се опирале на едно дърво, за да не полетим назад под тежестта на товарите. След малко се пресягам през рамо, вземам мачетето от най-горната част на раницата си и го подавам на Крис.

— Виждаш ли ония две трепетлики ей там? Правите? На самия хребет? — соча му ги. — Отсечи ги на около стъпка от земята.

— Защо?

— По-късно ще ни трябват за туристически бастуни и опори на палатката.

Крис взема мачетето, започва да се изправя, но пак се отпуска.

— Отсечи ги ти — казва.

И така, аз вземам мачетето, отивам дотам и отсичам прътите. И двете отсичам с един-единствен удар, ако не смятаме кората от другата страна, която прекъсвам с обратния ръб на мачетето. Горе под скалите човек има нужда от тояги, за да се подпира, а боровете над нас не стават за тая работа. Това тук са, кажи-речи, последните трепетлики. Малко се притеснявам все пак, задето Крис отказва да свърши, каквото му казах. Това не е добър знак в планината.

Кратък отдих и после продължаваме по-нататък. Нужно е известно време, за да привикнем с товара. Съществува отрицателна реакция срещу всякакъв товар. Но малко по малко ще привикнем...

Тезата на Федър за премахване на оценъчната система и степените отначало предизвиква объркване или неодобрение сред студентите, с изключение на малцина, защото тя на пръв поглед като че ли прави на пух и прах цялата университетска система. Една студентка изложила нещата съвсем открито, като заявила напълно откровено:

— Разбира се, че не можете да премахнете системата за оценки и степените. Нали в края на краишата за това сме тук.

Тя казала самата истина. Идеята, че повечето студенти посещават университет заради образованието независимо от степента и оценките, е едно малко лицемерие, което всеки предпочита да не разкрива. От време на време някои студенти наистина идват заради образованието, но от зубренето и механичната природа на институцията идеализмът им скоро се изпарява.

Демонстраторът бе доказателство, че премахването на оценките и степените ще премахне това лицемерие. Вместо да си служи с обобщения, той борави с конкретната кариера на един въображаем студент, който повече или по-малко типизира онова, което се среща по класните помещения, студент, напълно приучен да се бори за оценка вместо за знанията, които се предполага, че тази оценка отразява.

Такъв студент, предполага демонстраторът, ще посети първото занятие, ще получи първата задача и навярно ще я изпълни по силата на навика. Може би ще отиде и на второто, и третото занимание. Но в края на краишата новото в курса ще се изтърка и тъй като академичният му живот не е негов единствен живот, натискът от други задължения или желания ще създаде условия, при които той просто няма да бъде в състояние да се справи с някоя задача.

След като няма степени или оценъчна система, той няма да си навлече наказание с това. Следващите лекции, които предполагат той да е изпълнил задачата, може да бъдат обаче малко по-трудни за разбиране и тази трудност на свой ред може да отслаби интереса му до степен, когато следващата задача, която ще му се стори доста тежка, ще бъде също изоставена. Пак няма наказание.

С течение на времето ще му става все по-трудно да разбира онova, което е предмет на лекциите; за него ще става все по-трудно и по-трудно да внимава в час. В крайна сметка ще разбере, че не научава кой знае какво и изправен пред непрекъснатия натиск от външни задължения ще спре да учи, ще се почувствува виновен заради това и ще престане да посещава занятията. Отново това няма да повлече след себе си наказания.

Но какво е станало? Студентът без неприятни чувства от страна на когото и да било сам си е писал двойка. Добре! Това и трябва да стане. Преди всичко той не е дошъл тук за истинско образование и всъщност няма какво да търси тук. Спестени са много пари и усилия и

липсва позорното петно на провала и крушението, от което цял живот няма да може да се отърве. Няма изгорени мостове.

Най-голям проблем на студента е робският манталитет, изграждан у него години наред чрез камшика или бучката захар, предоставяни от оценките, един магарешки манталитет, който заявява: „Не ме ли биеш, няма да работя.“ Не го бият — не работи. И колата на цивилизацията, за която се предполагаше, че го обучават да тегли, просто ще скрибуца, напредвайки малко по-бавно без негова помощ.

Но това е трагедия сама по себе си — колата на цивилизацията, „системата“ да се тегли от магарета. Такова е общоприетото, професионалното, „магарешкото“ гледище, но не е в духа на храма.

Становището в този дух е, че на цивилизацията, „системата“, „обществото“ или както си искате го наречете, най-добре служат не магарета, а свободни хора. Задачата на премахването на оценките и степените не е да бъдат наказани магаретата, а да се създаде среда, в която магарето може да стане свободен човек.

Хипотетичният студент, все още магаре, ще се полува известно време. Както се казва, в „сурвото училище на живота“ ще получи друг вид образование, така ценно, както и онова, което е изоставил. Вместо да пилее пари и време като магаре с високо обществено положение, сега ще трябва да си намери работа като магаре с ниско обществено положение, може би като механик. Всъщност истинското му обществено положение ще се издигне. Той ще допринася за промяна. Може би това ще прави до края на дните си. Може би е намерил подходящото равнище. Но не бъдете толкова сигурен.

С течение на времето — шест месеца, може би пет години — никаква промяна би могла лесно да започне. Той ще става все по-недоволен от тази затъпяваща механична работа, повтаряща се ден след ден. Творческият му разум, задушен от прекалено много теории и прекалено много оценки в колежа, ще бъде пробуден отново от скуката на работното място. Хилядите часове, посветени на дразнещи технически проблеми, ще го накарат да се заинтересува повече от конструкцията на машините. Той ще пожелае сам да конструира машини. Ще си помисли, че би могъл да върши по-полезна работа. Ще опита да промени конструктивно няколко двигателя, ще успее, успехът ще му се услади, но ще се почувства ограничен, защото му липсва теоретическа подготовка. Ще разбере, че докато по-рано се е

чувствувал глупак поради липсата на интерес към теоретичната подготовка, сега е открил един вид такава подготовка, към която се отнася с голямо уважение — машинното инженерство.

И така, той ще се върне към нашето учебно заведение, лишено от оценки и степени, но вече променен. Сега няма да бъде човек, чиито действия се мотивират от оценки. Той ще бъде човек, чиито постъпки се мотивират от стремежа към знания. Няма да има нужда от външен натиск, за да учи. Неговия напор ще идва отвътре. Той ще бъде свободен човек. Няма да се нуждае от особена дисциплина, за да бъде оформян. Дори ако определените му преподаватели не си гледат сериозно работата, по-скоро той ще ги оформи, като им задава груби въпроси. Той ще е тук, за да научи нещо, ще плаща, за да научи нещо, и те ще трябва да се съобразяват с това.

Подобна мотивировка на действията, веднъж появила се, е необуздана сила и в свободното от оценки и степени учебно заведение, където нашият студент ще открие себе си, той няма да се задоволи с рутинната инженерна подготовка, физиката и математиката ще попаднат в областта на интересите му, защото ще разбере, че има нужда от тях. Металургията и електроинженерството ще привлекат вниманието му. И в процеса на интелектуално съзряване, което тези абстрактни науки ще му осигурят, много е вероятно той да се отклони към други теоретически области, които не са пряко свързани с машините, но са станали част от една по-нова и по-голяма цел. Тази по-голяма цел няма да е подражание на университетското образование днес, разводнено и замазано от бележки и степени, които създават впечатлението, че нещо става, докато всъщност не става почти нищо. Ще бъде нещо истинско.

Такъв бе демонстраторът на Федър, неговото посрещано на нож доказателство. Той работи върху него през целия семестър, градеше го, променяше го, спореше за него, защитаваше го. През целия семестър дълги съчинения се връщаха на студентите със забележки, но без оценки, макар оценките да бяха нанасяни в един дневник.

Както казах преди, отначало никой не знаеше как да приеме нещата. Мнозинството навярно смятала, че са се сблъскали с някакъв идеалист, който мисли, че премахването на бележките ще ги накара да се чувствуват по-добре и да работят по-усилено, а беше очевидно, че без оценка всеки само ще се шляе. Мнозина от студентите с отлични

оценки от предишните семестри се отнасяха с презрение и се дразниха отначало, но поради придобитата си дисциплинираност продължиха да работят, така или иначе. Добрите и средните студенти не изпълниха някои от първоначалните задания или ги направиха немарливо. Много от слабите студенти изобщо престанаха да посещават заниманията. По това време друг преподавател го попита какво смята да прави, след като явно не го разбират.

— Ще ги изчакам — отвърна той.

Това, че не ги пришпорваше, отначало обърка студентите, после ги направи подозрителни. Някои започнаха да задават саркастични въпроси. Получаваха меки отговори и лекциите и изказванията си продължаваха както обикновено, само че без оценки.

После настъпи явлението, на което той се надяваше. През третата или четвъртата седмица някои от отличните студенти започнаха да стават неспокойни, започнаха да дават превъзходна работа и се навъртаха след занятия в стаята, опитвайки се да разберат какво е мнението му за тях. Добрите и средните студенти започнаха да забелязват това, да поработват и да вдигат качеството на работата си до по-нормално равнище. Слабите започнаха да се появяват на занятията просто за да гледат какво става.

След средата на семестъра се случи нещо още по-желателно.

Отличните студенти се освободиха от беспокойствата си и станаха дейни участници във всичко, което се вършеше, е една доброжелателност, непозната за групите, получаващи оценки. В този момент добрите и средните студенти изпаднаха в паника и започнаха да предават писмени работи, за които очевидно добре се бяха потрудили. Слабите студенти предаваха задоволително написани работи.

В последните седмици на семестъра, време, когато обикновено всеки знае каква ще му бъде оценката и просто си дреме на мястото, Федър постигаше участие в занятията, което останалите преподаватели забелязаха. Добрите и средните се бяха присъединили към отличните в приятелска, достъпна за всички дискусия, която правеше групата да изглежда, сякаш участва в добре противачаща забава. Само слабите седяха замръзнали по столовете си в пълна вътрешна паника.

Феноменът на отпускане и доброжелателност бе обяснен по-късно от двама студенти, които му казаха:

— Мнозина от нас се събирахме извън клас, за да опитаме да измислим как да победим тая система. Всички решихме, че най-добре е просто да приемем, че няма да успеете и после пак ще започнете да правите онова, което, така или иначе, можете. Тогава човек започва да се отпуска. Иначе трябва да полудее!

Добавиха, че като се свикне веднъж, не е толкова лошо, започваш да се интересуваш повече от предмета, но повториха, че не е лесно да се свикне.

В края на семестъра студентите бяха помолени да напишат есе, което да даде преценка на системата. Никой не знаеше по време на писането каква ще бъде неговата или нейната оценка. Петдесет и четири процента се оказаха против. Тридесет и седем я подкрепяха. Девет на сто не взеха страна.

На базата „един човек — един глас“ системата бе много непопулярна. Мнозинството студенти определено искаха да си получават текущи оценки. Но когато Федър разби резултата според оценките в тетрадката си — а те не се различаваха от оценките, които можеха да се предскажат въз основа на по-раншни семестри и приемни изпити, — картинаста стана по-друга. Отличните студенти бяха двама към един в полза на системата. Добрите и средните бяха очевидно разделени. А слабите студенти бяха единодушно против!

Този изненадващ резултат подкрепи едно подозрение, което бе имал от дълго време — по-будните, по-сериозните студенти най-малко ги е грижа за оценки, може би защото повече се интересуват от предмета на курса, докато тъпите или мързеливите студенти най-много държат на оценките, може би защото по тях разбират дали ще успеят да се промъкнат по-нагоре.

Както каза Диуиз, оттук право на юг човек може да измине седемдесет и пет мили само през гори и сняг, без изобщо да срещне никакъв път, макар да има пътища на изток и на запад. Уредих нещата така, че ако не ни потръгне с прехода, към края на втория ден да бъдем близо до път, по който да можем да се върнем. Крис не знае това и ако му кажа, ще нараня чувството му за приключение, възпитавано в лагерите на МХА, но след достатъчен брой изкачвания във високите области младежката жажда за приключения отслабва и се появява

съващането за по-големите преимущества за намаления риск. Тези места могат да бъдат опасни. Човек прави една стъпка накриво, една от милион, навсяхва си глезена и тогава разбира колко далече е цивилизованият свят всъщност.

Този каньон очевидно рядко го посещават чак дотук. След около час път виждаме, че пътеката е почти изчезнала.

Федър е смятал според бележките му, че да се забави обявяването на оценките е добра идея, но не му е придавал научна стойност. При еди истински експеримент всички фактори, които могат да ти дойдат наум, запазваш непроменени освен един, а после наблюдаваш какви резултати ще даде промяната на този един. В класната стая това никога не може да се направи. Студентските знания, отношението на студентите, отношението на преподавателя, всичко това се променя поради най-различни причини, които са неконтролируеми и в повечето случаи непознаваеми. Освен това тук наблювателят сам е един от факторите и никога не може да оцени последиците от своите действия, без да ги променя. Така че той не се опита да извлече някакви твърди заключения от цялата тая работа, а просто караше нататък и правеше, каквото му хареса.

Придвижването оттук към неговото изследване върху качеството се получи поради една порочна страна на оценките, която тяхното премахване разкри. Оценките всъщност прикриват неспособността да се преподава. Едни лош преподавател може да изкара цял семестър, без да остави абсолютно нищо стойностно в главите на групата си, да построи диаграма от оценките на един безцелен тест и да остави впечатлението, че едни са научили нещо, а други не. А ако оценките се премахнат, групата ще бъде принудена всеки ден да се пита какво всъщност научава. Въпросите: „Какво се преподава?“, „Каква е целта?“, „Как лекциите и задачите постигат тази цел?“ стават заплашителни. Премахването на оценките открива един огромен и плашещ вакуум.

Какво все пак се опитваше да направи Федър? Този въпрос ставаше все повече и повече настоятелен, докато вървеше напред. Отговорът, който изглеждаше правilen, когато започна, сега имаше все по-малко и по-малко смисъл. Той бе искал студентите му да станат

творци, които сами решават кое писане е добро, вместо да питат непрекъснато него. Истинската причина да задържи бележките бе да ги принуди да се вгледат в себе си, единственото място, където изобщо биха могли да намерят верен отговор.

Но сега това нямаше смисъл, щом вече знаеха кое е добро и кое лошо, преди всичко нямаше причина да карат тоя курс. Обстоятелството, че се намират тук като студенти, предполага, че те не знаят кое е добро и кое лошо. Това бе негова работа като преподавател — да им каже кое е добро и кое лошо. Цялата идея за индивидуално творчество и реализация в клас по своята същност противоречеше на академичния дух.

За много студенти задържането на бележките създаваше положение а ла Кафка, при което те разбираха, че ще ги накажат, задето не правят нещо, но никой не иска да им каже какво се очаква от тях да направят. Те се вглеждаха в себе си и не виждаха нищо, гледаха Федър и не виждаха нищо и просто си седяха безпомощни, без да знаят какво да правят. Вакуумът бе опасен. Едно момиче получи нервна криза. Не можеш да премахваш оценките и да си седиш там, като създаваш един безцлен вакуум. Трябва да се даде някаква цел на една група, към която тя да се стреми и която да запълни вакуума. Това той не правеше.

Не можеше. Не можеше да измисли никакъв начин да им каже за какво да работят, без да попадне обратно в капана на авторитарното, дидактичното преподаване. Но как да се запише на черната дъска непознатата вътрешна цел на всяка творческа личност?

През следващия семестър той изостави цялата идея и се върна към редовните оценки обезкуражен, объркан, с чувството, че е прав, но неизвестно защо всичко се е получило не както трябва. Когато спонтанност, индивидуалност и действително оригинални работи се появят в една учебна стая, това става въпреки преподаването, а не поради него. Това май имаше някакъв смисъл. Бе готов да напусне. Да преподава тъпо подчинение на озлобени студенти — нима искаше да се занимава с това?

Бе чул, че в колежа „Рид“ в Орегон задържали оценките до дипломирането и през лятната ваканция отиде там, но му казаха, че мненията във факултета по отношение ползата от задържането на оценките са разделени и никой не бил кой знае колко доволен от

системата. През ваканцията изпадна в потиснато и мързеливо състояние на духа. Той и жена му лагеруваха често из тия планини. Тя го питаше защо е така мълчалив през цялото време, но той не можеше да каже защо. Просто бе като спънат. Чакаше. Онова липсващо кристализиращо зрънце, което внезапно ще постави всяко нещо на мястото му.

На Крис май му е тежко. Известно време вървеше доста пред мен, а сега седи под едно дърво и почива. Не поглежда към мен и по това разбирам, че не се чувствува добре.

Сядам до него, а той е като занесен. Лицето му е зачервено и се вижда, че е изтощен. Сядам и слушаме вятъра в дърветата.

Знам, че в края на краищата ще стане и ще продължи да върви, но той не го знае и не смее да погледне в очите възможността, подсказвана от страхата му — че може би няма да е в състояние да изкачи планината. Спомням си нещо, което Федър бе писал за тия планини, и го казвам сега на Крис.

— Преди години — разправям му аз — майка ти и аз бяхме при горния край на горския пояс, немного далеч оттук, и си бяхме направили лагер край езеро, заблатено в единия край.

Не вдига поглед, но слуша.

— Призори чухме шум от търкалящи се камъчета и помислихме, че трябва да е някакво животно, само че обикновено животните пристъпят безшумно. После се чу пляскащ звук в блатото и вече наистина се събудихме. Бавно се измъкнах от спалния чувал и взех револвера от якето си, после се свих до едно дърво.

Сега Крис забравя за собствените си проблеми.

— После още едно плясване — казвам аз. — Помислих си да не е някоя туристическа група на коне, но пък по това време? Още едно плясване! И едно високо тупур-р-р! Ясно, че не е кон! И пак тупур-р-р! И тупур-р-р! И там, в неясната сива светлина на утрото, тръгнал право към мен през тинята на блатото видях най-големия лос, който съм срещал в живота си. Рогата разтворени колкото човешки бой. След гризли това е най-опасното животно в планините. Някои казват, че е по-опасно от нея.

Погледът на Крис е отново ясен.

— Тупур-р-р! Изтеглих петлето на револвера, като си мислех, че специалният модел тридесет и осми калибр не е кой знае какво за такъв лос. Топур-р-р-р! Нямаше начин да са махна от пътя му. Майка

ти лежеше в спалния чувал точно пред него. Тупур-р-р-р. Какъв гигант! На десет ярда от мене! Тупур-р-р-р! Изправям се и се прицелвам. Тупур-р-р-р!... Тупур-р-р-р!... Тупур-р-р-р!... Спира на три ярда от мен и ме вижда... Мушката е точно между очите му... Не помръдваме.

Пресягам се към раницата си и изваждам сирене.

— После какво стана? — пита Крис.

— Чакай да отрежа малко сирене.

Вземам ловджийския си нож и държа сиренето през опаковката, така че пръстите ми да не го докосват. Отрязвам резен, дебел четвърт инч, и го протягам към него. Взема го.

— После какво стана?

Наблюдавам го, докато задъвче първата хапка.

— Лосът ме гледа, трябва да е било към пет секунди. После погледна надолу към майка ти. После пак погледна към мен и револвера, който лежеше, кажи-речи, на върха на големия му заоблен нос. После се усмихна и бавно се отдалечи.

— О! — казва Крис. Изглежда разочарован.

— При такава среща те обикновено нападат — казвам аз, — но този просто си е помислил, че е хубаво утро, а ни първи сме отишли на онова място, така че защо да си разваляме отношенията? И затова се усмихна.

— Те могат ли да се усмихват?

— Не, но така изглеждаше.

Прибирам сиренето и добавям.

— По-късно същия ден скачахме от скала на скала надолу по един склон. Тъкмо се готвех да скоча върху един огромен кафяв скален блок, когато изведнъж огромният кафяв скален блок скочи във въздуха и избяга в гората. Беше същият лос... Мисля, че доста сме му омръзнали на лоса тоя ден.

Помагам на Крис да се изправи на крака.

— Вървеше малко бързичко — казвам. — Тук планината става стръмна; ще трябва да се движим по-бавно. Ако се движиш търде бързо, не ти стига въздухът, а когато не ти стига въздухът, главата ти се замайва и това отслабва духа и си викаш: не мога да издържа. Така че повърви известно време бавно.

— Ще мина зад тебе — казва той.

— Добре.

Сега се отдалечаваме от потока, който следвахме и започваме да изкачваме стената на каньона; насочвам по такъв ъгъл, че изкачването да е възможното най-постепенно.

Планините трябва да се изкачват с колкото е възможно по-малко усилия и без нетърпение. Същността на собствената природа трябва да определя скоростта. Ако започне да не те сдържа, ускори крачката. Задъхаш ли се — намали. Планини се изкачват в състояние на равновесие между нетърпение и изтощение. И тогава, когато вече не мислиш за предстоящото, всяка крачка се превръща от начин за стигане до целта в уникално събитие само по себе си. Това листо е с разкъсани краища. Тази скала май се клати. От това място снегът севижда по-лошо, макар да е по-близо до него. Това са неща, които се забелязват, така или иначе. Да се живее само за някаква бъдеща цел е повърхностно. Склоновете на планината крепят живота, а не върхът ѝ. Тук нещата назряват.

Но, разбира се, без върха не може да има никакви склонове. Върхът е, който определя склоновете. И така, вървим напред... предстои ни дълъг път... не бързай... просто стъпка подир стъпка... с малко *шътюка* за развлечение... Духовните образи са толкова по-интересни от телевизията, че е срамота, дето повече хора не се преориентират към тях. Вероятно смятат, че онова, което ще видят на екрана на съзнанието си, не е важно, но съвсем не е така.

Има един голям фрагмент, свързан с първия час на Федър, след като бе задал темата: „Какво е качество в мисловността и словесността?“. Атмосферата бе наелектризирана. Почти всички се чувствуваха така безсилни и раздразнени от въпроса, както бе и той.

— Откъде накъде трябва да знаем какво е качество? — питаха те.
— Вие трябва да ни кажете.

Тогава той им каза, че също не може да го измисли, а наистина иска да знае. Бе им го дал като задача с надеждата, че някой ще намери добър отговор.

Това бе искрата, която причини взрива. Рев на негодувание разтърси стаята. Преди да се бе утложила суматохата, друг преподавател бе провръял глава през вратата, за да разбере какво става.

— Няма нищо — каза Федър. — Просто случайно попаднахме на един истински проблем и ни е трудно да се съвземем от удара.

На някои от студентите това се видя любопитно и шумът постепенно замря.

Тогава той използува случая да се върне за малко към темата си: „Поквара и упадък в храма на разума“. Мерило за тази поквара е, каза той, обстоятелството, че студентите се вбесяват, когато някой се опитва да ги използува за търсене на истината. А да я търсите в действителност, ви се струва дяволско наказание.

Истината е, каза той, че на него действително му се ще да разбере какво мислят — не за да им постави оценки, а защото действително иска да знае.

Изглеждаха объркани.

— Проседях цялата нощ — каза един.

— Готова бях да зарева, така бях обезумяла — обади се едно момиче до прозореца.

— Трябваше да ни предупредите — каза трета.

— Как бих могъл да ви предупредя — отвърна той, — след като нямах представа как ще реагирате?

В очите на някои от обърканите се появи проблясък. Той не си играеше с тях. Наистина искаше да знае.

Много особен човек.

Тогава един се обади:

— А вие какво мислите?

— Не знам — отвърна той.

— Но какво мислите?

Той мълча дълго време.

— Мисля, че такова нещо, качество, съществува, но щом се опитаме да го дефинираме, всичко се обърква. Не можем да го сторим.

Одобрително мърморене.

Той продължи:

— Защо е така, не знам. Надявах се да открия някакви хрумвания във вашите съчинения. Просто не знам.

Този път групата мълчеше.

В следващите часове той ден се получиха още такива суматохи, но доста студенти във всяка група се опитаха да му дадат

доброжелателни отговори, от което разбра, че първият час е бил обсъждан по време на обедната почивка.

След няколко дни той изработи собствена дефиниция и я изписа върху черната дъска, та да бъде преписана за потомството, дефиницията гласеше, „качеството е мисловна и словесна характеристика, която се осъзнава по немисловен път“. Тъй като дефинициите са продукт на ограничено, формално мислене, качеството не може да бъде дефинирано.

Обстоятелството, че тази „дефиниция“ всъщност беше отказ да даде дефиниция, не предизвика коментари. Студентите нямаха опит във формалното мислене, който би им позволил да разберат, че във формален смисъл неговото изявление е напълно ирационално. Ако нещо не може да се дефинира, няма формален рационален начин да се знае, че то съществува. Нито пък може наистина да се каже другому какво представлява то. Не съществува всъщност формална разлика между неспособност да се дефинира и глупост. Когато кажа: „Качеството не може да се дефинира“, всъщност формално казвам: „Глупав съм, за да го проумея.“

За щастие студентите не знаеха това. Ако бяха повдигнали тези възражения, той не би имал какво да им отговори по онова време.

Но тогава написа под дефиницията: „Макар качеството да не може да се дефинира, вие знаете какво е това качество!“ И бурята се разрази отново.

— Не, не знаем!

— Да, да, знаете.

— Не, не знаем!

— Знаете! — каза той и се приготви да им покаже едни материали.

Бе подбдал две студентски съчинения. Първото бе разхвърляна несвързана работа е интересни идеи, които не се оформяха в никакъв краен резултат. Второто бе великолепна работа на един студент, който сам не можеше да разбере защо се е получило така добре, Федър прочете и двете, после поискава да вдигнат ръка ония, които смятат, че първото е по-добро. Вдигнати бяха две ръце. Той попита колцина смятат второто за по-добро. Вдигнаха се двадесет и осем ръце.

— Каквото и да е онова — каза той, — което накара преобладаващото мнозинство да вдигне ръка за второто съчинение, аз

го наричам качество. Така че вие знаете какво е то.

Последва дълга пауза на размисъл и той не я прекъсна.

Това бе просто интелектуален скандал и той го знаеше. Вече не преподаваше, а индоктринираше. Изграждаше едно въображаемо понятие, дефинираше го като неподлежащо на дефиниране, заявяваше на студентите въпреки техните протести, че знаят какво е то, и им го демонстрираше по начин, логически така объркващ, както и самото понятие. Този номер мина, защото логическото опровергаване изискваше повече способности, отколкото притежаваше който и да било от студентите. През следващите дни той непрекъснато предизвикваше опровержения, но такива нямаше. Продължи да импровизира.

За да закрепи схващането, че те вече знаят какво е качество, въведе практиката да прочита по четири студентски работи и да кара всеки да ги подрежда според качеството им върху лист хартия. Сам правеше същото. Събираще листчетата, пресмяташе резултатите върху черната дъска и усредняваше мнението за цялата група. После показваше собственото си подреждане и то почти винаги бе близо, ако не еднакво със средното на групата. Когато се получаваха някакви различия, то бе обикновено поради това, че две от работите биваха близки по качество.

Отначало студентите бяха запалени от тия упражнения, но с течение на времето започнаха да им стават скучни. Какво имаше предвид той под качество, бе очевидно. Те също така очевидно знаеха какво е то, така че вече не им бе интересно да слушат. Въпросът им вече бе: „Добре, знаем какво е качество. Как да го постигнем?“

Сега най-после стандартните реторически текстове заеха полагаемите им се места. Изложените в тях принципи не бяха правила, срещу които да се въстава, не бяха основни принципи сами по себе си, а само техники, начини за постигане на онова, което единствено имаше значение и бе независимо от техниките — качеството. Онова, което бе започнало като ерес срещу традиционната реторика, се превърна в чудесно въведение към нея.

Той забеляза отделни страни на качеството като единство, релефност, убедителност, лаконичност, чувствителност, яснота, колорит, лекота на израза, напрежение, блесък, точност, съразмерност, задълбоченост и т.н.; остави всяка една от тях така зле дефинирана,

както и качеството, но ги демонстрира с помощта на същата техника с четене пред групата. Показа как се постига една от страните, наречена единство; как липсата на вътрешна свързаност на едно съчинение може да се избегне с помощта на техника, наречена съставяне план на изложението. Убедителността на едно твърдение би могла да се засили с помощта на способ, наречен бележка под линия, който дава възможност за позоваване на достоверен източник. Планът на изложението и бележките под линия са обикновени неща, които се преподават във всички курсове по реторика за начинаещи, но сега, като средства за повишаване на качеството, те имаха някаква цел. И ако някой студент предложи куп тъпи бележки под линия или немарлив план на изложението, които показват, че просто през пръсти е изпълнявал една Задача, може да му се каже, че е изпълнил буквата на задачата, но не се е подчинил на нейния дух — качеството — и затова работата му е без стойност.

И сега, в отговор на вечния студентски въпрос: „Как да направя това?“, който го бе накарал да се чувствува безсилен до такава степен, че да мисли за оставка, той можеше да отговори. „Няма абсолютно никакво значение как го правиш! Както си го направил, е добре.“ Някой дебелоглав студент би могъл да попита в час: „А как разбираме кое е добро?“ Но още преди въпросът да е изречен напълно, той ще разбере, че отговорът вече е даден. Някой друг студент обикновено ще му каже: „Просто го разбираш.“ Ако първият кажеше: „Не, не разбирам“, щеше да чуе: „Напротив, разбираш. Той го доказа.“ Студентът бе окончателно и напълно впримчен в това, да прави собствени оценки за качеството. И точно това, а не нещо друго, го учеше как се пише.

Досега Федър бе принуждаван от академичната система да казва какво иска, макар да знаеше, че това принуждава студентите да се приспособяват към изкуствени формулировки, които унищожават собственото им творческо начало. Студентите, които възприемаха неговите правила, бяха след това укорявани за неспособността им да творят или да създадат нещо, което да отрази техните лични представи за това, кое е хубаво и кое не.

Сега с това бе свършено. Като обърна наопаки основното правило, че всичко, което ще се преподава, трябва първо да се дефинира, той намери изход от цялото положение. Не изтъкваше

принципи, никакви правила за добро писане, никаква теория — но въпреки това посочваше нещо, което бе твърде реално, чиято реалност те не можеха да отрекат. Вакуумът, образуван от премахването на оценките, изведнъж се изпълни с недвусмислена цел — качество — и всичко застана на местото си. Смаяните студенти идваха в кабинета му и казваха: „Аз ненавиждах английския. Сега му отделям повече време, отколкото на каквото и да било друго.“ И не само един-двама. Много. Цялата концепция за качеството бе чудесна. Действуваше. Бе необяснимата, индивидуална, вътрешна цел на всяка творческа личност — поне на черната дъска.

Обръщам се да видя какво прави Крис. Лицето му изразява умора.

Питам го:

— Какси?

— Добре — отвръща той, но тонът му е предизвикателен.

— Можем да спрем някъде и да опънем палатката — казвам.

Хвърля ми свиреп поглед и аз мълквам. Скоро го виждам да ме задминава и да поема по склона. Виждам, че се напъва, за да се откъсне напред. Продължаваме.

Федър стигна чак дотук в концепцията си за качеството, защото умишлено отказваше да се огледа извън рамките на класните занимания. Думите на Кромуел: „Никой не отива толкова далеч, колкото оня, който не знае къде отива“, са много подходящи в случая. Той не знаеше накъде се е насочил. Знаеше само, че работата му върви.

След време обаче се запита защо върви, особено след като вече бе разбрал, че тя е ирационална. Защо един ирационален метод да върши работа, когато всички рационални методи са до такава степен негодни? Имаше интуитивно усещане, което бързо се усилваше, че онова, на което се бе натъкнал, не е дребен похват. То отиваше далеч по-нататък. Колко по-нататък, не знаеше.

Това бе началото на кристализацията, за която говорих по-горе. По онова време някои се чудеха: „Защо ли толкова се е запалил по това качество?“ Но те виждаха само думата и нейния реторичен контекст. Не съзираха някогашното му отчаяние от абстрактни въпроси за самото битие, от които се бе отказал победен.

Ако някой попиташе: „Какво е качество?“, това би било просто още един въпрос. Но когато го зададеше той, поради миналото му за него въпросът се разпростираше като вълни, във всички посоки едновременно, не в йерархическа структура, а в концентрична. В центъра стоеше качеството, произвеждащо вълните. Докато тези вълни се разпространяваха у него, сигурен съм, той е бил напълно убеден, че всяка ще достигне някой бряг на съществуващ модел на мисълта, така че е разполагал с нещо като обединени взаимоотношения с тези структури на мисълта. Но брегът въобще не е бил достигнат до самия край, ако въобще се е и появявал. За него нямало нищо друго освен непрекъснато разпространяващи се вълни на кристализация. Сега ще се опитам да проследя тези вълни на кристализация, втората фаза на неговото изследване на качеството, доколкото ми стигат силите.

Крис е далеч пред мен, всички негови движения изглеждат уморени и сърдити. Спъва се, оставя клонките да го удрят, вместо да ги отстранява.

Жал ми е да го гледам, известна вина има лагерът на МХА, където прекара две седмици тъкмо преди да тръгнем. От това, което ми е казвал, разбрах, че са използвали цялото прекарване на открито, за да им създадат самочувствие. Да ги накарат да се почувствуват мъже. Започнал в низша група и те не пропуснали да го накарат да усети, че да бъде в нея, е позорно... едва ли не грях. После му било позволено да се изяви в цяла поредица умения — плуване, морски възли... изброй десетина такива неща, но съм ги забравил.

Децата са станали много по-ентусиазирани и изпълнителни, след като в лагера им насырчавали самолюбието — сигурен съм в това, — но в крайна сметка подобна мотивировка на действията е пагубна. Всяко усилие, което има самопрославата за крайна цел, е обречено да завърши с катастрофа. Сега плащаме за това. Опитващ ли се да изкачиш една планина, за да покажеш на какво си способен, едва ли ще успееш. А и да го сториш, това е празна победа. За да я поддържаш, ще трябва да доказваш отново и отново по някакъв друг начин и пак, и пак, и пак, гонен постоянно от нуждата да отговаряш на един фалшив образ, преследван от страха, че образът е неистински и някой може да разбере това. Такъв не може да бъде верният път.

Федър писа писмо от Индия за едно поклонение до свещената планина Кайлас, изворите на Ганг и убежището на Шива, високо в

Хималаите, закъдето тръгнал заедно с един свят човек и неговите последователи.

Изобщо не стигнал до планината. На третия ден се изтощил, отказал се и поклонението продължило без него. Пише, че разполагал с необходимата физическа сила, но тази физическа сила не била достатъчна. Имал и духовната нагласа, но и това не било достатъчно. Не смята, че е бил високомерен, но си дал сметка, че е предприел това поклонение, за да обогати собствения си опит, да набере знания за себе си. Опитвал се да използува планината за собствените си цели, както и самото поклонение. Струва му се, че останалите поклонници, онези, които достигнали върха, навярно са усещали неговата свещеност така силно, че всяка стъпка за тях е била акт на преклонение, акт на смирение пред тази свещеност. Святостта на планината, просмукана в собствения им дух, им давала възможност да издържат много повече от него, макар че той бил по-силен физически.

За несвикналия наблюдалет самолюбивото изкачване и безкористното изкачване могат да изглеждат еднакви. И двата вида катерачи поставят единия си крак пред другия. И двамата вдишват и издишват с еднаква честота. И двамата спират, когато са уморени. И двамата тръгват напред, щом си починат. Но каква разлика! Самолюбивият катерач е като нерегулиран инструмент. Той отпуска крака си миг по-рано или миг по-късно. Много е вероятно да не забележи красив сноп слънчеви лъчи между дърветата. Продължава да върви, когато отпуснатата му походка показва, че е уморен. Почива нередовно. Гледа напред, като се мъчи да види какво има по пътеката дори когато знае какво има, защото е погледнал миг преди това. Движи се твърде бързо или твърде бавно за съответните условия, а когато говори, приказките му винаги са за някъде другаде, за нещо друго. Тук е и не е тук. Той не приема „тук“, не му харесва, иска да бъде понагоре по пътеката, но когато стигне там, точно толкова не ще му хареса, защото тогава „там“ ще е станало „тук“. Онова, което търси, което иска, е навсякъде около него, но той не го приема именно защото е навсякъде около него. Всяка стъпка е усилие, и физическо, и духовно, защото той си въобразява, че целта му е външна и отдалечена.

Такъв е май сегашният проблем на Крис.

Има един цял раздел на философията, който се занимава с дефиниране на качеството, известен като естетика. Нейният проблем: „Какво значи прекрасно?“ съществува от древността. Но докато беше студент по философия, Федър силно се отвращаваше от целия този раздел на знанието. Почти нарочно пропадна в единствения курс с лекции в тази област, който посещаваше, и написа цял куп съчинения, подлагащи преподавателя и материята на нечувани нападки. Ненавиждаше и хулеши всичко.

Нямаше някой определен естет, който да предизвиква у него такава реакция. Предизвикваха я всичките. Нямаше някоя гледна точка, която да го вбесява така, както идеята, че качеството трябва да бъде подчинено на каквато и да било гледна точка. Мисловният процес поробваше качеството, тласкаше го към проституиране. Смятам, че това е било източникът на гнева му.

В едно свое съчинение написа: „Тия естети си мислят, че предметът им е нещо като ментолово бонбонче, което имат право да мляскат с тъстите си устни; нещо, което трябва да се излапа; нещо, което да бъде духовно накълцано, набучкано с вилица и изсырбано с лъжица парче по парче, с подходящи деликатни бележки, а на мене ми се повръща. Онова, което мляскат, е лешът на нещо, което те отдавна са убили.“

Сега, при първата стъпка на кристализационния процес, той разбра, че когато качеството си остава недефинирано, целият раздел, наречен естетика, изчезва... напълно обезправен... свършен. Но като отказва да дефинира качеството, той го поставя напълно извън аналитичния процес. Ако не може да се дефинира качеството, няма начин да се подчини то на някакво мисловно правило. Естетите нямат повече думата. Цялото им поле за работа, дефинирането на качеството, е изчезнало.

Тази мисъл го наелектризира съвсем. Все едно, че бе намерил лекарство против рака. Никакви обяснения повече какво е изкуството. Никакви забележителни критични школи от специалисти няма да

решават дали всеки един композитор е успял, или не. Всички те, тия всезнайковци, ще трябва най-подир да замъкнат до един. Това вече не бе просто една интересна идея. Това бе съновидение.

Не мисля, че отначало някой е разбрал какво се готви да направи той. Всички виждаха един интелектуалец, който предлага идея, притежаваща всички достойнства на рационален анализ. Не разбираха, че преследва цел, напълно противоположна на която и да било от ония, с които бяха свикнали. Той не развиваше рационалния анализ. Той му слагаше спирачки. Обръщащите метода на рационалността срещу самия него, срещу собствената му природа, в защита на една ирационална концепция, на една недефинирана същност, наречена качество.

Той писа: „1. Всеки преподавател по английска композиция знае какво е качество. Всеки преподавател, който не знае, трябва внимателно да прикрива това, защото то несъмнено представлява доказателство за неговата некомпетентност. 2. Всеки преподавател, който смята, че качеството на писане може и трябва да се дефинира, преди да се преподава, може и трябва да следва избрания път и да го дефинира. 3. Всички ония, които разбират, че качеството при писане съществува, но не може да се дефинира и че качеството все пак трябва да се преподава, могат да се възползват от следния метод за преподаване на истинско качество на писането, без да бъде то дефинирано.“

По-нататък той описваше някои от методите на сравнение, които си бяха изработили в клас.

Мисля, че наистина се е надявал някой да приеме предизвикателството му и да му даде дефиниция на качеството. Но никой никога не стори това.

Все пак онази малка вмъкната забележка за неспособността да се разпознава качеството като доказателство за некомпетентност предизвика удивление в катедрата. В края на краищата той бе младши сътрудник и от него всъщност не се очакваше да изработва критерии, още по-малко пък за проявите на висшестоящите му.

Правото му да каже каквото мисли бе уважавано и на старшите сътрудници всъщност като че им хареса независимостта на мисленето му и го подкрепиха като свещенослужители в храма на разума. Но обратно на убежденията на редица противници на академичната свобода, свещенослужителският подход никога не е предполагал

преподавателят да дрънка каквото му хрумне, без да му се търси отговорност. Той предполага само, че отговорността трябва да е пред Бога на Разума, а не пред идолите на политическата власт. Обстоятелството, че обижда хора, нямаше никакво отношение към истинността или лъжовността на казаното и от етични съображения той не можеше да бъде разгромен заради това. Но онова, за което бяха готови да го разгромят, от етични позиции и с огромно удоволствие, бе всеки най-малък признак, че говори безсмислици. Можеше да прави каквото си поиска, стига да го обосновеше от позиции на разума.

Но как, по дяволите, изобщо може да се обоснове от позиции на разума отказът да се дефинира нещо? Дефинициите са основа на разума. Без тях не може да се разсъждава. Той би могъл да отложи нападението за известно време чрез елегантни финтове за компетентност и некомпетентност, но рано или късно трябва да се защити с нещо по-сериозно от тях. Опитът му да излезе с нещо по-сериозно го отведе до по-нататъшна кристализация, отвъд традиционните граници на реториката, във владенията на философията.

Крис се обръща и ми хвърля изтормозен поглед. Няма да чакам много. Още преди да тръгнем, имаше белези, че това предстои. Когато Диуиз съобщи на един съсед, че имам планиарски опит, Крис разцъфна възхитен. В неговите очите това бе голямо нещо. Скоро ще е свършен и тогава можем да спрем за днес.

Опа! Готов е. Падна. Не се вдига. Беше изключително чисто падане, нямаше вид на много случайно. Сега ме гледа с болка и яд, очаква да чуе укори от моя страна. Никакви. Сядам до него и разбирам, че е почти победен.

— Е — казвам, — можем да спрем тук, можем да продължим, а можем и да се върнем. Кое избираш?

— Все ми е едно — отвръща. — Не искам да...

— Не искаш да какво?

— Все ми е едно! — казва троснато.

— Тогава, щом ти е все едно, ще продължим — отвръщам аз, като го пипвам в капана.

— Не ми харесва това пътешествие — казва той. — Изобщо не е забавно. Мислех, че ще е забавно.

Не съм подготвен за такива думи и се поддавам на раздразнението си.

— Может и да е така — отвръщам, — но е страшно невъзпитано да се каже.

Забелязвам внезапна искрица страх в очите му, докато се изправя.

Продължаваме.

Небето над отсрещната стена на каньона се е заоблачило, а станалият студен вятър свири заплашително в боровете наоколо.

На хлад поне по-лесно се ходи.

Говорех за първата вълна на кристализиране извън реториката, получена в резултат от отказа на Федър да дефинира качеството. Трябваше да отговори на въпроса: „Щом не може да се дефинира, какво ни кара да мислим, че съществува?“

Отговорът му бе стар и принадлежеше на философска школа, наречена „реализъм“. „Едно нещо съществува — каза той, — ако един свят без него не може да функционира нормално. Ако можем да докажем, че един свят без качество функционира ненормално, то тогава сме доказали, че качество съществува, независимо дали е дефинирано или не.“ След това опитва да отстрани качеството от изображението на света, какъвто го познаваме.

Първата жертва на това отстраняване, казва той, ще бъдат изящните изкуства. Ако в изкуството не може да се различи хубавото от лошото, то изчезва. Няма никакъв смисъл да се окачва картина на стената, след като голата стена изглежда не по-зле. Няма никакъв смисъл да се създават симфонии, щом скърцането на грамофонните площи и бръмченето на магнетофона звучат също така добре.

Поезията ще изчезне, понеже рядко звуци смислено и няма практическа стойност. И интересно — комедията също ще изчезне. Никой няма да разбира шегите, тъй като разликата между хумора и неговата липса е чисто качество.

По-нататък кара да изчезнат спортовете. Футболът, бейзболът, игрите от всякакъв вид ще изчезнат. Спортните резултати ще престанат

да бъдат мяра за нещо смислено, ще станат празни статистики, също като броя на камъните в купчина чакъл. Кой ще ходи да ги гледа? Кой ще играе?

После отстрани качеството от пазара и предсказа промените, които ще настъпят. След като качеството на вкуса е лишено от смисъл, супермаркетите ще продават само основни храни, като например: ориз, овесени ядки, соя и брашно; може би също някакво некачествено месо, мляко за отбиване на кърмачетата, витамини и минерални соли за компенсиране на недостатъчностите. Алкохолните напитки, чаят, кафето и тютюнът ще изчезнат. Също и кината, танците, пиесите и забавите. Всички ще ползваме обществения транспорт. Всички ще носим войнишки обуща.

Огромна част от нас ще останат без работа, но това вероятно ще бъде временно, докато се пренасочим към несвързани с оценъчни стойности дейности от първа необходимост. Приложната наука и техниката ще бъдат коренно променени, а чистата наука, математиката, философията и особено логиката ще си останат непроменени.

Това последното, се видя изключително интересно на Федър. Чисто интелектуалните занимания щяха да бъдат най-слабо повлияни от отстраняването на качеството. Ако се откажем от качеството, само рационалното ще остане непроменено. Това бе странно. Защо трябва да бъде така?

Не знаеше, обаче знаеше, че като отстранява качеството от картина на познатия ни свят, разкрива една огромна значимост на този термин, чието съществуване не бе подозирал. Светът може да функционира без него, но животът би бил така скучен, че едва ли ще си струва да се живее. Всъщност не би си струвало. Изразът „струва си“ е от областта на качеството. Животът ще представлява едно просто живееене без каквito и да било ценности или цели.

Обърна поглед назад към пътя, изминат по тази линия на разсъждения, и реши, че несъмнено е доказал тезата си. След като светът очевидно не може да функционира нормално, ако качеството бъде отстранено, то съществува независимо от това, дали е дефинирано, или не.

След като изгради във въображението си този лишен от ценостна система свят, вниманието му бързо бе привлечено от цял ред социални ситуации, за които вече бе чел. Спомни си също хора от

собствения си житейски опит, които биха подхождали за този лишен от ценности свят. Същите, дето се опитваха да го убедят да остави пушенето. Те искаха разумни основания за пушенето му и като не можеше да им ги посочи, се държаха високомерно, сякаш е загубил достойнството си или нещо такова. Искаха да имат причини, планове и решения за всичко. Бяха като самия него. От вида, който сега нападаше. И той дълго време търси подходящо наименование, за да обедини онova, което ги характеризира, и така да може да се оправя с този безценностен свят.

То бе преди всичко в начина на мислене, но не само разумът стоеше в основата. Ставаше дума за едно цялостно отношение към света, една презумптивна представа, че той се развива по силата на закони — разум — и че усъвършенствуването на человека проптича главно чрез откриването на тия закони на разума и използването им за задоволяване на собствените желания. Именно тази тяхна вяра крепи всичко. Той се почуди известно време на тоя образ на лишен от ценности свят — света, в който качеството липсва, извика в съзнанието си още подробности, помисли, после се почуди още малко и помисли още малко и накрая се върна към това, от което бе започнал.

Ръбатост, по-скоро квадратност.

Това е то. Това обобщава всичко. Квадратност. Махнеш ли качеството, получаваш квадратност. Отсъствието на качество е същината на квадратността.

Спомни си за едни приятели художници, с които на времето бе пътувал из Съединените щати. Бяха негри и постоянно негодуваха срещу тази липса на съставката качество, която той описваше. *Квадратност*. Това бе тяхната дума. Много отдавна, преди средствата за масова информация да я подемат и популяризират сред бялото население на страната, те бяха нарекли цялата тази мисловна нагласа квадратна и не искаха да имат нищо общо с нея. И бе имало фантастична бърканица от размяна на реплики и възгледи помежду им, защото той бе такъв типичен пример за квадратността, за която приказваша. Колкото повече рационални доводи им изтъкваше той, толкова по-мъгляво му звучаха техните отговори. Сега с понятието качество той като че казваше същото, което бяха казвали те, и говореше неясно като тях, макар онova, което казваше, да бе така

солидно, ясно и непоклатимо като всяка рационално дефинирана мисловна единица, с която си бе имал работа.

Качество. За това бяха говорили през цялото време. „Човече, номерът е просто да се настроиш на вълната — спомни си да казва един от тях — и да престанеш с всичките твои тъй изпипани седемдоларови въпроси. Ако непрекъснато се питаш какво е, никога няма да ти остане време да разбереш.“ Соул. Душа. Качество. Не е ли едно и също?

Кристализационната вълна се носеше напред. Той виждаше едновременно два свята. Откъм разумната, квадратната страна сега разбираще, че качеството е понятие разграничително. Нещо, търсено от всеки, който се занимава с умствен анализ. Вземаме аналитичния скалпел, поставяме острието точно върху понятието качество, рязваме лекичко и целият свят се разцепва, разграничава се точно на две — *квадратен* и *груви*, класически и романтичен, технически и хуманитарен — и делението е чисто. Няма смесване. Няма размиване. Няма разни дреболии, които да са и едното, и другото. Един мисловен пробив, който е не само майсторски, но и плодоносен. Понякога и най-добрите анализатори, като работят с най-очевидни разграничителни понятия, могат да направят разрез и да получат смет вместо резултати. А ето го ценностното понятие качество — тъничка, едва забележима разседна линия. Алогична линия в представата ни за света. Чукнахме по нея и тя се оказа дамар — светът стана на две, раздели се невероятно чисто. Искаше му се да е жив Кант. Той, който майсторски е рязал диаманти. Той би разbral. Не се опитвай да дефинираш качеството. Това е разковничето.

С предуслышането, че е въвлечен в странен вид интелектуално самоубийство, Федър записа: „Квадратността може сбито и все пак пълно да се дефинира като неспособност да се забележи качеството, преди то да е било рационално дефинирано, ще рече, преди да е било накълцано на отделни думи... Доказахме, че качеството, макар и недефинирано, съществува. Неговото съществуване може да бъде разбрано по емпиричен път в класната стая и може да се демонстрира логически чрез доказване, че светът, такъв, какъвто го познаваме, не може да съществува без тях. Онова, което остава да бъде разбрано, да бъде анализирано, не е то, а този интересен навик на мисълта, наречен «квадратност», който понякога ни пречи да го забележим.“

Така той искаше да пренасочи атаката. Обектът на анализа, пациентът върху операционната маса, вече не бях качествените стойности, а самият анализ. Качествени стойности си бяха в добро здраве и отлична форма. А анализът изглежда бе в нещо сбъркан и това му пречеше да види очевидното.

Поглеждам назад и виждам, че Крис доста е изостанал.

— Давай! — извиквам.

Не отговаря.

— Давай! — викам пак.

Тогава той се срутва настрани и сяда на тревистия склон. Свалям раницата и слизам при него. Склонът е така стръмен, че се налага да стъпвам странично, за да намирам опора. Когато стигам до него, той плаче.

— Глезнът ми — казва той, без да ме погледне.

Когато един egoцентричен катерач си е съградил някакъв образ, той, разбира се, лъже, за да защити тоя образ. Но това е противно да се гледа и аз се засрамвам от себе си, задето съм го допуснал. Сега собственото ми желание да продължим отстъпва пред сълзите му и усещането му за поражение се предава и на мен. Сядам, обмислям положението известно време и после, без да показвам неодобрение, вдигам раницата му и викам:

— Ще нося раниците една по една. Ще отнеса тази горе при моята, тогава ти спираш и чакаш при нея, за да не я загубим. После занасям моята по-нагоре и се връщам за твоята. Така ще можеш предостатъчно да си почиваш. Ще става по-бавно, но ще стигнем.

Все пък съм избързал — в тона ми има възмущение и яд. Той видимо се дразни, но не казва нищо от страх, че ще трябва пак да носи раницата, само се намръща и се прави, че не ме забелязва, докато правя щафета с раниците нагоре. Пропъждам яда си, като си налагам да проумея, че всъщност работата ми става повече, отколкото преди. Тя е повече от гледна точка на достигането на върха, но това е само номиналната ни цел. От гледна точка на истинската цел — да прекараме много, много хубави мигове — излиза пак същото, всъщност дори по-добре. Изкачваме се бавно и раздразнението си отива.

През следващия един час се движим бавно нагоре, аз нося раниците една по една, докато откривам началото на едно поточе. Изпращам Крис надолу да ми донесе канче вода. Когато се връща, казва:

— Защо спираме тук? Хайде да продължим.

— Може би след това поточе дълго време няма да видим друго, Крис, пък съм и уморен.

— От какво си толкова уморен?

Да ме ядоса ли се опитва? Успява.

— Уморен съм, Крис, защото нося раниците. Ако бързаш, вземи своята раница и давай напред. Ще те настигна.

Поглежда ме с нова искрица страх, после сяда.

— Не ми харесва — казва почти с плач. — До гуша ми дойде. Съжалявам, че тръгнах. Защо дойдохме тук? — пак плаче здравата.

Отговарям:

— Караж ми и мен да съжалявам. По-добре хапни нещо, че стана обяд.

— Нищо не искам. Боли ме стомахът.

— Както искаш.

Отива настрани, откъсва стрък трева и го слага в устата си. После захлупва лице в дланите си. Пригответя си обяд и отдъхвам малко.

Когато се събуждам, той все още плаче. Никой от двама ни няма къде да отиде. Нищо не ни остава освен да приемем съществуващото положение. Само че аз всъщност не знам какво е съществуващото положение.

— Крис — обаждам се най-накрая.

Не отговаря.

— Крис — повтарям аз.

Отново няма отговор. Най-после казва войнствено:

— Какво?

— Исках да кажа, Крис, че не е необходимо да ми доказваш каквото и да било. Разбиращ ли това?

Истинска вълна страх залива лицето му. Яростно завърта глава.

Казвам му:

— Не разбиращ какво искам да кажа, нали?

Продължава да гледа встрани и не отговаря. Вятърът стene между боровете.

Просто не знам. Просто не знам какво е това. Нещо дребно му се отразява така зле, че се мисли изправен пред свършека на света. Когато се опита да реагира и това не се получи, избухва или се разплаква.

Полягам пак на тревата и отново почивам. Може би това, че не получавам отговори, ни разстройва и двамата. Не искам да вървя напред, защото не изглежда напред да има някакъв отговор. Нито пък отзад. Просто страничен дрейф. Това стои между него и мен. Дрейф, странично на борд в очакване на нещо.

След малко го чувам да се прокрадва към раницата. Обръщам се към него и го виждам вторачен в мен.

— Къде е сиренето? — пита. Тонът все още е враждебен. Но аз нямам намерение да отстъпя пред него.

— Вземи си сам — казвам, — няма да ти прислужвам.

Рови насам-натам и намира малко сирене и бисквити. Подавам му ловджийския нож да си намаже сиренето.

— Знаеш ли какво ще направя, Крис — ще сложа всичките тежки неща в моята раница, а леките — в твоята. Така няма да има нужда да ходя напред-назад за двете раници.

Приема предложението и настроението му се подобрява. Изглежда, то е разрешило нещо за него.

Раницата ми сега трябва да е към четиридесет — четиридесет и пет фунта и след като сме се поизкачвали известно време, установява се един ритъм по една крачка на всяко вдишване и издишване.

Стигаме до стръмно място и той се променя — вдишване и издишване на всяка крачка. При един рид стига до две. Гигантски крачки, почти отвесни, като се хващаме за корени и клони. Чувствувам се глупаво, защото трябваше да набележа маршрут, който да заобикаля този склон. Трепетликовите тояги сега идват точно на място и Крис проявява известен интерес към начина на действие с тях. Раниците преместват центъра на тежестта и тоягите ни помагат да не залитаме. Забиваш единния крак в земята, забиваш тоягата, после се изтегляш по нея нагоре, правиш три вдишвания, после забиваш другия крак, забиваш тоягата и се изтегляш по нея...

Не знам дали за днес ми е останала още *шътока*. Главата ми се размърства около това време следобед... може би ще мога да кажа само още няколко думи и да се задоволя с това за днес...

Преди доста време, когато тръгвахме на това странно пътуване, разправих как Джон и Силвия сякаш бягат от някаква тайнствена смъртоносна сила, която им се струва въплътена в техниката, и че има много други като тях. Казах още, че някои хора, които се занимават с техника, като че също я избягват. Скритата причина за тая неприятност е, че те разглеждат нещата в „грувиизмерение“, което се интересува единствено от повърхностния слой на нещата, докато аз се интересувам от скрития смисъл. Нарекох стила на Джон романтичен, а моя — класически. Неговият бе според жаргона на шестдесетте години „груви“ или „хип“, моят — „квадратен“. После започнахме да навлизаме в този квадратен свят, за да разберем каква пружина го кара да се движи. Данни, класификации, йерархии, причини и следствия, анализи бяха обсъждани и някъде пътем поговорихме за една шепа пясък, чийто свят усещаме отделен от безкрайното число светове наоколо, които усещаме също. Казах, че един процес на разграничаване започва да действува и разделя шепата на части. Класическото, квадратното мислене се интересува от купчинките пясък, естеството на песъчинките и от основата, на която да ги разграничи и взаимно да ги свърже.

Отказът на Федър да дефинира качеството от гледна точка на тая аналогия бе опит да разчули оковите на класическия „отсей пясъка“ модел на мислене и да намери общ подход към класическия и романтичния свят. Качеството, разделителното понятие между „квадратното“, от една страна, и „груви“ или „хип“ от друга, като че бе именно това. И двата свята използват това понятие. И двата знаят какво значи то. Само че романтичният го оставяше на мира и го ценеше за това, което е, а класическият се опитваше да се превърне в комплект градивни елементи на мисълта за други цели. Сега, след като дефиниция не може да се даде, класическият разум бе принуден да разглежда качеството като романтичния — неизвратено от мисловни построения.

Аз придавам много голямо значение на всичко това, на тези класико-романтически различия, но Федър не. Той изобщо не се интересуваше от каквото и да било претопяване на различията между

тия два свята. Преследваше нещо друго — своя призрак. В преследването на този призрак продължи към по-обширни значения на качеството, които го теглеха все по-нататък и по-нататък, към неговата цел. Различавам се от него по това, че нямам намерение да продължавам до тази цел. Той прокара път през тая територия. Аз смяtam да остана на нея, да я обработя и да видя дали нещо ще поникне.

Мисля, че зад понятието, което може да раздели света на интуитивен „груви“ и квадратен, класически и романтичен, технически и хуманитарен, се крие същност, която може да обедини един свят, вече разграничен по тия линии, в едно цяло. Не може да се твърди, че истинското разбиране на качеството просто обслужва Системата, то не я надвиva и даже не бяга от нея. Истинското разбиране на качеството хваща Системата, обуздава я и я поставя в служба на потребностите на личността, оставяйки я напълно свободна да изпълни вътрешното си предопределение.

Сега, след като сме високо на едната стена на каньона, открива се поглед назад, надолу и към отвъдната страна. И там е така стръмно, както и тук — тъмен килим от черно-зелени борове се простира нагоре към висок хребет. Можем да преценяваме напредването си, като наблюдаваме отсрещната стена на хоризонта.

Това май са всичките приказки за качеството днес, слава Богу. Нямам нищо против качеството, само че всички тия класически приказки за качеството не са качество. Качеството е самият фокус, около който се преустроjва значително количество умствен багаж.

Спираме за почивка и гледаме надолу. Настроените на Крис сега е по-добро, но ме е страх, че пак се проявява самолюбието.

— Виж чак докъде стигнахме — казва.

— Имаме да изминем още много повече.

По-късно Крис вика, за да чуе ехото, и хвърля надолу камъни, да види къде ще паднат. Започва да става почти дързък, затова ускорявам съчетания ритъм на хода и дишането на около един и половина пъти. Това донякъде го отрезвява и продължаваме да се изкачваме.

Към три следобед краката ми почват да се подгъват, значи е време да спрем. Не съм в много добра форма. Ако човек продължи

след това гумено усещане в краката, започва да преуморява мускулите и следващият ден е агония.

Стигаме до равно място — голяма издатина, поникнала на склона на планината. Казвам на Крис, че за днес е това. Изглежда доволен и в добро настроение — може би някакво развитие е протекло у него все пак.

Аз съм готов да подремна, но в каньона са се образували облаци, които могат всеки момент да се излеят в дъжд. Изпълнили са каньона така, че не можем да видим дъното и едва забелязваме билото на другата страна.

Отварям раниците и изваждам половинките на палатката — армейски платнища, които закопчавам едно за друго. Вземам едно въже и го връзвам между две дървета, после прехвърлям платнището връз него. Насичам няколко колчета от храсталака с мачетето и приковавам платнището към земята, после с тъпата страна на мачетето изкопавам около палатката плитка канавка, за да се оттича дъждовната вода. Тъкмо сме прибрали всичко вътре, когато падат първите капки.

Крис е въодушевен от дъжда. Лежим по гръб върху спалните чуvalи, гледаме как вали и слушаме как капките барабанят по платнището. Гората изглежда размазана, ние и двамата се отдаваме на съзерцание и наблюдаваме как листата на шубраците потреперват под дъжда и самите леко трепваме, когато се разнася грохотът на гръмотевиците, но се радваме, че сме сухи, когато всичко наоколо е мокро.

След известно време се пресягам към моята раница за томчето на Торо с меки корици, намирам го и трябва малко да се напрегна, за да чета на Крис в синята дъждовна светлина. Струва ми се обясних, че сме правили това с други книги в миналото, трудни книги, които той иначе не би разbral. Правим така — прочитам едно изречение, той поставя дълга поредица въпроси по него и когато е задоволен, прочитам следващото изречение.

Правим това с Торо известно време, но след половин час разбирам за моя изненада и разочарование, че Торо не върви. Крис е неспокоен, също и аз. Строежът на езика му не приляга на планинската гора, където сме. Поне такова е моето усещане. От книгата лъха на застояло, на стайно — нещо, което никога не бих допуснал за Торо, но така е. Той се обръща към друга обстановка, друго време, като само

разкрива злото, породено от техниката, вместо да открие разрешение. Той не говори на нас. Неохотно оставям книгата и отново се умълчаваме и замисляме. Съществуваме само Крис и аз, гората и дъждът. Никакви книги не могат да ни напътствуват вече.

Канчетата, които сме заложили отвън, започват да се пълнят с дъждовна вода и по-късно, когато имаме достатъчно, изсипваме няколко кубчета дехидриран пилешки бульон и го сгряваме на малко газово котлонче. Той е вкусен както всяка храна или питие след тежко изкачване в планините.

Крис казва:

— Да лагерувам с теб ми харесва повече, отколкото със Съдърлендови.

— Обстоятелствата са други — отвръщам.

Когато бульонът свършва, изваждам консерва свинско с боб и я изправям в тенджерката. Минава много време, докато се стопли, но ние не бързаме.

— Мирише хубаво — казва Крис.

Дъждът е спрял и само случайни капки потрепват по палатката.

— Мисля, че утре ще бъде слънчево — казвам аз.

Подаваме си тенджерката със свинското и фасула един на друг, като ядем от противоположни страни.

— Tate, за какво мислиш през цялото време? Ти винаги мислиш през цялото време.

— Ами-и-и... най-различни работи.

— Например?

— Ами например за дъжда, за неприятностите, които могат да се случат, и изобщо за разни работи.

— Какви работи?

— Ами например какво ще бъде, като пораснеш.

Интересно му е.

— Какво ще бъде?

Но в погледа му има лек самолюбив блъсък и отговорът в резултат на това пристига маскиран.

— Не знам — казвам, — просто за това си мисля.

— Мислиш ли, че ще стигнем утре върха на тоя каньон?

— О, да, не сме далеч от върха.

— Сутринта?

— Така смятам.

По-късно той заспива, а от хребета се спуска влажен нощен вятър и кара боровете да стенат. Силуетите на върхарите се поклащат от вятъра. Накланят се и после се връщат, накланят се и пак се връщат, обезпокоени от сили, които не са част от природата им. От вятъра палатката плющи от едната страна. Ставам и приковавам платнището с колче към земята, после се разхождам известно време по наквасената пружинираща трева на издатината, след това пропълзявам обратно в палатката и чакам да заспя.

Огрян от слънцето килим от борови иглички бавно ми припомня къде се намирам и ми помага да прогоня едно съновидение.

В съня си стоях в боядисана в бяло стая и гледах през стъклена врата. От другата страна бяха Крис, брат му и майка му. Крис махаше от отвъдната страна на вратата, а брат му се усмихваше, но очите на майка му бяха пълни със сълзи. После видях, че усмивката на Крис е скована и изкуствена, че всъщност е скован от страх.

Тръгнах към вратата и усмивката му стана по-естествена. Направи ми знак да я отворя. Готовех се да го сторя, но после се отказах. Страхът го завладя отново, а аз се обрнах и си отидох. Това е сън, който често ме спохождаше по-рано. Смисълът му е очевиден и се връзва с някои мисли от снощи. Опитва се да ме доближи и се опасява, че няма да успее. Нещата стават по-ясни тук, горе.

Край палатката боровите иглички по земята изпускат изпарения нагоре към слънцето. Въздухът е влажен и студен и докато Крис още спи, излизам внимателно от палатката, изправям се и се протягам.

Краката и гърбът ми са схванати, но не ме болят. Правя гимнастика няколко минути, за да ги поотпусна, после бързо тичам от издатината към боровете. Сега съм по-добре. Боровият аромат тази сутрин е наситен и влажен. Клякам и гледам надолу към утринната мъгла в каньона под нас.

След малко се връщам при палатката, където някакъв шум показва, че Крис е буден, и когато надниквам вътре, виждам лицето му да се оглежда мълчаливо наоколо. Той се буди бавно и ще минат пет минути, преди съзнанието му да загреет достатъчно, та да може да говори. Сега примигва срещу светлината.

— Добро утро — казвам.

Никакъв отговор. Няколко дъждовни капки падат от боровете.

— Добре ли спа?

— Не.

— Това е неприятно.

— Защо си станал толкова рано? — пита.

— Не е рано.

— Колко е часът?

— Девет — отвръщам аз.

— Струва ми се, че си легнахме не по-рано от три.

Три? Ако е стоял буден, днес ще си плати за това.

— Е, аз спах — казвам.

Той ме гледа особено:

— Ти ме държа буден.

— Аз?

— Говореше.

— Насън, искаш да кажеш.

— Не, за планината.

Тук нещо не е както трябва.

— Не знам нищо за никаква планина, Крис.

— Ами ти говори цяла нощ за нея. Каза, че от върха на планината сме щели да видим всичко. Каза, че си щял да ме срећнеш там.

Мисля, че е сънувал.

— Как бих могъл да те срещна там, след като вече сме заедно?

— Не знам. Ти така каза — изглежда разтревожен. — Ти говореше като пиян или нещо подобно.

Все още е наполовина заспал. По-добре да го оставя да се събуди на спокойствие. А аз съм жаден и се сещам, че оставил манерката, като смятах, че ще намираме достатъчно вода на пътя. Глупаво. Никаква закуска сега, докато не прехвърлим билото и не се спуснем по другия склон, докато не намерим някой извор.

— По-добре да приберем нещата и да тръгваме — казвам, — ако искаме да намерим малко вода за закуска. — Отвън вече е топло и навярно следобедът ще бъде горещ.

Палатката е свалена с лекота и съм доволен, че всичко останало е сухо. След половин час сме готови. Сега, ако изключим утъпканата трева, мястото изглежда, сякаш никой не е идвал тук.

Все още имаме да изкачваме много, но поели пътя, виждаме, че ни е по-лесно от вчера. Стигаме до заоблената горна част на хребета и склонът не е така стръмен. Изглежда, нито един бор не е бил отсичан тук. Никаква пряка светлина не достига до земята и изобщо няма

храсти. Само пружинираща настилка от борови иглички, която е открита, просторна и лесна за ходене...

Време е да продължим с нашата *шътока* и втората вълна на кристализация, метафизичната.

Тя дойде в отговор на усилните лутания на Федър, свързани с качеството, когато преподавателите от английската катедра в Боузмън, научили за своята квадратност, му поставят разумния въпрос: „Съществува ли това ваше недефинирано «качество» в предметите, които наблюдаваме? Или то е субективно, съществуващо единствено у наблюдателя?“ Прост, напълно естествен въпрос и нямаше нужда да бърза с отговора.

Ха! Нямало нужда да бърза. Това бе предложение за капитулация, унищожителен въпрос, нокаут, големият номер в програмата — от който няма оправяне.

Зашто, ако качеството съществува в обекта, тогава трябва да се обясни защо научните спосobi не са в състояние да го открият. Трябва да се предложат начини, които да го открият, или да се съгласим с обяснението, че те не могат да го открият, защото цялата концепция за качеството, да го кажем възпитано, е един голям куп глупости.

От друга страна, ако качеството е субективно, съществуващо единствено у наблюдателя, то тогава това качество, на което толкова държим, е просто измислено название само за онова, което ни харесва.

Онова, което бе поднесено на Федър от преподавателите в английската катедра на щатския колеж в Монтана, бе древна логическа конструкция, известна като дилема. Гръцката дума „дилема“ означава „две възможности“ и прилича на сърдит нападащ бик.

Ако той приемеше предпоставката, че качеството е обективно, нанизващо се на единия рог на дилемата. Ако приемеше другата предпоставка, че качеството е субективно, нанизващо се и на другия. Качеството е обективно или субективно, така че щеше да бъде пронизан, независимо от това, как ще отговори.

Забеляза, че някои членове на катедрата му отправят добродушни усмивки.

Федър обаче, благодарение на опита си в логиката, знаеше, че всяка дилема предлага не два, а три класически варианта за оспорване,

а освен това му бяха известни още няколко, които не бяха така класически, така че и той би се усмихнал в отговор. Би могъл да се хване за левия рог и да отхвърли идеята, че обективността предполага научна идентификация. Или да избере десния рог и да отхвърли представата, че субективността предполага „просто каквото ни харесва“. Също така би могъл да мине между рогата и да отрече, че обективното и субективното са единствените възможности. Можете да сте сигурни, че опита и трите.

В добавка към тия три класически логически варианта има няколко алогически, „реторични“, Федър като реторик разполагаше и с тях.

В очите на бика може да се хвърли прах. Той вече бе сторил това с изявленietо, че незнанието на това, какво е качество, представлява некомпетентност. Старо правило на логиката е, че компетентността на говорещия няма отношение към истинността на казаното, така че приказките за некомпетентност бяха чист прах в очите. И най-големият глупак на света може да каже, че слънцето грее, но това няма да го накара да загасне. Сократ, тоя стар противник на реторичните доводи, би натикал Федър в миша дупка с думите: „Добре, приемам твоето твърдение, че съм некомпетентен по въпросите на качеството. Сега, моля те, кажи на един некомпетентен старец какво е това качество. Иначе как мога да се поуча?“ Федър щеше да бъде оставен да се попържи известно време и после щеше да бъде смазан с въпроси, които доказват, че и той не знае какво е качество, поради което според собственото си мерило е некомпетентен.

Човек би могъл да се опита да приспи бика с песничка. Федър можеше да отговори на питащите, че разрешението на тази дилема е отвъд скромните му възможности, но обстоятелството, че не може да намери отговор, ще е логично доказателство, че отговор не може изобщо да се намери. Не биха ли опитали те с по-големите си познания да му помогнат в намирането на тоя отговор? Но беше доста късно за подобни приспивни песнички. Те щяха просто да кажат: „Не, ние сме прекалено квадратни. И докато излезете с отговор, придържайте се към учебната програма, за да не се налага да късаме обърканите ви студенти, когато ни паднат другия семестър.“

Третата реторична алтернатива за дилемата и най-добрата по мое мнение бе да откаже да излезе на арената, Федър можеше просто да

заяви: „Опитът да се класифицира качеството като обективно или субективно е опит да се дефинира то. Аз вече казах — то е недефинирамо.“ И да остави нещата дотук. Мисля, че тогава Диуиз го съветваше да направи точно това.

Зашо той предпочете да не се вслушва в този съвет и реши да отговори на дилемата логично и диалектически, вместо да избере лесното спасение на мистицизма, аз не знам. Но мога да предположа. Струва ми се, преди всичко той е смятал, че храмът на разума е завинаги изграден върху арената на логиката и когато човек излезе от логическия спор, той излиза и от всички академични измерения, философският мистицизъм, идеята, че истината е непознаваема и може да бъде овладяна единствено чрез ирационални способи, ни е придружавал от самото начало на историята. Той стои в основата на дзен. Но не е академичен предмет. Академията, храмът на разума се интересуват изключително от ония неща, които могат да бъдат дефинирани, а ако някой има желание да бъде мистик, мястото му е в манастир, не в университет. В университета нещата се казват с пределна яснота.

Мисля, че втората причина да излезе на арената е била egoистична. Той е знал, че е изтънчен логик и диалетик, гордеел се е с това и е разглеждал повдигнатата дилема като предизвикателство към своето умение. Сега си мисля, че това незначително количество самолюбие може да е било началото на всичките му неприятности.

Виждам един елен, тръгнал на около двеста ярда пред и над нас между боровете. Опитвам се да го покажа на Крис, но докато погледне, той е изчезнал.

Първият рог от дилемата на Федър бе: „Ако качеството съществува в обекта, зашо научните способи не могат да го открият?“

Този рог бе по-опасният. От самото начало разбра, че е смъртно опасен. Ако си позволеше да се представи за някакъв свръхучен, който може да съзира в обектите качеството, което никой друг учен не е в състояние да открие, това значеше просто да докаже, че е луд или глупак, или и двете заедно. В днешно време идеи, които са несъвместими с научния познавателен процес, изобщо не могат да си прокарат път. Спомни си становището на Лок, че никакъв обект,

научен или не, не може да бъде опознат освен от гледна точка на качествата му. Тази необорима истина сякаш навеждаше на мисълта, че причината учените да не могат да открият качеството на обектите е обстоятелството, че качеството е единственото нещо, което откриват у тях. „Обектът“ е мисловно построение, дедуцирано от качествата. Този отговор, ако се смяташе верен, наистина го правеше неуязвим за първия рог и за известно време го въодушеви.

Само че се оказа неверен. Качеството, което той и студентите откриваха в час, бе нещо съвършено различно от качествата цвят, температура или твърдост, наблюдавани в лабораторията. Тези физически свойства до едно подлежаха на измерване с уреди. Неговото качество — „отлично“, „много добро“, „добро“ — не бе физическо свойство и не подлежеше на измерване. Доводът му бе отбит поради двусмислието на термина „качество“. Запита се защо съществува такова двусмислие, отбеляза си наум, че ще трябва да поразрови около историческите корени на думата „качество“, после остави въпроса настрана. Рогът на дилемата си оставаше.

Насочи вниманието си към другия рог, от който като че ли по-лесно можеше да се защити. Помисли си: „Значи качеството е «каквото просто ни харесва»?“ Тази мисъл го ядоса. Великите хора на изкуството, Рафаел, Бетховен, Микеланджело — те всички просто са произвеждали онова, което се харесва на хората. Не са имали друга цел освен да гъделичкат усещанията в по-големи мащаби. Така ли? Беше дразнещо, а най-дразнещото бе, че не можеше да съзре начаса някакъв начин да срази тази постановка логически. И така, той изучи постановката внимателно, по същия задълбочен начин, по който винаги изучаваше нещата, преди да ги атакува.

И тогава разбра. Извади скалпела и изряза едничката дума, която пораждаше цялото раздразнение на изреченото. Думата бе „просто“. Защо качеството трябва да бъде това, което „просто“ харесваме? Защо трябва „което харесваме“ да бъде „просто“? Какво означава „просто“ в този случай? Когато се отдели по този начин за самостоятелно изследване, стана очевидно, че „просто“ в дадения случай всъщност не означава абсолютно нищо. Чисто паразитен термин, чийто логически принос в изречението се равняваше на нула. Сега, след като тази дума бе премахната, изречението ставаше: „Качество е онова, което ни

харесва и смисълът му се променяше изцяло“. Превръщаše се в една безвредна баналност.

Чудеше се защо това изречение така го бе подразнило отначало. Изглеждаше така естествено. Защо отиде толкова време да проумее, че всъщност казваше: „Онова, което харесваш, е лошо или най-малкото незначително.“ Какво се криеше зад тази самодоволна презумпция, че което ни харесва е лошо или най-малкото неважно в сравнение с други неща? Това изглежда бе квинтесенцията на квадратността, срещу която се бореше. Малките деца биваха възпитавани да не правят „само каквото просто им харесва“, а... а какво?... Разбира се! Каквото се харесва на други. А кои други? Родители, учители, възпитатели, полицаи, съдии, чиновници, крале, диктатори. Все властимищи. Когато те възпитват да презреш онова, което „просто ти харесва“, тогава, разбира се, ставаш много по-послушен слуга на други — един добър роб. Щом се научиш да не правиш „просто каквото ти харесва“, тогава Системата те обиква.

Но да предположим, че правиш „каквото просто ти харесва“. Означава ли това, че ще започнеш да търгуваш с хероин, да ограбваш банки и да изнасилваш възрастни дами? Човекът, който ни съветва да не правим „просто което ни харесва“, прави забележителни презумпции за онова, което се харесва. Той изглежда не знае, че е възможно хората да не ограбват банки, защото са преценили последиците и са решили, че не им харесва. Той не разбира, че банките съществуват преди всичко защото са нещо, „което просто харесва на хората“, а именно — източник на заеми.

Федър започна да се пита защо поначало цялото осъждане на „каквото ни харесва“ изобщо е изглеждало такава пречка.

Скоро разбра, че в това се крие много повече, отколкото е съзнал. Когато хората казват: „не прави каквото просто ти харесва“, те не искат да кажат просто подчинявай се на властта. Те имат предвид и нещо друго.

Това „друго“ бе отправната точка към обемното и класическо научно схващане, че „каквото харесваш“ е неважно, защото се състои изцяло от ирационални емоции вътре в тебе. Той изучава този довод дълго време, после го разряза на две по-малки групи, които нарече научен наивизъм и класически формализъм. Заяви, че двете често се срещат обединени у един и същи човек, но логически са разделени.

Научният наивизъм, който се среща по-често сред непосветените последователи на науката, отколкото сред самите учени, поддържа, че което е изградено от материя или енергия и е измеримо по научните способи, то е реално. Всичко останало е нереално или поне без значение. „Което ни харесва“ е неизмеримо и затова нереално. „Което ни харесва“ може да бъде факт или халюцинация. Харесването не прави разлика между двете. Цялото предназначение на научния метод в случая е да изгради обосновани разграничения между неистинското и истинското в природата, да отстрани субективните, паралелните, въображаемите елементи от нечий труд, така че да се получи вярна картина на действителността. Когато заяви, че качеството е субективно, според тях той казваше, че качеството е въображаемо и следователно може да не се взема предвид при едно сериозно изследване на действителността.

На срещуположната страна стои класическият формализъм, според който онова, което не може да се опознае от разума, не може да бъде познато изобщо. Качеството в този случай е без значение, защото е емоционална категория, непридружена от мисловните елементи на разума.

Федър знаеше, че от тия два главни източника на думата „просто“ много по-лесно е да направи на пух и прах първия, научния наивизъм. Зае се първо с него, като използуваше *reductio ad absurdum*. Този начин на разсъждение почива на истината, че ако неизбежното заключение от няколко предпоставки е абсурдно, то логически следва, че поне една от предпоставките, които са довели до него, е абсурдна. Нека проверим, каза си той, какво следва от предпоставката, че всяко нещо, неизградено от маса или енергия, е нереално или неважно.

Използува нулата като изходен пункт. Нулата, поначало индуистка цифра, е била пренесена в западния свят от арабите през средните векове и не е била известна на древните гърци или римляни. Защо е така, запита се той. Нима природата бе скрила нулата така изкусно, че всички гърци и всички римляни, милиони на брой, не са успели да я открият? Съвсем нормално е човек да си мисли, че нулата си лежи ей там на открито и всеки може да я види. Той разкри абсурдността на опитите да се извлече нулата от каквато и да било форма на материя или енергия и после задава реторичния въпрос: дали това означава, че цифрата нула е „ненаучна“? Ако е така, значи ли това,

че изчислителните машини, които боравят главно с единици и нули, ще трябва да се ограничат само с единиците при научна работа? Никак не е трудно да се открие абсурдността тук.

След това продължи с други научни концепции, една по една, като доказа, че не могат да съществуват независимо от субективни предпоставки. Завърши със закона за гравитацията в примера, който дадох на Джон, Силвия и Крис през първата вечер от пътешествието. Ако субективността се премахне като неважна, каза той, тогава цялата сграда на науката трябва да бъде премахната с нея.

Това отхвърляне на научния наивизъм обаче като че го слагаше в лагера на философския идеализъм — Беркли, Хюм, Кант, фихте, Шелинг, Хегел, Брадли, Босанке — чудесна компания, логични до последната буква, но толкова труднозащитими с езика на „здравия разум“, че в неговата защита на качеството му се струваха по-скоро бреме, отколкото подкрепа. Твърдението, че светът е изцяло дух, може да е устойчива логическа постановка, но положително не е устойчива реторически. Беше малко нещо досадна и трудна като тема за съчинение за студенти от първи курс. Прекалено „отвлечена“.

На този етап целият субективен рог на дилемата изглеждаше така обезкуражаващ, както и обективният. А аргументите на класическия формализъм, когато започна да ги разглежда, направиха нещата още по-лоши. Това бяха изключително силните аргументи, че не бива да се отклика на непосредствените емоционални импулси, без да се вземе предвид цялостният рационален контекст.

На децата се казва: „Не си харчете всичките пари за дъвка (непосредствен емоционален импулс), защото ще искате да ги похарчите за нещо друго по-късно (цялостният контекст).“ На възрастните се казва: „Тая фабрика за хартия може да мирише ужасно даже и при най-съвършените контрамерки (непосредствени емоции), но без нея цялата икономика на града ще рухне (цялостният контекст)“. От гледна точка на по-раншното ни разделение се казваше следното: „Не основавайте решенията си върху непосредствения романтичен порив, без да вземете предвид класическия скрит смисъл.“ С това, общо взето, бе готов да се съгласи.

Онова, което класическите формалисти искаха да кажат с възражението: „качество е онова, което просто харесваме“, бе, че това субективно, недефинирано качество, което преподаваше, бе просто

романтично непосредствено харесване. Оценяването чрез гласуване в час на някое съчинение можеше да определи дали то се харесва, дали притежава привлекателност; добре, но беше ли това качество? Беше ли качеството нещо, което човек „просто забелязва“, или може би е нещо, скрито по-дълбоко, така че изобщо да не може да се забележи веднага, а само след дълго време?

Колкото повече изследваше тия доводи, толкова по-опасни изглеждаха. Май че те можеха да провалят цялата му теза.

Онова, което ги правеше тъй застрашителни, бе, че те сякаш водеха към отговор на въпроса, възниквал толкова често в час и на който всеки път трябваше да отговаря малко казуистично. Това бе въпросът: „Щом всеки знае какво е качество, защо съществуват такива разногласия?“

Неговият казуистичен отговор бе, че макар чистото качество да е едно и също за всички, обектите, за които хората казват, че то им е присъщо, са различни за различните личности. Докато качеството оставаше недефинирано, нямаше как да се обори това, но той знаеше и знаеше, че студентите знаят, че цялата работа мирише малко на гнило. Всъщност това не бе отговор на въпроса.

Сега се появи алтернативно обяснение: хората не са единодушни по въпроса за качеството, понеже някои се осланят само на непосредствените си емоции, а други използват цялостните си знания. Убеден бе, че при допитване до преподавателите по английски това последно твърдение, което укрепваше авторитета им, би срещнало единодушно съгласие.

Но такова твърдение бе напълно разстройващо. Вместо едно-единствено универсално качество, сега се появяваха две — романтично, просто видяно, което разбираха студентите, и класическо, с оглед цялостните знания, което разбираха преподавателите. Едното — „хип“, другото — „квадратно“. „Квадратността“ не е отсъствие на качество; тя е класическо качество. „Хип“ или „груви“ не е просто присъствие на качество, то е самото романтично качество. Разделението между двойката „хип-квадратност“ си съществуваше, но сега не изглеждаше, че качеството минава изцяло от едната страна на разделителната линия. Неговото просто, чисто, чудесно, недефинирано качество започваше да става сложно.

Този обрат на нещата никак не му харесваше. Разделителният термин, който щеше да обедини класическия и романтичния начин на разглеждане на нещата, сам се бе разделил на две части и вече не бе в състояние да обедини каквото и било. Беше го хванала аналитическата месомелачка. Скалпелът на двойката субективност/обективност бе разрязал качеството на две и го бе унищожил като работна концепция. Ако искаше да го спаси, не можеше да остави този скалпел да се добере до него.

И наистина качеството, за което той говореше, не бе класическо или романтично. То бе над двете. И, Боже мой, то не бе и субективно или обективно, то бе над тези две категории. Всъщност цялата тая дилема на субективно/обективно, дух/материя във връзка с качеството бе нечестна. Взаимоотношението дух/материя е една въпросителна, надживяла столетия. Те просто я нахлузваха върху проблемите на качеството, за да се пренесат на същата плоскост. Как би могъл да каже дали качеството е дух или материя, когато нямаше логическа яснота по въпроса какво е дух и какво е материя преди всичко?

И така, той се отказа от левия рог. Качеството не е обективно, каза. То не се намира в материалния свят.

След това: отказа се и от десния рог. Качеството не е субективно. То не съществува единствено в съзнанието.

И накрая: Федър, като следваше път, който, доколкото му бе известно, никой не бе поемал в историята на западната мисъл, премина между двета рога на дилемата субективно/обективно и заяви, че качеството не е нито част от духа, нито част от материията. То е трета същност, независима от другите две.

Чуваха го по коридорите и нагоре-надолу по етажите на Монтана хол да си пее тихичко, почти беззвучно: „Свята, свята, свята... благословена Троица.“

И има един блед, блед мъничък спомен, може би погрешен, може би просто нещо, което си въобразявам, — според него той оставил цялото това построение на мисълта да си стои непокътнато седмици наред, без да го развива по-нататък.

Крис вика:
— Кога ще стигнем върха?

— Мисля, че има още доста — отвръщам аз.

— Ще се вижда ли оттам надалеч?

— Предполагам. Наблюдавай небето между дърветата. Докато не виждаме небе, ще знаем, че има още път. Светлината ще проникне между дърветата, когато наблизим върха.

Снощният дъжд е наквасил мекия пласт борови иглички и сега е лесно да се ходи по тях. Понякога, когато е много сухо, игличките по такива склонове са хълзгави и човек трябва да забива крака странично, иначе се хързува надолу.

Казвам на Крис:

— Не е ли много хубаво, когато няма храсти, както е тук?

— Защо няма? — питат той.

— Мисля, че в този район никога не е сечено. Когато една гора се остави по този начин векове наред, дърветата унищожават всички храсти, като не им пускат светлина.

— Също като в парк — казва Крис. — Може да се види съвсем всичко наоколо — изглежда с доста по-висок дух от вчера. Мисля, че оттук нататък ще бъде добър спътник. Тази горска тишина прави всеки човек по-добър.

Светът сега според Федър се състоеше от три неща: дух, материя и качество. Обстоятелството, че не е установил връзката между тях, отначало не го притесняваше. След като взаимоотношението дух/материя е било обект на спорове векове наред и още няма резултат, защо трябва той да излезе с някакво заключение по отношение на качеството в течение само на няколко седмици. И остави нещата, каквито са си. Сложи проблема на нещо като мисловна лавица, където поставяше всякакви въпроси, за които в момента няма отговор. Знаеше, че метафизичното триединство на субект, обект и качество ще трябва рано или късно да се взаимообвърже, но не бързаше с това. Така успокояващо бе да стои извън опасния досег на ония рога, че просто се отпусна, за да се наслаждава на покоя колкото може по-дълго.

В края на краишата все пак се зае с въпроса отблизо. Макар да няма логическо възражение срещу метафизическо триединство, триглава действителност, такива триединства не са нито обичайни,

нито харесвани. Метафизикът обикновено клони към монизъм, каквото е Бог, който обяснява естеството на света като проявление на едно-единствено нещо, или дуализъм, каквото е отношението дух/материя, който го обяснява като проява на две неща, или плурализъм, който го обяснява като проявление на неограничен брой неща. Но три е особено число. Човек веднага се запитва: защо три? Какво е взаимоотношението помежду им? И докато нуждата от разтоварване намаляваше, Федър също започна да проявява интерес към тия неща.

Отбеляза, че макар обикновено да свързваме качеството с предмети, усещания за качество понякога се появяват, без да има какъвто и да било предмет. Това е, което отначало го накара да помисли, че може би качеството е изцяло субективно. Но под качество той не разбираше субективното удоволствие. Качеството намалява субективността. Качеството измъква човека от самия него, кара го да почувствува околния свят. Качеството се противопоставя на субективността.

Не знам колко време е мислил, докато стигне до тоя извод, но в края на краищата разбрал, че качеството не може да бъде независимо свързано нито с обекта, нито със субекта, а може да се открие единствено във взаимоотношението между тях двете. То е точката, в която субектът и обектът се допират.

Звучи вярно: топло!

Качеството не е предмет. То е събитие.

По-топло.

То е събитието, при което субектът осъзнава обекта.

И понеже без обекти не може да съществуват субекти — понеже обектите създават възприятието на субекта за тях, — качеството е събитието, при което възприемането и на субекта, и на обекта става възможно.

Горещо.

Сега вече знае, че то идва.

Това означава, че качеството не е просто резултат от сблъскването между субект и обект. Самото съществуване на субекта и обекта е дедуцирано от събитието качество. Качественото събитие е причина за субекта и обекта, които едва след това погрешно се приемат като причини за качеството!

Сега бе пипнал цялата тая проклета дяволска дилема за гушата. Дилемата през всичкото време бе таила тази подла презумпция, която нямаше логическо оправдание, че качеството е следствие от субектите и обектите. Не е така! Извади скалпела.

„Сънцето на качеството — записа той — не се върти около субектите, обектите или нашето битие. То не ги осветява просто пасивно. Не им е подвластно в никакво отношение. То ги е създало. Те са му подвластни!“

И в този момент, когато записа това, разбра, че е достигнал една кулминация на мисълта, към която се е стремил от много време.

— Синьо небе! — вика Крис.

Ето го, високо над нас, тясна ивица синева между стволовете на дърветата.

Движим се по-бързо и ивиците светлина стават все по-широки и по-широки между дърветата и скоро забелязваме, че дърветата съвсем се разреждат, за да стигнат до голотата на хребета. Когато хребетът е на петдесет ярда пред нас, аз казвам: „Давай!“ и се затичвам към него, като хвърлям в това усилие целия остатък от енергия, който пазех.

Давам всичко, на което съм способен, но Крис ме настига. После ме задминава, като се хили. С тежкия товар и при тая височина не поставяме никакви рекорди, а просто изразходваме всичко, което ни е останало.

Крис стига пръв, докато аз едва съм излязъл от дърветата. Вдига ръце и крещи:

— Победител!

Егоист.

Когато пристигам, дишам така тежко, че не мога да говоря. Само хвърляме раниците от раменете си и се облягаме на едни скали. Почвата е хванала коричка от слънцето, но под нея има кал от снощния дъжд. Под нас, на много мили отвъд гористите склонове и полята след тях, се намира Галътин вели. В единия край на долината е Боузмън. Един скакалец се хвърля от скалата и се понася надолу далеч от нас, над дърветата.

— Стигнахме — казва Крис. Много е щастлив.

Все още съм твърде задъхан, за да отговоря. Събувам обувките и чорапите си, които са влажни от пот, и ги просвам върху една скала да се изсушат. Взирам се замислено в тях, а те изпускат пара на слънцето.

Очевидно съм спал. Слънцето прежуря. Часовникът ми показва почти пладне. Поглеждам над скалата, на която съм се облегнал, и виждам Крис дълбоко заспал от другата страна. Високо над него гората свършва и голите сиви скали водят към снежни преспи. Можем да се изкачим по ръба на отсрещния хребет, но ще бъде опасно към върха. Гледам известно време върха на планината. Какво беше това, дето Крис каза, че съм му говорил снощи? „Ще се видим на върха на планината.“... не... „Ще се срещнем на върха на планината.“

Как бих могъл да го срещна на върха на планината, след като съм вече с него? Има нещо много странно тук. Каза, че съм говорил още нещо оная вечер — че тук било много самотно. Това противоречи на истинските ми впечатления. Изобщо не смяtam, че тук е самотно.

Звук от откъртил се камък привлича вниманието ми към нашия склон. Нищо не помръдва. Всичко е съвсем неподвижно.

Няма опасност. Такива малки каменопади често можеш да дочуеш там, където има свлачище.

Но понякога не са чак толкова малки. Лавините започват с такива малки свличания. Ако човек е над тях или отстрани, интересно е за гледане. Само че ако те са отгоре — няма спасение. Можеш само да ги гледаш как идат.

Хората казват странны неща в съня си, но защо ще му казвам, че ще го срещна? И защо той ще мисли, че съм бил буден? Тук има нещо наистина не наред, което поражда много неприятно качествено усещане, но не мога да разбера какво. Най-напред се появява чувството, а после човек открива защо.

Чувам Крис да се движи, обръщам се и го виждам да се оглежда.

— Къде сме? — пита.

— На самия хребет.

— О! — казва и се усмихва.

Нареждам обед от швейцарско сирене, унгарски салам и соленки. Нарязвам сиренето и салама на равни резенчета, тишината дава възможност всяко нещо да се прави както трябва.

— Хайде да си построим тук колиба — казва той.

— О-о-о-х — простенвам аз, — и да се катерим дотук всеки ден?

— Разбира се — дразни ме той, — не беше трудно.

Вчерашният ден е за него нещо отдавна минало. Подавам му сирене и соленки.

— За какво мислиш непрекъснато? — пита той.

— За хиляди неща — отвръщам аз.

— Какви?

— Повечето от тях не означават нищо за теб.

— Кои например?

— Като например защо съм ти казал, че ще се срещнем на върха на планината.

— О! — казва той и свежда поглед.

— Каза, че съм говорел като пиян.

— Не, не като пиян — отвръща той, все още свел поглед.

Начинът, по който избягва да ме погледне, ме кара отново да си помисля дали казва истината.

— А как тогава?

Не отговаря.

— Как тогава, Крис?

— Просто особено.

— Как?

— Ами... не знам! — поглежда към мен и в очите му има страх.

— Както много отдавна — казва и свежда поглед.

— Кога?

— Когато живеехме тук.

Сдържам се, за да не забележи промяна в изражението ми, после внимателно се изправям, отивам от другата страна и методично обръщам чорапите върху скалата. Те отдавна са изсъхнали. Когато се връщам с тях, виждам, че погледът му е още прикован върху мен. Казвам небрежно:

— Не знаех, че съм говорел особено.

Не отговаря.

Обувам си чорапите и обувките.

— Жаден съм — обажда се Крис.

— Няма да има нужда да се спускаме много надолу, за да намерим вода — казвам аз, като се изправям. Гледам известно време

снега, после добавям: — Готов ли си за тръгване?

Той кимва и слагаме раниците.

Докато обхождаме върха към края на един сипей, чуваме нов тропот от свличащи се камъни, много по-силен от първия, който бях чул преди малко. Гледам нагоре да видя откъде идва. Отново нищо.

— Какво бе това? — питат Крис.

— Свлачище.

И двамата оставаме неподвижни известно време и слушаме. Крис питат:

— Има ли някой горе?

— Не, мисля, че просто снегът се топи и освобождава замръзнали камъни. Когато е много топло, както сега, в ранно лято, често стават малки свличания. Понякога и големи. Това е неизбежно при изветрянето на планината.

— Не знаех, че планините се износват.

— Не се износват, а изветрят. Ерозират. Стават заоблени и кротки. Тази още не е изветрена.

Навсякъде наоколо освен нагоре склоновете са застлани с черно-зеленото на гората. В далечината гората прилича на кадифе.

Аз се обаждам:

— Гледаш тези планини сега и ти се струват така неизменни и мирни, но те се променят през цялото време и промените не винаги са спокойни. Отдолу, точно под нас, в този момент има сили, които могат да разломят цялата планина.

— Става ли някога?

— Какво да става?

— Да разломят цялата планина на парчета?

— Да — отговарям аз. После се сещам: — Недалеч от тук под милиони тонове скална маса лежат деветнадесет души. Всички се чудеха, че бяха само деветнадесет...

— Какво се е случило?

— Били просто туристи от източните щати, спрели да лагеруват. През нощта подземните сили се разразили и когато на другата сутрин спасителите видели какво е станало, само поклатили глава. Изобщо не се опитали да разкопават. Биха могли само да прокопаят стотици фути през каменопада, за да извадят тела, които след това ще трябва да се заравят отново. И ги оставили там. Те са там и сега.

— Откъде са разбрали, че са били деветнадесет?

— Съседи и роднини от родните им градове съобщили за изчезването им.

Крис гледа към върха на планината пред нас.

— Нямало ли е някакви признания, по които да разберат?

— Не знам.

— Все си мисля, че трябва да е имало някакви признания.

— Може и да е имало.

Вървим до мястото, където седловината, върху която се намираме, се вгъва и образува началото на клисура. Виждам, че можем да слезем по тази клисура и евентуално да намерим вода. Започвам да се спускам косо.

Нови камъни громолят над нас. Изведнъж се уплашвам.

— Крис — казвам.

— Какво?

— Знаеш ли какво си мисля?

— Не, какво?

— Мисля си, че ще бъде много разумно, ако оставим на мира той планински връх и се опитаме да го превземем някое друго лято.

Той помълчава. После пита:

— Защо?

— Имам лоши предчувствия.

Не казва нищо дълго време. Най-подир се обажда:

— Какви например?

— Ами просто си мисля, че може да ни хване буря, да стъпим на свлачище или нещо такова и тогава наистина ще изпаднем в беда.

Отново тишина. Поглеждам го и виждам истинско разочарование, изписано на лицето му. Мисля, че той разбира, че не казвам всичко.

— Защо не помислиш по тоя въпрос — казвам — и после, като стигнем до вода и се нахраним, ще решим.

Продължаваме да се спускаме.

— Съгласен?

Най-накрая той казва „съгласен“ с безизразен глас.

Спускането засега е лесно, но виждам, че скоро ще стане по-стръмно. Тук все още е открито и слънчево, но скоро пак ще бъдем между дървета.

Не знам какво да мисля за този странен нощен разговор, освен че не е на добро. За никой от двама ни. Май че напрежението от цялото това каране и лагеруване, и *шътока*, и връщането към старите места са ми се отразили зле и това се проявява нощем. Искам да се махна оттук колкото е възможно по-скоро.

Не смяtam, че това напомня с нещо старото време на Крис. Сега се плаша много лесно и не се срамувам да си го призная. ТОЙ никога от нищо не се е плашел. Никога. Това е разликата помежду ни. Ето защо аз съм жив, а той не е. Ако той е там, горе, някаква психическа еманация, някакъв призрак, някакъв зловещ двойник, който ни очаква в Бог знае какъв вид... е, трябва още много да почака. Още много.

Останеш ли по-дълго време сред тия проклети височини, започва да те хваща страх. Искам да сляза надолу, много надолу, далеч, далеч надолу.

При океана. Точно така. Там, където вълните се носят бавно към теб и има постоянен тътен, и няма накъде да паднеш. Вече си в най-ниското.

Отново навлизаме сред дърветата и клоните засланят гледката към върха, което ме радва.

Мисля, че и в тази *шътока* сме отишли толкова далеч по пътя на Федър, колкото сме искали. Сега нека изоставя неговия път. Гласувах му цялото доверие, което заслужава, за всичко, което е мислел, казал и написал, а сега искам сам да разработя някои от идеите, които той е пропуснал да изследва. Заглавието на тази *шътока* е „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“, а не „Дзен и изкуството да се изкачва планина“; по планинските върхове липсват мотоциклети, почти липсва и дзен, струва ми се. Дзен е „духът на долината“, а не планински зъбер. Единственото от дзен, което може да се намери по планинските чуки, е това, което човек е занесъл със себе си. Да се махаме оттук.

— Добре, е да се спуска човек, нали? — казвам.
Някакъв отговор.

Изкачи се човек на върха на планината и за награда какво? Някоя тежка каменна плоча с куп заповеди. Току-виж, пробутили ти скрижалите.

Горе-долу това стана и с него.

Мислеше се за кой знае какво — месия.

Не на мен, момче. Часовете за молитва са малко нещо дългички, а отплатата — малко нещо нищожна. Да се махаме... Да се махаме...

След малко подскачам надолу по склона в някакъв идиотски танец от две стъпки... раз-два, раз-два, раз-два... докато чувам Крис да крещи: „По-бавно!“ и го виждам на двеста ярда по-горе между дърветата.

Тръгвам по-бавно, но след известно време забелязвам, че той изостава нарочно. Разочарован е, естествено.

Предполагам, че онова, което трябваше да сторя в тази *шътока*, е просто да опиша в обобщен вид посоката, поета от Федър, без да правя оценки, и после да продължа тъй, както виждам нещата аз. Повярвайте ми, когато светът се разглежда не като двуединство от дух и материя, а като триединство на качество, дух и материя, тогава изкуството да се поддържа мотоциклет, както и другите изкуства приемат едно смислово измерение, което никога не са притежавали, фантомът на техниката, от който Съдърлендови бягат, се превръща от зло в положително, приятно явление. И да се докаже това е едно безкрайно удоволствие.

Но преди всичко, за да дам на този друг фантом пътните му документи, трябва да кажа следното:

Може би той би поел направлението, което аз сега се готвя да поема, ако тази втора вълна на кристализация бе достигнала в края на краишата брега, към който аз ще я насоча, ще рече — във всекидневния свят. Мисля, че метафизиката е полезна, ако помага в ежедневието; ако ли не — да върви на майната си. Но за негово нещастие тя не достигна тоя бряг. Тя се сля с трета мистична вълна на кристализация, от чиито удари той не можа никога да се възстанови.

Размишлявал бе върху отношението на качеството към духа и материята и бе определил качеството като родител на духа и материята, онова събитие, което поражда духа и материята. Тази

Коперникова инверсия на взаимоотношението между качество и обективен свят би могла да звучи загадъчно, ако не се обясни внимателно, но той не бе имал намерение да създава загадки. Просто искаше да каже, че в един миг, кацнал върху острието на времето, преди един предмет да може да бъде ограничен, би трябвало да има някакво извънмисловно усещане, което той нарича осъзнаване на качеството. Човек осъзнава, че е видял дърво едва след като го е видял, и между мига на съзирането и мига на съзнаването трябва да съществува промеждутьк от време. Понякога си мислим, че този промеждутьк е неважен. Но нямаме основание да смятаме за неважен този промеждутьк — абсолютно никакво.

Миналото съществува само в спомените ни, бъдещето — само в нашите планове. Настоящето е единствената ни действителност. Дървото, което сме осъзнали с разума си благодарение на този малък промеждутьк от време, е винаги в миналото и затова е нереално. Който и да било възприет от разума предмет се намира винаги в миналото и затова е нереален. Реален е винаги моментът на съзирането, преди да е настъпilo осъзнаването. Друга реалност не съществува. Тази предмисловна реалност Федър смята, че правилно определя като качество. След като всички реално определими неща трябва да произтичат от тази предрационална реалност, качеството е родителят, източникът на всички субекти и обекти.

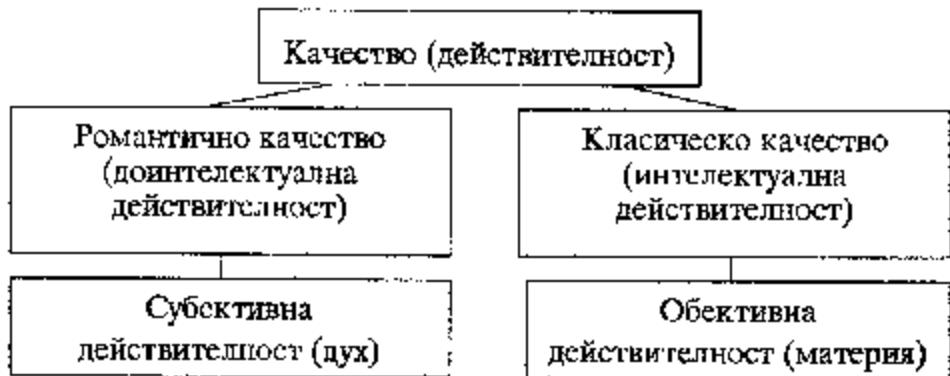
Той мисли, че интелектуалците обикновено срещат най-голяма трудност при забелязване на това качество именно защото така бързо и категорично искат да го намърдат в някаква интелектуална форма. Тези, за които е най-лесно да забележат качеството, са малките деца, необразованите хора и хората, „недопуснати“ до културата. Те имат най-малка склонност да интелектуализират, черпейки от културни източници, и са най-малко тренировъчно програмирани да я попият по-надълбоко у себе си. Ето защо, смятал той, „квадратността“ е такава изключително интелектуална болест. Разбираше, че по една случайност е бил имунизиран срещу нея или поне до известна степен е дерайлирал от интелектуалния коловоз благодарение на провала си в учението. След като това се бе случило, той не чувствуващо натрапчивото отъждествяване с интелектуалното начало и вече можеше да изучава антиинтелектуални учения с търпимост и разбиране.

„Квадратните хора“, казва той, поради интелектуалните си предразположения и настройка обикновено гледат на качеството, на доинтелектуалната действителност като на нещо неважно, обикновено събитийно-празен преходен период от обективната реалност към субективното й възприемане. И понеже са предубедени за тази маловажност, не се опитват да открият дали все пак този период по някакъв начин не се разминава с представата им за него.

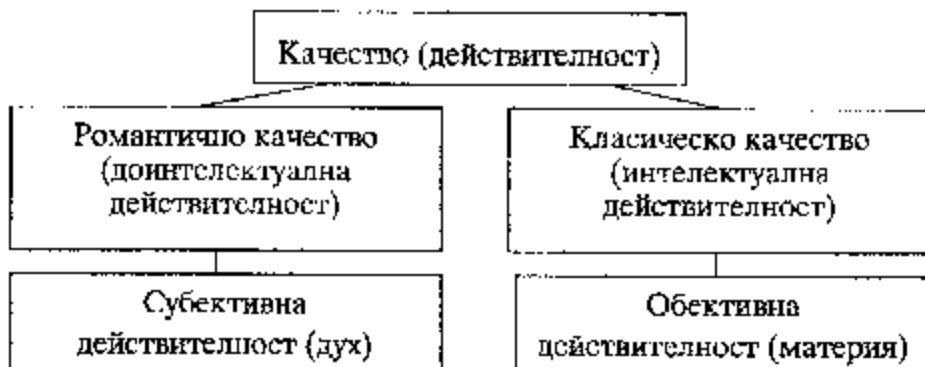
Разминава се, казва Федър. Веднъж станали чувствителни към това качество, забелязали тази корейска стена, тази неинтелектуална реалност в чистия й вид, искали да забравим всички ония думи, които най-накрая започваме да разбираме, че означават винаги нещо друго.

И сега, въоръжен с новото си, обвързано с фактора време метафизично триединство, той прегради напълно пътя пред качественото разцепление между романтичното и класическото, разделението, което заплашваше да го довърши. Сега качеството не можеше да се накълца. Той можеше да си седи на мястото и спокойно тях да накълца. Романтичното качество винаги се свързва с моментните впечатления. „Квадратното“ качество винаги предполага многочислени разсъждения, които траят известено време. Романтичното качество е настоящето — „тук и сега“ на нещата. Класическото качество винаги се интересува от нещо повече от простото настояще. Бръзката на настоящето с миналото и бъдещето винаги се взема предвид. Ако възприемем миналото и бъдещето като съдържащи се изцяло в настоящето, ами че това е много „груви“, значи, живеем единствено за настоящето. И ако мотоциклетът работи, какво има да му мислим? Но ако приемем настоящето просто като миг между миналото и бъдещето, просто като един отлитащ момент, тогава да се пренебрегва миналото и бъдещето в името на настоящето е наистина лошо качествено. Мотоциклетът може и да работи сега, но кога за последен път му е проверено нивото на маслото? Издребняваме от романтична гледна точка, но демонстрираме истински здрав смисъл от класическа.

Сега разполагаме с два различни вида качество, но те вече не разцепват самото качество. Те са просто два аспекта на качеството във времето — кратък и продължителен. Онова, което се искаше от него, бе метафизическа йерархия, която изглежда така:

А той им представя в отговор метафизическа йерархия, изглеждаща така:

Качеството, което преподаваше той, не бе просто част от действителността, то бе самата тя.

След това продължи нататък — обясни от гледна точка на триединството „Защо всеки вижда качеството различно“. Това бе въпросът, чийто отговор по-рано винаги бе трябвало да заменя с благовидни ерзаци. А сега каза: „Качеството е без очертания, без форми, не подлежи на описание. Да виждаш очертания и форми е да ги интелектуализираш. Качеството е независимо от всички форми и очертания. Названията, очертанията и формите, които приписваме на качеството, само частично зависят от него. Също така частично

зависят и от априорните образи, които сме натрупали в съзнанието си. Ние постоянно се стремим да открием в качественото събитие аналоги на по-раншни наши възприятия. Ако не открием, не сме способни да действуваме. Езика си построяваме от позициите на тези аналоги. Цялата си култура изграждаме от гледна точка на тия аналоги.“

Причината хората да виждат качеството по различен начин е, каза той, че те подхождат към него с различен запас аналоги. Даде лингвистични примери, показващи, че за нас индуистките букви „да“, „да“ и „дха“ звучат еднакво, защото не разполагаме с техни аналоги, които да ни направят чувствителни към различията между тях. По същия начин повечето хинди говорещи не могат да различат „да“ от „дъ“, защото не са чувствителни към това различие. Не е нещо необикновено, каза той, индийски селяни да видят призрак. Но те се ужасяват от демонстрация на закона за гравитацията.

Това, каза той, обяснява защо един цял курс по композиция за начинаещи стига до близки оценки на съчиненията. Те всички имат приблизително еднаква подготовка и еднакви знания. Но ако бе доведена група чуждестранни студенти или, да речем, ако бяха прочетени средновековни стихотворения, неизвестни за класа, то вероятно тогава способността на студентите да степенуват приблизително еднакво оценките за качество не би била същата.

В известен смисъл, каза той, личността на студента се определя от диапазона, в който може да открие качеството. Хората се различават в оценките си за качеството не защото качеството е различно, а защото те се различават по своя опит. Той предположи, че ако двама души биха имали еднакви априорни аналоги, те във всички случаи щяха да оценяват качеството по един и същи начин. Нямаше как да се провери това, така че трябваше да си остане просто предположение.

В отговор на колегите си в училище написа:

„Всяко философско обяснение на качеството ще бъде едновременно вярно и невярно именно защото е философско обяснение. Процесът на философското обяснение е аналитичен процес, процес на разлагане на нещо на субекти и предикати. Онова, което имам предвид (и което всички имат предвид), като казвам качество, не може да бъде разложено на субекти и предикати. Това не е така, понеже качеството е много загадъчно, а защото качеството е много просто, близко и непосредствено.“

Най-простият аналог на чистото качество, който хората в нашето обкръжение могат да разберат, е, че «качеството е реакция на един организъм спрямо неговата околнна среда» (използува този пример, защото главните му опоненти като че разглеждаха нещата от позициите на рефлекторната теория на поведението). Една амеба, поставена върху влажна плочка с капка серниста киселина близо до нея, ще се отдръпне от киселината (поне аз така мисля). Ако можеше да говори, амебата, без да знае каквото и да било за сернистата киселина, би могла да каже: «тази околнна среда има ниско качество». Ако имаше нервна система, тя би действувала по много по-сложен начин, за да надделее над лошото качество на околната среда. Щеше да търси аналог, ще рече — образи и символи от по-ранния си опит, за да определи неприятното естество на новата си среда и по този начин да я «разбере».

При нашето високоорганизирано органично състояние ние, висшите организми, реагираме на окръжаващата ни среда с въвеждане на много чудесни аналоги. Ние създаваме земя и небеса, дървета, камъни и океани, богове, музика, изкуства, език, философия, техника, цивилизация и наука. Тези аналоги наричаме действителност. В името на истината хипнотизираме децата си да повярват, че това е действителността. Всеки, който не приеме, че това е действителност, го хвърляме в лудница. Но онова, което ни принуждава да въведем аналогите, е качеството. Качеството е постоянният дразнител, който окръжаващата ни среда хвърля срещу ни, за да създаваме света, в който живеем. Целия. До последната му частица.

И сега, да вземем онова, което ни е накарало да създадем света, и да го включим в света, който сме създали, е очевидно невъзможно. Ето защо качеството не може да бъде дефинирано. Ако го дефинираме, дефинираме нещо, по-малко от самото качество.“

Спомням си този фрагмент по-ясно от всички други може би защото е най-важният от всички. Когато го пишеше, изпита моментен страх и за малко щеше да зачеркне думите: „Целия. До последната му частица.“ Звучаха налудничаво. Мисля, че го забеляза. Но не можеше да види никаква логическа причина да зачеркне тия думи, а за малодушие вече бе късно. Не обърна внимание на тревожния сигнал и ги оставил да си стоят.

Остави молива и тогава... усети, че нещо си отива. Като че нещо вътре в него бе напрегнато прекалено много и се бе скъсало. А след това бе твърде късно.

Започна да разбира, че се е отклонил от първоначалните си позиции. Вече не говореше за метафизическо триединство, а за абсолютен монизъм. Качеството бе източникът и същността на всичко.

Цял един потоп философски асоциации му дойдоха наум. Хегел бе говорил така, с неговия Чист разум. Чистият разум също бе независим и от обективното, и от субективното.

Все пак Хегел каза, че Чистият разум е източник на всичко, но след това изключи романтичното от „всичкото“, на което бе източник. Чистият разум на Хегел бе напълно класически, напълно рационален и напълно систематизиран.

Качеството не бе такова.

Федър си спомни, че на Хегел са гледали като на мост между западната и източната философия. Веданта на индуистите, Пътят на даоистите, дори Буда са били характеризирани като съвършен монизъм, подобен на Хегеловата философия. Все пак тогава Федър се усъмни, че мистичните единства и метафизичните монизми са еднакви по същност, след като мистичните единства не се подчиняват на каквото и да било правила, а метафизичните монизми се подчиняват. Неговото качество бе метафизична същност, не мистична. Или пък бе мистична? В какво се състоеше разликата?

Отговори си, че разликата се състои в дефинирането. Метафизичните същности се дефинират. Мистичните единства не. Това превръщаше качеството в мистично. Не. Всъщност то бе и двете неща. Макар досега да бе мислил за него в чисто философски категории като за метафизично, през цялото време бе отказвал да го дефинира. Това го правеше и мистично. Неговата недефинируемост го освобождаваше от правилата на метафизиката.

И тогава, подтикван от някакъв импулс, Федър се приближи към библиотеката си и извади една малка, синя, подвързана с картон книга. Той я бе преписал на ръка и собственоръчно я бе подвързал преди години, когато не я бе намерил да се продава никъде. Беше две хиляди и четиристотин годишната „Дао дъ дзин“ на Лаодъзь. Започна да чете редовете, които бе чел много пъти по-рано, но този път се вглеждаше,

за да разбере дали не би могло да се направи известно заместване. Започва да я чете и тълкува едновременно.

Зачете:

Качеството, което може да се дефинира, не е абсолютно качество.

Това бе казал и той.

Названията, които могат да му се дадат, не са абсолютни. То е породило небето и земята.

Когато се назове, то е майка на всички неща...

Точно така.

Качеството (романтичното качество) и неговите проявления (класическото качество) са в своята природа едно и също. Дават му се различни названия (субекти и обекти), когато стане класически очевидно.

Романтичното качество и класическото качество заедно могат да бъдат назовани „мистично“.

Простряло се от една загадка към още по-голяма загадка, то е вратата към тайната на целия живот.

Качеството е всепроникващо.

Смисълът му е неизчерпаем!

Неизмерим! Като първоизвор на всички неща...

И все пак сякаш остава кристално чисто като вода.

Не зная чий син е то.

Отражение на съществувалото преди Бога.

... Вечно, вечно сякаш остава то. Докосни го само и то ти служи без усилие...

Гледано, но невидяно... слушано, но нечуто, посягано е към него, но е непипнато... трите се изпъзват от всичките ни проучвания и тъй се сливат, ставайки едно.

*Не поради изгрева му има светлина
не поради залеза му има тъмнина.
Непреставащо, постоянно
то не може да се определи
и се връща отново в царството на нищото.*

*Затова се нарича форма на безформеното,
образ на нищото;
затова се нарича неуловимо.
Срещни го и няма да видиш лицето му,
последвай го и няма да съзреш гърба му.
Онзи, който се запознае изтънко с качеството от
древни времена,
ще може да познае прастарите начала,
което е приемствеността на качеството.*

Федър четеше ред след ред, стих след стих, гледаше ги как се свързват, пасват един към друг, застават по местата си. Точно така. Това искаше да каже той. Това казваше през цялото време, само че зле, механистично. Нямаше нищо неясно или неточно в тази книга. Беше така точна и определена, че повече нямаше накъде. Същото казваше и той, само че на различен език и въз основа на различни източници и начала. Той идваше от друга долина и виждаше какво има в тази не вече по описания на страници, а като част от долината, към която принадлежеше. Виждаше я цялата.

Разгадал бе шифъра.

Продължи да чете. Ред след ред. Страница след страница. Нито едно несъответствие. Онова, за което той бе приказвал през цялото време като за „качество“, тук бе „дао“, великата, най-важната сила, родила всички религии, източни и западни, минали и сегашни, цялото знание, всичко.

Тогава неговият вътрешен поглед се вдигна и улови собствения му образ и разбра къде се намира и какво вижда, и... не знам какво точно стана... но сега свличането, което Федър бе усещал по-рано, вътрешното разделяне на съзнанието, изведнъж набра инерция, както става със свлачищата по планинските върхове. Преди да може да я спре, внезапно натрупалата се маса на осъзнатото започна да расте и расте в неподдаваща се на контрол лавина от мисли и осъзнаване, растеше и растеше понеслата се надолу маса, увеличаваше обема си стотици пъти, а после новата маса увеличаше още каменопади, стотици пъти колкото нея, и после още стотици колкото новообразуваното и

още, и още, нашир и дълж; докато не остана нищо, върху което да стъпи.

Не остана нищо.

Всичко се изпълзна изпод краката му.

— Ти не си много смел, нали? — казва Крис.

— Не — отвръщам и дърпам със зъби обелката на резенче салам, за да отделя месото. — Но ще се смаеш, ако разбереш колко съм хитър.

Сега сме доста под билото и смесеният боров и широколистен шубрак тук е много по-висок и по-гъст, отколкото бе на същата височина от другата страна на каньона. Очевидно тук пада повече дъжд. Погльщам голямо количество вода от канчето, което Крис е напълнил от потока, после го поглеждам. От израза му разбираам, че се е примирил с връщането и няма нужда да изнасям лекция или да споря. Приключваме обяда с половин пакетче бонбони, накрая изпиваме по едно канче вода и се опъваме по гръб на земята да отдъхнем. Планинската изворна вода има най-добрания вкус на света.

След малко Крис казва:

— Вече мога да нося по-тежък товар.

— Сигурен ли си?

— Разбира се, че съм сигурен — отговаря малко високомерно той.

С благодарност прехвърлям някои по-тежки неща при него, слагаме раниците на гръб, като нахлуваме ремъците на земята и после се изправяме. Усещам разликата в теглото. Той може да бъде внимателен, когато е в подходящо настроение.

Оттук нататък май спускането ще е бавно. Този склон очевидно е изсичан, има храсталак, по-висок от нас, който затруднява ходенето. Ще трябва да го заобиколим.

Онова, което сега ми се ще да направя в тази *шътока*, е да се измъкна от интелектуалните абстракции с най-общ характер и да отида към някаква устойчива, практична, всекидневна информация, а не ми е много ясно как да сторя това.

Едно нещо във връзка с пионерите, за което няма да чуете да се говори, е, че те неизменно, по природа, забъркват каши. Носят се

неудържимо напред, виждат само своята благородна, далечна цел и никога не забелязват боклука и опустошенията, които оставят след себе си. Някой друг се заема да ги почисти, а това не е кой знае колко привлекателна или интересна работа. Човек трябва известно време да потиска личността си, преди да може да се залови за нея. После, след като веднъж е потиснал достатъчно духа, не е чак толкова зле.

Да откриеш метафизична връзка между качеството и Буда на някой от планинските върхове на своите собствени изживявания, е много ефектно. И много несъществено. Ако за това бе цялата *шътока*, трябва да бъда отпрaten. Важното е отношението на такова едно откритие към всички долини на този свят и всички тъпи, отегчителни неща и монотонни години, които очакват всички ни в тях.

Силвия знаеше какво приказва, когато първия ден спомена за всички ония хора, дето идваха насреща ни. Как ги нарече? „Погребално шествие.“ Задачата сега е да се върна долу при тази процесия с един по-обемен подход от съществуващия сега.

Преди всичко не знам дали твърдението на Федър, че качеството е дао, отговаря на истината. Не ми е известен никакъв начин да се провери това, след като всичко, което той направи, бе да сравни схващането си за една мистична същност с друга. Той положително е мисел, че са еднакви, но може да не е разбирал напълно какво е качество. Или, което е по-вероятно, може да не е доразбрал дао. Положително не е бил мъдрец. А в тази книга има доста съвети за мъдреци, в които би сторил добре, ако се бе вслушал.

Освен това мисля, че целият му метафизичен алпинизъм не е направил абсолютно нищо, за да задълбочи нашите знания във връзка било с това, какво е качеството, било с това какво е дао. Нищичко.

Звучи като категорично отрицание на онова, което той мислеше и говореше, но не е така. Смятам, че с това изявление той самият би се съгласил, след като всяко описание на качеството е вид дефиниция и затова се разминая със своята цел. Мисля, той даже би могъл да каже, че твърдения от рода на направените от него, които не достигат целта си са дори по-лоши от липсата на каквото и да е твърдения, понеже те могат лесно да бъдат погрешно взети за истина и по такъв начин да възпрепятствуваат проумяването на качеството.

Не, той не стори нищо за качеството или за дао. Спечели разумът. Той показва как разумът може да се разшири така, че да

включи елементи, които по-рано са били несмилаеми и затова са били считани за ирационални. Мисля, че именно непреодолимото присъствие на тези ирационални елементи, плачещи за асимилиране, създава сегашното лошо качество, хаотичния, разпокъсан дух на XX век. Искам да се заема с това по възможно най-методичния начин:

Сега сме върху подгизнал склон, по който се върви трудно. Хващаме се за клонки и храсти, та да не паднем. Правя крачка, после оглеждам къде да стъпя, стъпвам и пак се оглеждам.

Скоро храсталакът така се сгъстява, че ми става ясно — ще трябва да сечем. Сядам на земята, докато Крис извади мачетето от раницата на гърба ми. Подава ми го и аз започвам да просичам път през гъстака. Напредваме бавно. Две-три клонки трябва да се отсичат при всяка стъпка. Така може да продължи дълго.

Първата стъпка надолу от изявленietо на Федър, че „качество“ е Буда“, е постановката, че такова твърдение, ако е вярно, предоставя рационална основа за обединяване на три области от човешката дейност, които сега са разединени. Тези три области са религията, изкуството и науката. Ако може да се докаже, че понятието „качество“ е в центъра на трите и че това качество не е няколко вида, а само един, то следва, че трите разединени области имат основа за взаимна конвергенция.

Отношението на качеството към областта на изкуството бе показано доста изчерпателно чрез изследване разбирането на Федър за качеството в областта на реторичното изкуство. Не мисля, че има още много да се направи тук от гледна точка на анализа. Изкуството е дейност от високо качество. Това е всичко, което всъщност трябва да се каже. Или ако е необходимо нещо по-високопарно: изкуството е божеството, разкрило се в делата на человека. Връзката, установена от Федър, изяснява, че двете толкова различно звучащи постановки са всъщност идентични.

В областта на религията рационалната връзка на качеството с божеството трябва да бъде установена по-задълбочено и се надявам да направя това доста по-късно. Засега можем да се замислим върху

обстоятелството, че старите английски корени на Буда и качество, Бог и добро изглеждат идентични.

А що се отнася до науката, искам да фокусирам вниманието в най-близкото бъдеще, защото това е областта, в която има най-остра нужда от установяване на връзка. Общоприетото становище, че науката и нейната рожба техниката са „свободни от ценности“, ще рече, „свободни от качество“, ще трябва да отстъпи. Именно тази „освободеност от ценности“ се крие зад впечатлението за ефекта на една смъртоносна сила, върху което бе обърнато внимание в по-раншни *шътока*. Утре имам намерение да се заема с това.

През останалата част от следобеда се спускаме на зигзаг по стръмния склон, като прескачаме гнили дънери.

Стигаме до някаква урва, вървим по ръба ѝ, като търсим път за слизане, и най-накрая намираме клисура, по която можем да се спуснем. Тя продължава надолу в скалист процеп с малко ручейче. Храсталаци, скали, гнила дървесина и корени на огромни дървета, поени от ручейчето, изпълват цепнатината. След това дочуваме рева на много по-голям поток в далечината.

Прекосяваме потока с помощта на въже, което изоставяме, и после до един път отвъд намираме няколко други туристи. Те ни вземат в колата си до града.

В Боузмън сме късно, по тъмно. Вместо да будим Диуиз и да се приберем там, настаняваме се в главния хотел в центъра. Няколко туристи във фоайето ни наблюдават. Със старото си армейско облекло, тоягата, двудневната брада и черната барета сигурно приличам на кубински революционер, готов за щурм.

Влизаме в хотелската стая изтощени и струпваме всичко на пода. Изсипвам в кошчето за смет камъчетата, попаднали в обувките ми, докато сме газили бързите води на потока, после ги слагам до прозореца да съхнат бавно на хлад. Срутваме се в леглата, без да пророним дума.

На следващата сутрин напускаме хотела, чувствувајки се ободрени, сбогуваме се с Диуиз и се отправяме на север по пустото шосе, излизащо от Боузмън. Диуиз и Джени искаха да останем, но особеният гъдел да продължа пътя и мислите си е по-силен. Днес искам да говоря за един човек, за когото Федър никога не бе чувал, но чиито трудове аз изучих доста подробно, като се готовех за тази *шътока*. За разлика от Федър този човек стана световна знаменитост на тридесет и пет годишна възраст, а жива легенда — на петдесет и осем. За него Бърtrand Ръсел бе казал: „по общо признание: най-изтъкнатият учен на своето поколение“. Той е бил астроном, физик, математик и философ, всичко едновременно. Казва се Жул Анри Поанкаре.

Винаги ми се е струвало невероятно и още ми се струва Федър да е следвал линия на разсъждения, по която никой да не е тръгвал по-рано. Някой, някъде трябва да е мислил за всичко това по-рано, а Федър е бил толкова слаб учен, че би било точно в негов стил да е повторил отдавна познатите положения на някоя известна философска система, в която не си е дал труда да надникне.

Така че прекарах повече от година в четене на много дългата и на места досадна история на философията, като търсех дублиране на идеи. Беше прекрасен начин да се прочете историята на философията все пак и стана нещо, за което още не съм сигурен какво да мисля, философските системи, за които се смята, че много си противоречат, като че всички казват нещо много близко до онова, което мислеше Федър, с дребни отклонения. При един или друг случай решавах, че съм открил на кого подражава, но всеки път поради някакви наглед малки отлики той поемаше различна посока. Хегел например, на когото се позовах по-рано, отхвърля индуистките философски системи, като въобще не ги признава за философия, Федър като че ги смила или бива смлян от тях. Нямах чувството, че в това се крие някакво противоречие.

Най-подир стигнах до Поанкаре. Тук отново имаше малко повтаряне, но случаят бе друг. Федър следва дълъг и трънлив път във висините на абстракциите, изглежда, като че се спусне надолу и спира. Поанкаре започва от най-основните научни истини, извисява се до същите абстракции и тогава спира. Двата пътя стигат един до друг! Съществува идеална връзка между двата. Когато човек живее в сянката на безумието, появяването на друг разум, който мисли и говори като него, е нещо като благословия свише. Като за Робинзон Крузо, когато открил човешки стъпки по пясъка.

Поанкаре е живял от 1854 до 1912 година. Професор в Парижкия университет. Брадата и пенснето му напомнят на Анри Тулуз-Лотрек, който живял в Париж по същото време и бил само с десет години по-млад.

По времето на Поанкаре започнала обезпокоително дълбока криза в основите на точните науки. Години наред научните истини били недостижими за всяко възможно съмнение; логиката на науката била непогрешима и ако учените понякога грешели, приемало се, че те са допуснали грешка в тълкуване на научните истини. Всички основни въпроси били получили отговор. Задачата на науката сега била просто да избистря тези отговори към все по-голяма точност. Вярно, че все още съществували необяснени явления като радиоактивността, преминаването на светлината през „етера“ и особената връзка между магнетизма и електричеството; но ако се съди по тогавашния опит, и те трябвало в края на краищата да се предадат. Едва ли някой подозирал, че само след няколко десетилетия вече няма да има абсолютно пространство, абсолютно време, абсолютна материя или дори абсолютна величина; че класическата физика, тази вековна крепост на науката, ще стане „прилизителна“; че най-трезвите и уважавани астрономи ще казват на човечеството, че ако то гледа достатъчно дълго време през достатъчно мощн телескоп, ще види собствения си тил!

Основата на фундаментално революционизиращата теория на относителността била по това време разбирана от много малко хора, един от които бил Поанкаре като най-изтъкнат математик на своето време.

В своите „Основи на науката“ Поанкаре обяснява, че предисторията на кризата в основите на науката е твърде стара. Много дълго напразно е търсен начин да се демонстрира аксиомата, известна

като пети постулат на Евклид, и това търсene слага началото на кризата. Евклидовият постулат на успоредните, който твърди, че през една точка не може да се прокара повече от една успоредна на дадена права, обикновено научаваме в геометрията за десети клас. Това е един от основните камъни, върху които е изградена цялата геометрия.

Всички останали аксиоми изглеждали прекалено очевидни, за да бъдат поставяни под съмнение, но не и тази. И все пак тя не могла да се премахне, без да се сгромоляят огромни области от математиката, и никой като че не можел да я сведе до нещо по-елементарно. Какви огромни усилия са изхабени заради тази химерична надежда, наистина не можем да си представим, казва Поанкаре.

Най-подир в първата четвърт на ХХ век — и почти по едно и също време — един унгарец и един руснак, Боляи и Лобачевски, установяват без съмнение, че доказването на Евклидовия пети постулат е невъзможно. Те правят това, като доказват, че ако съществуват някакви начини да се сведе Евклидовият постулат до други, по-сигурни аксиоми, ще стане очевиден и друг един ефект: обръщането на Евклидовия постулат би създало логически противоречия в геометрията. И така, те обрнали Евклидовия постулат.

Отначало Лобачевски приема, че през една точка могат да бъдат прокарани две успоредни на дадена права. В същото време запазва всички останали аксиоми на Евклид. От тази хипотези той дедуцира поредица теореми, между които е невъзможно да се открие каквото и да било противоречие, и изгражда геометрия, чиято безпогрешна логика с нищо не отстъпва на Евклидовата.

И чрез своя неуспех да открие някакви противоречия той доказва, че петият постулат не може да се сведе до по-прости аксиоми.

Не доказателството било тревожно. Рационалният му страничен продукт скоро засенчил доказателството, както и почти всичко останало в областта на математиката. Математиката, крайъгълният камък на научната сигурност, става изведнъж несигурна.

Сега имаме две противоречиви схващания за непоклатимата научна истина, вярна за всички хора от всички времена, независимо от техните предпочтения.

Това било основата на бездънната криза, която разклатила научното самодоволство на Златния век. Как да разберем коя от двете геометрии е правилна? Ако не съществува основа, върху която да ги

разграничим, тогава, значи, има една цялостна математика, която допуска логически противоречия. Но математика, която допуска вътрешни логически противоречия, не е никаква математика. Крайният резултат от неевклидовата геометрия се превръща в шамански идол, вярата в който е чисто религиозна. Нищо повече!

И естествено, след като вратата веднъж е била отворена, трудно може да се очаква, че противоречивите системи на непоклатима научна истина ще се ограничат само с две. Един германец на име Риман излиза с друга непоклатима геометрична система, която изхвърля зад борда не само Евклидовия постулат, но също и първата аксиома, която заявява, че през две точки може да се прокара само една права. И пак няма вътрешно противоречие, само несъответствие с геометриите на Лобачевски и на Евклид.

Според теорията на относителността геометрията на Риман най-добре обяснява света, в който живеем.

При Три форкс пътят се врязва в тесен каньон с белезникави скали край няколко от пещерите на Луис и Кларк. Източно от Бъти се изкачваме по дълъг стръмен наклон, пресичаме континенталния водораздел и после се спускаме в долина. След това отминаваме гората комини на металургичните заводи край Анаконда, обръщаме към града Анаконда и намираме добър ресторант за стейк и кафе. Изкачваме се по дълъг наклон, който ни отвежда при заобиколено с борова гора езеро и няколко рибари, които тикат лодка във водата. После пътят се вие пак надолу сред боровата гора и по ъгъла на слънчевите лъчи разбирам, че утринта си отива.

Минаваме през Филипсбърг и навлизаме в поляните на долината. Насрещният вятър тук става по-напорист, така че намалявам на петдесет и пет, за да го отслабя малко. Минаваме през Мексвил и когато стигаме Хол, силно се нуждаем от почивка.

Откриваме църковен двор край пътя и спирате. Вятърът духа силно и е студено, но слънцето грее ярко и ние слагаме на тревата яketата и каските си откъм подветрената страна на църквата, за да отдъхнем. Тук е много открито и самотно, но красиво. Има ли в далечината планини или дори хълмове, има и простор. Крис заравя лице в якето си и се опитва да заспи. Всичко е така различно сега, без

Съдърлендови — така самотно. Ако ми позволите, ще продължа нашата шътока, докато си отиде чувството за самота.

За да разрешим проблема за същността на математическата истина, казва Поанкаре, първо трябва да се запитаме каква е природата на геометричните аксиоми. Дали те са синтетични априорни заключения, както казва Кант? Ще рече, съществуват ли те като твърдо установена част от човешкото съзнание, независимо от опита и несъздадени от опита? Поанкаре смята, че не. В такъв случай те щяха да ни се наложат с такава сила, че не бихме могли да възприемем противоположно предположение или пък да градим въз основа на него теоретично построение. Не би съществувала неевклидова геометрия.

Трябва ли тогава да заключим, че геометричните аксиоми са експериментални истини? Поанкаре смята, че и това не е вярно. Ако бе така, те щяха да са обект на постоянни изменения и преразглеждания в потока на нови лабораторни данни. Това звучи противно на цялата природа на геометрията.

Поанкаре заключил, че геометричните аксиоми са конвенции, изборът ни сред всички възможни конвенции се ръководи от експерименталните факти, но си остава свободен и е ограничен единствено от необходимостта да се избягват всякаакви противоречия. Така че постулатите могат да си останат непоклатимо правилни дори когато експерименталните закони, които са довели до възприемането им, са само приблизителни. Геометричните аксиоми, с други думи, са просто маскирани дефиниции.

После, след като определил природата на геометричните аксиоми, той се обръща към въпроса: Евклидовата геометрия ли е правилна или Римановата?

Отговаря: въпросът няма смисъл.

Все едно да се зададе въпросът дали метричната система е правилна, а авоар-дю-поа не; дали координатите на Декарт са верни, а пък полярните не. Една геометрия не може да бъде по-вярна от друга; тя може да бъде само по-удобна. Геометрията не е вярна, тя е удобна.

След това Поанкаре отива по-нататък, за да докаже конвенционалния характер на други концепции в науката, като пространство и време, показвайки, че не съществува начин за измерване на тези същности, който да е по-правилен от друг; онзи, който е общоприет, е просто по-удобен.

Нашите съващания за пространството и времето са също така дефиниции, подбрани поради удобството, което ни предоставят при боравене с фактите.

Това радикално разбиране за най-основните научни концепции е все пак непълно. Загадката какво е пространство и какво е време може да стане по-разбираема с това обяснение, но сега тежестта да се поддържа редът във вселената ляга върху фактите. Какво са фактите?

Поанкаре пристъпва към критическо изследване на този въпрос. Кои факти ще наблюдаваме, питат той. Те са безброй. Неселективното наблюдение на фактите няма повече шансове да доведе до научни изводи, отколкото маймуна, седнала пред пишеща машина, да напише „Отче наш“.

Същото се отнася и за хипотезите. Кои хипотези? Поанкаре пише: „Ако едно явление допуска пълно механично обяснение, то ще допусне и неограничен брой други, които ще обяснят еднакво добре всички особености, разкрити от експериментите.“ Това е заключението, направено от Федър в лабораторията; от него произлезе въпросът, заради който той отпадна от училището.

Ако ученият има на разположение неограничено време, казва Поанкаре, трябва само да му се каже: „Гледай хубаво и забелязвай“; но тъй като няма време да види всичко и тъй като е по-добре да не види, вместо да види грешно, той трябва да направи избор.

Поанкаре излага някои правила: съществува йерархия на фактите.

Колкото по-общ е един факт, толкова по-ценен е той. Тези, които служат по много пъти, са по-добри от ония, които имат малка вероятност да се явят отново. Биолозите например биха се видели в чудо, ако трябваше да градят наука само въз основа на индивиди, ако не съществуваха видове и ако наследствеността не караше децата да приличат на родителите си.

За кои факти съществува вероятност да се явят повторно? Простите факти. Как да ги разпознаем? Избираме онези, които изглеждат прости. Или тази простота е истинска, или елементите на сложност са неоткриваеми. В първия случай има вероятност да се натъкнем на същия факт отново било в чист вид, било като съставка на сложен факт. За другия случай също има възможност да се повтори, защото природата не създава подобни факти случайно.

Къде се намира простият факт? Учените са го търсили в двете крайности — в безкрайно многото и в безкрайно малкото. Биолозите например инстинктивно са се насочили към схващането, че клетката е по-важна от цялото животно и, от времето на Поанкаре, че протеиновата молекула е по-важна от клетката. Резултатът е доказал мъдростта на такъв подход, след като е открито, че клетките и молекулите, принадлежащи на различни организми, си приличат повече от самите организми.

Как тогава да се подбере интересният факт, този, който ще се случи отново и отново? Точно този подбор на факти е методът; значи необходимо е първо да се заемем с неговото създаване; и са били създадени много методи, тъй като нито един не се е наложил. Правилно е да започнем с постоянните факти, но след като е установена някаква закономерност вън от съмнение, фактите, които са в съгласие с нея, стават досадни, защото вече не ни учат на нищо ново. Тогава стойност придобива изключението. Търсим не подобия, а различия, избираме най-подчертаните различия, защото са най-забележителни и най-информиращи.

Най-напред търсим случаите, при които закономерността има най-голям шанс да се провали; като отидем много надалеч в пространството или много надалеч във времето, можем да видим нашите обикновени закономерности напълно опровергани и тези велики провали ни дават възможност по-добре да видим малките промени, които могат да станат по-близо до нас. Но онова, към което трябва да се стремим, е не толкова установяването на подобия или разлики, колкото разкриване на сходството, скрито под видимото разнообразие. Отделните правила ни се струват отначало нехармониращи, но ако се вгледаме по-отблизо, виждаме, че, общо взето, си приличат, отнасят се до различни неща, но си приличат по форма, по подреждане на техните съставки. Когато ги разглеждаме от този ъгъл, ще видим, че се разширяват и проявяват склонност да обгърнат всичко. И това именно прави ценни някои факти, които идват да допълнят друг низ от факти и да покажат, че той е правдиво отражение на някоя втора позната фактологична поредица.

Не, заключава Поанкаре, ученият не подбира произволно фактите, които наблюдава. Той иска да съсредоточи много опит и знания в неголям обем и затова една малка книжка по физика съдържа

толкова много минали опити и хиляди пъти по толкова евентуални опити, чийто резултат е известен предварително.

След това Поанкаре илюстрира как се открива един факт. Той е описал в общи линии как учените достигат до факти и теории, но сега проследява само собствения си опит при математическите функции, на които дължи ранната си слава.

Както разказва, в продължение на петнадесет дни той се стремял да докаже, че не може да има такива функции. Всеки ден сядал на работната си маса, преседявал час-два, опитвал голям брой комбинации и не стигал до резултат.

После една вечер противно на навиците си пил чисто кафе и не могъл да заспи. Идеите се надигали на тълпи. Виждал ги как се бълскат, докато се сглобили една с друга и образували устойчива комбинация.

На сутринта трябвало само да запише резултатите. Била настъпила кристализационна вълна.

Той описва как една втора кристализационна вълна, направлявана от аналогии с утвърдената математика, го довела до онова, което по-късно нарекъл „Тета — Фуксова серия“. Отпътувал от Кан, където живеел, за да участвува в геологки излет. Промените на пътуването го накарали да забрави математиката. Готовел се да се качи в някакъв автобус и в момента, когато поставял крака си на стъпалото, идеята му хрумнала — без нищо в предишните му мисли да й е отворило път, — че преобразованията, които използувал, за да дефинира функциите на Фукс, са същите като тези на неевклидовата геометрия. Не проверил идеята, казва той, просто си продължил разговора в автобуса; но бил напълно сигурен. По-късно проверил резултатите на спокойствие.

Едно по-късно откритие му хрумнало, когато се разхождал край някаква крайморска скала. Хрумнало му по същия начин — сбито, внезапно и със сигурност от самото начало. Друго важно откритие направил, както си вървял по улицата. Някои славословели този процес, наричайки го „загадъчна проява на гениалността“, но Поанкаре не се съгласил с толкова плитко обяснение. Той се опитал да проникне по-надълбоко в случилото се.

Математиката, казва той, не е просто въпрос на прилагане на правила, както и науката. Тя не прави просто най-големия възможен

брой комбинации съгласно определени твърди закони. Получените по такъв начин комбинации биха били изключително многобройни, безполезни и обременителни. Истинската работа на новатора се състои в подбиране на комбинации, така че да се елиминират безполезните или по-скоро да се избегнат неприятностите от създаването им, а правилата, които трябва да ръководят подбора, са изключително изящни и деликатни. Почти невъзможно е да се изложат точно; трябва по-скоро да се почувствуваат, отколкото да се формулират.

След това Поанкаре хипотетично приема, че този подбор се извършва от „подсъзнателното Аз“, нещо, което напълно отговаря на предмисловното осъзнаване при Федър. Подсъзнателното Аз, казва Поанкаре, разглежда голям брой отговори на даден проблем, но само интересните си пробиват път до владенията на съзнанието. Математическите разрешения се подбират от подсъзнателното Аз на основата на „математическата красота“, на хармонията на числа и форми, на геометричната елегантност. „Това е истинско естетическо усещане, познато на всички математици — казва Поанкаре, — но за което профани са така не наясно, че често са готови да се изсмеят.“ Но именно тази хармония, тази красота стои в центъра на всичко.

Поанкаре пояснява, че не говори за романтичната красота, красотата на външността, която поразява сетивата. Той има предвид класическата красота, която идва от хармоничното подреждане на частите, която един чист разум може да обхване, която дава структура на романтичната красота и без която животът ще бъде неясен и мимолетен сън, в който човек няма да може да отграничи собствените си сънища, защото не би имало основа за подобно ограничаване. Именно търсенето на тази особена класическа красота, усетът за космическа хармония ни кара да подбираме фактите, които са най-подходящи да допринесат нещо за тази хармония. Не фактите, а взаимоотношението между нещата, което дава космическата хармония, е едничката обективна действителност.

Онова, което гарантира обективността на света, в който живеем, е, че този свят е общ за нас и други мислещи същества. Чрез общуването с други хора ние получаваме от тях готови хармонични разсъждения. Знаем, че тези разсъждения не произлизат от нас и в същото време разпознаваме в тях поради тяхната хармония творението на разумни същества като нас. И тъй като тези разсъждения

хармонират със светоусещанията ни, приемаме, че можем да заключим — тези разумни същества са видели същите неща като нас; по този начин разбираме, че не сме сънували. Именно тази хармония, това качество, ако щете, е едничката основа за единствената действителност, която можем да познаем.

Съвременниците на Поанкарे отказали да приемат, че фактите се подбират предварително, защото смятали, че ако сторят това, ще разрушат валидността на научния метод. Според тях „предварително подбраните факти“ означавали, че истината е „каквото ни се харесва“, и нарекли идеите му конвенционализъм. Енергично отхвърлили истината, че собственият им „принцип на обективността“ сам по себе си не е наблюдаваем факт — и затова по техните собствени критерии трябва да се постави в категорията на висящите въпроси.

Те смятали, че трябва да постъпят по този начин, защото, ако не го сторят, цялата философска основа на науката ще се сгромоляса. Поанкаре не предложил никакъв изход от тази задънена улица. Не отишъл толкова далеч в метафизичното прилагане на казаното от него, че да стигне до разрешение. Онова, което пропуснал да каже, е, че подбирането на фактите, преди да ги „наблюдаваме“, е „каквото ни се харесва“ само при метафизична система, която е дуалистична: субект — обект! Когато на сцената излезе качеството като трета метафизична същност, предварителният подбор на фактите вече не е произволен. Предварителният подбор на фактите не се основава на субективното своеобразно „каквото ни се харесва“, а на качеството, което е самата действителност. И по този начин задънената улица изчезва.

Все едно, че Федър се бе потил над някаква намираща се в него кръстословица и поради недостиг на време бе оставил непопълнена една цяла страна.

Поанкаре се бе потил над собствената си кръстословица. Неговото заключение, че учените подбират факти, хипотези и аксиоми на базата на хармонията, също оставя грубата начупена линия на кръстословицата непопълнена. Да създадеш в научния свят представа, че източник на цялата научна реалност е просто субективната произволна хармония, е все едно да решаваш проблеми на епистемологията, като оставиш метафизиката с една периферна незавършеност, която прави епистемологията неприемлива.

Но ние знаем от метафизиката на Федър, че хармонията, за която говори Поанкаре, не е субективна. Тя е източникът на субектите и обектите и ги предхожда. Тя не е произволна, тя е силата, която противостои на произвола; един принцип, въвеждащ порядък в цялата научна и математическа мисъл, който разгромява произвола и без който никаква научна мисъл не може да върви напред. Сълзи на признателност изпълниха очите ми, когато открих, че тия периферни Незавършености пасват идеално в една хармония, за която и Федър, и Поанкаре говорят, и така се създава завършена мисловна постройка, благодарение на която науката и изкуството престават да говорят на различни езици.

От двете ни страни планините са станали стръмни, за да образуват дълга, тясна долина, която се вие към Мисула. Този насрещен вятър ме източи и вече съм уморен. Крис ме потупва и сочи към някакъв висок хълм с изписано огромно „M“ върху него. Сутринта минахме край един такъв на излизане от Боузмън. Откъслечен спомен преминава през съзнанието ми — първокурсниците от всички учебни заведения се изкачват горе и боядисват това „M“ всяка година.

На една бензиностанция, където зареждаме, някакъв мъж с ремарке, натоварено с два аполуски коня, завързва разговор. Повечето хора, които се занимават с коне, са настроени антимотицилентно, но този не е и задава много въпроси, на които отговарям. Крис непрекъснато врънка да отидем горе при „M“-то, но аз и оттук виждам, че затам води стръмен, набразден от коловози мулетарски път. Не искам с нашата шосейна машина и тежък товар да поемам такъв риск. Изпъваме си краката известно време, ходим насам-натам и после малко уморено поемаме от Мисула към прохода Лоло.

В съзнанието ми изниква спомен, че преди немного години той път бе само кал, със серпентини и завои около всяка скала или падина в планината. Сега е павиран и завоите са много широки. Очевидно цялото движение, в което бяхме, се е насочило на север към Калиспел или Кър Д'Ален, защото сега няма почти никого. Тръгнали сме на югозапад с попътен вятър и това ни кара да се чувствува по-добре. Пътят започва да се вие през прохода.

Всяка следа от източните щати е изчезнала, поне според моите представи. На превала на Лоло виждаме ресторант и спираме до един стар ветеран „Харли“. Има самоделен закрит багажник отзад и тридесет и шест хиляди на километража. Истински междущатски кръстосвач.

Вътре се натъпкваме с пица и мляко и веднага след това излизаме. Слънцето няма да грее още дълго, а търсенето на място за лагер по тъмно е трудна и неприятна работа.

Когато излизаме, виждаме кръстосана ѝ жена му до мотоциклетите и казваме добър ден. Той е от Мисури и от ведрото изражение на жена му разбирам, че си прекарват добре времето.

Мъжът питат:

— И вие ли се борихте с тоя вятър до Мисула?

Кимам:

— Трябва да е духал с трийсе-четирийсе мили в час.

— Най-малко — отвръща той.

Говорим за къмпингите известно време и те отбелязват колко е студено. И през ум не им минавало в Мисури, че ще е толкова студено през лятото, дори в планините. Наложило се да купуват дрехи и одеяла.

— Няма да е толкова студено довечера — казвам. — Намираме се само на около пет хиляди фута.

Крис се обажда:

— Ние ще нощуваме край самия път.

— В някой къмпинг?

— Не, просто край пътя — отвръщам.

Те не проявяват желание да се присъединят към нас и аз след известна пауза натискам стартера и им махваме за сбогом.

Върху пътя сенките на планинските дървета са се удължили. След пет-десет мили виждаме някакво отклонение на дърварски път и тръгваме по него.

Дърварският път е песъчлив, така че карам на ниска предавка с крака настрани, за да не паднем. Виждаме разклонения, но не тръгваме по тях и след около миля стигаме при няколко булдозера. Ще рече, тук все още е сечище. Тръгваме обратно и поемаме по един от страничните пътища. След около половин миля стигаме до паднало напреки на пътя дърво. Това е добре. Това означава, че този път е изоставен.

Казвам на Крис „тук ще е“ и той слиза. Намираме се на склон и пред погледа ни се разкриват цели мили гора. Непрорязана от пътища гора.

Крис е обзет от изследователска страст, но аз съм така уморен, че имам нужда единствено от почивка!

— Върви сам — казвам му.

— Не, ела и ти.

— Наистина съм уморен, Крис. Ще разузнаем утре сутринта.

Развързвам багажа и просвам спалните чували на земята. Крис тръгва нанякъде. Опъвам се на земята и умората се разлива по ръцете и краката ми. Мълчалива, красива гора...

След малко Крис се връща и казва, че има диария.

— О! — обаждам се аз и ставам. — Трябва ли да сменяш бельото?

— Да — изглежда притеснен.

— Добре, то е в пакета до предницата на мотоциклета. Преоблечи се, вземи сапун от чантата на седалката и ще се спуснем до потока да изперем старото бельо.

Чувствува се неловко от цялата работа и е доволен, че получава нареджания.

Понеже пътят има наклон, стъпалата ни шляпат, докато слизаме към потока. Крис ми показва няколко камъчета, които е съbral, докато съм спял. Миристи на бор тук е много силен. Става студено и слънцето е съвсем ниско. Тишината, умората и залезът малко ме потискат, но не споделям това.

След като Крис си е изпраил бельото — изчистил го е напълно и го е изстискал, поемаме обратно нагоре по дърварския път. Докато се изкачваме, изведнъж ме обзема тягостно чувство, че съм вървял нагоре по този дърварски път през целия си живот.

— Тате?

— Какво?

Малка птичка се дига от едно дърво пред нас.

— Какъв трябва да стана, като порасна?

Птичката изчезва зад един далечен хребет. Не знам какво да кажа.

— Честен — отвръщам най-накрая.

— Искам да кажа какво да работя?

— Каквото и да е.

— Защо се дразниш, когато попитам това?

— Не се дразня... Просто си мисля... Не знам... Просто съм много уморен, за да мисля... Няма значение какво работи човек.

Пътища като този стават все по-малки и по-малки и накрая свършват.

След малко забелязвам, че е изостанал.

Слънцето е зад хоризонта, обгръща ни здрач. Вървим разделени обратно нагоре по дърварския път и когато стигаме до мотоциклета, вмъкваме се в спалните чували и заспиваме, без да разменим дума.

Ето я в края на коридора — стъклена врата. Зад нея е Крис, от едната му страна — по-малкият му брат, а от другата — майка му. Крис е опрял длан върху стъклото. Познава ме и ми маха. Махам в отговор и тръгвам към вратата.

Колко е тихо всичко. Все едно да гледаш прожекция с развален звук.

Крис поглежда към майка си и се усмихва. Тя му се усмихва в отговор, но виждам, че само прикрива мъката си. Много е натъжена от нещо, но не иска да разберат.

И сега виждам какво представлява стъклена врата. Това е капакът на ковчег — моя.

Не ковчег, саркофаг. Намирам се в огромна гробница, мъртъв, и те ми казват последно сбогом.

Много мило от тяхна страна, че са дошли. Не трябваше. Благодарен съм им.

Сега Крис ми прави знак да отворя стъклена врата на гробницата. Виждам, че иска да говори с мен. Сигурно иска да му кажа какво е да си умрял. Чувствувам желание да направя това — да му кажа. Толкова мило бе от негова страна да дойде и да ми помаха, че ще му кажа — не е чак толкова лошо. Просто е самотно.

Посягам да отворя вратата, но една тъмна фигура в сянката до вратата ми прави знак да не я пипам. Едничък пръст се вдига към устни, които не мога да видя. На мъртвите не е позволено да приказват.

Но те искат да говорят. Още съм нужен! Той не разбира ли това? Трябва да има някаква грешка. Не вижда ли той, че имат нужда от мен? Моля се на фигурата да ми позволи да говоря с тях. Още не е свършено всичко. Трябва да им кажа някои неща. Но фигурата в сянката дори не дава вид, че ме е чула.

„КРИС! — крещя аз през вратата. — ЩЕ ТЕ ВИДЯ!“ Тъмната фигура се приближава към мен заплашително, но дочувам гласа на Крис: „Къде?“, слаб и далечен. Чул ме е! И тъмната фигура, вбесена, дърпа една завеса пред вратата.

Не на планината, мисля си. Планината я няма вече. „НА ДЪНОТО НА ОКЕАНА!“ — крещя аз.

И сега стоя сред руините на някакъв изоставен град, съвсем сам. Навсякъде наоколо развалини, простират се до безкрайя във всички посоки и ще трябва да ги изходя сам.

Слънцето е изгряло.

Известно време не мога да разбера къде съм.

На някакъв път сме в някаква гора.

Лош сън. Пак тази стъклена врата.

Хромът на мотоциклета блести пред мен, после виждам боровете и след това се сещам за Айдахо.

Братата и тъмната фигура край нея са били само във въображението ми.

Намираме се на един дърварски път, точно така... ясен ден... искрящ въздух. Дявол да го вземе!... Красота. На път сме за океана.

Спомням си отново съня и думите: „Ще те видя на дъното на океана“ и се чудя. Но боровете и слънчевата светлина са по-силни от всеки сън и мислите си отиват. Добрата стара действителност.

Измъквам се от спалния чувал. Студено е и се обличам бързо. Крис спи. Заобикалям го, прехвърлям се през един паднал ствол и отивам към дърварския път. За да се стопля, започвам да тичам чевръсто по пътя. Добре, добре, добре, добре, добре. Думата е в ритъма на моя бяг. Няколко птици излитат на светло от засенчената страна на хълма и аз ги следя с поглед, докато изчезнат. Добре, добре, добре, добре, добре. Скриптящ чакъл върху пътя. Добре, добре. Жълт пясък, ярко осветен от слънцето. Добре, добре, добре. Тези птища продължават с мили понякога. Добре, добре, добре.

Накрая се задъхвам. Пътят се е издигнал и пред мен се разкрива панорамен изглед — мили и мили гора.

Добре.

Все още задъхан, тръгвам надолу с бърз ход, като сега скриптя по-меко и забелязвам малките растения и храсти там, където боровете са изсечени.

Отново съм при мотоциклета, опаковам тихо и бързо. Вече дотолкова съм усвоил всичко, че го върша почти механично. Накрая трябва да взема чуvala на Крис. Побутвам го немного грубо и му казвам:

— Чудесен ден!

Той се оглежда и не може да разбере къде е. Измъква се от спалния чувал и докато аз го прибирам, облича се, без да съзнава какво прави.

— Сложи си пуловера и якето — казвам аз. — Ще бъде студено по пътя.

Той се облича, качва се И тръгваме на ниска предавка по дърварския път надолу към мястото, където той се влива отново в асфалтовата настилка. Преди да потеглим по него, извръщам се да хвърля последен поглед нагоре. Хубаво е. Хубаво място. Оттук асфалтът започва да се вие надолу.

Имаме дълга *шътока* днес. Такава съм чакал през цялото пътуване.

Втора скорост, после трета. Не много бързо по тия завои. Колко красиво е огряло слънцето околните гори!

Досега имаше една неяснота, един подминат проблем в тази *шътока*; първия ден говорих за заинтересоваността и после разбрах, че не мога да кажа нищо смислено за нея, преди да бъде разбрана обратната ѝ страна — качеството. Мисля, че е важно сега да свържа грижата и заинтересоваността с качеството, като изтъкна, че заинтересоваността и качеството са вътрешна и външна страна на едно и също нещо. Човек, който съзира качеството и го чувствува, докато работи, е човек, който е заинтересован. Човек, комуто не е безразлично какво вижда и прави, е човек, който трябва да има някои отличителни качествени черти.

Така че ако проблемът за техническата безнадеждност е породен от отсъствието на заинтересованост от страна на технократите и на антитехнократите и ако заинтересоваността и качеството са външна и вътрешна страна на едно и също нещо, то логически следва, че онова, което всъщност поражда техническа безнадеждност, е отсъствието на усет към техническо качество и при технократите, и при антитехнократите. Това, че Федър се е пристрастил да търси рационалния аналитичен и следователно технически смисъл на думата „качество“, означава, че той всъщност е търсил отговора на цялостния

проблем на техническата безнадеждност. Поне на мен така ми се струва.

И така, аз се връщам назад и сменям темата с тази за класическо-романтичното разграничение, което според мен стои в основата на целия хуманитарно-технически проблем. Но и това изисква връщане към смисъла на качеството.

А за да се разбере смисълът на качеството от класически позиции, необходимо е връщане към метафизиката и нейното отношение към всекидневния живот. За да се направи това, е нужно още едно връщане в огромната област, която свързва метафизиката и всекидневния живот — а именно формалния разум. И така, аз тръгнах от формалния разум към метафизиката и после към качеството и след това от качеството обратно към метафизиката и науката.

Сега се спускаме още по-надолу от науката към техниката и вярвам, че най-после сме там, където поначало исках да стигнем.

Но сега имаме някои концепции, които в голяма степен променят цялостното ни разбиране за нещата. Качеството е Буда. Качеството е научна реалност. Качеството е цел на изкуството. Остава да се комбинират тези концепции в един практически, понятен контекст и за тази цел не мога да си представя нищо по-практично или по-понятно от онова, за което говорих през цялото време — поправянето на стар мотоциклет.

Този път продължава да се вие надолу по каньона. Ранобудни утринни зайчета — слънчеви петна — навсякъде около нас. Мотоциклетът бръмчи в студения въздух край планинските борове; отминаваме малка табела, която ни съобщава, че на миля пред нас има място, където може да се закуси.

— Гладен ли си? — крещя аз.

— Да! — крещи Крис в отговор.

Скоро втора табела „Колибите“ със стрелка отдолу посочва наляво от пътя. Намаляваме и завиваме по един черен път, който ни отвежда до няколко дървени лакирани колиби в сянката на дърветата. Спираме мотоциклета под едно от тях, изключваме двигателите, затваряме бензиновото кранче и влизаме в централната колиба. Дървеният под издава приятен звук под туристическите обувки.

Сядаме край застлана маса и поръчваме яйца, топъл кейк, кленов сироп, мляко, наденички и портокалов сок. Студеният вятър ни е отворил апетит.

— Искам да напиша писмо на мама — казва Крис.

Това ми се струва добра идея. Отивам до офиса и вземам малко листа. Нося ги на Крис и му давам писалката си. Свежият утринен въздух е влял и на него сили. Той поставя хартията пред себе си, хваща непохватно писалката и се замисля пред празния лист. Вдига очи.

— Какъв ден сме днес?

Казвам му. Той кима и го отбелязва.

Написва: „Мила мамо“.

След това известно време съзерцава хартията.

Поглежда нагоре:

— Какво да й пиша?

Разсмивам се. Би трябвало да го накарам да пише цял час за едната страна на монетата. Понякога съм си го представял като студент, но не и като студент по реторика.

В тоя момент носят топлия кейк и аз му казвам да остави писмото настрани, а после ще му помогна.

Когато свършваме, седя с оловно усещане в стомаха от топлия кейк, яйцата и останалото, пуша и виждам през прозореца, че вън под боровете има шарена сянка.

Крис отново вади листата.

— Хайде сега, помогни ми — казва.

— Добре — отвръщам. Обяснявам, че блокирането е най-често срещаната беда. — Обикновено — казвам, — съзнанието ти блокира, когато се мъчиш да правиш твърде много неща наведнъж. Не трябва да насиљваш думите да излизат. Това просто те блокира още повече. Сега трябва да разделиш нещата и да ги правиш едно по едно. Ти се опитваш да мислиш едновременно за това какво, да кажеш и с какво да започнеш, а това е много трудно. Затова раздели ги. Просто състави списък на всички неща, които искаш да кажеш, в какъвто и да е ред. След това ще измислим правилното подреждане.

— Какви неща например? — пита той.

— Ами ти какво искаш да й кажеш?

— За пътуването.

— Какво за пътуването?

Мисли известно време:

— За планината, по която се изкачихме.

— Добре, запиши това — казвам му.

Записва.

После го виждам, че записва нещо друго, после друго, докато аз си довършвам цигарата и кафето. Напълва три листа с неща, които иска да каже.

— Прибери това — казвам му — и по-късно ще поработим върху него.

— Никога няма да мога да вкарам всичко това в едно писмо.

Вижда, че се смяя, и се намръщва. Казвам му:

— Просто подбираш най-добрите неща.

Излизаме навън и пак сме на мотоциклета.

По пътя надолу в каньона усещаме постоянното спадане на надморската височина по загълъхването на ушите. Става по-топло, въздухът е по-плътен. Край на високите области, в които бяхме почти непрекъснато от Майлз сити насам.

Блокирането. Ето за какво искам да говоря днес.

В началото на нашето пътуване на излизане от Майлз сити, спомнете си, говорих за това, как формалният научен метод може да се приложи при поправката на мотоциклет чрез изучаване на причинно-следствените вериги и прилагането на експерименталния метод за установяване на тия вериги. Тогава целях да покажа какво се има предвид под класическа рационалност.

Сега искам да докажа, че класическият модел на рационалността може да бъде в огромна степен подобрен, разширен и направен далеч по-ефективен чрез формалното признаване на качеството при неговата употреба. Преди да сторя това, все пак трябва да направя кратък преглед на някои отрицателни страни в традиционното поддържане — просто за да покажа кои са проблемите.

Първият е блокирането, едно блокиране на съзнанието, което е спътник на физическото блокиране на онова, върху което работите. Същото, от което се измъчва Kris. Да речем, някое винтче от страничния капак заяжда — блокирало е. Проверявате в упътването дали няма никаква особена причина това винтче да излиза така трудно,

но там е казано само: „Свалете страничния капак“ в оня чудесен стегнат технически стил, от който никога не можеш да научиш това, което искаш. Няма предишна процедура — да предположим, че сте я пропуснали и болтчето затова заяжда.

Ако сте опитен, навярно ще използвате антикорозионна течност или отвертка за удар. Но да допуснем, че не сте опитен, стискате дръжката на отвертката с едни клещи и завъртате здравата — един похват, който ви е носил успех в други случаи, но с който сега ще успеете само да унищожите нареза на главата на винтчето.

Съзнанието ви вече е заето с мисли какво ще направите понататък, когато капакът бъде свален, и затова ви е необходимо известно време да проумеете, че тази дразнеща дребна неприятност с разкъсания нарез не е просто дразнеща и дребна. Блокирате. Спирате. Окончателно. Това окончателно ви е възпрепятствувало да поправите мотоциклета.

Не става дума за рядък случай в науката или техниката. Той е най-често срещаният. Чисто блокиране. При традиционното поддържане това е най-лошият при всички случаи, толкова лош, че сте избягвали дори да мислите за него, преди да ви сполети.

Наръчникът вече не ви върши работа. Нито пък научното мислене. Не ви трябват никакви научни експерименти, за да разберете кое не е наред. То е очевидно. Имате нужда от хипотеза как да извадите това повредено винче оттам, а научният метод не дава подобна хипотеза. Той влиза в действие едва когато самите хипотези се появят.

Това е нулевият момент на съзнанието. Блокаж. Няма отговор. Провал. Край. Случаят е твърде неприятен от емоционална гледна точка. Губите време. Некадърен сте. Не знаете какво правите. Трябва да се срамувате от себе си. Трябаше да закарате машината при техник — професионалист, който знае как да се справя с тия неща.

Нормално е в такъв момент да надделее страхово-яростният синдром и да ви се прииска да избиете този капак със секач, дори да го разбиете с чук. Замисляте се и колкото повече мислите, толкова по-склонен ставате да избутате цялата машина до някой висок мост и да я пуснете оттам. Просто от кожата си можете да излезете, задето един нищожен нарез върху някакво си винче може така напълно да ви срази.

Изправен сте пред великото неизвестно, празнотата в цялата западна мисъл. Трябват ви някакви идеи, някакви хипотези. Но за жалост традиционният научен метод никога не се е простидал дотам, че да ви каже откъде точно да си вземете повече от тия хипотези. Традиционният научен метод винаги е бил в най-добрия случай петдесет на сто осмисляне на миналото. Това е подходящо, за да разберете къде сте били. Подходящо е за проверка на истинността на онова, което смятате, че знаете, но то не може да ви каже накъде трябва да вървите, освен ако посоката, в която трябва да вървите, не е продължение на онази, която сте следвали в миналото. Творчеството, оригиналността, новаторството, интуицията, въображението — изходът от блокировката, с една дума — това са неща, напълно извън владенията на традиционния научен метод.

Продължаваме надолу по каньона край клисири, по които се спускат пълноводни потоци. Забелязваме как реката бързо става по-голяма от притоците. Тук завоите не са така остри и правите участъци са по-дълги. Минавам на директна скорост. След известно време дърветата се източват нагоре и се разреждат. Помежду им — обширни пространства трева и храсти. Много е горещо за яке и пуловер, затова спирам на една отбивка да ги свалим.

Крис иска да се изкачи по една пътечка и аз го пускам. Откривам малка сянка и сядам да отдъхна. Тишина и размисъл.

Спомням си документални кадри от пожар, бушувал тук преди години. Според информацията гората пак настъпва, но ще минат много години, преди да стане каквато е била преди.

След малко чувам стъпки по чакъла и разбирам, че Крис се връща по пътеката. Не се е отдалечил много.

„Хайде да тръгваме“ — казва той, щом пристига. Връзваме отново багажа, който е започнал малко да се размърдва, и излизаме на пътя. Докато съм седял, съм се изпотил, сега вятърът ме разхлажда.

Все още сме блокирали от това винтче и единственият начин да го измъкнем е да изоставим по-нататъшното му изследване по традиционния научен метод. Той няма да ни свърши работа. Трябва да изследваме традиционния научен метод в светлината на заялото винтче.

Ние сме разгледали винтчето „обективно“. Според доктрината на „обективността“, която е неотделима част от традиционния научен метод, онова, което ни харесва или не ни харесва във връзка с това винтче, няма никакво отношение към правилността на мисленето ни. Не бива да даваме оценки на онова, което виждаме. Трябва да оставим съзнанието си „табула раза“, която природата попълва вместо нас, и след това да разсъждаваме без пристрастие към фактите, които наблюдаваме.

Но ако спрем и помислим безпристрастно с оглед това заяло винтче, ще започнем да разбираме, че цялата идея за безпристрастно наблюдение е глупава. Къде са тия факти? Какво ще наблюдаваме безпристрастно? Повредената резба? Непомръдващия страничен капак? Цвета на боята по детайлите? Скоростомера? Жабката? Както би казал Поанкар, съществува неограничен брой факти, свързани с тоя мотоциклет, и интересуващите ни не подскачат отпред и не идват да се запознаят. Интересуващите ни факти, ония, от които действително имаме нужда, са не само пасивни, те са и дяволски неуловими и не можем просто да си седнем и да ги „наблюдаваме“. Ще се наложи да ги издирим или да си останем тук дълго време. Завинаги. Както посочва Поанкар, трябва да има подсъзнателен подбор на фактите, които наблюдаваме.

Разликата между един добър и един лош техник, както и между един добър и един лош математик, се състои точно в тази способност да се отделят добрите факти от лошите на базата на качеството. Трябва да взема нещата присърце. Това е едно умение, за което формалният традиционен научен метод не може да каже нищо. Отдавна е време да се вгледаме по-отблиzo в този качествен предварителен подбор на факти, който изглежда така добросъвестно отминаван от ония, които придават такова голямо значение на същите факти, след като са вече „наблюдавани“. Мисля, ще се установи, че едно формално признаване на ролята на качеството в научния процес изобщо не накърнява емпиричния подход. То го разширява, укрепва и го приближава много повече до истинската научна практика.

Мисля, че основната грешка, която стои зад проблема на блокирането, е традиционното ударение на рационалността върху „обективността“, доктрината, че съществува действителност, разделена на субект и обект. За да има ортодоксална наука, те трябва да

бъдат безкомпромисно отделени един от друг. „Ти си техникът. Това е мотоциклетът. Завинаги сте отделени един от друг. Ти му правиш това. Правиш му онova. Резултатите ще бъдат тия и тия.“

Този до немай-къде дуалистичен субективно-обективен подход към мотоциклета ни се струва правilen, защото сме свикнали с него. Но не е правilen. Винаги е бил една изкуствена интерпретация, наложена върху действителността. Никога не е бил самата действителност. Когато този дуализъм се възприеме напълно, една цялостна връзка между механика и мотоциклета, един майсторски усет към работата бива разрушен. Когато традиционният рационализъм раздели света на субекти и обекти, той изключва качеството, а когато блокираме, именно качеството, а не субектите или обектите, ни казва накъде да вървим.

Като насочваме вниманието си към качеството, надяваме се да изтръгнем техническата работа от безразличния субективно-обективен дуализъм и да я върнем отново към действителността на заинтересоваността и майсторския усет, който ще ни открият необходимите факти, когато блокираме.

В съзнанието ми се явява образът на един дълъг влак, една от ония товарни композиции с по 120 вагона, които непрекъснато кръстосват прериите с дървен материал и зеленчуци — на изток, и леки коли или други промишлени стоки — на запад. Искам да нарека този влак „знание“ и да го разделя на две части: класическо знание и романтично знание.

По аналогия класическото знание, знанието, на което ни учи храмът на разума, са локомотивът и вагоните. Всички те и всичко, което е в тях. Ако разделим влака на части, никъде няма да открием романтично знание. И ако не внимаваме, много е лесно да стигнем до извода, че това е целият влак. Защо е така? Защото романтичното знание е несъществуващо или дори неважно ли? Не. Просто досега дефиницията на влака е статична и безцелна. До това исках да се добера там, в Южна Дакота, когато говорех за две цялостни измерения на битието. Това са два цялостни начина да се разглежда един влак.

Романтичното качество в рамките на тази аналогия не е „част“ от влака. То е във водещия ръб на колелата на локомотива, една двуизмерна повърхност без особено значение, ако не проумеем, че влакът съвсем не е статична същност. Един влак не е никакъв влак, ако

не може да отиде никъде. В процеса на изследване на влака и разделянето му на части ние непредпазливо сме го спрели, така че всъщност не изследваме влак. Ето защо блокираме.

Истинският влак на знанието не е неподвижна същност, която може да бъде спряна и разделена. Той винаги отива някъде. По коловоза, наречен качество. И този локомотив и всичките тия 120 вагона никога не отиват другаде, освен където ги заведе коловозът на качеството; а романтичното качество, водещият ръб, ги насочва напред по този коловоз.

Романтичната действителност е остирието на житейския опит. Именно водещият ръб във влака на познанието крепи целия влак върху коловоза. Традиционното знание е само колективен спомен за местата, където е бил този ръб. При него няма субекти, няма обекти, само коловоза на качеството напред и ако нямаме формален начин да преценим, да ограничим това качество, тогава за целия влак не съществува начин да разбере накъде върви. Нямаме чист разум — имаме чиста бъркотия. Във водещия ръб се намира цялото действие. Водещият ръб съдържа всичките безкрайни възможности на бъдещето. Той съдържа цялата история на миналото. Къде другаде биха могли да се съдържат?

Миналото не може да помни минало. Бъдещето не може да породи бъдеще. Остирието на този миг тук и сега, във всички случаи представлява целокупността на всичко съществуващо. Не по-малко.

Ценностите, водещият ръб на действителността, вече не са ирелевантни издънки на структурата. Ценностите са предмет на структурата. Доинтелектуалното осъзнаване ги поражда. Структуралната наша действителност е предварително избраната на базата на ценостите и за да се разбере нейната структурна действителност, трябва да се проумее ценностният източник, от който е получена.

Ето защо рационалната представа на човек за мотоциклета се променя от минута на минута, докато той работи по него и вижда, че новата и различна рационална представа съдържа повече качество. Вече не се вкопчва в стари, лепкави идеи, защото разполага с непосредствена рационална база да ги отхвърли. Действителността вече не е статична. Тя не е набор идеи, срещу които човек трябва да се бори или да им се подчини. Тя е изградена от части от идеи, които се

очеква да израстват, както израства човекът, както израстваме всички, столетие след столетие. С качеството като основно и недефинирано понятие действителността е в своята природа не статична, а динамична. И когато човек наистина проумее динамичната действителност, той никога не блокира. Тя си има форми, но те подлежат на промяна.

Нека го кажем с по-конкретни думи. Ако искаме да построим фабрика или да поправим мотоциклет, или да водим един народ по правилен път, без да блокираме, тогава класическото, структуралното, дуалистично субективно-обективното знание, макар и необходимо, не е достатъчно. Трябва да имаме усет към това, кое е добро. Той именно ще ни води напред. Този усет не е само нещо, с което сме се родили, макар че сме се родили с него. То е и нещо, което можем да развием. Той не е просто „интуиция“, не е само необяснимо „умение“ или „талант“. Той е пряк резултат от контакта с основната действителност, което дуалистичният разум в миналото се стремеше да прикрива.

Продължавам неудържимо да лея теории, а все излизат неща, които всеки знае — фолклор. Това качество, този усет към работата е нещо известно във всяка работилница.

Нека сега най-подир се върнем към онова винчче.

Да вземем една друга оценка на положението, при която допускаме, че настъпилото блокиране, нулевото равнище на съзнанието, не е най-лошото от всички възможни положения, а възможно най-доброто положение, в което можем да попаднем. В края на краишата именно за това блокиране дзен-будистите се подлагат на толкова мъки да го предизвикат: коан^[1], дълбоко дишане, неподвижно седене и други такива. Съзнанието ни е празно, стигнали сме до „изчистено-гъвкавото“ състояние на „начеващия разум“. Намираме се точно в предния край на влака на знанието, върху самия коловоз на действителността. Да допуснем просто за разнообразие, че това не е момент, от който трябва да се страхуваме, а момент на който трябва да се отдадем. Ако съзнанието ни е истински, надълбоко блокирано, може пък да сме много по-добре, отколкото когато бе претоварено с идеи.

Разрешението на проблема често пъти отначало изглежда маловажно или нежелано, но състоянието на блокиране му позволява след време да придобие истинската си значимост. Изглеждало е

дребно, защото по-ранната ни безкомпромисна оценка на положението, която доведе до блокирането, го е правила дребно.

И сега да разсъдим върху обстоятелството, че независимо колко силно се стремим да си останем в това състояние, блокирането е обречено да изчезне. Съзнанието ни естествено и свободно ще се насочи към някакво разрешение. Освен ако сме истински майстори в поддържането на блокировката, няма начин да попречим на това. Страхът от блокирането е излишен, защото колкото по за дълго време сме блокирали, толкова по-ясно виждаме качествената реалност, която ни деблокира всеки път.

Блокира ни това, че сме се уплашили от блокирането и сме побягнали назад през вагоните на нашия влак на знанието в търсене на разрешение, което е отпред на влака.

Блокирането не трябва да се избягва. То е физически предшественик на всяко истинско разбиране. Ако преодолеем самомнението си и приемем блокирането, то става ключ към проумяване на всякакво качество в механичната и във всяка друга работа. Именно това проумяване на качеството, разкрито чрез блокирането, толкова често прави самоуките техници така да превъзхождат обучавани в институти специалисти, които знаят как да се справят с всичко освен с непредвидено положение.

Обикновено винтчетата са толкова евтини, малки и прости, че ги смятаме неважни. Но сега, след като усетът ни към качеството се е засилил, разбираме, че това точно винтче не е нито евтино, нито малко, нито неважно. В този момент винтчето струва точно колкото е пазарната цена на целия мотоциклет, защото всъщност мотоциклетът не чини пукната пара, докато не извадим винтчето. С тази преоценка на винтчето идва и желание да разширим знанията си за него.

Заедно е разширяването на знанията, мисля аз, ще дойде и преоценка на разбирането какво е това винтче. Ако се съсредоточим върху него, мислим върху него, блокирали сме върху него за достатъчно дълго време, мисля, че ще започнем да разбираме, че винтчето все по-малко и по-малко е типичен за някаква група предмет, а по-скоро е уникален сам по себе си предмет. След това с още едно съсредоточаване ще започнем да гледаме на винтчето не като на предмет, а като на сбор от функции. Нашето блокиране постепенно премахва моделите на традиционното мислене.

По-рано, когато непрекъснато отделяхме субекта от обекта, мисленето ни във връзка с тях беше много закостеняло. Образувахме си група, наречена „винтчета“, която ни изглеждаше непоклатима и по-действителна от действителността пред очите ни. И не можехме да измислим как да се измъкнем от блокировката, защото не можехме да измислим нищо ново, защото не можехме да видим нищо ново.

Сега, за да извадим това винтче, ние не се интересуваме какво е то. „Какво е то“ е престанало да бъде мисловна категория и се е превърнало в непрекъснат прям опит. Вече не е във вагоните, а далеч отпред и подлежи на промяна. Интересуваме се какво прави то и защо го прави. Задаваме функционални въпроси. Свързано с въпросите ни ще бъде едно подсъзнателно качествено отделяне, идентично на качественото отделяне, което отведе Поанкаре до уравнението на Фукс.

Какво ще бъде конкретното ни решение няма значение, стига в него да има качество. Мислите за винтчето като комбинация от твърдост, сцепление и специален хеликовиден профил могат естествено да ни отведат до решения, свързани с удряне и употреба на разтворители. Това е един качествен път. Друг би могъл да бъде да отидем в библиотеката, да прегледаме каталог за инструменти, в който можем да попаднем на някой, който да свърши работа. Или да повикаме приятел, който разбира от механика. Или просто да провъртим винтчето с бургия или да го прогорим с оксижен. Или можем в резултат на внимателен размисъл върху винтчето да предложим някакъв нов начин на изваждане, за който никой не е и помислил по-рано, който е по-добър от всички останали и може да се патентова и да станем за пет години милионери. Не може да се предскаже какво лежи по коловоза на качеството. Решенията до едно са прости — след като сме стигнали до тях. Но те са прости само след като знаем вече какви са.

Шосе 13 следва приток на нашата река, но сега вървим срещу течението, през стари градчета с дъскорезници и сънни пейзажи. Понякога, когато човек се прехвърли от федералното на щатско шосе, има чувството, че се е върнал назад във времето. Красиви планини, красива река, неравен, но приятен асфалтов път... стари постройки, стари хора по верандите... странно е, че стари, старомодни постройки, съоръжения и фабрики, техника отпреди петдесет и сто години винаги

като че изглеждат много по-добре от съвременните. Бурени, трева и диви цветя са проникнали там, където бетонът се е напукал и разбил. Правилни, успоредни, вертикални линии придобиват произволни изкривявания. Еднаквите пространства неповредена прясна боя се променят в някаква изпъстрена с петна износена от времето мекота. Природата си има собствена неевклидова геометрия, която сякаш смекчава преднамерената обективност на тия постройки с една спонтанност, която архитектите ще направят добре да изучат.

Скоро напускам реката и старите задрямали постройки и сега се изкачваме към високи сухи поляни. Пътят е с толкова завои и неравности, че трябва да намаля на петдесет. Виждам няколко опасни дупки в асфалта и внимавам за други.

Вече сме свикнали да изминаваме големи разстояния. Пробези, които биха ни се сторили дълги в Дакотите, сега изглеждат къси и леки. Да сме върху машината, ни се струва по-естествено, отколкото да не сме на нея. Намираме се в местност, която не познавам, никога преди не съм бил по тия места и все пак не се чувствувам чужденец тук.

На най-високата точка на платото, в Грейнджвил, Айдахо, прекрачваме от изпепеляващата жега в ресторант с климатична инсталация. Вътре е много прохладно. Докато чакаме да ни донесат мляко с какао, забелязвам някакъв гимназист до бара да си разменя погледи с момичето до него. То е възхитително и аз не съм единственият, който забелязва това. Момичето зад бара, което ги обслужва, също гледа с раздразнение, като смята, че никой не вижда. Нещо като триъгълник. Преминаваме незабелязани през мънички моменти от живота на другите.

Обратно в жегата. Недалеч от Грейнджвил виждаме, че сухото плато, което почти приличаше на прерия, когато тръгнахме по него, изведнъж се разцепва в огромен каньон. Забелязвам, че пътят ни се спуска надолу и надолу, през около сто, както ми се струва, ости завоя към пустиня с напукана земя и канари. Тупвам Крис по коляното и му я показвам и когато вземаме един завой, откъдето се вижда всичко, чувам го да вика: „Ау-у!“

На ръба на платото минавам на трета, после издърпвам смукача. Машината се препъва, леко задавя и тръгваме надолу.

Докато мотоциклетът стигне дъното на каквото е това тук, спуснали сме се на хиляда стъпки. Поглеждам назад през рамо и

виждам мравкоподобни коли далеч назад по върха. А сега трябва да поемем през пешта на тази пустиня, следвайки този път.

[1] Парадоксален въпрос или действие, с който учителят провокира невежеството на ученика. — Б. пр. ↑

Сутринта говорихме как да се реши проблемът за блокирането, класическият недъг, причинен от традиционния разум. Време е сега да се обърнем към романтичния му паралел — грозотата на техниката, която традиционният разум е сътворил.

Пътят се вие и прехвърля пустинни хълмове, стига до тъничка ивица зеленина, заобикаляща градчето Уайт бърд, после продължава към голямата бързоструйна река Солмън, която тече между високите стени на каньон. Тук жегата е чудовищна, а блясъкът от белите скали на каньона — ослепителен. Криволичим по дъното на тесния каньон, нащрек от бързото движение и смазани от огнената жега.

Грозотата, от която бягаха Съдърлендови, не е вродена в техниката. Само така им се струва, защото е толкова трудно да се отдели в техниката онова, което е грозно. Но техниката е просто правене на неща, а правенето на неща по самата си природа не може да бъде грозно или в противен случай не би съществувала възможност за красотата в изкуствата, които също включват правене на неща. Всъщност коренът на думата техника „технē“ поначало е означавал изкуство. Древните гърци никога не са разделяли в съзнанието си изкуството от производството и затова никога не са създали отделни думи за тях.

Грозотата не е присъща и на материалите, използвани в съвременната техника, макар че честочуваме това мнение. Масово произвежданите пластмаси и синтетични материали сами по себе си не са лоши. Те просто са натрупали лоши асоцииции. Човек, живял сред каменните стени на затвор през по-голямата част от живота си, вероятно гледа на камъка като на материал, който не може да бъде друг освен грозен, макар той да е и основен материал на скулптурата, а човек, живял сред затвор от грозна пластмасова продукция, започнал с играчките от детството му и продължил цял живот сред отблъскващи пластмасови изделия, сигурно ще счита тези материали за грозни

поначало. А истинската грозота на съвременната техника не се намира в някакъв материал или форма, или действие, или продукт. Това са само обектите, в които сякаш пребивава ниското качество. Именно навикът ни да прикачваме качеството със субекти или обекти създава това впечатление.

Истинската грозота не е резултат на някакви предмети на техниката, на нейни „обекти“. Нито пък, ако следваме метафизиката на Федър, е резултат от някакъв субект на техниката — хората, които я произвеждат, или хората, които я използват. Качеството или неговото отсъствие не се намира нито в субекта, нито в обекта. Истинската грозота е в отношението на хората, произвежда техниката, и нещата, които произвеждат, което води до в подобно отношение между хората, използващи техниката, и нещата, които използват.

Федър смяташе, че в момента на възприемане на чистото качество и дори не на възприемане, а просто в момента на чистото качество няма субект, няма обект. Има само усещане за качество, което създава по-сетнешно осъзнаване на субекти и обекти. В момента на чистото качество субект и обект са едно и също. Това е истината „тат твам аси“ от Упанишадите, но тя е отразена и в съвременния уличен жаргон. „Къде ме търсиш?“ — когато двама души не са усетили качеството по еднакъв начин. „Къде ме търсиш?“ подсказва, че аз и мисълта ми не са отграничени. Също: „Груви съм.“ Или „Хайде да грувираме!“ Тези изрази са жаргонни отражения на сливането обект-субект. Тъкмо то е основа на майсторството във всички технически изкуства. Сливането, при което субект и обект стават идентични, е нещо, което липсва на съвременната, дуалистично сътворявана техника. Нейният създател не идентифицира себе си с нея. Нейният собственик също не се идентифицира с нея. Този, който я използува, не изпитва никакво особено чувство за идентичност с нея. Следователно според определението на Федър тя няма качество.

Онази стена в Корея, която Федър видя, бе дело на техническо умение. Тя бе красива не защото е била проектирана с някакво високоинтелектуално умение или защото е била построена под научен контрол, или защото са били направени някакви допълнителни разходи за „стерилизирането“ ѝ. Беше красива, защото хората, която са я работили, са имали такъв поглед върху нещата, който ги е накарал да я направят както трябва, без да мислят за себе си. Не са отграничавали

себе си от работата си, така че тя да стане лоша. Това е разковничето на цялото решение.

Конфликтът между човешките ценности и техническите изисквания няма да се разреши чрез бягство от техниката. Бягството е невъзможно. За да се разреши конфликтът, трябва да се строшат бариерите на дуалистичното мислене, които пречат истински да се разбере какво е това техника — не експлоатация на природата, а единение на природата и човешкия дух в един нов вид творение, което превишава възможностите и на двете. Когато новоразкритите възможности се проявят в събития като първото прелитане на океана или първата човешка стъпка на Луната, или вълна на обществено признание, всички разбират, че техниката дава нови възможности. Но новите възможности би следвало да се усвояват на индивидуално равнище, на лична основа, във всекидневието на личността, по не тъй зрелищен начин.

Стените на каньона сега са съвсем отвесни. За да се прокара пътят, скалата е била взривявана на много места. Не е имало избор откъде да мине трасето. Само по течението на реката. Може да си внушавам, но ми се струва, че реката вече е по-малка, отколкото преди час.

Такива новооткрити лични възможности за преодоляване на конфликти с техниката се отнасят не само до мотоциклета, разбира се. Те могат да се проявят и на такива елементарни неща като точенето на нож или ушиването на рокля, или поправянето на счупен стол. Скритите проблеми са същите. Във всеки от случаите има красив и грозен начин да се свърши работата и за да се стигне до висококачествения, красив начин, необходима е и способност да се види „кое изглежда добре“, и способност да се проумеят скритите методи, които водят към това „добре“. Нужно е съчетание от класическо и романтично разбиране за качеството.

Природата на нашата култура е такава, че ако трябва да потърсим напътствия за това, как да се свърши някоя от тия работи, напътствията винаги излагат само едното разбиране за качество — класическото. Те ще ни кажат под какъвът ъгъл да държим острието, когато точим ножа, или как се използува шевна машина, или как да смесим и размажем лепилото с презумпцията, че след като веднъж тия същностни методи са приложени, „доброто“ ще си дойде само.

Способността да се види пряко кое „изглежда добре“ ще бъде пренебрегната.

Резултатът е типичен за съвременната техника — такава потискаща повсеместна монотонност на външния вид, че тя трябва да се облицова със „стил“, за да стане приемлива. А това прави нещата още по-лоши за човек, който има усет към романтичното качество. Сега не е само потискащо тъпо, сега е и фалшиво. Сложете двете заедно и ще получите в основни линии доста точна представа за съвременната американска техника: стилизиранi коли, стилизиранi извънбордни двигатели, стилизиранi пишещи машини и стилизиранi дрехи. Стилизирани хладилници, пълни със стилизиранi храни в стилизиранi кухни на стилизиранi къщи. Пластмасови стилизиранi играчки за стилизиранi деца, които по Коледа и рождени дни са в стил със стилните си родители. Човек трябва да е доста стилен самият, за да не му се доповръща понякога. Именно от стила побесняваме; той е техническа грозота, сиропирана с романтичен фалш при напън да се създаде красота и печалба от хора, които, макар и стилни, не знаят откъде да започнат, защото никой, никога не им е казал, че съществува такова нещо — качество — на този свят и че то е реално, а не стил. Качеството не е нещо, което се слага върху субектите и обектите като станиол върху коледна елха. Истинското качество трябва да бъде източникът на субектите и обектите, шишарката, от която трябва да поникне елхата.

За да се стигне до такова качество, е нужно нещо по-различно от „Операция 1 и операция 2, операция 3“ в указанията, които съпътствуват дуалистичната техника, и в него ще се опитам да навляза сега.

След много извивки на каньона спираме да отдъхнем при някакво малко разширение, покрито е недорасли дръвчета и скали. Тревата около дърветата е изгоряла, кафява и осеяна с боклуци от излетниците.

Сривам се в някаква сянка и след малко примижавам към небето, което всъщност не съм поглеждал, откак навлязохме в каньона. Там, горе, над стените му, е прохладно, тъмносиньо и много далечно.

Крис даже не отива да погледне реката, нещо, което иначе би сторил. И той като мен е уморен и му стига просто да седи под оскъдната сянка на тия дървета.

След малко казва, че между нас и реката има нещо, което прилича на чугунена помпа. Сочи към нея и аз разбирам какво има предвид. Отива натам, после го виждам как помпа вода върху дланта си и наплисква лицето си. Отивам при него и помпам, за да може да използува и двете ръце. После и аз се плискам. Водата разхлажда ръцете и лицето ми. След това отиваме при мотоциклета, качваме се и излизаме отново на шосето в каньона.

Сега за това решение. В цялата *шътюкуа* досега на проблема за техническата грозота се гледа от отрицателни позиции. Казано бе, че романтичното отношение към качеството, каквото имат Съдърлендови, е само по себе си безнадеждно. Човек не може да живее, ограничен в емоционалния свят на „груви“. Трябва да се работи и със скрития смисъл на вселената, със законите на природата, които, веднъж разбрани, могат да направят работата по-лесна, болестите — по-редки и глада — почти липсващ. От друга страна, техниката, основана на чистия дуалистичен разум, бива порицавана и за това, че постига тези материални преимущества, като превръща света в стилизирано бунище. Време е вече да престанем с порицаването и да излезем с никакви отговори.

Отговорът е твърдението на Федър, че класическият подход не бива да бъде разкрасяван, като се загръща с романтична опаковка; класическият и романтичният подход трябва да бъдат обединени на едно още начално равнище. В миналото светът на нашия здрав разум е отхвърлил една по една романтичните, ирационални представи на доисторическия човек, отдалечавал се е от тях. Още отпреди времето на Сократ се налагало да се отхвърлят страстите, емоциите, за да се освободи рационалният разсъдък и да може той да проумее един непознат дотогава природен порядък. Сега е време опознаването на този порядък да се придвижи напред, като се асимилират и страстите, от които първоначално човек избягал. Страстите, чувствата, емоционалните владения на човешкото съзнание са също част от природния ред. Централната част.

Сега ни зарива една лавина от сляпо натрупвани научни данни; причина за това ирационално натрупване е, че липсва рационална

преценка за научното творчество. Затрупва ни и прекомерното стилизаторство в изкуствата — изтъняло изкуство, — защото съществуват твърде малко опити да се проникне в скрития смисъл на емоционалното и да бъде то реасимилирано. Имаме хора на изкуството без научни знания и учени без художествени знания, и двете категории хора са лишени от каквото и да било духовно усещане за гравитация и слабо е да се каже, че резултатът е лош — той е отвратителен. Частът за истинско ново обединяване на изкуство и техника отдавна е ударил.

При Диуиз започнах да говоря за покоя на духа във връзка с техническата работа, но ме прекъснаха с присмех, защото развих мисълта си откъснато от контекста, в който този въпрос ми хрумна за пръв път. Сега, мисля, ще бъде в съгласие с контекста, ако се върнем към покоя на духа и видим за какво съм говорел.

Покоят на духа изобщо не е нещо чуждо на техническата работа. В него е всичко. Онова, което го поражда, е добрата работа, а това, което го унищожава, е лошата работа. Оптиката, измерителните инструменти, качественият контрол, крайното изпитание, всичко това са средства за постигане на окончателната цел — спокойствието на духа на ония, които са отговорни за работата. Онова, което действително има значение в края, е техният душевен покой, нищо друго. Причината за това е, че покоят на духа е необходимо условие за възприемане на онова качество, което е над романтичното качество и класическото качество и което обединява двете и което трябва да съпътствува работата, докато тя напредва. За да забележиш кое изглежда добре и да разбереш причините, заради които то изглежда добре, трябва да си изработиш едно вътрешно спокойствие, един покой на духа, така че светлината на доброто да може да проникне.

Казвам — вътрешен покой на духа. Той няма пряко отношение към външните обстоятелства. Може да бъде постигнат от монах по време на съзерцание, от войник в тежка битка или от шлосер, отнемаш последната десетохилядна от инча от метална повърхност. Той изисква да забравиш за себе си и по този начин да се отъждествиш напълно с околните обстоятелства. Съществуват много равнища на това отъждествяване, както и много равнища покой, така непроницаеми и трудни за постигане, както и по-понятните равнища на деятелност. Планините на постиженията са качество, разкрито само в една посока, и са сравнително безсмислени и често непостижими, ако не бъдат

придружавани от едно стигащо до дълбините самоосъзнаване — така различно от съзнанието, че ти си център, — което идва от вътрешния покой на духа.

Вътрешният покой на духа се постига на три равнища, физическият покой изглежда най-лесен за постигане, макар че и тук има много равнища, както свидетелствува за способността на индуистките мистици да живеят живи заровени дни наред. Духовният покой, при който човек е напълно освободен от блуждаещи мисли, изглежда по-труден, но е постижим. Но ценностният покой, при който човек е освободен от блуждаещи желания и просто живее и върши делата си без изкушения, това сякаш е най-трудно.

Мислел съм си понякога, че този вътрешен покой на духа, това спокойствие наподобява (макар и да не е едно и също) спокойствието, което ни обзema понякога при риболов. То до голяма степен определя популярността на този спорт. Просто да си седиш с въдица във водата, без да се движиш, без да мислиш за каквото и да било, без да се тревожиш за каквото и да било — това сякаш премахва вътрешното напрежение и ядовете, които са ти пречили да решиш проблемите, с които преди не си могъл да се справиш и които са придавали грозота и спънатост на действията и мислите ти.

Не е необходимо да ходиш за риба, разбира се, за да си поправиш мотоциклета. Достатъчна е чаша кафе, разходка из квартала, понякога просто да оставиш работата и да помълчиш пет минути. Като направим това, можем почти да усетим как израстваме към този вътрешен покой на духа, който ни разкрива всичко. Онова, което ни кара да обръщаме гръб на вътрешното спокойствие и качеството, което то разкрива, е лошо поддържане. Онова, което ни кара да се насочим към него, е добро. Начините да се обърнем с гръб или лице са безкрайно много, но целта е винаги една и съща.

Мисля, че когато тази концепция за покоя на духа бъде въведена и направена централна в техническата работа, може да настъпи сливане на класическото и романтичното качество на едно основно равнище в един практически работен контекст. Вече казах, че такова сливане може да се наблюдава при опитните техники и шлосери от определена категория и то проличава в работата им. Да се каже, че не са артисти, значи да не се разбира естеството на изкуството. Те проявяват търпение, грижа и внимание към онова, което правят, но и

нещо повече — съществува вътрешен покой на духа, който не е планиран, а произтича от една хармония с работата, при която няма водещ и воден. Материалът и мислите на майстора се променят плавно и ритмично, докато накрая съзнанието отдъхне тъкмо в онзи миг, когато от материала се е получило точно каквото е нужно.

Всички сме преживявали такива мигове, когато сме вършили нещо наистина с желание. Само че за нещастие по някакъв начин сме откъсвали тия мигове от работата. Механикът, за когото говоря, не прави такова разделяне. За него се казва, че е „заинтересуван“ от това, което прави, че „се отдава“ на работата. Онова, което поражда това отдаване, върху остирието на съзнанието, е липсата на каквото и да било чувство за разграничаване на субект и обект. „Да си вътре в нещата“, „да си роден...“ (такъв и такъв), „да ти идва отръки“ — съществуват голям брой идиоматични изрази за онова, което имам предвид под това отсъствие на субективно-обективен дуализъм, защото онова, което имам предвид, се разбира твърде добре от фолклора, здравия разум, всекидневния живот на една работилница. Но в научния жаргон думи за тази липса на субективно-обективен дуализъм се срещат рядко, защото научните мозъци, потънали във формално дуалистично-научен мироглед, са се изключили от възможностите за подобен подход.

Дзен-будистите говорят за „просто седене“, съзерцание, при което идеята за двойствеността Аз и предмет не доминира над човешкото съзнание. Аз говоря за „просто поправяне“ при поддържането на мотоциклет, при което идеята за двойствеността Аз и предмет не доминира над човешкото съзнание. Когато човек не е завладян от чувството, че е нещо отделно от онова, което върши, тогава за него може да се каже, че взема нещата присърце. Да се отнасяш присърце, това е да се отъждествяваш с работата си. Когато човек има такова чувство, той вижда и обратната страна на заинтересоваността — „вземане присърце“ самото качество.

И така, онова, което трябва да се направи, когато се работи върху мотоциклет, както и върху всяко друго нещо, е да се постигне покой на духа, който не отделя човека от обкръжението му. Когато това се направи успешно, всичко останало си идва само. Покоят на духа създава правилна представа за ценностите, правилната представа поражда правилни мисли. Правилните мисли водят до правилни

действия, а правилните действия раждат работа, която става материално отражение — видимо за останалите — на покоя, стоящ в основата на всичко. Така беше и при оная стена в Корея. Материално отражение на една духовна реалност.

Мисля си, че ако искаме да преустроим света и да го направим по-добро място за живеене, начинът не е да приказваме за взаимоотношения от политически характер, които неизбежно са дуалистични, изпълнени със субекти и обекти и отношенията помежду им; или пък за програми, пълни с неща, които другите хора трябва да вършат. Мисля, че подобен подход започва от края, като приема края за начало. Програмите с политически характер са важен краен продукт на социалното качество, който може да бъде резултатен само ако залегналата в основата му структура на социални ценности е вярна. Социалните ценности са верни само ако личностните ценности са верни. Ако искаш да оправяш света, започни със сърцето, главата и ръцете си, оттам тръгвай навън. Нека други разправят как ще се развият съдбините на човечеството Аз искам да обясня само как се поправя мотоциклет. Мисля, че онова, което имам да кажа, е с по-трайна стойност.

Изниква град Ригинз, виждаме множество мотели, а след това пътят напуска каньона и тръгва по една по-малка река. Струва ми се, че води към горите.

Така излиза. Скоро пътят навлиза под прохладната сянка на високи борове. Появяват се курортни табели. Криволичим все по-високо и по-високо в неочеквано приятни, прохладни, зелени поляни сред боровите гори. При градчето Ню Медоуз зареждаме и купуваме две кутии масло, все още изненадани от промяната.

Но когато напускаме Ню Медоуз, забелязвам косите лъчи на слънцето; както винаги късният следобеден час ме потиска. В друг час на деня тия планински поляни щяха да ме освежат повече, но вече твърде дълго сме пътували. Отминаваме Темърек и пътят отново се спуска от зелените поляни към пясъците на сухата низина.

Май това ще е цялата *шътока* за днес. Лекцията бе дълга и може би най-важната. Утре искам да поговоря за неща, които са и за, и против качеството, за някои от клопките и проблемите, които възникват.

Странни чувства буди оранжевата слънчева светлина над тази суха, песъчлива местност, толкова далеч от дома. Питам се дали и Крис усеща това. Нещо като необяснима тъга, която идва всеки следобед, когато новият ден си е отишъл завинаги и отпред няма нищо освен настъпващ мрак.

Оранжевата светлина става мрачно бронзова и продължава да показва онова, което е показвала през целия ден, само че сега сякаш го прави без ентузиазъм. Отвъд тези сухи хълмове вътре в тия далечни малки къщички има хора, които са били тук през целия ден, които са си вършили всекидневната работа и които сега за разлика от нас не виждат нищо необикновено или по-особено в тази странна замръкваша гледка. Ако бяхме попаднали на тях по-рано през деня, може би щяха да се заинтересуват кой сме и защо сме тук. Но сега, привечер, нашето присъствие би ги възмутило. Работният ден е привършил. Време е за вечеря, за семейството, за отдих и бягство от света у дома. Караме незабелязани по този пуст път през този странен край, който не съм виждал никога, и тежко чувство за изолираност и самота ме обзема, а настроението ми залязва заедно със слънцето.

Спираме в изоставен училищен двор под огромна топола и аз сменям маслото на мотоциклета. Крис е нервен и пита защо спираме за толкова дълго, без да знае може би, че е точно онова време на деня, когато става раздразнителен; давам му картата да я проучи, докато сменя маслото, и когато това е сторено, разглеждаме я двамата и решаваме да вечеряме в първия срещнат добър ресторант и да нощуваме в първия срещнат добър къмпинг. Това го ободрява.

В град Кеймбридж вечеряме и когато свързваме, навън вече е тъмно. Караме по лъча на фара по второстепенен път към Орегон до малка табела, на която пише „Къмпинг Браунли“, който, изглежда, се намира в никаква планинска клисура. В тъмното е трудно да се каже що за местност е наоколо. Караме по черен път под дървета и край храсталаци. Стигаме до разчистени места за лагеруване. Май няма никой друг. Когато изключвам двигателя и започваме за разтоварваме,

чувам наблизо малко поточе. Никакъв друг звук освен поточето и цвъртенето на малка птичка.

- Харесва ми тук — казва Крис.
- Много е спокойно — отвръщам аз.
- Накъде отиваме утре?
- Към Орегон — подавам му фенерчето да свети, докато свалям багажа.
- Бил ли съм там по-рано?
- 莫 же би, не съм сигурен.

Разгъваме спалните чуvalи и слагам неговия върху дървена маса. Тази новост му харесва. Умираме за сън. Скоро дочувам дълбоко дишане, от което разбирам, че вече е заспал.

Бих искал да знам какво да му кажа. Или какво да го попитам. Понякога изглежда така затворен и все пак затвореността няма нищо общо с онова, което пита или казва. А друг път изглежда толкова далечен и сякаш ме наблюдава от някаква превъзходяща позиция, която аз не мога да видя. А пък понякога си е просто дете и поведението му е без каквато и да било връзка с предишното.

Някой път, като си мисля за това, струва ми се, че идеята съзнанието на един човек да бъде достъпно за това на друг е просто илюзия на разговора, просто образ на речта, постановка, която прави някакво общуване между поначало отчуждени същества да изглежда вероятно, и още, че връзката на един човек с друг в крайна сметка е непознаваема. Усилието да се проникне в чуждото съзнание причинява изкривяване на видяното. Мисля, че искам да стигна до положение, при което каквото има в съзнанието му, да изплува неизкривено. Може би ще помогне начинът, по който задава всичките тия въпроси. Не знам.

Събуждам се от студ. Виждам над ръба на чувала, че небето е тъмносиво. Завивам се презглава и отново затварям очи.

По-късно забелязвам, че сивото на небето е просветляло. Все още е студено. Виждам дъха си. Разбуждам се от тревожна мисъл, че сивото може да е от дъждовни облаци, надвиснали над нас, но след като поглеждам внимателно, виждам, че е просто сиво утро. Още е много студено и рано за каране, така че не излизам от чувала. Но сънят си е отишъл.

През спиците на мотоциклета виждам спалния чувал на Крис върху масата. Омотал се е в него цял. Не се върти.

Мотоциклетът се е изправил мълчаливо над мен, готов да тръгне, все едно, че е чакал цяла нощ като някакъв безмълвен страж.

Сребристосив, хромиран и черен — и прашен. Прах от Айдахо и Монтана, Дакотите и Минесота. От земята изглежда много внушителен. Никакви украшения. Всичко е функционално.

Мисля, че никога няма да го продам. Няма причини наистина. Те не са като колите, нямат купе, което ръждясва за няколко години. Поддържай го, регулирай двигателя, ремонтирай го и ще изтрае колкото тебе. Може би по-дълго. Качество. Докарал ни е дотук без неприятности.

Стънцето едва докосва върха на канарата високо над клисурата, в която сме. Над поточето се е появила тънка пелена мъгла. Това означава, че ще бъде топло.

Измъквам се от спалния чувал, обувам се, прибирам всичко, което може да се приbere, без да будя Крис, и отивам при масата. Разтърсвам го, за да го събудя.

Не реагира. Оглеждам се и виждам, че няма какво друго да свърша, освен да го събудя, колебая се, но понеже се чувствувам малко побъркан от свежия утринен въздух, крешя: „Ставай!“ и той внезапно сяда с широко отворени очи.

Правя всичко възможно да свържа нещата с първото четиристишие от „Рубайят“ на Омар Хайям. Това над нас прилича на

някакъв пустинен зъбер в Персия. Но Крис не разбира за какво, по дяволите, говоря. Гледа нагоре към скалния зъбер, а после сяда и примигва насреща ми. Човек трябва да е в подходящо настроение, за да възприеме лошо рецитиране на поезия. Особено на тази.

Не след дълго излизаме отново на пътя, който се вие и криволичи. Слизаме в огромния каньон с високи бели скали от двете страни. Вятърът ни вкочанява. Пътят излиза за малко на слънце, което като че ме стопля направо през якето и пуловера, но скоро пак потъваме в сянката на каньона, където вятърът отново ни сразява. Този сух пустинен въздух не задържа топлина. Усещам устните си сухи и напукани от насрещния вятър.

По-нататък прекосяваме някакъв язовир, напускаме каньона и навлизаме във висока полупустинна местност. Това вече е Орегон. Пътят се вие през един край, който ми напомня Северен Раждастан и Индия. Там не е съвсем пустиня, има много пинии, хвойна и трева, но пак липсва земеделие, освен където някоя клисура или долина дават малко допълнителна влага.

Тия налудничави четиристишия от „Рубайят“ продължават да звучат в главата ми:

*... нещо, нещо край зелената трева,
що дели пустиня от нивя,
де не знаят що е роб и господар,
жали бедният Махмуд султан...*

Това извиква във въображението ми образ на развалини от древен палат близо до пустинята, където с крайчеца на окото си е съзрял диворастящ розов храст...

„.... А тоз летен месец пръв, що розата докара...“ Как беше нататък? Не знам. Дори самото стихотворение не ми харесва. Забелязал съм, че откак започна това пътуване и особено след Боузмън тия откъслеци изглеждат все по-малко и по-малко част от неговата памет и все повече и повече част от моята. Не съм сигурен какво означава това... изглежда... просто не знам.

Мисля, че съществува название за такива полупустини, но не мога да си го спомня. Никой не се вижда на пътя освен нас.

Крис креши, че отново има диария. Караме, докато намирам един поток долу, излизам от пътя и спирам. На лицето му пак е изписано смущение, но аз му казвам, че не бързаме заникъде, изваждам бельо, руло тоалетна хартия, сапун и му нареждам да измие много хубаво ръцете си, като свърши.

Сядам на една Омар-Хайямова скала, съзерцавам полупустинята и се чувствам не зле.

„... А тоз летен месец пръв, що розата докара...“ ... о, сега се сещам...

*Всяко утро носи рози хиляди,
но де е вчерашната роза?
А тоз летен месец пръв, що розата докара,
ще отведе Джамшиид и Кайкобад.*

И така нататък, и така нататък...

Да се отървем от Омар и да се заловим за нашата *шътока*. Омаровото разрешение е просто да си седиш, да се наливаш с вино и да се чувствуваш зле, защото времето изтича. В сравнение с това една *шътока* ми изглежда за предпочитане. Особено пък днешната, която е за находчивостта.

Виждам Крис да се катери по хълма. Като че ли е в добро настроение.

Вместо широко употребяваните „находчивост“, „предприемчивост“, „практичност“ предпочитам полузабравената дума „*гъмпшън*“, защото е така непретенциозна и изоставена и така старомодна, че сякаш има нужда от приятел и надали ще отблъсне някой, който ѝ обърне внимание. Тя е стара шотландска дума, някога

широко използвана от пионерите, но която, както и *рода*, изглежда почти излязла от употреба. Харесвам я още и за това, че точно изразява какво става с човек, който се съедини с качеството. Той се изпълва с находчивост.

Гърците наричат това „ентосиазмос“, корен на „ентусиазъм“, което буквално означава „изпълнен с теос“, или качество.

Човек, изпълнен с находчивост, не се размотава и беспокои за това и онова. Той е отпред на влака на собственото си съзнание, внимава какво ще се появи на коловоза и го среща, щом се появи. Това е то „гъмпшън“.

Крис пристига и казва:

- Сега съм по-добре.
- Хубаво — отвръщам аз.

Прибираме сапуна и тоалетната хартия и слагаме кърпата и мокрото бельо там, където няма да навлажнят останалите неща. После потегляме и отново сме на път.

Процесът на изпълване с „гъмпшън“ настъпва, когато човек достатъчно дълго постои спокойно, за да види, чуе и усети истинската вселена, а не само собственото си мухлясало мнение за нея. Но тук няма нищо екзотично. Затова и харесвам думата.

Често наблюдаваме такова светоусещане при хора, които са се завърнали от дълъг спокоен риболов. Понякога те са настроени малко войнствено срещу нападките, че са загубили толкова много време, „без да има за какво“, понеже няма разсъдъчно оправдание за онова, което са вършили. Но завърналият се рибар обикновено разполага с особено изобилие от находчивост — резервоар от „гъмпшън“, — обикновено по отношение на неща, които само преди седмица-две са му съсипвали живота. Той не си е губил времето. Единствено възгледите на ограниченната ни култура правят нещата да изглеждат такива.

Ако се гответе да поправяте мотоциклет, съответен запас от находчивост трябва да бъде първият и най-важен инструмент. Ако го нямаете, можете съвсем спокойно да си приберете останалите инструменти, защото няма да ви свършат никаква работа.

Находчивостта е психическият бензин, който движи всичко. Ако го нямаете, няма как да се поправи мотоциклетът. Но ако го имате и

знаете как да го пазите, не съществува абсолютно никакъв начин в този свят мотоциклетът да се опази от поправяне. Съдено е да стане. Така че онова, за което непрекъснато трябва да се следи и преди всичко да се опазва, е находчивостта, която наричам „гъмпшън“.

Първостепенната важност на находчивостта решава проблема за формата на тази *шътока*. Проблемът се състои в това, как да се измъкнем от обобщенията. Ако *шътока* навлезе в подробните на една определена машина, повече от вероятно е тя да не бъде от вашата марка или модел и информацията да бъде не само безполезна, но и опасна, защото действия, които помагат при един модел, ще повредят друг в много случаи. За детайлизирана информация от обективен характер трябва да се използува отделно ръководство за конкретната марка и модел. В добавка — един общ заводски наръчник, нещо като „Автомото ръководство на Одъл“, попълва празнотите.

Но има и друга подробност, която никое заводско ръководство не засяга, но която е обща за всички машини и може да бъде изложена тук. Това е подробната за качествената връзка, връзката на находчивостта, „гъмпшън“-отношението между машината и механика, което е точно толкова сложно, колкото и самата машина. През цялото време на поправката изникват разни неща, нисокачествени неща — от klejasal шарнир до внезапно повредена „несменяема част“. Тези изсушващи находчивостта неща убиват ентузиазма и ви оставят така обезсърчени, че ви се иска да зарежете цялата работа. Тия неща аз наричам „капани за находчивостта“.

Има стотици видове различни капани за находчивостта, може да са хиляди, може милиони. Няма как да разбера колко от тях не познавам. Имам чувството, че съм се натъквал на капани от всевъзможен вид. Но не мога да повярвам, че съм попаднал на всичките, защото при всяка работа откривам още. Поддържането на мотоциклет обърква. Дразни. Вбесява. Именно това го прави интересно.

Картата пред мен показва, че наближаваме градчето Бейкър. Намираме се сред по-плодородна земя. Тук вали повече.

Сега си мисля за каталог на „Капаните за «гъмпшън», на които съм се натъквал“. Искам да открия едно цяло ново академично поле на дейност, находчивостология, в което тия капани да бъдат сортирани,

класифицирани, подредени в йерархии и взаимообвързани за поука на бъдещите поколения и в полза на цялото човечество.

„Находчивостология 101 — Изследване на емоционалните познавателните и психомоторните задръжки при възприемането на качествени взаимоотношения — ЗСР, VII, MWF.“ Бих искал да видя това в някой колежански каталог.

При традиционното поддържане находчивостта се приема като нещо, с което човек се ражда или пък е добил в резултат от правилно възпитание. Постоянна величина, поради липса на информация за това, как човек придобива тази находчивост, някой може да си помисли, че лице без находчивост е безнадежден случай.

При недуалистичното поддържане находчивостта не е постоянна величина. Тя е променлива, хранилище за добро настроение, което може да се попълва или от което да се черпи. След като находчивостта е резултат от възприемането на качеството, капанът за находчивост може да се определи като нещо, което кара човек да загуби образа на качеството и по този начин да загуби ентузиазма за онова, което върши. Както можете да се досетите от такава обобщена дефиниция, областта е огромна и тук може да се направи само опит за начална скица.

Доколкото виждам, съществуват два главни вида капани за находчивост. От първия вид са тези, при които човек бива изведен от качествения коловоз по външни причини, и аз ги наричам „спънки“. От втория вид са капаните, в които човек попада по причини, намиращи се преди всичко в самия него. Нямам родова дума за тях — „задръжки“, да речем. Първо ще се заема с външно причинените спънки.

Когато за пръв път вършите някаква сериозна работа, струва ви се, че най-много грижи ще ви създадат спънките, свързани с объркване порядъка на сглобяването. Те се явяват обикновено когато си мислите, че вече привършвате. След цели дни работа най-накрая сте сглобили всичко освен — какво е това? Водеща втулка за повдигача? Как сте могли да я забравите? О, Господи, всичко трябва да се отваря наново! Почти се чува как находчивостта изфирясва. П-с-с-с-с-т.

Не можете да направите нищо друго освен да се върнете назад и да разглобите всичко... след период за почивка около месец, който ви дава възможност да привикнете с мисълта.

Използвам два начина да предотвратя спънките, причинени от объркане порядъка на сглобяването. Използвам ги главно когато ми предстои сложно сглобяване, с което не съм запознат.

Трябва да вметна тук в порядъка на отстъплението, че съществува школа на механична мисъл, която заявява, че не бива да се залавяме за сложно сглобяване, което не познаваме. Трябва да се обучим или да оставим работата на специалист. Това е елитарна школа за самообслужване, която бих искал да видя изтрита от лицето на земята. Именно „специалист“ разби ребрата на тази машина. Редактирал съм ръководства, написани за подготовкa на специалисти по „Ай Би Ем“ машини, и онова, което знаят, след като ги преминат, не е кой знае какво. Първия път ще бъдете в неизгодно положение, възможно е да ви излезе малко по-скъпо поради частите, които случайно можете да счупите, почти несъмнено е, че ще ви отнеме повече време, но пък ако ви се случи отново, вие сте цяла дължина преди специалиста. Вие с находчивост сте изучили агрегата по най-тежкия път и изпитвате множество добри чувства към него, които той надали има.

Както и да е, първият начин за избягване на капани, причинени от объркане порядъка на сглобяване, представлява тетрадка, в която записвам реда на разглобяване и отбелязвам всички особености, които биха могли да причинят неприятности при сглобяването по-късно. Тази тетрадка става много омазана и грозна. Но на няколко пъти еднадве думи, които не изглеждаха важни при записването, предотвратяваха повреди и спестяваха часове работа. Бележките трябва да обръщат особено внимание на ориентирите ляво, дясно, горе, долу при разположението на частите, както и на цветовия код и разположението на проводниците. Ако някои второстепенни части изглеждат износени, повредени или с луфтове, сега е моментът да се отбележи това, така че междувременно да се направят съответните покупки.

Вторият начин за избягване на капани, причинени от объркане порядъка на сглобяване, се състои от вестници, разслани по пода на гаража, върху които всички части се нареждат отляво надясно и отгоре надолу в реда, по който се чете страница. По този начин, когато се слагат обратно, мъничките болтчета, шайбички и шплентове, които

лесно могат да бъдат пропуснати, се набиват на вниманието ви, защото имате нужда от тях.

Въпреки всички тия предпазни мерки все пак грешки в порядъка на сглобяването понякога стават и ако това се случи, трябва да внимавате за находчивостта. Внимавайте да не настъпи отчаяние, при което се мъчите с всички сили да възстановите находчивостта, за да наваксате загубеното време. Това само ражда нови грешки. Когато за пръв път разберете, че трябва да се върнете назад и да разглобите всичко отново, явно е време за дълга почивка.

Важно е да се прави разлика между този вид сглобявания и ония, при които редът е объркан поради липса на информация. Често пъти целият процес на сглобяване се превръща в поредица „опитай става ли така“, при която трябва да се разглоби, за да се направи някаква промяна, после да се сглоби, за да се провери дали промяната е била уместна. Ако не е, това не е спънка, защото събраната информация е истински напредък.

Но ако сте направили някаква досадна малка грешка при сглобяването, известна част от находчивостта все още може да се запази от съзнанието, че второто разглобяване и сглобяване по всяка вероятност ще протече много по-бързо от първото. Несъзнателно сте запаметили най-различни неща, които сега няма да е нужно да учите.

От Бейкър мотоциклетът ни е повел през гори. По горския път стигаме някакъв проход и после надолу сред нови гори от другата страна.

Докато се спускаме по отвъдния склон на планината, виждаме как дърветата се разреждат още повече, докато пак стигаме пустиня.

На второ място идват спънките, причинени от периодично появяващи се и изчезващи повреди. При тях повредата внезапно изчезва, щом се заловите да я отстраните. Често пъти се дължат на къси съединения. Късoto става само когато машината работи. Щом я спрете, всичко е наред. Тогава е почти невъзможно да отстраните повредата. Можете само да запалите отново и ако повредата не се появи, оставете я на мира.

Появяващите се от време на време повреди се превръщат в капани за находчивостта, ако се заблудите, че наистина сте поправили

машината. Винаги е добре при каквато и да е поправка да изчакате неколкостотин мили, преди да стигнете до такова заключение. Те са обезсърчаващи, когато започнат да се повтарят отново и отново, но ако това стане, не сте в по-лошо положение от някой, който ходи при професионалист. Всъщност сте по-добре. Това е много по-голям капан за собственика, който трябва да ходи до работилницата отново и отново, без да, свърши работа. На вашата машина вие можете да изучавате повредата дълго време, нещо, което професионалистът не може. Можете и да носите със себе си инструментите, които смятате, че ще са ви необходими, и когато повредата се появи отново, да спрете и да я отстраните.

Когато такива появяващи се и изчезващи повреди се повторят, опитайте се да ги свържете с останалите действия на мотоциклета. Задавянето например дали става само при бабуни, само при завои, само при подаване на газ? Само в горещи дни? Това свързване ще ви насочи към известни причинно-следствени хипотези. При някои скрити повреди ще се наложи да се посветите на продължителен лов на факти, но независимо колко досадно може да бъде това, никога няма да е така досадно, като да караш машината пет пъти на техник. Изкушавам се да се впусна в дълги подробности за „скритите повреди, на които съм се натъквал“, с най-изчерпателни обяснения как съм се справил с тях. Но то ще заприлича на ония рибарски истории, дето са интересни главно на разказвача, комуто не е много ясно защо всички се прозяват. Та нали на него му харесва.

След грешката в сглобяването и повредите, които ту се появяват, ту изчезват, мисля, че най-често срещаните капани за находчивост са спънките, свързани с намирането на части. Тук човек, който сам си поправя машината, може да бъде обезкуражен по най-различни начини. Частите са нещо, за което никога не мислите при покупката на машината. Посредниците гледат при тях да не залежават резервни части. Пласьорите са мудни и винаги зле снабдени през пролетта, когато мотоциклетните части най-много се търсят.

Цените на частите са другата страна на същия капан. Добре известна е политиката на производителите да продават цялата машина сравнително евтино, защото клиентът винаги може да отиде другаде, но да повишават цените на частите и така да покриват направената отстъпка от цената. Цената на частта не само е повишена много над

тази, която сте платили за нея при покупката на нов мотоциклет — за вас тя ще бъде още по-висока, защото не сте професионален механик. Има мълчаливо споразумение, което дава възможност на професионалиста да се обогатява, като при ремонта влага части, чиято замяна не е необходима.

Още една спънка. Частта може да не става. Номенклатурните списъци съдържат грешки. Промените в марките и моделите объркат. Нестандартни серии понякога се промъкват през качествения контрол, защото в завода не работи изпитателният стенд. Някои от закупените части са произведени в специализирани работилници, които нямат достъп до техническите характеристики, необходими за точна изработка на частите. Понякога се подвеждат от изменениета в марките и моделите. Някой път посредникът ви записва грешни номенклатурни номера. Друг път вие му давате грешни. Но във всички случаи е дълбок капан за находчивостта да се приберете у дома и да откриете, че новата част не върши работа.

Този вид капани могат да бъдат избегнати чрез комбинация от похвати. Първо, ако в града има повече от един магазин, изберете ония, в който продавачът на частта е най-услужлив. Станете с него на ти. Често пъти той самият ще се окаже бивш механик и може да ви даде най-различна информация, от която се нуждаете.

Отваряйте си очите за разпродажби е отстъпки и опитайте, за да видите какво ще излезе. Понякога могат да се получат добри сделки. Автомобилните магазини и търговските къщи, които работят на колетна система често пъти продават най-необходимите части по цени, значително по-ниски от тия в мотоциклетните магазини. Например верига можете да си купите от производител на вериги на много по-ниска цена от надутата в магазина.

Винаги носете старата част, за да не купите различна. Носете си шублер за сравнително измерване.

И накрая, ако сте до такава степен вбесен от проблема за частите, както съм аз, и имате малко свободни пари, можете да се отدادете на наистина прекрасното хоби да си ги изработвате сам. Аз имам малък 6×18-инчов струг с фрезова приставка и пълен комплект за заваряване: електрожен, оксижен с голяма и малка газова бутилка за него. С помощта на заваръчния комплект можете да напластвавате износени повърхности, и то с по-добър от оригиналния метал, и после да ги

обработите до стандартните размери. Просто не можете да повярвате колко универсално е това оборудване от струг, фреза и заваръчен комплект, преди да сте го използвали. Ако не можете да се справите със задачата пряко, винаги ще измислите някакъв околен път. Изработването на част става много бавно, а някои части, като лагерите например, изобщо не подлежат на изработка, но ще останете смяни от това, как можете да измените конструкцията на детайлите, така че да сте в състояние да ги изработите с вашите приспособления, и пак работата не е чак така бавна и препятствуваща целия ремонт както чакането някой мазен посредник да изпрати заявка до завода. Освен това работата развива находчивостта — придобивате, вместо да губите „гъмпшън“. Карането на мотоциклет, в който има изработени от вас части, е преживяване, непознато за купувачите на заводски произведените стандартни части.

Навлезли сме сред високите треви и пясъците на пустиня, а машината започва да киха. Включвам на резерв и проучвам картата. Зареждаме в селището Юнити и продължаваме нататък по горещия асфалтов път Сред високите треви.

И така, това бяха най-често срещаните спънки, които ми идват наум: объркване реда на слобояването, ту появяващи се, ту изчезващи повреди и проблемът с частите. Но макар спънките да са най-често срещаните капани за находчивостта, те са само външна причина за нейната загуба. Време е вече да се спрем на вътрешните капани, които действуват едновременно с тези, които описах.

Както можем да се досетим от предметното определяне на находчивостологията, тази вътрешна страна на въпроса може да се подраздели на три главни типа капани за находчивост: такива, които блокират емоционалното възприемане, наречени „стойностни капани“; такива, които блокират познавателната способност, наречени „капани за истините“; и такива, които блокират психомоторното поведение, наречени „мускулни капани“. Стойностните капани образуват определено най-обширната и опасна група.

Сред стойностните капани най-разпространен и гибелен е свързаният със стойностна закостенялост. Това е неспособност да се преоценят видяното поради сляпа привързаност към старата оценка. При поддържането на мотоциклет човек трябва да преоткрива онова, което върши успоредно с работата. Закостенелите оценки правят това невъзможно.

Типичното положение е мотоциклетът да не работи, фактите са налице, но вие не ги забелязвате. Гледате право в тях, но те още нямат достатъчно стойност. За това именно говореше Федър. Качеството, стойността, създава субектите и обектите в света, фактите не съществуват, преди да ги е създала стойността. Ако стойностите ви са закостенели, не сте в състояние да видите новите факти.

Това често се проявява при преждевременните диагнози, когато сте убеден, че знаете къде е повредата и щом се окаже че не е там, блокирате. В тоя случай трябва да потърсите други насочващи нишки, но преди да ги намерите, нужно е да освободите съзнанието си от старите схващания. Ако сте заразен със стойностна закостенялост, може да не успеете да намерите правилния отговор дори когато е точно под носа ви, защото не можете да разберете важността на новия отговор.

Винаги е прекрасно да се преживее раждането на нов факт. Това дуалистично се нарича „откритие“ поради презумпцията, че той си съществува независимо дали някой знае за него. Когато се появи, отначало винаги има ниска стойност. После в зависимост от стойностния динамизъм на наблюдателя и евентуалното качество на факта стойността му се увеличава бавно или бързо, а може и да избледне и фактът да изчезне.

Преобладаващото мнозинство факти, образите и звуците, които ни заобикалят във всеки миг, и отношенията помежду им, както и всичко в паметта ни — тия неща нямат качество, всъщност имат отрицателно качество. Ако се струпат наведнъж, съзнанието ни ще бъде така задръстено от безсмислени данни, че няма да можем ни да мислим, ни да действуваме. Затова предварително подбираме на базата на качеството или, ако използваме думите на Федър, коловозът на качеството предварително подбира кои данни ще осъзнаем и този подбор се прави по такъв начин, че най-добре да се съчетае онова, което сме, с онова, в което се превръщаме.

Ако се хванете в този капан на стойностна закостенялост, трябва да забавите хода — вие, така или инак, ще го забавите, искате или не, — но забавете ход нарочно и изучете отново неща, които сте изучавали по-рано, за да разберете дали онова, което сте смятали за важно, е наистина важно... и просто... просто се повгледайте в машината. Няма нищо лошо в това. Гледайте я, както гледате кордата при риболов и не след дълго — в това можете да сте сигури, както ще съмне — ще се натъкнете на малък процеп, на един мъничък факт, който скромно и боязливо ви пита дали не се интересувате от него. Такъв е светът — безкраен хепънинг. Заинтересувайте се от него.

Отначало се опитайте да разберете този нов факт не толкова с оглед на вашия голям проблем, колкото заради самия него. Проблемът може да не е така голям, както вие си мислите. А и фактът може да не е така дребен, както ви се струва. Може това да не е фактът, който ви трябва, но най-малкото трябва напълно да се убедите в това, преди да го изоставите. Често пъти, преди да сте го изоставили, ще откриете, че той си има приятели, които са точно до него и внимават каква е реакцията ви. Сред тия приятели може да е фактът, който търсите.

След известно време може да забележите, че пролуките, до които се добирате, са по-интересни от първоначалната ви цел да поправите машината. Когато това стане, значи сте достигнали до една важна точка. Сега вече не сте просто мотоциклетен техник, вие сте и мотоциклетен учен и напълно сте преодолели капана за находчивост, поставен ви от стойностната закостенялост.

Пътят отново се е издигнал сред боровете, но от картата разбирам, че няма да е за дълго. Подминаваме крайпътни реклами за летовища. Край тях — почти част от самата реклама — няколко деца. Събират шишарки. Махат ни. Когато най-малкото от тях — то е момченце — вдига ръчичка да ни махне, изпуска всичките си шишарки.

Все ми се ще да се върна към онова сравнение с лова на факти. Просто виждам как някому се ще да ме попита: „Добре де, но кои факти се опитваш да уловиш? Сигурно не е толкова просто.“

Обаче отговорът е, че ако човек знае кои факти иска да улови, той вече няма нужда да ги лови. Хванал ги е. Опитвам се да измисля конкретен пример...

Могат да се дадат най-различни примери, свързани с поддържането на мотоциклет, но най-поразителният пример за стойностна закостенялост, който ми идва наум, е оня стар маймунски капан в Южна Индия, чието успешно действие разчита на стойностната закостенялост. Капанът се състои от издълбан кокосов орех, привързан с верига към един кол. В ореха има ориз, до който може да се стигне през малка дупка. Дупката е достатъчно широка, за да може ръката на маймуната да проникне вътре, но твърде малка, за да излезе юмрукът, стиснал ориз. Маймуната бърка вътре и изведнъж се хваща в капана — вкарана там единствено от собствената си стойностна закостенялост. Тя не може да преоценди ориза. Не може да разбере, че свободата без ориз е по-скъпа от пленничеството с него. Селяните идват да я хванат и отведат. Идват все по-близо... по-близо... сега! Какъв най-общ съвет — не конкретен, — какъв най-общ съвет бихте дали на бедната маймуна при тия обстоятелства?

Струва ми се, че ще кажете точно това, което казах аз за стойностната закостенялост, може би малко по-настойчиво. Съществува един факт, който тази маймуна би следвало да знае: ако разтвори ръка, тя е свободна. Но как да открие този факт? Като се освободи от ценностната закостенялост, която постави ориза над свободата. Как трябва да стори това? Ами някак си трябва умишлено да забави ход, да се върне към въпроси, които е изучавала по-рано, и да види дали онова, което е смятала за важно, действително е важно и да, просто да спре да се дърпа и да се вгледа в кокосовия орех за известно време. Не след дълго ще забележи пукнатина от един малък факт, който се пита дали тя не се интересува от него. Тя ще трябва да опита да разбере този факт не толкова с оглед на голямата си задача, колкото заради самия него. Задачата може да не е чак толкова голяма, колкото тя си мисли. А и фактът може да не е така дребен, както тя смята. Това е горе-долу цялата обща информация, която можете да й дадете.

При Преъри сити пак сме излезли от планинските гори и се намираме в градче — средище на суха равнина, с широка главна улица,

която минава право през центъра и излиза пак в прерията. Насочваме се към един ресторант, но той е затворен. Пресичаме широката улица и опитваме в друг. Вратата е отворена, сядаме и поръчваме малцово мляко. Докато чакаме, изваждам планчето на писмото, което Крис искаше да напише на майка си, и му го давам. За моя изненада той работи по него, без да задава много въпроси.

Продължавам да чувствувам, че фактите, за които съм тръгнал на лов във връзка с Крис, са също под самия ми нос, но никаква стойностна закостенялост ми пречи да ги забележа. Понякога сякаш се движим успоредно вместо заедно и от време на време се сблъскваме.

Неприятностите му в къщи започват, когато ми подражава, като се опитва да нарежда на другите, както аз нареждам нему. Особено на малкия си брат. Естествено, другите не му се подчиняват, той не разбира, че имат право да не му се подчиняват, и тогава става истински ад.

Сякаш не се интересува дали се харесва на другите. За него е важно да се хареса на мен. Това хич не е хубаво, ако се отчетат всички обстоятелства. Наближава време за него да започне продължителния период на отделянето. Това отделяне трябва да протече колкото е възможно по-гладко, но трябва да стане. Време е да бъде изправен на собствените си крака. Колкото по-скоро, толкова по-добре.

А сега, след всички тия мисли, вече не вярвам в това. Не знам къде е бедата. Този сън, дето все се повтаря, ме преследва, защото не мога да забравя значението му: завинаги съм отделен от него със стъклена врата, която не отварям. Той иска да я отворя и по-рано аз винаги се отвръщах. Но сега има една нова фигура, която не ми дава. Странно.

След известно време Крис казва, че се е уморил да пише. Ставаме, плащам на бара и излизаме.

Отново на пътя и пак разговор за капаните.

Следващият е важен. Това е вътрешният капан за находчивост, заложен от егото. То не е съвсем отделено от стойностната закостенялост, а е една от многото й причини.

Ако имате високо мнение за себе си, способността ви да откривате нови факти е отслабена. Вашето его ви изолира от

качествената действителност. Когато фактите показват, че сте оплели конците, малко е вероятно да приемете това. Когато невярна информация ви издигне в собствените ви очи, по всяка вероятност ще я приемете. При която и да било техническа ремонтна работа егото получава ритник отзад. Винаги се заблуждавате, правите грешки и механик, който трябва да защищава високо самочувствие, се намира в крайно неизгодно положение. Ако познавате достатъчно техници, за да си ги представите като група, и наблюденията ви съвпадат с моите, мисля, ще се съгласите, че те са по-скоро скромни и тихи хора. Има изключения, но, общо взето, ако в началото не са тихи и скромни, работата като че ги прави такива. И скептични. Внимателни, обаче скептични. Но не и самомнителни. Невъзможно е чрез хитруване да се представите блестящо в някоя механична поправка освен пред човек, който няма представа какво правите.

Щях да кажа, че машината не реагира на вашата личност, но всъщност тя реагира. Само че личността, на която реагира, е истинската ви личност, оная, която действително чувствува, мисли и действува, а не никакъв фалшив надут образ, изграден от вашето его. Фалшивите образи биват пробивани като надути балони и това става тъй бързо и безапелационно, че сте осъден много скоро да загубите дух, ако сте извлекли находчивостта си от егото, а не от качеството.

Ако скромността не идва лесно и естествено при вас, едно спасение от този капан е да се преструвате на скромен. Ако просто нарочно си внушите, че не сте много добър, находчивостта ви ще получи тласък напред, когато фактите потвърдят това предположение. По тия начин ще я карате, докато дойде времето, когато фактите ще докажат, че това предположение е неправилно.

Потиснатостта, следващият капан за находчивост, е нещо като противоположност на егото. Толкова сте сигурен, че ще направите всичко не както трябва, че се страхувате да направите каквото и да било. Често пъти това, а не „мързелът“, е истинската причина да ви е трудно да започнете. Тоя капан на потиснатост, който е резултат от много мъдруване, може да ви доведе до най-различни грешки на прекомерна суетливост. Поправяте неща, които нямат нужда от поправка, и тръгвате на лов за въображаеми повреди. Хрумват ви най-невероятни заключения и правите куп грешки в машината поради собствената си нервност. Тези грешки, след като ги направите, като че

потвърждават вашето първоначално самоподценяване. Това води до нови грешки, откъдето идва още по-ниска самооценка, и така в един омагьосан кръг.

Най-добрият начин да се отскубнете от този кръг според мен е да се справите с потиснатостта си върху хартия. Прочетете всяка книга и списание по въпроса, които ви попаднат. Потиснатостта ви улеснява това и колкото повече четете, толкова повече се успокоявате. Трябва да помните, че преследвате покоя на духа, не само поправката на машината.

Когато започвате поправката, можете да отбележите върху листчета всичко, което ще направите. След това ги подреждате в правилен порядък. Забелязвате, че ги нареждате и пренареждата отново и отново заедно е нови и нови идеи, които ви хрумват. Времето, изразходвано по този начин, обикновено ви се надплаща с време, спестено при работата, и ви предпазва от извършването на прибрзани неща, които след това пораждат проблеми.

Можете донякъде да намалите своята потиснатост с мисълта, че няма жив механик, който от време на време да не оплеска някоя работа. Главната разлика между нас и професионалистите е, че когато те сторят това, вие никога не го научавате — само го плащате с допълнителни суми, разпределени по всичките ви сметки. Когато направите грешката сам, то поне имате преимущество да научите нещо.

Отегчението е друг капан, който ми идва наум. Той е обратното на потиснатостта и обикновено придръжава неприятностите, породени от егото. Отегчението означава, че сте излезли от коловоза на качеството, не съзнавате нещата със свежа глава, загубили сте „разума си на начеващ“ и мотоциклетът ви се намира в сериозна опасност. Отегчението означава, че запасът ви от находчивост е малък и трябва да се допълни, преди да правите каквото и да било.

Когато сте отегчен, спрете! Идете на естраден концерт. Пуснете телевизора. Кажете „стига за днес“. Правете каквото и да е, само не пипайте машината. Ако не спрете, следващото нещо, което ще стане, е Голямата грешка и тогава цялото отегчение заедно с Голямата грешка ще се съберат заедно в един хубав ритник, който ще ви избие цялата находчивост и тогава наистина ще спрете.

Любимото ми лекарство против отегчение е сънят. Много е лесно да заспи човек, когато е отегчен, и много трудно да бъде отегчен след продължителна почивка. Следващото ми любимо лекарство е кафето. Обикновено държа кафеварката постоянно включена, когато работя по машината. Ако тия неща не помагат, това може да означава, че ви тревожат по-дълбоки качествени проблеми и ви отвличат от онова, което е пред вас. Отегчението е знак, че трябва да насочите вниманието си към тия проблеми — вие, така или иначе, това правите — и да ги овладеете, преди да продължите с мотоциклета.

За мен най-отегчителната задача е миенето на машината. Изглежда такава загуба на време. Подкарате ли я пак — веднага става пак мръсна. „БМВ“-то на Джон винаги свети. Наистина изглежда добре, докато моето постоянно прилича на малко раздрънкано нещо. Това е класическият разум в действие, отвътре работи много добре, а отвън не изглежда кой знае какво.

Един цар срещу отегчението при определени видове работа, като гресирането, смяната на маслото и регулирането, е да бъдат превърнати те в нещо като ритуал. Правенето на непознати неща си има своя чар, както и правенето на познати. Чувал съм, че съществуват два вида заварчици: заварчик производственик, който не обича завързани работи и му харесва да прави едно и също нещо отново и отново; и заварчик по поддържането, който ненавижда да прави едно и също нещо два пъти. Поуката беше: когато се уговоряш със заварчик, да провериш какъв е, защото двата типа не са взаимозаменяеми. Аз съм във втората група и може би затова предпочитам повече да се занимавам с повреди, за разлика от повечето хора, и не обичам миенето, за разлика от мнозинството. Когато мия, съм като хората, които ходят на църква — не толкова за да научат нещо ново, макар да дебна за нови неща, а за да се запозная още веднъж с познатите. Понякога е приятно да вървиш по утъпкани пътеки.

Дзен има да каже нещо по въпроса за отегчението. Основното занимание там, „простото седене“, би трявало да е най-отегчителното нещо на Земята — ако не бе индуистката практика на жив заровен. Почти нищо не прави човек: не се движи, не мисли, няма грижа за нищо. Има ли нещо по-отегчително? А все пак в центъра на това отегчение е самото онова нещо, на което дзен-будизмът иска да ни

научи. Какво е то? Кое е онова нещо в самия център на отегчението, което не виждаме?

Нетърпението е близко до отегчението, но винаги се поражда от една и съща причина — недооценяване на количеството време, което ще отиде за работата. Всъщност никога не е известно какво ще изникне и много малко са работите, които се извършват за толкова време, колкото сме предвидили за тях. Нетърпението е първата реакция срещу някоя спънка и може бързо да се превърне в гняв, ако не се внимава.

С нетърпението най-добре се справяме, като отделяме неограничено време за работата, особено за нови задачи, които изискват непознати действия; чрез удвояване на необходимото време — когато обстоятелствата налагат планиране; чрез ограничаване мащабите на онова, което искаме да извършим. Важността на крайната цел трябва да бъде сменена, а непосредствените цели трябва да изпъкнат на преден план. Това изисква стойностна гъвкавост, стойностните размествания обикновено са свързани с известни загуби на находчивост, но това е жертва, която трябва да бъде направена. Тя е нищо в сравнение със загубата, която би настъпила, когато дойде Голямата грешка, причинена от нетърпеливостта.

Любимото ми упражнение за омаловажаване е почистването на гайки, болтове, шайби и замърсено отверстия. Имам фобия по отношение на повредени, клеясали, ръждясали или замърсени резби, от които гайките заяждат или превъртат с усилие; и щом намеря някоя, снемам ѝ размерите с шублер и резбомер, изваждам метчиците и флажките, прекарвам ги през резбата, после я преглеждам, намазвам я с масло и ето че имам съвсем нов поглед върху търпението. Друго упражнение е да подреждам инструментите, които са вече използвани, не са прибрани и задръстват помещението. Това е хубаво упражнение, защото един от първите предупредителни белези на нетърпението е объркането от това, че не можеш да хванеш начаса инструмента, който ти трябва. Ако човек просто спре и подреди инструментите, хем ще ги намира, хем ще намали нетърпеливостта си, без да губи време или да поставя в опасност работата си.

Когато влизаме в Дейвил, чувствувам седалищните си части като да са от бетон.

Така, мисля, че това горе-долу стига за стойностните капани. Има още купища такива капани, разбира се. Аз всъщност само докоснах темата, за да покажа за какво става дума. Почти всеки механик може часове наред да ви тъпче с приказки за стойностни капани, които той е открил и за които аз не знам нищо. Вие сами, щете не щете, ще откриете много такива при която и да е работа. Може би едничкото най-добро нещо, което трябва да овладеете, е да разпознавате стойностния капан, когато сте в него, и да се справяте с положението, преди да продължите работата върху машината.

До бензиностанцията в Дейвил има огромни сенчести дървета, под които чакаме да се появи собственикът. Никой не идва и ние, както сме схванати и без желание да се качим отново на мотоциклета, правим упражнения за краката в сянката на дърветата. Големи дървета, които, кажи-речи, покриват пътя. Странно за този почти пустинен край.

Собственика все още го няма, но конкурентът му от бензиностанцията отвъд тясното кръстовище ни наблюдава и скоро идва при нас да напълни резервоара.

— Не знам къде е Джон — казва той.

Когато Джон се появява, благодаря на другия и заявява гордо:

— Винаги си помагаме така.

Питам го дали има някъде място да отдъхнем и той отвръща:

— Можете да използвате моравата пред къщата ми — сочи през главния път към къщата си зад няколко тополи, които трябва да имат три-четири фута в диаметър.

Възползваме се от поканата, опъваме се в една висока зелена трева и забелязвам, че тревата и дърветата се поливат от вада край пътя, в която тече бистра вода.

Трябва да сме спали половин час, когато виждаме Джон в стол-люлка на тревата до нас да говори с един пожарникар в друг стол. Заслушвам се. Темпът на разговора ме заинтригува. Не са се засилили

заникъде, просто убиват времето. Не съм чувал такъв устойчив бавен разговор от трийсетте години, когато дядо ми, прадядо ми, чичовците и бащите им разговаряха по този начин: безспир, без друг смисъл или цел освен да се убива времето, като люлеенето в стола.

Джон вижда, че съм буден, и си приказваме известно време. Казва, че водата за напояването идва от „канала на Китаец“.

— Никога не можете накара бял човек да изкопае такъв канал — казва той. — Изкопали са този канал преди осемдесет години, когато са мислели, че тука има злато. Днес никъде не може да се намери подобен канал — казва, че дърветата затова са такива големи.

Разправям откъде сме и къде отиваме и като си тръгваме, Джон казва, че се надява да сме си отпочинали. Когато минаваме под големите дървета, Крис маха с ръка, а той се усмихва и маха в отговор.

Пустинният път се вие през скалисти клисури и хълмове. Досега не сме минавали през толкова безводен край.

Сега искам да поговоря за капаните на истината и мускулните капани и после ще сложа край на днешната *шътокуа*.

Капаните на истината са свързани с данни, които се обработват и се намират във вагоните на влака. С по-голямата част от тези данни успешно се справят конвенционалната дуалистична логика и научният метод, за който стана дума по-рано, точно след Майлз сити. Но има един капан, с който те не могат се справи — капанът на истината, заложен от логиката „да-не“.

Да и не... това или онова... едно или нула. На основата на това елементарно двучленно разграничение е изградено цялото човешко знание. Пример за това е компютърната памет, която съхранява всичките си знания под формата на двоична информация. Тя съдържа единици и нули. И това е всичко.

Понеже не сме свикнали, обикновено не забелязваме, че има и трети възможен логически член, равен на „да“ и „не“, който е в състояние да разшири мирогледа ни в едно непознато направление. Ние дори нямаме термин за него, затова ще трябва да използувам японското *Му*.

Му означава „ни-що“. Както и качеството, то сочи извън процеса на дуалистичното разграничаване. *Му* просто казва: „Няма определение; нито едно, нито нула, нито да, нито не.“ То заявява, че контекстът на въпроса е такъв, че положителен или отрицателен отговор би бил грешен и не трябва да се дава. „Вземете си въпроса обратно“ — казва то.

Му идва много на място, когато съдържанието на въпроса става прекалено малко за истината на отговора. Когато попитали дзен-монаха Джошу дали кучето крие в себе си същността на Буда, той казал „му“, което ще рече, че както и да отговори, ще отговори неправилно. Природата на Буда не може да бъде обхваната с въпроси, чийто отговор е „да“ или „не“.

Че *Му* съществува в природата, изследвана от науката, е очевидно. Само че както обикновено ние по наследство сме обучени да не го забелязваме. Например непрекъснато се повтаря, че веригите на компютъра показват само две състояния — напрежение за единица и напрежение за нула. Това е глупаво!

Всеки техник по електроника знае друго. Опитайте да откриете напрежение за единица или нула, когато е изключена енергията. Веригите са в състоянието му. Не дават едно, не дават нула, намират се в неопределено състояние, което няма смисъл от гледна точка на единици и нули. Волтметърът в много случаи показва основно неопределено състояние, при което техникът изобщо не разчита характеристики на компютърните вериги, а тези на самия волтметър. Станало е така, че състоянието на лишаване от енергия е част от контекст, по-обширен от контекста, при който състоянията единица и нула се считат универсални. А има и много други състояния на компютъра освен изключването на енергия, при които се дават отговори *му* поради по-обширен контекст от този на единично-нулевата универсалност.

Дуалистичното съзнание има склонност да гледа на му-положенията в природата като на контекстуална измама или ирелевантност, но му се среща във всички научни изследвания и природата не мами и нейните отговори никога не с ирелавантни. Голяма грешка е, един вид нечестност, да се пускат *му*-отговорите на природата в глуха линия. Признаването и оценката на тия отговори би сторило много за приближаване на логическата теория до

експерименталната практика. Всеки лабораторен учен знае, че много често резултатите от експериментите, от които се очаква отговор на „да-не“ въпроси, дават отговор *Му*. В тия случаи той приема, че експериментът е зле замислен, сърди се на себе си заради глупостта си и в най-добрния случай решава, че „пропиленият“ експеримент, дал отговор *Му*, е нещо като празен оборот на колелото, който може да го предпази от грешки при планирането на бъдещи „да-не“ експерименти.

Недооценяването на експеримента, довел до отговор *Му*, не е оправдано. Отговорът му е важен отговор. Той е съобщил на учения, че съдържанието на въпроса е твърде ограничено за отговора на природата и че трябва да разшири това съдържание. Много важен отговор! Неговата представа за природата е в огромна степен разширена от този отговор, което е и главната цел на експеримента. Може да се изведе убедително доказателство за твърдението, че науката се обогатява от му-отговорите повече, отколкото от отговорите да или не. Да или не потвърждават или отхвърлят една хипотеза. *Му* е „феноменът“, който най-вече вдъхновява научното търсене! Тук няма нищо тайнствено или неясно. Просто нашата култура ни е покварила да подценяваме този феномен.

При поддържането на мотоциклет му-отговорът, даден от машината на много от поставените й диагностични въпроси, е важна причина за загуба на находчивост. А не би трявало! Когато отговорът на един ваш опит е неопределен, това означава едно от двете: или проверката ви не е основа, което вие мислите за нея, или схващането ви за съдържанието на въпроса трябва да се разшири. Проверете си експеримента и проучете отново въпроса. Не изхвърляйте тия му-отговори! Те във всяка своя частица са така съществени, както и да-не отговорите. Те са по-съществени. Това са отговорите, чрез които се развивате.

Тоя мотоциклет май малко загрява... но предполагам, че е от горещия сух район, през който се движим... ще оставя отговора на този въпрос в състоянието му... докато положението стане по-лошо или по-добро...

Спираме за продължителна почивка с мляко с какао в град Мичел, разположен сред няколко сухи хълма, които се виждат през

панорамния прозорец на ресторана. Някакви деца пристигат с камион, изсипват се, влизат в ресторана и един вид го завладяват. Те се държат прилично, просто са шумни и пълни с енергия, но виждам, че собственичката е малко обезпокоена от тях.

Отново суха, песъчлива, пустинна местност. Навлизаме все по-дълбоко в нея. Късен следобед е и вече наистина сме изминали много път. Доста съм се натъртил от дългото седене върху мотоциклета. Няма що — уморен съм. Такъв бе и Крис в ресторана. И малко паднал духом. Мисля си, че може би той... както и да е... карай...

Областта на Му е единственото, което исках сега да кажа за капаните на истината. Време е да се прехвърлим на психомоторните капани. Това е една област от светогледа, най-тясно свързана с онова, което става в машината.

Тук най-големи пречки създава капанът за находчивост, заложен от неподходящи инструменти. Нищо не деморализира така, както затрудненията, предизвикани от инструменти. Купувайте хубави инструменти, ако можете да си го позволите, и никога няма да съжалявате за това. Ако искате да спестите пари, не отминавайте обявите във вестниците. Добрите инструменти като правило не се износват, а добрият инструмент, купени на старо, са много по-хубави от тези, които са нови, но по-нискокачествени. Преглеждайте каталогите за инструменти. Можете да научите от тях много.

Освен лошите инструменти друг голям капан поставя лошата обстановка. Обръщайте внимание на подходящото осветление. Смайващо е колко много грешки може да предотврати малко допълнителна светлина.

Известни физически неудобства са неизбежни, но голяма част от тях, като например предизвиканите от студ и жега, могат да опорочат преценките ви за нещата, ако не внимавате. Например ако ви е студено, ще бързате и навярно ще допуснете грешки. А ако ви е горещо, границата на вашата раздразнителност ще се спусне надолу. Избягвайте да работите в неудобно положение, когато това е възможно. По едно малко столче от двете страни на мотоциклета ще увеличи много търпението ви и вероятността да повредите нещо ще намалее значително.

Има един психомоторен капан, мускулна нечувствителност, който води до истински щети. Той е резултат отчасти от „липса на мускулен усет“, неразбиране, че макар външността на мотоциклета да е груба, вътре в двигателя има нежни, прецизни части, които лесно могат да бъдат повредени от мускулната нечувствителност. Съществува така нареченият „технически усет“, който е съвсем ясен за ония, които знаят какво представлява, но е много труден за обясняване на ония, които не знаят; и когато видите някой без усет да работи върху машина, склонни сте да страдате заедно с нея.

Техническият усет идва от едно дълбоко вътрешно мускулно чувство за еластичността на материалите. Някои материали, като керамиката, имат твърде малка еластичност, така че когато навивате порцеланови резба, внимавате да не прилагате голямо усилие. Други материали, като стоманата, имат огромна еластичност, по-голяма от тази на каучука, но в граници, които не позволяват да се забележи това, освен ако работите с огромни механични сили.

При гайките и болтовете работим с големи механични сили и трябва да знаем в какви граници металите са еластични. Когато завиваме една гайка, съществува точка, наречена „завито на ръка“, при която няма отнемане на еластичността, само контакт между резбите. След това идва положението „завито“, при което е отнета част от повърхностната еластичност. След това стигаме до „краен предел“ на натегнатост. Сега вече е изчерпана цялата еластичност. Усилието, необходимо за постигане на всяко едно от трите положения, е различно за всеки размер гайка или болт, различно е за обикновените гайки и за контрагайките. Усилието е различно за стоманата, чугуна, бронза и алуминия, за пластмасите и керамиката. Но човек с технически усет разбира кога е затегнал и спира. Човек, лишен от него, продължава да затяга и скъсва резбата или поврежда слобката.

„Механичният усет“ предполага не само чувство за еластичността, но и за твърдостта на металите. Вътрешността на един мотоциклет съдържа повърхности, които в някои случаи са изработени с точност до една десетохилядна от инча. Ако ги изпускате, зацепвате, надрасквате или удряте с чук, те ще загубят тази точност. Важно е да се разбере, че металът под повърхността обикновено може да понесе силни удари и голямо натоварване, но самата повърхност не може. Когато работите с такива части, които са заяли или са неудобни за

работка, ако имате механичен усет, ще избегнете повреждането на прецизните повърхности и ще работите с инструментите върху други места на същата част, ако това е възможно. Щом трябва да се работи върху самите повърхности, винаги ще подбирайте инструмент от по-мек материал. Бронзови чукове, пластмасови чукове, дървени чукове, гумени чукове, оловни чукове. Всички те могат да се използват за такава работа. Използвайте ги. В челюстите на менгемето могат да се поставят пластмасови, медни или оловни пластиини. Използвайте и тях. Хващайте тия части внимателно. Няма да съжалявате. Ако имате склонност да изпускате неща, отделете повече време и се опитайте да възпитате у себе си по-голямо уважение към това техническо постижение — детайла с висока степен на точност.

Издължените сенки на сухите места, през които минахме, са оставили някакво унило, потискащо чувство...

Може би е просто обикновеното спадане на настроението в късните следобедни часове, но след като казах всичките тия неща, днес имам чувството, че някак си съм заобикалял същността. Някой може да попита: „Добре де, ако избягвам всички тия капани за находчивост, всичко наред ли ще бъде?“

Отговорът, разбира се, е не; все още няма да е наред всичко. Трябва и да живеете правилно. Именно начинът, по който живеете, ви дава нагласа да избягвате капаните и да забелязвате необходимите факти. Искате да знаете как се рисува съвършена картина? Много е лесно. Станете съвършен и после си рисувайте най-естествено. Така правят всички майстори. Създаването на картина или поправката на мотоциклет не са разделени от останалата част на съществуването ви. Ако мислите ви са нескопосни шест дни в седмицата, през които не работите по машината, какво спасяване от капаните, какви трикове могат изведнъж да ви направят умен на седмия ден? Всичко това е свързано.

Но ако мислите ви са били нескопосни шест дни в седмицата и истински си напрегнете ума на седмия, то тогава може би през следващите шест дни няма да сте така неспокоен, както през

предишните. Струва ми се, че с тия капани за находчивост (за „гъмпшън“) се мъча да открия преки пътища към начина да се живее правилно.

Истинският мотоциклет, върху който работите, е мотоциклетът Аз, Машината, която изглежда „ей там“, и личността, която като че е „тук, вътре“, не са отделни неща. Те заедно израстват към качеството или пропадат надалеч от него.

Пристигаме в Прайнвил-джънкшън само няколко часа преди залез-слънце. Намираме се на кръстопътя с автомагистрала 97, по която ще завием на юг. Пълня резервоара и се чувствувам така уморен, че минавам зад бензиностанцията и сядам на жълто боядисания бордюр с крака върху чакъла. Последните слънчеви лъчи се провират между дърветата и блестят в очите ми. Крис идва и също сяда; не казваме нищо, но това е най-голямото униние досега. Толкова говорих за капаните, за гъмпшън-уловките, а сега сам попаднах в една от тях. Може би е от умората. Трябва да поспим.

Гледам известно време колите, които минават по магистралата. Има нещо самотно в тях. Не самотно — по-лошо. Нищо. Като израза на человека, който напълни резервоара. Нищо. Един никакъв бордюр, край малко никакъв чакъл, при един никакъв кръстопът, водещ заникъде.

Нешо за хората на волана. Изглеждат точно като человека на бензиностанцията, вторачени право напред в никакъв си техен собствен транс. Не съм виждал това от... откак Силвия го забеляза първия ден. Всички са като от погребално шествие.

От време на време някой ни хвърля бърз поглед и после го отвръща безразлично, сякаш да покаже, че не е човек, който се бърка в чужди работи, сякаш е притеснен, да не би да сме забелязали как ни е гледал. Това ми прави впечатление сега, защото дълго време сме били откъснати от него. И карането е друго. Колите сякаш се движат с постоянна максимална градска скорост, сякаш искат да стигнат донякъде, все едно, че това, което е сега, просто трябва да бъде преминато. Шофьорите като че ли мислят за мястото, където искат да отидат, а не за онова, в което са.

Разбрах! Пристигнали сме на Западния бряг! Отново сме чужденци! Господи, забравих най-големия от всички капани. Погребалното шествие! Онова, в което сме всички — този надут,

супермодерен, егоцентричен стил на живот, който ти казва майната ти и смята, че притежава тази страна. Толкова дълго сме били извън него, че напълно съм го забравил.

Вливаме се в южния поток на движението и усещам опасността от надутия стил съвсем отблизо. Виждам в огледалото как някакъв копелдак се залепва за мен и не иска да задмине. Вдигам седемдесет и пет, а той пак по петите ми. Деветдесет и пет — и се измъкваме от него. Това никак не ми харесва.

В Бенд спирате и вечеряме в модерен ресторант, където хората влизат и излизат, без да се поглеждат. Обслужването е отлично, но напълно безлично.

Още по на юг намираме гора от недорасли дръвчета, разделена от нелепи малки парцели. Очевидно по проект на някакъв предприемач. В едно от парцелчетата далеч от главния път разстиламе спалните чуvalи и откриваме, че боровите иглички едва-едва покриват еластичен пласт прах, който изглежда цели футове дебел. Никога не съм виждал подобно нещо. Трябва да внимаваме да не разместваме игличките, иначе прахта се вдига наоколо.

Разстиламе платнищата и слагаме спалните чуvalи отгоре им. Това като че помага. Говорим си с Крис известно време за това, къде се намираме и къде отиваме. Разглеждаме картата в здрача и после още малко с помощта на фенерчето. Днес сме изминали 325 мили. Това е много. Крис изглежда така капнал от умора, както съм и аз; така му се спи, както и на мен.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

Зашо не излезеш от сянката? Как изглеждаш всъщност? Страх те е от нещо, нали? От какво те е страх?

Зад фигурата в сянката е стъклена врата. От другата ѝ страна е Крис — прави ми знак да отворя. Сега е по-голям, но на лицето му още стои умолително изражение. „Какво да правя сега?“ — иска да знае той. „Какво да правя после?“ Чака мояте напътствия.

Време е да се действува.

Разглеждам фигурата в сянката. Не е така всемогъща, както изглеждаше някога.

— Кой си ти? — питам аз.

Няма отговор.

— С какво право е затворена тая врата?

Пак няма отговор, фигурата мълчи, но се и свива. Страхува се! От мен.

— Има и по-лошо от това, да се таиш по сенките. Това ли е? Затова ли не говориш?

Тя сякаш трепери, отстъпва, сякаш усеща какво се готвя да направя.

Чакам и после я доближавам? Отвратително, мрачно, зло същество. По-близо, гледам не в нея, а в стъклена врата, за да не разбере. Отново спирам, стягам се и после се хвърлям напред!

Ръцете ми потъват в нещо меко там, където трябва да ѝ е шията. Тя се гърчи и аз стискам по-силно, както се стиска змия. Стискам я все по-силно и по-силно, сега ще я извадим на светло. Ето! СЕГА ЩЕ Й ВИДИМ ЛИЦЕТО!

— Тате! Тате! — чувам гласа на Крис през вратата.

Да! За пръв път! „Тате! Тате!“

— Тате! Тате! — Крис ме дърпа за ризата. — Тате! Събуди се!

Тате!

Той плаче, вече ридае.

— Спри, тате! Събуди се!

— Всичко е наред, Крис.

— Тате! Събуди се!

— Буден съм — едва-едва различавам лицето му в светлината на зората. Намираме се сред никакви дървета някъде на открито. Има един мотоциклет. Трябва да сме в Орегон.

— Добре съм, беше просто кошмар.

Той продължава да плаче и аз седя мълчаливо до него известно време.

— Всичко е наред — казвам, но той не спира. Уплашен е много.

Аз също!

— Какво сънува?

— Опитах се да видя лицето на един човек.

— Ти викаше, че ще ме убиеш.

— Не, не тебе.

— А кого?

— Не знам.

Крис престава да плаче, но още трепери от студа.

— Видя ли лицето му?

— Да.

— Как изглеждаше?

— Моето собствено лице, Крис, тогава извиках... Беше просто кошмар. — Казвам му, че трепери и трябва да се вмъкне обратно в чувала. Влиза.

— Студено е — казва.

— Да — в светлината на зората виждам парите от дъха ни. После той се свива в чувала и остава само моят дъх.

Не заспивам.

Този, който сънува, изобщо не съм аз.

Това е Федър.

Той се пробужда.

Едно съзнание, противопоставено на себе си... аз... аз съм фигурата на злото в сенките. Аз съм отвратителният...

Винаги съм знал, че той ще се върне...

Сега въпросът е да се пригответ за това...

Небето през дърветата изглежда така сиво и така безнадеждно.

Бедният Крис.

Отчаянието нараства.

Както при ония внезапно наедряващи кадри в киното, за които знаеш, че не принадлежат на действителния свят, но все пак така ти се струва.

Студен, безснежен, ноемврийски ден. Вятърът навява прах през пролуките в прозорците на стара кола със зацепани стъкла. Крис, шестгодишен, седи до него, навлечен в пуловери, понеже отоплението не работи. През мръсните прозорци на колата виждат, че се движат към сиво безснежно небе, между стените на сиви и сиво-кафяв постройки с тухлени фасади, счупени стъкла по фасадите и боклуци по улиците.

— Къде сме? — пита Крис и Федър отвръща:

— Не знам — и наистина не знае, съзнанието му отсъствува. Загубил се е, носи се без посока по улиците.

— Къде отиваме? — пита Федър.

— При продавачите на двуетажни легла — отвръща Крис.

— Къде са те?

— Не знам. Може би ако просто си караме, ще ги видим.

И така, двамата си карат и карат по безкрайните улици и търсят продавачите на двуетажни легла, Федър иска да спре, да положи глава върху кормилото и малко да си почине. Саждите, и сивотата са проникнали в очите му и почти са заличили всички знания в главата му. Една улична табелка е като друга. Едно сиво-кафяво здание е като съседното. Напред и напред карат те и търсят продавачите на двуетажни легла. Обаче Федър знае — той никога няма да ги намери.

Крис започва да разбира бавно и постепенно, че нещо не е наред, че човекът, който води колата, всъщност вече не я води, че капитанът е мъртъв и колата е неуправляема, и той не разбира това, а само го усеща, и казва спри, и Федър спира.

Някаква кола отзад свири, но Федър не помръдва. Други коли свирят, и после други, и Крис в паника крещи: „Тръгвай!“ и Федър бавно и с огромно усилие натиска съединителя и включва на скорост. Бавно, като насын, колата отчаяно поема по улиците.

— Къде живеем? — пита Федър уплашения Крис.

Крис помни някакъв адрес, само че не знае как да стигне дотам. Съобразява, че ако разпита достатъчно много хора, ще намери пътя, и казва: „Спри колата“, и слиза, и пита за пътя, и води един побъркан Федър между безкрайните стени от тухли и счупени стъкла.

Часове след това те пристигат и майката е побесняла, задето са закъснели толкова. Не може да разбере защо не са намерили продавачите на двуетажни легла. Крис казва: „Търсихме навсякъде“, но хвърля към Федър кратък уплашен поглед, ужасен от нещо непознато. Оттук започва всичко за Крис.

Няма да се случи отново...

Мисля, че трябва да се отправя към Сан Франциско, да кача Крис в един автобус за дома, после да продам мотоциклета и да постъпя в болница... или това последното изглежда така безсмислено... не знам какво ще направя.

Пътуването няма да бъде напълно пропаднало. Поне ще има няколко хубави спомена от мен, когато порасне. Това малко намалява страхът. Добре е да се заловя за тази мисъл. Ще се заловя.

Междуд временено просто продължаваме нормално пътуването и се надяваме, че нещо може да се оправи. Нищо не изхвърляй! Никога, никога не изхвърляй нищо.

Отвън е студено! Прилича на зима! Къде сме, та е толкова студено? Трябва да сме високо над морското равнище. Надничам от спалния чувал и този път виждам скреж по мотоциклета. По хрома на резервоара той блести под ранните слънчеви лъчи. По черната рама, там, където слънцето огрява, се е превърнал отчасти във водни капки, които скоро ще се стекат към колелото. Много е студено, за да се излежаваме.

Спомням си праха под боровите иглички и обувам обувките внимателно, за да не го разбутам. При мотоциклета разопаковам всичко, изваждам егеровото бельо и си го слагам, после дрехи, после пуловер, после яке. Пак ми е студено.

Пристигвам през пружиниращата прах към черния път, който ни е довел тук, и спринтирам по него между дърветата стотина фути, после преминавам към равномерно тичане и накрая спирам. Така е по-

добре. Никакъв шум. Скреж има на малки петна и по пътя, но помежду им, където стигат ранните слънчеви лъчи, се топят влажни тъмни ивици. Толкова е бяло и прозирно, и недокоснато. Има и по дърветата. Връщам се тихо по пътя, сякаш да не смути изгрева. Чувствува се ранната есен.

Крис още спи, а няма да можем да тръгнем, преди да се стопли. Подходящо време да регулирам мотоциклета. Отвивам крилчатата гайка от капака над въздушния филтър и измъквам изпод него износена и мръсна торбичка с инструменти. Ръцете ми са схванати от студа, а отгоре са набръчкани. Тези бръчки не са от студа. На четиридесет това е настъпващата старост. Слагам торбичката на седалката и я разтварям... ето ги... като да видиш отново стари приятели.

Чувам Крис, поглеждам отново през седалката и виждам, че се върти, но не става. Очевидно просто се върти на сън. След малко слънцето грее по-силно и ръцете ми не са вече така схванати.

Готов съм да говоря малко за науката да се поддържа мотоциклет, стотиците неща, които се научават, докато човек върви напред, и които обогатяват работното ти всекидневие не само практически, но и естетически. Само че сега това ми се вижда твърде незначително, макар че не бива да го казвам.

А сега искам да поема друга насока, която завършва НЕГОВАТА история. Не я свърших всъщност, защото не мислех, че ще е необходимо. Но сега смяtam, че би било подходящо да сторя това през времето, което остава.

Металът на тия инструменти е толкова студен, че пари ръцете. Но това е приятна болка. Тя е истинска, не е въображаема, и е тук, съвсем в дланта ми.

... Когато човек върви по една пътека и забележи, че друга пътека се отклонява встрани, да речем под тридесет градуса, а след това се отделя още една пътека под по-голям, да речем, четиридесет и пет градусов ъгъл, и още една пътека по-късно се отделя под деветдесет градуса, той започва да разбира, че там има някаква точка, към която водят всичките тия пътеки, и че много хора са сметнали, че

си струва да се отиде там, и започва да се чуди дали от чисто любопитство да не вземе и той да отиде.

В своето търсене на концепция за качеството Федър непрекъснато виждаше отново и отново малки пътечки, които водеха към някаква точка от едната страна. Мислеше, че вече знае накъде, общо взето, водят те — към древна Гърция, — но се питаше дали не е пропуснал нещо там.

Беше попитал Сара, която много преди това бе идvala с лейката си да му внуши идеята за качеството, в кой етап на курса по английска литература се преподава качеството като предмет.

— Боже мой, отде да зная, аз не се занимавам с английски — бе казала тя, — аз се занимавам с класика. Моята област е гръцкият.

— Качеството влиза ли в гръцката мисъл? — бе попитал той.

— Качеството е във всяка частица от гръцката мисъл — бе отвърнala тя и той се замисли върху това. Понякога под приказките на старата мома му се струваше, че открива някаква мъдрост, сякаш като Делфийския оракул тя казваше неща със скрит смисъл, но не можеше да бъде сигурен.

Древна Гърция. Чудно е, че за тях качеството е било всичко, когато днес звуци странно дори да кажем, че качеството е реално. Какви невидими промени може да са настъпили?

Втора пътека към древна Гърция бе посочена от внезапния начин, по който целият въпрос „Какво е качество?“ бе запратен в систематичната философия. Той смяташе, че е приключил с тая област. А качеството я разкри цялата отново.

Систематичната философия е гръцка. Древните гърци са я въвели и са оставили завинаги своя отпечатък върху ѝ. Твърдението на Уайтхед, че цялата философия не е нищо повече от „обяснения под линия на Платон“, може спокойно да бъде подкрепено. Бъркотията около реалността на качеството трябва да е започnala някъде там.

Трета пътека се появи, когато реши да премине от Боузмън към научната степен, която му бе необходима, за да преподава и по-нататък в университет. Искаше да продължи изследването си върху смисъла на качеството, което бе започнал като преподавател по английски. Но къде? И в коя наука?

Беше очевидно, че понятието „качество“ не беше част от една отделна дисциплина освен ако тя не е философия. А от опита си във

философията знаеше, че по-нататъшните изследвания надали ще разкрият нещо във връзка с едно видимо мистично понятие в английската композиция, както се наричат часовете по съчинение.

Все по-ясно му ставаше, че няма да намери програма, по която да изучава качеството от позициите, които му изглеждаха правилни. Качеството бе не само извън която и да е академична дисциплина, то бе извън обхвата на методите на целия храм на разума. Що за университет щеше да е той, който приема докторска дисертация, а в нея дисертантът отказва да дефинира основното си понятие!

Дълго време изучава каталогите, преди да открие онова, което се надяваше, че търси. Имаше един университет, Чикагският, в който съществуваше между предметната програма „Анализ на идеи и изследване на методи“. Изпитната комисия включваше професор по английски, професор по философия и професор по китайски, а председателят ѝ бе професор по старогръцки! Ето кое за него изигра ролята на сигнална камбана!

Вече всичко е свършено по машината освен смяната на маслото. Събуждам Крис, прибираме нещата и тръгваме. Още е сънлив, но студеният вятър по пътя го разбужда.

Пътят се изкачва нагоре сред боровете. Няма толкова голямо движение днес. Тук-там в боровата гора тъмнеят вулканични скали. Питам се дали не спахме върху вулканична пепел. Имаше ли такова нещо — вулканична пепел? Крис казва, че е гладен, гладен съм и аз.

Спираме в Ла-пайн. Казвам на Крис да ми поръча шунка с яйца за закуска, докато сменя маслото.

От бензиностанцията наблизо взимам кварт масло и после върху чакъла зад ресторанта отвивам картерната пробка, оставям маслото да се източи, завивам пробката, наливам новото масло и когато свършвам, маслото върху щеката блести на слънцето бистро и безцветно, почти като вода. А-а-а-а-х!

Прибирам гаечния ключ, влизам в ресторана, виждам Крис и моята закуска върху масата. Насочвам се към тоалетната, измивам се и се връщам.

— Как съм гладен! — казва той.

— Студена нощ беше — отвръщам аз. — Представяш ли си колко калории сме изгорили само за да оцелеем!

Яйцата са добри. Шунката също. Крис говори за съня и как се бил изплашил и с това въпросът е изчерпан. Има вид, сякаш се готови да попита нещо, после се отказва, после гледа през прозореца към боровете известно време и накрая се решава:

- Тате?
- Какво?
- Защо правим това?
- Кое?
- Само пътуваме през цялото време.
- Ами да видим страната... ваканция.

Отговорът май не го удовлетворява. Разбира, че нещо в него не е наред, но не знае какво е то.

Залива ме неочеквана вълна на отчаяние, както призори. Аз го лъжа. Ето какво не е наред.

- Само пътуваме и пътуваме — казва.
- Естествено. Какво друго би предпочел.

Не намира отговор.

Нито пък аз.

По пътя ми хрумва отговорът, че правим най-висококачественото нещо, което мога да измисля в момента, но това не би го задоволило повече от онова, което му казах. Не знам какво друго бих могъл да кажа. Рано или късно, преди да си вземем сбогом, ако нещата продължат да вървят така, ще трябва да си поговорим. Като го заслонявам от миналото, може би му нося повече вреда, отколкото полза. Ще трябва да чуе за Федър, макар да има доста неща, които никога няма да научи. Особено края.

Федър пристига в университета на Чикаго, обзет вече от мисли, така различни от ония, които вие или аз бихме разбрали, че ще ми е трудно да разкажа, дори да помнех всичко. Знам, че заместник-председателят на комисията го приема, когато председателят отсъствува, благодарение на преподавателския му опит и очевидна способност да разговаря интелигентно. Какво точно е казал, не се знае. След това чака няколко седмици да се завърне председателят с надежда да получи стипендия, но когато той се появява, протича разговор,

състоящ се главно от един въпрос и никакъв отговор. Председателят питат:

— С каква материя се занимавате?

Федър отвръща:

— Английска композиция.

Председателят избухва:

— Това е методологическа област!

И с това разговорът фактически е приключил. След няколко незначителни приказки Федър се запъва, поколебава се, сбогува се и се връща обратно в планините. Това е същата негова черта, заради която по-рано пропада в университета. Блокирал е по един въпрос и не е в състояние да мисли за каквото и да било друго, докато курсът му си напредва и без него. Този път обаче той има на разположение цяло лято да разсъждава защо предметът му трябва да бъде материален или методологически и през цялото лято прави тъкмо това.

Под връхната граница на горския пояс яде швейцарско сирене, спи в легло от борови клонки, пие вода от планински потоци и мисли за качеството, за материалните и методологическите предмети.

Материята не се променя. Методът е недълговечен. Материята е свързана със строежа на атома. Методът е свързан с онова, което атомът прави. В техническите текстове съществува подобно разграничение между физическо описание и функционално описание. Един сложен агрегат се описва по-добре първо с оглед неговия строеж: съставните агрегати и части. След това се описва с оглед неговия метод: функциите му в тяхната последователност. Ако смесите физическото с функционалното описание, оплитате се напълно, а също и читателят.

Но да се прилага тази класификация към една цяла област на знанието, каквато е английската композиция, изглежда произволно и непрактично. Нито една академична дисциплина не съществува без материална или методологическа страна. А той не виждаше качеството да има никаква връзка с която и да било от двете. Качеството не е материя. Нито пък е метод. Ако човек строи къща, като използва отвее и нивелир, той прави това, защото за една права стена е по-малко вероятно да се срути, ще рече, има по-високо качество от една крива. Качеството не е метод. То е целта, към която е насочен методът.

„Материя“ и „материално“ въщност съответстват на „обект“ и „обективност“, които той бе отхвърлил, за да стигне до недуалистична концепция за качеството. Когато всичко е разделено на материя и метод, точно както и когато всичко е разделено на субекти и обекти, изобщо не остава място за качеството. Тезата му не би могла да бъде част от материален предмет, защото да приеме разделението материален-методологически, означаваше да отрече съществуването на качеството. Ако качеството трябваше да остане, концепцията за материален и методологически трябваше да си върви. Това би означавало разправия с комисията, нещо, което хич не му трябваше. Но го беше яд, задето унищожаваха цялото значение на онова, за което той говореше, още с първия си въпрос. Материален предмет? В какво ли прокрустово ложе се опитваха да го натикат? — чудеше се той.

Реши да проучи по-подробно характера на комисията и да се порови из библиотеките за тая цел. Чувствуваще, че тази комисия витае в някакви съвсем чужди нему области на мисълта. Дали можеха да се намерят допирни точки между техния модел на мислене и неговата — казано най-общо — мисловна нагласа?

Особено бе смутен от характера на обясненията за предназначението на комисията. Изглеждаха твърде объркващи. Цялото описание на работата на комисията бе странен образец на съвсем обикновени думи, подредени по най-обикновен начин, така че обяснението изглеждаше много по-сложно от онова, което опитваше да обясни. Това не бе сигналната камбана, чута от него преди.

Проучи всичко написано от председателя, до което можа да се добере, и тук отново се натъкна на странния начин на изразяване, забелязан в описанието на комисията. Стилът объркваше, защото бе напълно различен от онова, което бе забелязал у самия председател. Той в краткия разговор му направи впечатление на човек с много неспокоен ум и също така неспокоен нрав. А ето тук един от найдвусмислените и непроницаеми начини на писане, на които Федър бе попаднал. Имаше енциклопедични изречения, в които подлогът беше толкова отдалечен от сказуемото, че напразно го викаше в словесните дебри. Вметнати части бяха необяснимо защо вмъкнати в други вметнати части, които също толкова необяснимо се намираха в изречения, чиято връзка с предишните изречения в съзнанието на читателя бе мъртва, погребана и изтляла дълго преди точката.

Но най-забележителни от всички бяха удивителните и необясними струпвания на абстрактни категории, като че заредени с някакво специално значение, което никъде не беше изложено и чието съдържание можеше само да се гадае; те се трупаха една върху друга така бързо и плътно, че Федър разбра — няма как да проумее това, дето чете, камо ли да го оспорва.

Отначало помисли, че причина за затруднението е обстоятелството, че всичко това не е за неговата уста лъжица. Статиите предполагаха определени основни знания, които той няма. След това обаче забеляза, че някои от статиите са написани за аудитория, която няма как да притежава подобни знания, и тази хипотеза се разклати.

Втората му хипотеза бе, че председателят е „техник“ — един термин, който той използваше за автор до такава степен отдален на предмета си, че е загубил способност да общува с хората извън него. Но ако това бе така, защо комисията имаше толкова общо, нетехническо название — „Анализ на идеи и изследване на методи“? А личността на председателя не бе личност на техник. Така че и тази хипотеза не издържаше.

След време Федър престана да си бълска главата с реториката на председателя и опита да поразорви около самата комисия, като се надяваше, че това ще му помогне да разгадае всичко останало. Това се оказа правилният път. Започна да разбира къде е бедата.

Постановките на председателя бяха замаскирани — охранявани от огромните лабиринти на укрепления, така сложни и массивни, че бе почти невъзможно да се открие какво все пак охраняваха те вътре. Объркването от всичко това приличаше на объркването, което човек изпитва, когато влезе в стая, където току-що е привършил ожесточен спор. Всички мълчат. Никой не говори.

Запазил съм един спомен за Федър, застанал в мраморния коридор на някакво здание, явно в Чикагския университет, да се обръща към заместник-председателя на комисията като детектив в края на филма с думите:

— Пропуснали сме едно важно име в списъка на вашата комисия.

— Да? — казва заместник-председателят.

— Да — отвръща Федър с вид на пророк. — Аристотел...

Заместник-председателят е шокиран за момент, после почти като нарушител, който е заловен, но не чувствува вина, се смее високо и продължително.

— О, разбирам — казва той. — Вие не знаете... нищо за... — После премисля дали си заслужава да се доизкаже, решава, че не, и не казва нищо повече.

Стигаме до разклона за Крейтър лейк и тръгваме нагоре по един хубав път към националния парк, чист, подреден и добре поддържан. Наистина не би трябвало да е иначе, но и с този вид не печели от гледна точка на качеството. Превръща се в музей. Така е било, преди да дойде белият човек — красиви застинали потоци лава, хилави дървета и нито една кутия от бира никъде — но сега, след като белият човек е тук, изглежда подправено. Може би администрацията на парка би трябвало да струпа поне един куп кутии от бира по средата на всичката тая лава и тогава паркът ще оживее. Липсата на бирени кутии обърква.

При езерото спираме, протягаме се и се смесваме благоразположено с малката тълпа туристи, които държат фотоапарати и викат по децата: „Не се приближавай много!“, виждаме кола и каравани с номера от най-различни щати, виждаме и кратерното езеро с усещането: „Е, ето го там“, точно каквото е по картичките. Наблюдавам туристите, които също имат вид на нещо неприсъщо за мястото. Нямам нищо против цялата тая работа, само ми се струва, че е неестествено и че качеството на езерото се задушава от това изтъкване. Когато изтъкнем, че нещо притежава качество, то — качеството — тръгва да си ходи. Качеството е нещо, което забелязваме с крайчеца на очите си, така че аз гледам езерото долу, но усещам едно особено качество от студеното, почти мразовито слънце отзад и, кажи-речи, стихния ветрец.

— Защо дойдохме тук? — питат Крис.

— Да видим езерото.

Не му харесва. Усеща фалша и се намусва, като търси най-точния въпрос, за да изрази това.

— Хич не ми харесва — казва.

Една туристка го гледа с изненада, после с възмущение.

— Ами какво можем да направим, Крис? — питам аз. — Просто трябва да продължаваме, докато открием какво не е наред или защо не знаем какво не е наред. Разбираш ли?

Не отговаря. Дамата се преструва, че не слуша, но неподвижността ѝ показва, че слуша. Отивам към мотоциклета и аз се опитвам да се замисля, но нищо не излиза. Виждам, че му се плаче и се извръща, за да не забележа това.

Криволичим надолу и паркът остава зад нас. Поемаме на юг.

Казах, че заместник-председателят на Комисията по анализ на идеи и изследвания на методи бе шокиран. Той бе шокиран от това, че Федър не знаеше, че е попаднал в полесражението на може би най-известния академичен спор на столетието — спор, който ректорът на един калифорнийски университет определи като последен опит в историята да се промени направлението на един цял университет.

Проучванията на Федър разкриха кратката история на това прочуто въстavanе срещу емпиричното образование, което бе протекло в началото на тридесетте години. Комисията по анализ на идеи и изследване на методи бе остатък от този опит. Водачи на въстанието бяха Робърт Мейнард Хъчинс, който бе станал ректор на Чикагския университет, Мортимър Адлър^[1], чийто труд върху психологическите основи на закона за доказателствата бе нещо подобно на работата, извършвана от Хъчинс в Йейл, от Скот Буканън, философ и математик, и най-важният за Федър — сегашният председател на комисията, който по онова време е бил специалист по Спиноза и средните векове в Колумбийския университет.

Адлъровите проучвания върху доказателствата, обогатени с четене на класиците от западния свят, стигат до извода, че човешката мъдрост е напреднала сравнително незначително в днешно време. Адлър непрекъснато се връща към Тома Аквински, който взема Платон и Аристотел и ги прави част от своя средновековен синтез на гръцка философия и християнска вяра. Работата на Аквински и на гърците, както ги разбира той, за Адлър е връх на духовното наследство на Запада. Ето защо те дават аршин на всеки, който търси добrite книги.

В Аристотеловата традиция, както я интерпретират средновековните схоластици, човекът бива смятан за рационално животно, способно да търси, да определя добрия начин на живот и да

го постига. Когато този „първи принцип“ бива възприет от ректора на Чикагския университет, отзукът му в образователната система става неизбежен. Прочутата програма на Чикагския университет „Велики произведения“, реорганизацията на университета в аристотеловско направление и основаването на „колежа“, в който се въвежда изучаване на класиците от петнадесетгодишни ученици, това са част от резултатите.

Хъчинс бе отрекъл идеята, че емпиричното научно образование може автоматично да доведе до „добро“ образование. Науката е „свободна от ценности“. Неспособността ѝ да обхване качеството като обект за изследване прави невъзможно за нея да създаде система от ценностите.

Адлър и Хъчинс се занимават основно с „необходимото“ в живота, с ценностите, с качеството и неговата база в теоретичната философия. Така че очевидно са отивали в същото направление като Федър, но по никакъв начин са стигнали до Аристотел и там са си останали.

Получи се сблъсък.

Дори ония, които бяха готови да приемат огромното значение, отдавано от Хъчинс на качеството, не проявиха склонност да признаят на Аристотеловата традиция правото да формулира ценности. Те настояваха, че никакви ценности не могат да бъдат твърдо установени и че една заслужаваща внимание съвременна философия няма защо да се позовава на идеи, отразени в книги от древни или средновековни времена. Цялата работа за много от тях изглеждаше просто алабализъм и хитруване.

На Федър не му беше много ясно как да си обясни това противоречие. Но то с положителност изглеждаше близко до областта, в която той искаше да работи. Той също смяташе, че никакви ценности не могат да бъдат твърдо установени, но според него това не бе причина ценностите да не се вземат предвид или да се приема, че те не съществуват като реалност. Той също не бе съгласен с това, Аристотеловата традиция да определя ценности, но не мислеше, че не бива да се съобразяваме с нея. Отговорът на всичко бе никак си дълбоко заплетен и той искаше да научи повече.

От четиридесета, предизвикали този фурор, бе останал само сегашният председател на комисията. Поради понижението или по

някаква друга причина славата му сред хората, с които Федър разговаря, не беше на приятен човек. Добри качества не му бяха признати от никого, а двама рязко му приписваха лоши — единият, ръководител на водеща катедра в университета, го нарече „свещен ужас“, а другият, с философска степен от Чикагския университет, каза, че е добре известно правилото на председателя да обсъжда степен само на точни свои копия. Никой от двамата не бе отмъстителен по природа и Федър почувствува, че казват истината. Това бе още веднъж потвърдено от едно откритие, направено в канцеларията. Искаше да поговори с двама от дисертантите на комисията, от които да разбере повече неща, а му казаха, че комисията през цялото си съществуване е присъдила всичко два доктората. Очевидно, за да намери място под слънцето за реалността на качеството, щеше да се наложи да се бори с ръководителя на собствената си комисия и да го надвие. Неговите аристотелски взгледи щяха да направят невъзможно дори започването на подобно дело, а не биваше да се забравя и темпераментът му, видимо крайно нетолерантен към противоречащи идеи. Всичко това рисуваше твърде мрачна картина.

Тогава седна и написа до председателя на Комисията за анализ на идеи и изследване на методи при Чикагския университет едно писмо, което може да бъде характеризирано единствено като предизвикателство да бъде изгонен. В него авторът отказа да се изниже на пръсти през задния вход и прави скандал от такъв мащаб, че противникът му е принуден да го изхвърли през парадния, като по този начин придава на предизвикателството тежест, каквато то поначало не е имало. После се надига от паважа и след като се е убедил, че вратата е напълно затворена, заканва й се с юмрук и казва: „Е, поне се опитах“, като по този начин си успокоява съвестта.

Предизвикателството на Федър уведомява председателя, че сега материалният му предмет е философията, а не английската композиция. Все пак, пишеше той, разделянето на изследванията на материални и методологически е отражение на Аристотеловото противопоставяне на форма и съдържание, което носи за един недуалист малко полза, тъй като той приема двете за идентични.

Написа, че не е сигурен, но му се струва, че неговата дисертация върху качеството ще се окаже антиаристотелска. Ако това е така, то той е избрал подходящо място да я представи. Големите университети

работят с хегелианска насоченост, а всяко учебно заведение, което не може да приеме работа, противоречеща на основните възприети от него догми, е рутинерско. Така че, заявява Федър, това е дисертацията, която Чикагският университет отдавна чака.

Той признава, че това не е малка претенция и че за него въщност е невъзможно да направи стойностни оценки, тъй като никой не е в състояние да бъде безпристрастен съдия на собствената си кауза. Но ако някой друг би предложил дисертация с претенции да бъде сериозен опит за обединяване на източната и западната философия, на религиозния мистицизъм с научния позитивизъм, той би сметнал, че тя има съществено историческо значение, че придвижва университета години напред. Във всеки случай, пише той, никой не е бил приеман в Чикаго, без да натири някой друг. Време е Аристотел да си го получи.

Направо нечувано.

И това не бе само предизвикателство да го изгонят. Тук с особена сила прозират мегаломания, мания за величие, пълна загуба на способността да разбира значението на онова, което назва на другите. Така е погълнат от собствения си свят на качествена метафизика, че вече не може да види нищо извън него, и понеже никой друг не разбира този свят, той е обречен.

Мисля, тогава той е смятал, че онова, което назва, е вярно и няма значение дали начинът, по който го излага, е чуван или нечуван. Казаното е толкова голямо, че няма време да го разкрасява. Ако Чикагският университет обръща внимание по-скоро на естетичното в думите му, отколкото на рационалното им съдържание, то той изменя на основната си задача като университет.

Това обяснява всичко. Той действително е вярвал.

Това не е просто още една интересна идея, която ще бъде изпитана по съществуващите рационални методи. Това е вариант на самите рационални методи. Обикновено когато човек представя нова идея в академична среда, предполага се той да е обективен и безпристрастен. Но тази идея за качеството поставя под съмнение именно тази постановка — за обективност и безпристрастност. Това е маниерично, подходящо само за дуалистичния начин на мислене. Дуалистичните постижения се постигат чрез обективност, но не и творческите.

Обладан е бил от вярата, че е намерил отговора на една от загадките на вселената, разрязал е гордиевия възел на дуалистичната мисъл с една дума — качество — и няма да позволи никому да обуздае тази дума отново. И в своята вяра не разбира колко чудовищно мегаломански звучат думите му в ушите на другите. Или ако разбира, не дава пет пари. Казаното е мегаломанско, но ако е вярно? Ако греши, какво от това? Но ако е прав? Да е прав и да зареже всичко, за да задоволи вкусовете на учителите си, това би било чудовищно!

Така че просто не го интересува как звучи за другите. Чист фанатизъм. В ония дни той живее в изолиран свят на проповеди. Никой не го разбира. И колкото повече хора показват как не разбират, а онova, което разбират, не им харесва, толкова по-фанатизиран и неприятен става той.

Предизвикателството му получава очаквания прием. След като материалният му предмет е философията, трябва да кандидатствува пред философската катедра, а не пред комисията.

Федър послушно прави това, после той и семейството му натоварват в колата и караваната цялото си имущество, казват довиждане на приятелите си и се готвят да потеглят. Точно когато заключва за последен път вратата на къщата, пощаджията носи писмо. То е от Чикагския университет. В него пише, че там не го приемат. Нищо повече.

Очевидно за решението е повлиял председателят на Комисията за анализ на идеи и изследване на методи.

Федър взима хартия от съседите и пише до председателя, че след като вече е бил приет от Комисията за анализ на идеи и изследване на методи, ще трябва да си остане към нея. Това е доста буквойдски ход, но по това време Федър вече е развил вещина на стар воин. Това извъртане, това бързо хлопване на философската врата, показва, че по никаква причина председателят не може да го изхвърли през парадния вход на комисията, дори с това безобразно писмо в ръка. Това вдъхва на Федър известна вяра. Без странични врати, моля. Щеше да им се наложи да го изхвърлят през парадния или въобще нямаше да могат да го изхвърлят. Може би нямаше да им се удаде. Добре. Той не иска тази дисертация да дължи каквото и да било на когото и да е.

Движим се край източния край на езерото Кламат, по трилентов път, в който има много от настроението на двадесетте години на века. Всички тия пътища с по три платна са оттогава. Спирате за обяд в едно ханче от същата епоха. Дървена конструкция с остра нужда от боядисване, неонови реклами за бира във витрината, чакъл и маслени петна по него вместо морава.

Вътре в тоалетната седалката е спукана, а мивката е покрита с ивици мръсотия, но по обратния път към нашето сепаре хвърлям отново поглед към съдържателя на бара. Лице от двадесетте години. Открито, лишено от студенина и непреклонно. На негова територия сме. Гости сме му. И ако не му харесваме кюфтетата, най-добре е да си затваряме устата.

Донасят ги. Оказват се много вкусни — с резен сладък бермудски лук по средата, а бутилираната бира е чудесна. Цял един обяд за много по-малко, отколкото бихме платили в някое от ония свърталища на стари дами с пластмасови цветя на витрината. Докато ядем, виждам в картата, че преди доста път сме завили не където трябва и сме могли да стигнем до океана много по-бързо от другаде. Горещо е, характерна за западното крайбрежие лепка горещина, която след жегата на пустинята е много потискаща. Това, което виждам наоколо, наистина е подражание на източните щати и ми се ще колкото е възможно по-бързо да стигнем до океана, където е прохладно. Мисля за това по целия източен бряг на езерото Кламат. Лепка горещина и тревога като през двадесетте години... Такова бе усещането в Чикаго през онова лято.

Когато Федър и семейството му пристигат в Чикаго, той се настанява близо до университета и понеже няма стипендия, започва като редовен преподавател по реторика в университета на Илинойс, който тогава се намира в центъра при Нейви пиър, вдал се в езерото, миризлив и зноен.

Заниманията тук се различават от тия в Монтана. Най-добрите ученици от средния курс са обрани от колежите „Шъмпейн“ и „Урбана“ и почти всички ученици, на които преподава, са средни — няма слаби, няма блестящи. Когато съчиненията им се обсъждат за качество в час, трудно е да се разграничват едно от друго. При други обстоятелства Федър навярно би измислил нещо, за да се справи с това, но сега работи просто за хляба и не може да си позволи да хаби

творчески сили. Интересите му са насочени на юг, към другия университет.

Нарежда се на опашката за регистриране в Чикагския университет, съобщава името си на професора по философия, който извършва регистрацията, и забелязва, как очите му леко се присвиват. Професорът по философия казва: о да, председателят е помолил да бъде записан в курса „Идеи и методи“, който води сам той, и му подава учебната програма, Федър вижда, че часовете съвпадат с неговите в Нейви пиър, и избира друг курс „Идеи и методи 251, Реторика“. Тъй като реториката е негова област, тук се чувствува малко по-свободно. Лектор е професорът по философия, който го записва. Очите му, преди малко присвити, сега се разширяват.

Федър се връща към преподаването в Нейви пиър и към подготовката си за първия семинар. Сега е абсолютно необходимо да учи, както не е учил никога досега, за да овладее гръцката класическа научна мисъл в общи линии и на един неин представител с подробности — Аристотел.

Съмнително е дали сред всичките хиляди студенти на Чикагския университет, които бяха изучавали древните класици, някога е имало толкова прилежен. Най-голямата борба на университетската програма „Велики произведения“ бе срещу съвременното схващане, че класиците не могат да кажат на обществото от XX век нещо наистина важно. Можем да бъдем сигурни, че мнозинството студенти, каращи курса, са играли на изискани маниери с преподавателите и са приемали, по понятни причини, предпоставката, че древните имат да кажат нещо съществено, Федър обаче, който не играе на нищо, може просто да приеме тази идея. Страстно и фанатично той я прави разбор. Започва яростно да ги мрази и напада с всички хули, които му идват наум, не защото са ирелевантни, а точно заради обратното. Колкото повече чете, толкова повече се убеждава, че никой още не е определил вредата, нанесена на тоя свят от несъзнателното възприемане на техните мисли.

Край южния бряг на езерото Кlamat минаваме през нещо подобно на предградие и след това изоставяме езерото и поемаме на запад, към крайбрежието. Пътят сега се издига към гора от огромни

дървета, които нямат нищо общо със зажаднелите за влага гори, през които минавахме досега. Огромни дъгласови борове от двете страни на пътя. От мотоциклета, като минаваме сред тях, можем да гледаме нагоре към стволовете им, прави като свещи, стотици фута високи. Крис иска да спрем, за да походи между тях, и спираме.

Докато той се разхожда, аз колкото мога по- внимателно се облягам на едно голямо парче борова кора, заглеждам се нагоре и се мъча да си спомня...

Днес липсват подробности какво е изучавал, но от по-сетнешни събития знам, че е погълнал огромно количество информация. Той е сторил това по почти фотографски начин. За да се разбере как стига до заклеймяване на древните гърци, необходимо е да се направи кратък преглед на аргумента „митос преди логос“, който е добре известен на изучаващите древногръцката научна мисъл и често пъти е причина за очарованието на тая област от познанието.

Терминът „логос“, коренна дума за „логика“, отговаря на цялостната ни рационална представа за света. „Митос“ е suma от ранните исторически и доисторически митове, които предхождат логос. Митос включва не само гръцки митове, но и Стария завет, ведическите химни и ранните легенди на всички култури, които са допринесли за формиране на съвременния мироглед. Аргументът „митос преди логос“ заявява, че начинът ни на мислене се оформя от тия легенди, че днешните ни знания са свързани с тия легенди, както дървото е свързано с малката фиданка, която някога е било. Човек може да проникне дълбоко в цялостния сложен строеж на дървото, като изучава много по-простото устройство на фиданката. Няма видова разлика, нито дори в идентичността, съществува само разлика в размерите.

Така че при култури, чийто произход включва древногръцко наследство, неизменно се натъкваме на ясно разграничаване на субекти и обекти, защото граматиката на древногръцкия митос съдържа ясно естествено разделение на подлог и сказуемо. При култури като древнокитайската, където отношението подлог-сказуемо не е твърдо определено от граматиката, срещаме съответната липса на ярко очертана субективно-обективна философия. Откриваме, че при

юдейско-християнската култура, в която старозаветната „дума“ притежава собствена, вътрешна свещеност, хората са готови да се жертвуват, да живеят според и да умират заради думи. При тази култура един съд може да поисква от свидетеля да каже „истината, цялата истина и нищо друго освен истината и нека Бог ми помогне“ и да очаква, че истината ще бъде казана. Но ако пренесем този съд в Индия, както направиха англичаните, ще видим, че хич не върви е лъжесвидетелствуването, защото индийският митос е друг и тази свещеност на думите не се възприема по същия начин. Подобни проблеми са възникнали в САЩ сред малцинствени групи с различен културен произход. Има безкрайно много примери за това, как различията в митоса управляват различията в поведението и всички тия примери са превъзходни.

Аргументът „митос преди логос“ обръща внимание върху обстоятелството, че всяко дете се ражда толкова невежо, колкото който и да е пещерен човек. Онова, което предпазва света от връщане към неандерталския период при всяко следващо поколение, е продължаващият, отиващ напред митос, превърнат в логос, но все пак митос, огромният сбор от общото знание, който обединява нашите съзнания, както са обединени клетките в тялото на човека. Да се мисли, че човек не е така тясно свързан с другите хора, че може да приеме или да се откаже от този митос според желанието си, означава да не се разбира какво е това митос.

Има само един вид хора, казва Федър, които приемат или отхвърлят митоса, сред който живеят. И човекът, отхвърлил митоса, се нарича „безумец“, казва Федър. Да се излезе от митоса, значи да се обезумее...

Господи, за това се сещам чак сега. Не ми бе идвало наум по-рано.

Той е знаел! Той трябва да е знаел какво ще се случи. Сега нещата започват да се изясняват.

Всичките тия фрагменти са като парченца от мозайка. Можем да ги наредим в големи групи, но, групите не се свързват независимо как ги въртим. После внезапно идва едно парченце, което свързва две отделни групи, и ето че двете големи групи са станали една. Връзката

между митос и безумие. Това е ключов фрагмент. Съмнявам се някой да е казвал това по-рано. Безумието е тера инкогнита, заобиколила митоса. И той го е знаел! Знаел е, че качеството, за което говори, се намира извън митоса.

Ето какво било! Понеже качеството поражда митоса. Това е то. Това е имал предвид, когато казва: „Качеството е вечният стимул, който ни кара да създаваме света, в който живеем. Целия. До последната прашинка.“ Религията не е сътворена от человека. Човекът е създаден от религията. Човекът реагира на качеството и сред тия реакции е схващането за това, какво представлява сам. Знаем нещо, после стимулът на качеството ни побутва и се опитваме да дефинираме качествения стимул, но за да го дефинираме, имаме на разположение само онова, което знаем. Така че дефиницията ни е изградена от онова, което знаем. Тя е аналог на онова, което вече знаем. Трябва да бъде. Не може да бъде друго. И по този начин митосът расте. Чрез аналогите на онова, което е било известно преди. Митосът е натрупване на аналоги върху други аналоги и натрупани пак върху аналоги. Те пълнят вагоните във влака на съзнанието. Митосът е целият влак на колективното съзнание на взаимосвързаното човечество. Всяка негова частица. Качеството е коловозът, който направлява влака. Онова, което се простира извън влака и от едната, и от другата страна, е тера инкогнита на безумието. Той е знаел, че за да разбере качеството, трябва да изостави митоса. Ето защо е усещал онова хълзване. Знаел е, че нещо ще се случи.

Между дърветата виждам Крис, който се завръща. Изглежда спокоен и щастлив. Показва ми парче кора и пита дали може да го задържи за спомен. Не ми харесва особено това, да товари мотоциклета с тия парчета и Парченца, които намира и които вероятно ще изхвърли, щом се приберем у дома, но все пак този път казвам „да“.

След няколко минути пътят достига билото и после се спуска стръмно към долина, която става все по-прелестна, колкото повече се спускаме. Никога не съм мислел, че мога да нарека така една долина — прелестна, — но в цялата тая крайбрежна област има нещо много различно от която и да е друга планинска част на Америка и то извиква тая дума. Оттук, малко по на юг, идват всичките ни хубави вина.

Хълмовете са разположени и нагънати някак по-различно — прелестно. Пътят се вие, лъкатуши, а ние с мотоциклета се носим равномерно, по него, следваме го, красиви по своему, като почти докосваме восьчните листа на храстите и надвисналите клони на дърветата. Боровете и скалите са останали високо зад нас и сега наоколо има заоблени хълмове, лозя, алени и червени цветя, аромат, смесен с ухание на горящи клони, донесен от далечната мъгла по дъното на долината, а отвъд нея, невидим и неопределен — дъхът на океана...

Как може толкова много да обичам всичко и да бъда умопомрачен?...

Не вярвам!

Митосът. Митосът е безумен. Това е вярвал той. Митосът, който казва, че формите на този свят са реални, а качеството на света не е реално, това е безумно.

А в Аристотел и древните гърци той открил виновниците, които оформили митоса по такъв начин, че да ни накарат да приемем това безумие за реалност.

Така. Това е. Това свързва всичко. Изпитвам облекчение, когато се случи нещо такова. Понякога е така трудно да извикам в съзнанието си всичко това. Настъпва някакво изтощение. Понякога ми се струва, че измислям всичко. Друг път не съм сигурен. А понякога съм убеден, че не измислям. Митосът и безумието и първостепенното им значение — тези неща са от него.

Оставяме надиплените хълмове зад себе си, стигаме Медфорд и магистрала, водеща за Грентс пас. Почти се е свечерило. Силен насрещен вятър едва ни позволява да поддържаме скоростта на останалото движение по нанагорнищата, дори и с пълна газ. При Грентс пас чуваме плашещо, силно чукане и спираме, за да видим, че веригата по някакъв начин е закачила предпазителя си, който е съвсем раздран. Не е кой знае колко сериозно, но достатъчно да ни позабави, докато го заменим.

Грентс пас изглежда достатъчно голям, за да намерим на другия ден отворена мотоциклетна работилница, и като пристигаме, търсим мотел.

Не сме виждали легло от Боузмън в Монтана.

Намираме мотел с цветни телевизори, плувен басейн с топла вода, кафеварка за сутринта, бели пешкири, баня, цяла в плочки, и чисти легла.

Лягаме на чистите легла и Крис се друса известно време върху своето. Друсането в леглото, спомням си от детството, облекчава много.

Утре може би всичко това ще се изясни. Не сега. Крис слиза долу да поплува в топлия басейн, а аз лежа неподвижно в леглото и прогонвам всичко от съзнанието си.

[1] *Мортимър Джеръм Адлър* — американски философ. — Б. пр.

↑

От Боузмън насам толкова пъти сме вадили и нагъвали нещата в страничните чанти и раниците, че сега екипировката ни е доста пострадала. Пръсната по целия под, тя има отчайващ вид на утринната светлина. Един пластмасов плик с нещо мазно в него се е пробил и ролото тоалетна хартия се е намазнило. Дрехите са така изпомачкани, че гънките по тях изглеждат вечни. Меката метална тубичка с крем против слънце също се е пробила, като е нацапала с бяло канията на мачетето. Всичко мирише на противослънчев крем. И тубичката е масло за делкото не е издържала. Каква каша. Вадя бележничето и записвам: „Да купя бакелитова кутия за повредените тубички.“ После добавям — „пране“. След това „ножички за нокти, крем против слънце, масло за делкото, предпазител за веригата, тоалетна хартия“. Това са доста неща за вършене, преди да напуснем хотела, затова будя Крис и му казвам да става. Трябва да изперем.

В автоматичната пералня показвам на Крис как се пуска центрофугата, включвам машината и отивам за останалите неща.

Намирам всичко освен предпазител за веригата. Продавачът казва, че нямат и не очакват да получат. Мисля дали да не продължа без него през малкото време, което ни остава, но от това навсякъде ще хвърчи смазочно масло, а може да бъде и опасно. Не мога да оставя така нещата с подобна мисъл в главата. Заемам се със задачата сериозно.

По-надолу по същата улица виждам табела на заварчик и влизам.

Най-чистата работилница за заварки, която съм виждал. Огромни, високи дървета и трева очертават празно пространство отзад, което придава на мястото вид на селска ковачница. Всички инструменти са окачени грижливо, всичко е спретнато, но няма никой. Ще дойда по-късно.

Карам назад, спирам за Крис, проверявам дали е сложил в центрофугата всичко, което е за пране, и потеглям по оживените улици, като се оглеждам за ресторант. Навсякъде движение. Бързи, повечето добре поддържани коли. Ето какво било Западното

крайбрежие. Трептяща, чиста слънчева светлина в град извън обсега на каменовъглените басейни.

В края на града намираме ресторант, сядаме и чакаме на маса, застлана с червено-бяла покривка. Крис разгръща един брой на „Мотоновини“, който купих в магазина за части, и чете високо кой кое състезание е спечелил и един материал за дълги пътешествия с мотоциклет. Сервитьорката го гледа с известно любопитство, после гледа мен, после обувките ми, след това надрасква поръчката. Отива към кухнята, излиза пак и ни гледа. Защо ли ни обръща толкова внимание? Сигурно понеже сме сами в ресторанта. Докато чакаме, тя пуска няколко монети в джу-бокса и когато закуската пристига — вафли, сироп, наденички — слушаме и музика. Говорим с Крис за това, което чете в „Мотоновини“, като надвижваме плочата с безгрижния вид на хора, прекарали заедно много дни път, и с ъгълчето на очите си виждам, че ни наблюдават неотстъпно. След малко Крис трябва да повтаря въпросите си, защото този поглед ме смущава и не мога да се съсредоточа върху онова, което ми казва. Плочата съдържа кънтри-музика за някакъв шофьор на камион... Прекъсвам разговора с Крис.

Когато излизаме и палим, тя стои на входа. Самотна. Навсякога не разбира, че с това си държание няма да остане дълго време самотна. Ритам стартера, давам прекалено много газ, разсеян от нещо, и ми трябва известно време да дойда на себе си, докато карам назад към заварчика.

Той е там, възрастен човек на шестдесет-седемдесет години. Гледа ме пренебрежително, точно обратно на сервитьорката. Обяснявам му за предпазителя и след малко той казва: „Няма да го свалям вместо вас. Ще трябва вие да си го свалите.“

Свалям го и му показвам, а той заявява: „Целият е намаслен.“

Намирам пръчица под клонестия кестен зад работилницата и изстъргвам маслената утайка в един варел за отпадъци. Той вика отдалеч: „Има нафта в легена.“ Виждам плиткия леген и очиствам предпазителя с листа от дърветата и нафта.

Когато му го показвам, той кимва, бавно отива към оксижената и нагласява кранчетата. После разглежда дюзата и избира друга горелка. Никакво бързане. Взема стоманена пръчка и аз се питам дали наистина се готови да завари тоя тънък метал. Аз не заварявам ламарина.

Споявам я с бронз. Опитам ли се да заваря, тя се пробива и после трябва да я кърпя с едри кръпки.

— Няма ли да го запоите? — питам аз.

— Не — отвръща той. Приказлив човек.

Запалва горелката, регулира мъничък син пламък и след това, трудно е да се опише, буквально започва някакъв танц на горелката и пръчката в отделни ритми над тънкия лист метал, повърхността се нагрява равномерно, — навсякъде е ярко жълто-оранжева, приближава пръчката и горелката точно когато е нужно, и после ги дръпва. Никакви дупки. Заварката почти не се забелязва.

— Стана отлично — казвам аз.

— Един доллар — отвръща той без усмивка. После забелязвам в погледа му някакъв странен скептицизъм. Дали не смята, че е поискал много? Не, има нещо друго... някаква самота, също като сервитьорката. Може би смята, че го занасям. Кой цени днес такава работа?

Прибираме багажа, напускаме мотела почти в крайния час за освобождаване на стаите и скоро навлизаме в крайбрежната секвоена гора между Орегон и Калифорния. Движението е така натоварено, че не можем да погледнем встрани. Става студено и мрачно, спираме и обличаме пуловери и якета. Все още е студено, някъде малко над петдесет, и в главите ни се въртят мисли за зимата.

Самотни хора в тоя град зад нас. Забелязах го в супермаркета, в пералнята и като напускахме мотела. Тия каравани, пръснати под секвоите, пълни със самотни уединени хора, загледани в дърветата, тръгнали да зърнат океана. Човек долавя тая самота в първия миг, когато върху него се спрат нечии очи — този търсещ поглед, който после се свежда.

Сега срещаме много повече от тази самота. Парадоксално е, че колкото са по-нагъсто хората в големите градове по Източното и Западното крайбрежие, толкова по-силна е самотата. Зад нас, където хората бяха така нарядко заселени, в Западен Орегон, Айдахо, Монтана и Дакотите, човек би очаквал по-голяма самота, но не забелязахме подобно нещо.

Обяснението предполагам, е в това, че физическото разстояние между хората няма нищо общо със самотата. Важно е духовното разстояние. В Монтана и Айдахо физическите разстояния са големи, но духовните малки, а тук е обратното.

Намираме се в най-характерната Америка. Тя се стовари отгоре ни оная вечер при Прайнвил джънкшън и оттогава ни придружава. Това е оная Америка с магистралите, реактивните полети, телевизионните и филмовите суперпродукции. Хората от тая най-характерна Америка сякаш преминават огромни периоди от живота си, без да забележат много-много какво става непосредствено около тях. Средствата за информация са ги убедили, че онова, което е около тях, не е важно. И затова са самотни. Изписано е върху лицата им. Отначало мъничкият проблясък интерес, а после ви гледат все едно, че сте някакъв предмет. Не влизате в сметката. Вие не сте онова, което търсят. Не сте от телевизионния еcran.

Но в оная друга Америка, през която преминахме, Америка на второстепенните пътища и „канавки на Китаец“, на тежкотоварни коне, величествени планински вериги, обстоятелствените разсъждения, деца с шишарки, земни пчели и скрито небе миля след миля, миля след миля, всичко онова, сред което преминахме, което е реално, което бе НАОКОЛО, доминираше. Затова нямаше особено усещане за самота. Така трябва да е било преди сто или двеста години. Почти без хора и почти без самота. Аз несъмнено обобщавам твърде много, но ако си послужим с точните категории, казаното ще бъде истина.

Обвиняват техниката за голяма част от онази самота, понеже тя естествено се свързва с новите технически приспособления — телевизори, реактивни самолети, магистрали и така нататък, — но аз се надявам, вече е изяснено, че истинското зло не се крие в предметите на техниката, а в нейната склонност да ограничава хората в манталитета на самотна обективност. Именно обективността, дуалистичният начин на виждане на нещата, които се свързват с техниката, е причина за това зло. Ето защо си дадох толкова труд да обясня как техниката може да се използва за унищожаване на злото. За човек, който знае как да поправи мотоциклет — с качество, — е по-малко вероятно да остане без приятели, отколкото за някой, който не

знае. И приятелите му няма да гледат на него като на някакъв предмет. Качеството унищожава обективността при всички случаи.

Или ако се заеме с някаква досадна работа и няма как да избяга от нея — а всяка работа, която вършиш по принуда, рано или късно става досадна, — и просто за да се развлеча, започне да търси евентуално качество и тайно се стреми към него, като по този начин превръща работата си в изкуство, много е вероятно да открие, че става по-интересна личност и все по-малко има вид на предмет за хората наоколо, защото качествените решения, които взема, променят и самия него. И променят не само работата и него, но и околните, защото качеството има свойството да се разпространява като вълни. Качествената работа, която не е допускал, че някой ще забележи, бива забелязана и човекът, който я е забелязал, започва да се чувства малко по-добре и по всяка вероятност ще предаде това чувство и на други и по този начин качеството се разпространява.

Личното ми убеждение е, че светът може да бъде усъвършенстван само така: от личности, които вземат качествени решения. Това е всичко. Боже мой, не бих искал повече въодушевление от големи програми, пълни със социално планиране за огромни маси хора и несъобразени с индивидуалното качество. Можем да ги оставим за известно време. Има място и за тях, но те трябва да се изграждат върху качествени основи и при участие на отделната личност. Имали сме това индивидуално качество в миналото, използвали сме го като полезно изкопаемо, без да си даваме сметка за това, а сега то е почти изчерпано. Всички са останали, кажи-речи, без находчивост — без „гъмпшън“. И мисля, че е крайно време да се върнем към преизграждане на този американски резерв — стойността на индивида. Съществуват реакционни политики, които повтарят нещо близко до това години наред. Не съм от тях, но доколкото говорят за стойност на индивида, а не просто да си търсят извинение за даване повече пари на богатите, те са прави. Наистина имаме нужда от връщане към цялостност на личността, разчитането на собствените сили и старомодната изобретателност, наречена гъмпшън. Наистина имаме нужда. Мисля, че някои от пътищата към това бяха очертани в тази шътокуа.

Федър следващо път, различен от идеята за индивидуално, личностно качествено решение. Мисля, че това бе погрешен път, но може би в неговото положение и аз бих вървял по него. Той смяташе, че разрешението се крие в една нова философия и дори в нещо още поголямо — една нова, одухотворена разсъдъчност, при която грозотата, самотата и духовната пустош на дуалистичния технически модел на мислене биха станали нелогични. Мисълта не трябваше да бъде „свободна от ценности“. Тя трябваше логически да се подчинява на качеството и той бе сигурен, че ще открие причината това да не е така при древните гърци, чийто митос е дарил на нашата култура склонността, скрита зад цялото зло на техниката ни, склонността да правим онова, което е „разумно“, дори когато то е безполезно. В това е коренът на всичко. Точно в това. Преди много време казах, че е преследвал призрака на разума. Точно това имах предвид. Разумът и качеството са били разделени и противопоставени един на друг и някъде там отдавна качеството е било подчинено, а разумът поставен в господстващо положение.

Започнало е да препръска. Не така силно, че да се налага да спрем. Просто едва-едва заръмнява.

Пътят излиза от високите гори под откритото сиво небе. Край него има много табели. Рекламите на „Шенли“ ще я карат вечно с топлите си цветове, но от „Ирма“ човек остава с впечатление за умора и посредствено студено къдрене поради напуканата боя по емблемата.

След това съм чел Аристотел отново в търсене на огромното зло, разкрито в откъслечните спомени от Федър, но не го открих. У Аристотел намерих преди всичко доста скучна колекция обобщения, много от които изглеждат неоправдани в светлината на съвременните знания и чието систематизиране ми се струва твърде некачествено и изглежда примитивно, както изглеждат гръцките грънци по музеите. Сигурен съм, че ако знаех повече за него, щях да разбирам много повече и въобще нямаше да ми изглежда примитивен. Но не знаейки „повече“, не виждах той да съответства на превъзнесянията на групата „Велики произведения“, нито пък на яростта на Федър. Положително

не мога да разглеждам Аристотел като източник било на положителни, било на отрицателни стойности. Но превъзнесенията на групата „Велики произведения“ са добре известни и публикувани, а яростните нападки на Федър не са. Затова част от моите задължения е да се спра върху тях.

Реториката е изкуство, започва Аристотел, защото може да бъде сведена към рационална система на реда.

Федър се втрещи от това. Спря. Той се бе приготвил да разшифрова заплетени откровения, сложни системи, от които да разбере дълбокия вътрешен смисъл на Аристотел, сочен от мнозина като най-велик философ на всички времена. И изведнъж да му запратят в лицето, така направо, подобно глупашко заявление! Това наистина го порази.

Продължи да чете:

Реториката може да бъде подразделена на специални доказателства и теми, от една страна, и общи доказателства, от друга. Специалните доказателства могат да бъдат подразделени на методи на доказване и видове доказателства. Методите на доказване са изкуствените доказателства и неизкуствените доказателства. При изкуствените доказателства имаме етически доказателства, емоционални доказателства и логически доказателства. Етическите доказателства се делят на практическа мъдрост, добродетели и добра воля. Специалните методи, прилягащи до изкуствени доказателства от етическо естество, свързани с добрата воля, изискват познаване на емоциите и за ония, които са забравили какво представляват те. Аристотел прилага списък. Това са: гняв, пренебрежение (разделено на презрение, злост и безочливост), благост, любов или приятелско чувство, страх, вяра, срам, безсрамие, доброжелателство, милосърдие, съжаление, благородно негодувание, завист и съперничество.

Спомняте ли си описането на мотоциклета, дадено преди много време в Южна Дакота? Онова, при което внимателно се изброяваха всички части и функции на мотоциклета? Забелязвате ли приликата? Ето го, Федър бе сигурен в това, създателя на този строеж на лекцията. Страница след страница Аристотел продължаваше по същия начин. Като някой третостепенен технически инструктор изброяваше всичко, разкриваше връзките между посочените неща, сръчно вмъкваше от време на време някое ново взаимоотношение сред изброените и после

си чакаше да дрънне звънецът, та да може да отиде и да повтори лекцията в съседния клас.

Федър не успя да открие между редовете съмнения, чувство за страх, само вечното самодоволство на професионалния учен. Дали Аристотел наистина смяташе, че учениците му ще станат по-добри реторици, понеже знаят тия безкрайни названия и връзки? И ако не, дали действително мислеше, че преподава реторика? Федър приемаше, че е така. В стила му нямаше нищо, което да намеква, че някога Аристотел се е съмнявал в Аристотел, Федър виждаше Аристотел като човек изключително доволен от елегантния си дребен трик с изброяването и класифицирането на всичко. Неговият свят започваше и свършваше с този трик. Причината, поради която Федър с радост би му натрил носа, ако не бе мъртъв повече от две хиляди години, бе, че за него Аристотел представляваше прототип на милионите самодоволни и напълно невежи учители, които с течение на вековете надуто и коравосърдечно са убивали творческия дух у своите ученици с този тъп ритуал на анализиране, това сляпо, папагалско, вечно назоваване на нещата. Отидете в някоя от стоте хиляди класни стаи днес и чуйте учителите да разделят и подразделят, да свързват нещата и да установяват „принципи“, да изучават „методи“ и онова, което ще чуете, е дъхът на Аристотел, който говори през вековете — изсушаващият безжизнен глас на дуалистичния разум.

Семинарите върху Аристотел се провеждаха около огромна кръгла дървена маса в мрачната стая срещу болницата от другата страна на улицата, в която късното следобедно слънце едва проникваше през нечистите прозорци и замърсения градски въздух отвъд тях. Морно, бледо, потискащо. Към средата на часа забеляза, че тази огромна маса имаше огромна пукнатина, която я прекосяваща цялата близо до средата. Имаше вид, като да е стояла тук от години, но никому не е минало през ум да я поправят. Били са твърде заети с по-важни неща без съмнение. В края на часа той най-после попита: „Могат ли да се задават въпроси във връзка с реториката на Аристотел?“

„Ако сте прочели материалите“ — бе отговорът. Забеляза същото присвиване в очите на професора по философия, което бе забелязал в първия ден при регистрирането. Схвани предупреждението, че е по-добре да се запознае много основно с материалите — и така направи.

Сега дъждът вали по-силно и ние спираме, за да прикрепим забралата към каските. После продължаваме с умерена скорост. Внимавам за дупки, пяськ и маслени петна.

Следващата седмица Федър е прочел материалите и е готов да разбие твърдението, че реториката е изкуство, защото може да бъде сведена към рационална система на реда. Според този критерий „Дженеръл мотърс“ произвеждаха чисто изкуство, докато Пикасо не. Ако у Аристотел имаше някакво по-дълбоко съдържание от онова, което забелязваше окото, то това бе най-подходящото място да се направи това съдържание видимо.

Но въпросът изобщо не се повдига, Федър вдига ръка, за да го постави, долавя за част от секундата злобен блясък в погледа на преподавателя, обаче в този момент друг студент казва, почти прекъсвайки го:

— Мисля, че тук има някои много съмнителни твърдения.

Това е всичко, което успява да произнесе.

— Сър, ние не сме дошли тук, за да научим какво мислите вие!
— просъска професорът по философия. Сякаш изсипва киселина.
— Ние сме тук, за да научим какво мисли Аристотел! — право в лицето.
— Ако пожелаем да научим какво мислите вие, ще учредим съответен курс по темата!

Тишина. Студентът е потресен. Както и всички останали.

Но професорът по философия не е свършил. Посочва студента с пръст и пита:

— Кои са според Аристотел трите реторични вида според засегнатата материя?

Отново тишина. Студентът не знае.

— Значи, не сте чели, нали?

И сега с един блясък в очите, който показва, че през цялото време се е стремял към това, професорът по философия завъртва пръст и го насочва към Федър.

— Вие, сър, кои са трите реторични вида?

Но Федър е подгoten.

— Съдебна реторика, съвещателна и тържествена — отговаря спокойно той.

— Кои са похватите на тържествената?

— Те са установяване на подобие, хвалебствие, превъзнасяне и преувеличение.

— М-да... — казва професорът по философия бавно. После настъпва мълчание.

Другите студенти изглеждат шокирани. Чудят се какво е станало. Това знае само Федър и вероятно професорът по философия. Един невинен студент е получил ударите, предназначени за него.

Сега израженията на всички стават сдържани като защитна мярка срещу по-нататъшно подобно изпитване. Професорът по философия е допуснал грешка. Изразходвал е дисциплинарната си власт срещу един невинен студент, докато Федър, виновният, враждебно настроеният, си е на свобода. И става все по-свободен. След като не е задал никакъв въпрос, няма начин да бъде съсечен. И сега, като вижда как ще бъде отговорено на въпросите, той положително няма да ги зададе.

Невинният студент гледа в масата, почервенял, заслонил поглед с ръце. Неговият срам преминава у Федър като гняв. Нито един път при всичките си занятия той не е говорил така на студент. Значи ето как преподават класиците в Чикагския университет. Сега Федър познава професора по философия. Но професорът по философия не познава Федър.

Сивото дъждовно небе и осенният с табели път се спускат към калифорнийския град Кресънт, сив, студен и мокър, а ние с Крис се заглеждаме и съзираме водата, океана, в далечината отвъд пристани и сиви сгради. Спомням си, че това бе голямата ни цел през всичките тия дни. Влизаме в ресторант с луксозен червен килим, луксозно меню и прекалено високи цени. Единствените посетители сме ние. Храним се мълчаливо, плащаме и отново сме на пътя, сега на юг, през студ и мъгла.

На следващия семинар засраменият студент вече не присъства. Нищо чудно. Групата е напълно смразена, което е неизбежно след подобен инцидент. На всеки семинар един човек говори през цялото време — професорът по философия, — говори, говори и говори на лица, превърнали се в маски на безразличието.

Професорът по философия, изглежда, много добре е разбрал какво се е случило. По-раншният кратък проблясък на злоба към Федър се е превърнал в кратък проблясък на страх. Изглежда разбира, че при сегашното положение в групата, когато му дойде времето, може да получи точно същия укор, който даде сам, и няма да намери съчувствие в никое от лицата насреща. Той е захвърлил правото си да разчита на възпитано отношение. Няма никакъв начин да предотврати възмездietо вече освен да се прикрива добре.

Но да се прикрива, означава да работи напрегнато и да казва нещата съвсем точно, Федър също разбира това. Като запази мълчание, сега може да учи при изключително благоприятни условия.

Той учи усилено през този период и заучава изключително бързо, като държи устата си затворена, но би било погрешно да създавам и най-беглото впечатление, че изобщо е бил добър студент. Един добър студент търси знания честно и непредубедено. Не и Федър. Той трябва да си наточи брадвата и търси единствено нещата, които му помагат да я точи, както и начините да се справи с всичко, което му пречи да я точи. Той няма време за, нито изпитва интерес към Великите произведения на другите. Намира се тук единствено за да напише собственото си Велико произведение. Подходът му към Аристотел е грубо нечестен поради същата причина, заради която Аристотел е нечестен спрямо своите предшественици. Те слагат под съмнение онова, което иска да каже той.

Аристотел поставя под съмнение онова, което иска да каже Федър, като слага реториката скандално ниско в своята йерархия на нещата. Тя е клон на практическата наука, нещо като връзка към другата категория, теоретичната наука, с която главно се занимава Аристотел. Като клон на практическата наука, тя няма никакво отношение към истината, доброто или красивото освен като оръжие в спора. Така че качеството в системата на Аристотел е напълно отделено от реториката. Това презрение към реториката в комбинация с чудовищното реторично качество на самия Аристотел така пълно

отчуждава Федър, че той не може да прочете нещо, казано от Аристотел, без да търси начин да го презре и нападне.

Това не е трудно, Аристотел винаги е бил във висша степен уязвим и във висша степен уязвяван през вековете и от разстрелване на очевидните му абсурди се получава не повече удовлетворение от това, да се стреля по риба в каца. Ако не бе така предубеден, Федър би могъл да усвои някои Аристотелови похвати за внедряване в нови области на знанието, с каквато цел всъщност бе и създадена комисията. Но пък ако не бе така пристрастен, когато търсеше къде да разгърне работата си върху качеството, той изобщо нямаше да се намира тук, така че действително няма никакъв начин нещо свястно да се получи от всичко това.

Професорът по философия изнася лекции, а Федър внимава и за класическата форма, и за романтичната повърхност на казаното. Професорът по философия изглежда най-притеснен от „диалектичното“. Макар от гледна точка на класическата форма Федър да не разбира защо, нарастващата романтична чувствителност му казва, че е попаднал на следа — плячка.

Диалектика, а?

Книгата на Аристотел започва с това по един най-озадачаващ начин. Реториката върви ръка за ръка с диалектиката, се казва там, сякаш това е от първостепенна важност — и все пак изобщо не се обяснява защо това е така важно. Следват няколко други несвързани твърдения, които оставят впечатлението, че много неща са изпуснати или че материалът е грешно съченен, или пък в печатницата са изхвърлили нещо, защото, колкото и да го четеше, не се получаваше нищо смислено. Единственото ясно нещо бе, че Аристотел страшно много държи на тази връзка на реториката с диалектиката. За Федър това е същата гузност, която бе забелязал и при професора по философия.

Професорът по философия бе дефинирал диалектиката и Федър уж бе слушал внимателно, но през едното ухо му влизаше, а от другото излизаше — характерно за философски постановки, на които нещо липсва. При един по-сетнешен семинар друг студент, който изглежда срещаше същите затруднения, моли професора по философия да дефинира отново диалектиката и този път професорът хвърля на Федър друг бърз уплашен поглед и става много раздразнителен, Федър

започва да се пита дали „диалектика“ няма никакво специално значение, което да я прави опорна дума — дума, която може да промени равновесието в един спор в зависимост от положението ѝ. Имаше.

Диалектиката най-общо означава „произлязла от диалога“, което е разговор между двама души. Днес тя означава логическа аргументация. Предполага техника на кръстосан разпит, чрез която се стига до истината. Такъв е моделът на лекции върху Сократ и „Диалозите“ на Платон. Платон е вярвал, че диалектиката е единственият начин, по който се стига до истината. Единственият.

Ето защо тая дума играе ролята на опорна точка. Аристотел атакува подобно схващане, като казва, че диалектиката е подходяща само за някои цели — за изследване на човешките вярвания, за постигане на истини, свързани с вечните форми на някои неща, известни като идеи, които са постоянни непроменливи и образували действителността за Платон. Аристотел казва, че съществува и научният метод, или „физическият“ метод, който наблюдава физически факти и стига до истини за вещества, търпящи промени. Тази двойственост на форма и материя и научният метод за достигане до факти за тази материя са неща, основни за философията на Аристотел. Ето защо детронирането на диалектиката от положението, отредено ѝ от Сократ и Платон, е от жизнено значение за Аристотел и диалектиката става и все още е опорна дума.

Федър разбира, че признаването на диалектиката, извършено от Аристотел, от положението на едничък метод за познаване на истината до „ръка за ръка с реториката“ би могло да вбеси съвременните последователи на Платон, както би вбесило самия Платон. И понеже професорът по философия не знае какви „позиции“ заема Федър, това го прави нервен. Може би се опасява, че Федър, последователят на Платон, се готови да се нахвърли отгоре му. Ако е така, положително нямаше за какво да се беспокои, Федър не е обиден от това, че диалектиката е принизена до реториката. Той е вбесен от това, че реториката е принизена до равнището на диалектиката. В това се изразява объркването по онова време.

Човекът, който може да изясни всичко, е, разбира се, Платон и защастие той е следващият, който трябва да се появи на кръглата маса с пукнатина през средата в мрачната, полуутъмната стая, разположена от

другата страна на улицата срещу сградата на болницата в южния край на Чикаго.

Сега се движим покрай брега, измръзнали, мокри и потиснати. Дъждът е намалял временно, но небето не дава никакви надежди. На едно място виждам плаж и хора, които вървят по мокрия пясък. Уморен съм и спiram.

Докато слизам, Крис питат:

— За какво спираме?

— Уморен съм — отвръщам аз.

Студен вятър духа откъм океана и там, където е образувал дюни, сега мокри и потъмнели от току-що падналия дъжд, намирам местенце да легна, от което малко се стоплям.

Не заспивам все пак. Едно момиченце се появява на върха на дюоната и като че иска да стана и да си играем. След малко си отива.

После се връща Крис и казва, че иска да тръгваме. Намерил бил върху скалите някакви страни растения с пипалца, които се вкопчвали в кожата, когато ги докоснеш. Отивам с него и между надигащите се вълни виждам върху скалата морски анемони. Те не са растения, а животни. Казвам му, че пипалцата могат да парализират малки рибки. Отливът трябва да е в най-ниската си точка, иначе нямаше да можем да видим това. Съгълчето на очите си забелязвам, че от другата страна на скалите малкото момиченце е вдигнало морска звезда. Родителите му също носят няколко.

Качваме се на мотоциклета и тръгваме на юг. От време на време дъждът се усилва и аз слагам скафандръа, за да не ми брули лицето, но не ми е приятно и го свалям, щом затихне дъждът. Би трябвало да стигнем Аркета преди мръкване, но не искам да карам твърде бързо по тоя мокър път.

Мисля, Колридж бе казал, че всеки човек е последовател или на Платон, или на Аристотел. Хора, които не могат да понасят безкрайното детайлзиране на Аристотел, са естествени поклонници на Плантоновите набъбващи обобщения. Ония, които не могат да търпят вечния отвлечен идеализъм на Платон, приветстват земните

факти на Аристотел. Платон е съвършеният откривател на Буда, който отново и отново се появява във всяко поколение и върви напред и нагоре към „единството“. Аристотел е вечният мотоциклетен механик, който предпочита „множеството“. Аз самият съм до голяма степен последовател на Аристотел в този смисъл, предпочитам да открия Буда в качеството на фактите около себе си, но Федър видимо е бил по темперамент привърженик на Платон и когато слушателите на семинарите се нахвърлят върху него, изпитва огромно облекчение. Неговото качество и доброто на Платон така си приличат, че ако не бяха някои бележки, останали от Федър, бих помислил, че са идентични. Но той отрича това и с течение на времето аз разбрах колко е съществено това отричане.

Курсът по анализ на идеи и изследване на методи не се интересува от схващането на Платон за доброто, но се интересува от мнението му за реториката. Реториката, съвсем ясно заявява Платон, по никакъв начин не е свързана с доброто; реториката е „лошото“. Хората, които след тираниите Платон мрази най-силно, са реториците.

Първият от Платоновите „Диалози“, предвиден в програмата, е „Горгий“ и на Федър му се струва, че е стигнал целта. Най-после е там, където иска да бъде.

През цялото време е имал усещането, че е тласкан напред от някакви сили, които не разбира — месиански сили. Октомври е дошъл и си е отишъл. Дните са станали призрачни и разхвърляни освен от гледна точка на качеството. Нищо друго няма значение освен това, че у него предстои да се роди нова, съсипваща, разлюляваща света идея. И независимо от това, дали му харесва, или не светът е морално задължен да я приеме.

В този диалог Горгий е името на един софист, който бива разпитван от Сократ. Сократ много добре знае от какво живее Горгий и как го прави, но започва своята диалектика в двадесет въпроса със запитването какъв е предметът на реториката. Горгий отвръща, че се състои в излагането на идеи. В отговор на друго запитване казва, че крайната ѝ цел е да убеди. На друг въпрос отговаря, че мястото ѝ е в съдилищата и други събрания. И в отговор на още един въпрос казва, че неин предмет са справедливото и несправедливото. Цялото Горгиево описание на онова, с което според хората се занимават софистите, сега ловко бива превърнато от диалектиката на Сократ в

нещо друго. Реториката е станала предмет и като предмет, има части. А тези части са взаимно свързани и връзките им са неизменени. Ясно се вижда в този диалог как дипломатическият скалпел на Сократ прави Горгиеовото умение на парченца. И което е по-важно, вижда се, че тези парченца са основата на Аристотеловото реторично изкуство.

Сократ е бил един от героите в детството на Федър и сега той е шокиран и разгневен от този диалог. Изпълва полетата на страниците със собствени отговори. Това трябва да го е измъчило много, защото не е имало как да разбере по какъв начин би продължил диалогът, ако тия отговори бяха дадени. На едно място Сократ пита към каква категория се отнасят думите, с които си служи реториката. Горгий отговаря: „най-висшата и най-добрата“, Федър, без съмнение открил качество в този отговор, пише: „Вярно!“ в полето. Но Сократ отвръща, че отговорът бил двусмислен. Той все още не е бил наясно. „Лъжец!“ — пише Федър в полето и се позовава на откъс от друг диалог, в който Сократ дава да се разбере, че няма как да не е „наясно“.

Сократ не използва диалектиката, за да разбере реториката, той я използва, за да я съсипе или поне компрометира. Затова въпросите му не са истински въпроси — те са просто словесни капани, в които попадат Горгий и колегите му — реторици. Федър побеснява от това и му се иска да е бил там.

А в групата професорът по философия, като забелязва очевидното добро държане и прилежността на Федър, решава, че той може пък и да не е чак толкова лош студент. Това е втора грешка. Решава да изиграе с Федър една малка игра, като го пита какво мисли за готовненето. Сократ доказва на Горгий, че и готовненето, и реториката са клонове на сводничеството, защото действат по-скоро върху емоциите, отколкото върху истинското знание.

В отговор на въпроса на професора Федър излага отговора на Сократ, че готовненето е клон от сводничеството.

Една от жените в групата се изсмива, което не се харесва на Федър, защото той знае, че професорът се опитва да го приклещи диалектически, както прави Сократ със своите опоненти, и отговорът му няма за цел да бъде смешен, а да отклони диалектическия захват, който професорът се опитвал да приложи, Федър е напълно готов да цитира точните доводи, използвани от Сократ за доказване на това гледище.

Но не това иска професорът. Той се стреми към диалектически спор в класа, при който Федър, реторикът, да бъде притиснат от силата на диалектиката. Професорът се въси и опитва отново:

— Не. Искам да кажа, наистина ли смятате, че едно добре сготвено ястие, поднесено в най-добрия ресторант, е действително нещо, което трябва да отречем?

Федър пита:

— Имате предвид личното ми мнение?

От месеци вече, откак невинният студент е изчезнал, в тази група никой не е дръзвал да излага лично мнение.

— М-да — казва професорът.

Федър мълчи и се опитва да построи отговора си. Всички чакат. Мислите му политат с бързина на светкавица, пресяват диалектиката, изиграват един евентуален шахматен дебют след друг, виждат, че всеки от тях губи, отиват към следващия, все по-бързо и по-бързо, но класът не вижда това — всички виждат само едно — Федър мълчи. Накрая професорът се смущава, отказва се от въпроса и продължава лекцията.

Но Федър не слуша лекцията. Разумът му се носи напред, през пермутациите на диалектиката, напред и напред, попада на разни неща, открива нови клонове и подклонове, избухва в ярост при всяко ново откриване на порочността, подлостта и низостта на това „изкуство“, наречено диалектика. Професорът, като вижда изражението му, се разтревожва доста и продължава лекцията си в никаква паника. Мислите на Федър бягат напред и напред, и още понататък, където най-после съзират нещо зловредно, едно зло, дълбоко загнездено в него самия, което се преструва, че иска да разбере любовта, красотата, истината и мъдростта, но чиято истинска цел е да не ги разбере никога, чиято истинска цел е да узурпира правата им и да възкачи на трона себе си. Диалектиката — узурпатор. Това съзира той. Парвенюто, което със сила иска да се издигне над всичко добро, да го овладее и контролира. Злото. Професорът претупва набързо лекцията и напуска стаята бързешком.

След като студентите се изнлизват безмълвно, Федър седи сам пред огромната кръгла маса, докато слънцето през прашния въздух отвъд прозореца изчезва и в стаята посивява, а после се стъмва.

На другия ден той чака пред библиотеката да я отворят и когато това става, започна настървено да чете назад от Платон, за първи път,

малкото, което се знае от ония реторици, които той така е презирал. И откритото започва да потвърждава това, което вече е надушил в мислите си от предната вечер.

Към Платоновото осъждане на софистите вече много учени се отнасят със сериозно съмнение. Самият председател бе предложил на критици, които не са сигурни какво иска да каже Платон, да бъдат еднакво несигурни в онова, което искат да кажат опонентите на Сократ в „Диалози“. След като се знае, че Платон е поставял свои думи в устата на Сократ (това го казва Аристотел), няма причина да се усъмним, че може да е сложил свои думи и в устите на още хора.

Откъси от други древни автори като че водят към по-различни оценки за софистите. Мнозина и от по-старите софисти са били избирани за посланици на градовете си — длъжност, положително нелишена от обществено признание. Названието „софист“ е било прикачено без нотка на неуважение към самите Сократ и Платон. Дори някои по-късни историци са правели предположението, че причината Платон така да мрази софистите е обстоятелството, че не са могли да се сравняват с неговия учител, който в действителност е бил най-големият софист от всички. Това последното обяснение е интересно, мисли си Федър, но незадоволително. Човек не презира една школа, към която е принадлежал учителят му. Каква е била истинската цел на Платон? Федър чете все по-надълбоко и надълбоко в древногръцката мисъл преди Сократ, за да разбере, и в крайна сметка стига до извода, че омразата на Платон към реториците е била част от една много поголяма борба, в която реалността на доброто, защищавана от софистите, и реалността на истината, защищавана от диалектиците, са се сражавали в гигантска битка за начина на мислене на бъдещия човек. Истината спечелила, доброто загубило и затова днес срещаме толкова малко затруднения да възприемем реалността на истината и толкова много при възприемане реалността на качеството, макар че в една област единомислието е толкова малко, колкото и в другата.

За да се разбере как Федър стига до всичко това, нужни са известни обяснения.

Човек трябва преди всичко да преодолее схващането, че периодът от време между пещерния човек и първите гръцки философи е бил кратък. Липсата на история за този период понякога създава такава илюзия. Но преди на сцената да се качат гръцките философи,

през един период, поне пет пъти по-голям от цялата писана история след гръцките философи, са съществували цивилизации в напреднал стадий на развитие. Те са имали села и градове, превозни средства, къщи, пазарища, оградени поля, селскостопански оръдия, домашни животни и са водили живот почти така богат и разнообразен, както в повечето селскостопански райони на днешния свят. И както хората в тези райони днес, не са виждали причина да записват всичко това или ако са го записвали, правели са го върху материали, които изобщо не са били открити. И така за тях ние не знаем нищо. „Тъмните векове“ са били просто възкресяване на един естествен начин на живот, прекъснат за миг от гърците.

Ранната гръцка философия представлявала първите съзнателни търсения на безсмъртното в човешките дела. Дотогава безсмъртното се намирало във владенията на боговете, в митовете. Но сега в резултат на нарастващата непредубеденост на гърците към заобикалящия ги свят се появила една по-укрепваща способност за абстракция, която им позволила да се отнасят към стария гръцки митос не като към откровение на историята, а като към творения на изкуството, създадени от въображението. Това съзнание, което не било съществувало никъде по света по-рано, означавало за гръцката цивилизация цяло стъпало нагоре.

Но митосът си съществува и онова, което разрушава стария митос, се превръща в нов, а новият митос под влияние на първите йонийски философи се видоизменя във философия, която става дълговечна по един нов начин. Дълговечността вече не е в изключителна власт на безсмъртните богове. Тя може да бъде открита и в безсмъртните принципи, един от които е станал нашият днешен закон за гравитацията.

Бесмъртният принцип бил наречен най-напред от Талес вода. Анаксимен го определил като въздух. Питагорейците го наричат число и по такъв начин са първите, които разглеждат бесмъртния принцип като нещо нематериално. Хераклит нарича бесмъртния принцип огън и въвежда промяната като част от Принципа. Той казва, че светът съществува като противоречие и напрежение между противоположности. Казва, че има Единство, а има и Множество и Единството е всеобщ закон, присъщ на всички неща. Анаксагор пръв определя Единството като „нус“, ще рече — „съзнание“.

Парменид за първи път изяснява, че безсмъртният принцип, единството, истината, Богът, това е нещо, различно от вида си и от представата за него. Много е трудно да бъде преувеличено значението на това разделение и неговото отражение върху по-нататъшната история. Именно тук класическият разум за първи път се отделя от романтичния си корен и казва: „Доброто и истината не са непременно едно и също.“ След което поема свой отделен път. Анаксагор и Парменид имат един слушател, наречен Сократ, който доразвива идеите им. Така че те достигат зрелост.

Онова, което е важно да се разбере тук, е, че до този момент няма такова нещо като дух и материя, субект и обект, форма и съдържание. Тези разделения са просто диалектически нововъведения, които идват по-късно. Съвременното съзнание понякога има склонност да се опъва пред мисълта, че тези противопоставия са били въведени по-късно, и казва: „Разделенията са били там и са чакали гърците да ги открият.“ А вие трябва да кажете: „Къде са били? Посочете ги!“ И тогава съвременното съзнание малко се пообърква и се чуди какво означава всичко това и продължава да си вярва, че разделенията са съществували.

Но не са, както казва Федър. Това са просто призраци, безсмъртни призраци на съвременния митос, които ни се струват истински, защото и ние сме в той митос. Но в действителния живот те са точно такива творения на изкуството, каквите са и човекообразните богове, които заместват.

Философите преди Сократ, споменати дотук, до един се стремят да установят универсален Безсмъртен принцип за външния свят, който откриват около себе си. Общите им усилия ги обединяват в група, която може да се назове „космолози“. Всички били съгласни, че тякъв принцип има, но несъгласието им по въпроса за неговото естество изглеждало неразрешимо. Последователите на Хераклит настоявали, че безсмъртният принцип представлява промяна и движение. Но Парменидовият апостол Зенон доказал чрез поредица парадокси, че всяко възприятие на движение и промяна е илюзорно. Действителността трябвало да бъде неподвижна.

Разрешението на спора на космолозите дошло от съвсем нова посока, от една група, която изглежда Федър смята за ранни хуманисти. Те били учители, но не се стремели да учат хората на

принципи, а на убеждения. Техен предмет не била никаква изолирана абсолютна истина, а усъвършенстването на человека. Всички принципи, всички истини са относителни, казват те. „Човекът е мярка за всички неща.“ Това били прочутите учители на „мъдрост“, софистите на древна Гърция.

За Федър тия отражения от конфликта между софисти и космолози прибавят едно съвършено нови измерение към „Диалози“ на Платон. Сократ не само излива благородни идеи във вакуум. Той е в разгара на война между тия, които смятат, че истината е абсолютна, и ония, които я мислят относителна. Той води тази война с всички средства. Врагове са софистите.

Сега вече омразата на Платон към софистите придобива смисъл. Двамата със Сократ защитават Безсмъртния принцип на космолозите срещу онова, което те смятат за софистко декадентство. Истина. Знание, Онова, което е независимо от мнението на когото и да било за него. Идеалът, за който Сократ загива. Идеалът, който единствена Гърция притежава в цялата история на света. Той все още е твърде крехък. Може да изчезне напълно. Платон оплюва и проклина софистите не защото са паднали и неморални хора — очевидно в Гърция има по-ниско паднали и по-неморални хора, на които той не обръща никакво внимание. Той ги проклина, защото те заплашват първата представа на човечеството за истината. Ето за това става дума.

Резултатът от мъченичеството на Сократ и ненадминатата проза на Платон, която го следва, е целият свят на человека от Запада, такъв, какъвто го знам. Ни на косъм по-малко. Ако идеята за истината бе оставена да загине — неоткрита от Ренесанса, малко е вероятно днес да се намирахме на много по-високо равнище от предисторическия човек. Представите за наука, техника и всякакви други систематични усилия на человека са изцяло зависими от нея. Тя е в основата на всичко.

И все пак Федър разбира, че онова, което казва за качеството, никак си противоречи на всичко това. То сякаш се приближава повече до софистите.

„Човекът е мерило за всички неща.“ Да, и той казва това за качеството. Човекът не е източник на всички неща, както биха казали субективните идеалисти. Нито пък е бездеен наблюдател на всички неща, както биха казали обективните идеалисти и материалисти. Качеството, което създава света, се явява като връзка между человека и

неговия опит. Той е участник в създаването на всички неща. Мерило за всички неща — това пасва. Освен това те преподавали реторика — и това съвпада.

Единственото нещо, което не съвпада нито с казаното от него, нито с казаното от Платон за софистите, е техният занаят да учат на добродетел. Всички сведения сочат, че това съвсем определено е било основното за тяхното учение, но как може човек да учи на добродетел, когато в същото време проповядва относителността на всички етични представи? Добротелта, ако тя изобщо съдържа нещо, съдържа една етична постоянна. От човек, чийто представи за почтеността се изменят всеки ден, можем да се възхищаваме заради широтата на идеите му, но не и заради неговата добродетелност. Поне според съдържанието, което Федър влага в тази дума. А как биха могли да извлекат добродетел от реториката? Това никога и никъде не е обяснено. Нещо липсва?

Търсенето на това липсващо звено го кара да прочете цял куп истории на древна Гърция, както обикновено — с детективски маниер. Търси само факти, които могат да му помогнат, и захвърли ония, които не стават за това. Чете „Гърците“ на Х.Д.Ф. Кито, синьо-бяла книга с мека подвързия, купена за петдесет цента, и стига пасаж, описващ „самата душа на Омировия герой“, легендарния образ на преддекадентска, предсократова Гърция. Просветлението, което идва от тия страници, е така силно, че той не може да забрави вече героите и аз ги виждам със съвсем малко усилие на паметта.

„Илиада“ е историята на обсадена Троя, която ще падне в прахта, и на нейните защитници, които ще паднат в битките. Жената на Хектор му казва:

— Хекторе клети! Погубва те твоята храброст. Не
жалиши
свойто невръстно детенце, ни мене, злочестата
майка;
скоро без теб ще остана, понеже ахейците дружно
скупчени теб ще нападнат и тъй ще ти грабнат
живота.

По-добре щеше да бъде в земята и аз да потъна!

Съпругът ѝ отговаря:

— Вече разбирам добре във сърцето си и във душата:

*ден ще настане, когато свещената Троя ще падне,
заедно с нея Приам и народът на царя Приама.*

*Толкова мен ме не плаши троянската бъдеща мъка,
нито съдбата на майка Хекуба и царя Приама,
нито на моите братя, които безбройни и храбри,
скоро ще бъдат свалени в прахта от мъжете
враждебни,*

*колкото твоята участ, когато незнаен ахеец
плачеща ще те от кара, отмел свободата ти скъпа.*

*В Аргос робиня ще бъдеш, платно ще тъчеш ти за
други,*

*от Месеида или Хиперея вода ще пренасяш
воля-неволю със болка; принуда над тебе ще тегне.*

Всяка ще каже, когато те види, проливаща сълзи:

*„Ето жената на Хектора, който по храброст бе
първи*

от конеборци троянци, когато се биха при Троя.“

*Някой така ще говори и мъката пак ще те сграбчи,
тъй като няма да имаш съпруг да ти робството
снеме.*

*Мъртъв дано ме покрие надгробна могила в земята,
за да не чувам вика ти и твойта неволя не виждам!*

*Рече блестящият Хектор, протегна ръце към жена
си.*

*С плач се пригущи детето в гърдите на своята
дойка,*

*силно смутено от външния вид на баща си силно
обичан:*

*светлата лъскава мед го уплаши и конската грива,
щом я видя да се вее страхотно отгоре на шлема.
Милият татко и нежната майка за миг се засмяха.
Снајсният Хектор веднага свали от главата си
шлема*

и на земята го сложи, излъчващ сияние ярко.

*После целуна любимото чедо, в ръце го подруса
и се обърна с молитва към Зевса и други безсмъртни:
Зевсе и други безсмъртни! Дарете сина ми обичен
като баща си да стане известен сред всички
тряоянци,*

тъй да е силен и храбър и Троя със мош да владее!

Нека да казват за него, когато от битка се връща:

„Той и баща си по храброст надмина.“^[1]

„Онова, което тласка гръцкия воин към героични дела — коментира Кито, — не е чувство за дълг, както го разбираме ние — дълг към други: то е по-скоро чувство за дълг към самия себе си. Той се стреми към онова, което ние превеждаме като «добродетел», но на гръцки е «арете», «съвършенство»... ще трябва много неща да кажем за «арете». То е навсякъде в живота на гърка.“

Ето, мисли си Федър, една дефиниция на качеството, която е съществувала хиляда години преди на диалектиците изобщо да им хрумне да й залагат словесни капани. Всеки, който не може да проумее това значение без *de giniens deginendum* и *differencia*, или лъже, или до такава степен загубил допир с обикновените хора, че не си струва трудът да му се дава какъвто и да било отговор. От друга страна, Федър е запленен от мотива „дълг към себе си“, който е почти точен превод на санскритската дума „дхарма“, давана понякога като „единството“ на индуистите. Възможно ли е дхармата на индуистите и добродетелта на древните гърци да са едно и също?

После Федър чувства някакъв подтик да прочете пасажа отново, прочита го и... какво е това?!... онова, което ние превеждаме като „добродетел“, но е на гръцки „съвършенство“.

Блясва светкавица!

Качество! Добродетел! Дхарма! Ето какво са учели софистите! Не етически релативизъм. Не примитивна „добродетел“. А арете. Съвършенство, дхарма! Преди храма на разума. Преди съдържанието. Преди формата. Преди духа и материята. Преди самата диалектика. Качеството е било абсолютно. Тия първи преподаватели на западния свят са преподавали качество и избраният от тях посредник е бил реториката. Той през цялото време е бил на прав път.

Дъждът е отслабнал достатъчно, така че вече можем да различим хоризонта — отчетлива линия, разделяща светлосивото на небето от по-тъмносивото на водата.

Кито има да каже още за това „арете“ на древните гърци. „Когато срещнем у Платон «арете» — казва той, — ние го превеждаме «добродетел» и оттам нататък изгубваме всичките му нюанси. «Добродетел», поне в съвременния език, е почти напълно морална категория; «арете», от друга страна, се използва при всички категории и просто означава «съвършенство»“.

Така героят на „Одисея“ е голям боец, лукав тактик и сладкодумец, човек с мъжко сърце и голяма мъдрост, който знае, че трябва да изтърпи, без много да се оплаква, каквото му пратят боговете; и той може да построи и да управлява кораб, да изоре бразда, по-права от всеки друг, да победи някой млад фукльо в хвърляне на диск, да предизвика фесийски младеж на бой с юмруци, борба или надтичване; да одере, нареже и опече вол и да се просълзи от някоя песен. Той е превъзходен образец на всестранно развитие; притежава изключително „арете“.

„Арете“ включва уважение към цялостността или единството в живота и произтичаща от това неприязън към специализиране. То включва презрение към квалификацията или по-скоро — много повисока идея за квалификация. Умение не в една област на живота, а в самия живот.

Федър си спомня фразата от Торо: „Човек никога не придобива нещо, без да изгуби друго нещо.“ И сега за пръв път започва да разбира необятните размери на онова, което човек е загубил, когато е

добил властта да разбира и управлява света. Изградил е цели империи от научни начини да превръща феномените на природата в огромни демонстрации на собствените си мечти за власт и добруване — но срещу това се е лишил от една необятна като империя област от знания: знанието какво е това, да бъдеш част от този свят, а не негов враг.

Човек може да получи известен покой на духа само като гледа този хоризонт. Това е линия, прокарана от геометрик... съвсем хоризонтална, непрекъсната и позната. Може би тази линия първоначално е навела Евклид на мисълта за линията изобщо; една сравнителна линия, от която първите астрономи са извлекли първите изчисления, за да начертаят звездна карта.

Федър знае със същата математическа увереност, която е изпитал Поанкаре при решаване уравненията на Фукс, че това гръцко „арете“ е липсващото звено, което завършва модела, но продължава да чете, за да се увери докрай.

Ореола около главите на Платон и Сократ вече го няма. Федър вижда, че те последователно правят точно онова, в което обвиняват софистите — използват емоционално убедителен език с далечната цел да направят по-слабия аргумент, става дума за диалектиката, да изглежда по-силният. Ние винаги заклеймяваме у другите, мисли си той, онова, от което най-вече се боим у самите себе си.

Но защо? Федър недоумява. Защо да се унищожава арете? И в същия момент отговорът идва. Платон не се е опитвал да унищожава „арете“. Той го е запечатал, направил е вчна, постоянна идея от него; превърнал го е в твърда, неподвижна, Безсмъртна истина. Направил е от „арете“ доброто, най-висшата форма, най-висшата от всички идеи. Тя е подчинена само на самата Истина, в един синтез на всичко дотогавашно.

Ето защо качеството, до което бе стигнал Федър в класната стая, изглежда така близко до доброто на Платон. Платоновото добро е взето от реториците. Федър търси, но не може да открие по-раншен космолог, който да е говорил за доброто. Това е от софистите.

Разликата е, че за Платон доброто е твърдо установена, вечна и непоклатима идея, докато за реториците то изобщо не е идея. Доброто не е форма на действителността. То е самата действителност, постоянно изменяща се, в основата си непознаваема в каквато и да било установена, твърда форма.

Защо бе сторил това Платон? Федър вижда философията на Платон като резултат от два синтеза.

Първият синтез се опитва да изглади различията между последователите на Хераклит и Парменид. И двете космологически школи поддържат безсмъртната истина. За да спечели битката за истината, при която „арете“ ѝ е подчинено, срещу враговете си, които учат, че истината е подчинена на „арете“. Платон трябва на първо място да разреши вътрешния конфликт сред вярващите в истината. За да направи това, той казва, че безсмъртната истина не е само промяна, както твърдят последователите на Хераклит. Тя не е просто неизменна същност, както учат последователите на Парменид. И двете безсмъртни истини съществуват заедно като идеи, които са неизменни, и видимост, която се променя. Ето защо Платон намира за нужно например да раздели „конското“ от „кон“ и да заяви, че „конското“ е реално, установено, истинно и неизменно, докато конят е най-обикновено, неважно, преходно явление. „Конското“ е чиста идея. Конят, който виждаме, е сбор от променливи видимости, един кон, който може да си живее, да старее, да се движи наоколо колкото си ще и дори да умре, без да попречи на конското, което е безсмъртният принцип и може да съществува вечно „в света на боговете от миналото“.

Вторият синтез на Платон изследва включването на софисткото „арете“ в това противопоставяне на идеи и видимости. Той му отрежда най-почетно положение, подчинено единствено на самата истина и метода, по който тя се постига — диалектиката. Но в опита си да съедини доброто и истината, като превръща доброто в най-висша от всички идеи, Платон все пак узурпира мястото на „арете“ в диалектично определената истина. След като доброто вече е овладяно веднъж като диалектична идея, не е трудно за друг философ да дойде и да докаже с диалектически методи, че „арете“, доброто, може поизгодно да се сведе на по-ниско равнище в „истинния“ ред на нещата,

така че да е по-съвместимо със същината на диалектиката. Този философ не се забавя много. Името му е Аристотел.

Аристотел разбира, че този смъртен кон, взето от света на видимото, който пасе трева, разкарва хората насам-натам и ражда малки кончета, заслужава далеч по-голямо внимание от онова, което му отделя Платон. Той казва, че конят не е най-обикновена видимост. Видимостта се придържа към нещо независимо, което като идеите е неизменно. Това „нещо“, към което се придържа видимостта, той нарича съдържание. И в този момент, а не преди него, се ражда нашето съвременно научно схващане за действителността.

При Аристотел „четеца“, чиито познания за троянското „арете“ подозрително отсъстват, формите и съдържанията доминират над всичко. Доброто е сравнително незначителен клон от знанието, наречено „етика“; разумът, логиката, знанието, това е най-важно за него. „Арете“ е мъртво, а на науката, логиката и университета, каквито ги знаем днес, е връчен програмният им документ: да откриват и въвеждат безкрайно множество форми за съществените елементи на света и да наричат тия форми знание, като ги прехвърлят на бъдещите поколения под формата на „системата“.

А реториката. Бедната реторика, някога „изучаваща“ себе си, сега се свежда до преподаване на похвати и форми, аристотелски форми за писане, като че това има някакво значение. Пет правописни грешки, спомня си Федър, или една грешка в съставянето на изречението, или три грешно поставени определения, или... и тъй нататък, и тъй нататък. Всяко едно от тия неща е достатъчно, за да съобщиш на студента, че не знае реторика. В края на краищата това е реториката, нали? Разбира се, има и „празна реторика“, ще рече, реторика, която има емоционален заряд без съответно подчинение на диалектическата истина, но на нас такава не ни трябва, нали? Това би ни направило като ония лъжци, измамници и сквернословци от древна Гърция, софистите — помните ли ги? Ние ще си изучим истината в нашите други академични курсове, а после ще научим малко реторика, за да можем красиво да изложим тая истина, та да направим впечатление на шефовете, които ще ни издигнат на по-високи постове.

Форми и похвати — мразени от най-добрите, обичани от най-лошите. Година след година, десетилетие след десетилетие на дребни „четци“ от първия ред, мимики и приятни усмивки и прилежни пера, затирали се да докопат аристотелските си шестици, докато ония, които притежават истинското „арете“, седят мълчаливо зад гърбовете им и не могат да разберат какво не им е наред, та не могат да харесват този предмет.

И днес в ония малки университети, където все още си дават труда да преподават класическа етика, студентите, следвайки Аристотел и Платон, неспирно флиртуват с въпроса, който никога не е ставало нужда да бъде поставен в древна Гърция: „Кое е добро? И как го дефинираме? След като различните хора са го дефинирали различно, как можем да знаем, че изобщо има добро? Някои казват, че доброто се намира в щастието, но как да узнаем какво е щастие? И как може да се дефинира щастието? Щастие и добро не са обективни понятия. Не можем да подходим към тях научно. И след като не са обективни, значи, просто съществуват в съзнанието. Така че ако искате да бъдете щастливи, просто си изменете съзнанието. Ха-ха-ха-ха.“

Аристотелска етика, аристотелски дефиниции, аристотелска логика, аристотелски форми, аристотелски съдържания, аристотелска реторика, аристотелски смях... ха-ха-ха.

А костите на софистите отдавна са се превърнали в прах и казаното от тях се е превърнало в прах заедно с тях и е погребано под отломките на залязваща Атина по време на нейното падение и на Македония през нейния упадък и разруха. През упадъка и края на древния Рим и Византия, на Отоманската империя и съвременните държави — погребани така дълбоко, с такава тържественост, лицемерие и злоба, че само един луд векове по-късно можа да открие следите, необходими за изравянето им, и да види с ужас какво е било направено...

Станало е толкова тъмно на пътя, че трябва да включва фара, за да мога да го следвам през тая мъгла и дъжд.

[1] „Илиада“, песен VI, стихове 407–411, 447–480. Превод Александър Милев и Блага Димитрова — Б. пр. ↑

В Арката влизаме измръзнали и мокри в малка закусвалня и се нахранваме с фасул с лути чушки и кафе.

После отново сме на пътя, сега вече голяма магистрала, бърза и мокра. Ще доближим Сан Франциско на разстояние, което се взема без усилие за един ден, и там ще спрем.

По мократа настилка има странини отражения от насрещните светлини, прескачащи разделителната линия. Дъждът отново бие като сачми по скафандръа, който странно пречупва светлините: отначало в окръжности, а после, когато ги отминем в полукръгове, които се отдалечават като вълни. Двадесети век. Сега ни е заобиколил отвсякъде, този двадесети век. Време е да приключим одисеята на Федър от двадесетия век и толкоз.

Когато групата по „Идеи и методи 251 — Реторика“ се събира следващия път около огромната кръгла маса в южната част на Чикаго, една секретарка от катедрата обявява, че професорът по философия е болен. Следващата седмица е пак болен. Донякъде озадаченият остатък от групата, стопена до една трета от първоначалния си брой, прекосява улицата да пие кафе отсреща.

На масата един студент, когото Федър окачествява като умен, но интелектуален сноб, казва:

— Мисля, че това е един от най-неприятните курсове, които съм посещавал — той гледа на Федър сякаш от високо, с някаква женска зядливост, като на човек, който проваля едно по начало приятно занимание.

— Напълно съм съгласен — отвръща Федър. Очаква някаква нападка, но такава не последва.

Другите студенти изглежда усещат, че причина за всичко е Федър, но няма за какво да се хванат. После една по-възрастна жена от другия край на масата го пита защо посещава курса.

— В момента се опитвам да разбера това — отговаря Федър.

— Редовен слушател ли сте? — пита тя.

— Не, аз съм редовен преподавател в Нейви пиър.

— Какво преподавате?

— Реторика.

Тя мълква и всички на масата го заглеждат смълчани.

Ноември напредва. Листата, добили красивия слънчево-оранжев цвят на октомври, капят от дърветата, като оставят оголените клони да срещат студените северни ветрове. Пада първият сняг, стопява се и един мрачен град зачаква зимата.

През отсъствието на професора по философия в програмата е включен друг диалог на Платон. Заглавието му е „Федър“, което нищо не говори на нашия Федър, понеже той не се нарича с това име. Гръцкият Федър не е софист, а млад оратор, който опонира на Сократ в този диалог, посветен на естеството на любовта и възможността за философска реторика. Федър не изглежда особено умен и има ужасен усет за реторично качество, защото цитира наизуст една наистина слаба реч на оратора Лизий. Но скоро става ясно, че тая слаба реч е просто режисура — лесна възможност за Сократ да излезе с много подобра собствена реч и после с още по-хубава — една от най-добрите във всички „Диалози“ на Платон.

Вън от това единственото забележително нещо при Федър е неговата личност. Платон често кръщава опонентите на Сократ според особености на характерите им. Някакъв твърде приказлив, невинен и добросърден опонент в „Горгий“ е наречен Полос, което на гръцки означава жребче. Личността на Федър е по-различна. Той не се присъединява към някоя определена група. Предпочита уединението на полето пред града. Агресивен е до степен да бъде опасен. В един момент заплашва Сократ със саморазправа. Федър на гръцки означава вълк^[1]. В този диалог той е увлечен от лекцията на Сократ върху любовта и опитомен.

Нашият Федър прочита диалога и е страхотно впечатлен от великолепието на поетическата образност. Но не се опитомява, защото освен това долавя слабата миризма на лицемерие. Казаното не преследва първоначално обявената цел; то съдържа известна непочтеност, защото принизява същото онова емоционално възприемане, на което разчита в реториката си. Страстите са обрисувани като рушители на вярното възприемане на нещата и Федър се пита дали именно тук не е началото на презрителното отношение към тях, така дълбоко вкоренено в западната мисъл. Вероятно не.

Несъвместимостта между древногръцката мисъл и емоциите е характеризирана другаде като основа на гръцката култура и духовна нагласа. Интересно все пак.

Следващата седмица професорът по философия отново не идва и Федър използва времето да навакса в работата си за университета на Илинойс.

След още една седмица в университетската книжарница от другата страна на улицата, срещу мястото, където трябва да се проведе семинарът, Федър забелязва чифт тъмни очи, които упорито го гледат през полица с книги. Когато се появява цялото лице, той познава невинния студент, който бе устно набит в началото на семестъра и бе изчезнал. Изражението му е като на човек, който знае нещо неизвестно за Федър. Федър отива към него да поговорят, но лицето изчезва и излиза през изхода като, оставя Федър объркан. И постреснат. Може би е просто уморен и изнервен. Изтощението от преподаването в Нейви пиър, прибавено към усилието му да надвие цялата западна академична мисъл в Чикагския университет, го принуждава да работи и учи по двадесет часа в денонощие, като не обръща необходимото внимание на храненето и движението. Може би само умората го кара да мисли, че в онова лице има нещо особено.

Но когато прекосява улицата, за да влезе в час, лицето го следва на десетина крачки. Нещо става.

Федър влиза в залата и чака. Скоро студентът се появява отново след всичките тия седмици. Не би могъл да очаква да му зачете семинара при това положение. Студентът гледа Федър с полуусмивка. Смее се на нещо — добре.

Откъм входа се чуват стъпки и тогава Федър изведнъж разбира — краката му омекват, а ръцете започват да треперят. Любезно усмихнат, на вратата застава не някой друг, а председателят на Комисията по анализ на идеи и изследване на методи при Чикагския университет. Той поема курса.

Развръзката наближава. Сега ще изхвърлят Федър през парадния вход.

Изискано, величествено, с императорско достолепие, председателят остава за миг до вратата, после говори с някакъв студент, който, изглежда, го познава. Усмихва се, като поглежда

групата встрани от студента, като че за да намери друго познато лице, кимва и злорадства известно време, докато изчаква зъвнеша.

Ето защо е тук онова хлапе. Обяснили са му как поради грешка са го напляскали и за да му покажат какви добри чичковци са, сега му осигуряват място край ринга, докато натупат Федър.

Как ще го направят? Федър вече знае. Най-напред ще разбият позициите му диалектически пред класа, като разкрият колко малко знае за Платон и Аристотел. Това няма да им е трудно. Те очевидно знаят сто пъти повече за Платон и Аристотел, отколкото той никога ще научи. Цял живот са се занимавали с това.

После, след като окончателно са го накълцали диалектически, ще му предложат да се приспособи към изискванията или да напусне. След това ще му зададат още въпроси, чиито отговори той пак няма да знае. И тогава ще му кажат, че представянето му е така отвратително, та не си струва да посещава заниманията повече, а е по-добре да напусне курса начаса. Възможни са вариации, но това е основната тема. Толкова е лесно.

Какво пък, той е научил немалко, а всъщност нали за това е дошъл. Може да направи дисертацията си по някакъв друг начин. При тази мисъл гumenото усещане в краката изчезва и той се успокоява.

Федър си е пуснал брада, откакто председателят го е видял за последен път, така че все още остава неоткрит. Това прикритие не ще издържи дълго. Председателят скоро ще го открие.

Председателят внимателно сгъва палтото си, сяда отсреща на огромната кръгла маса, настанива се, после изважда стара лула, която натъпква в продължение на може би половин минута. Личи, че е правил това много пъти.

Известно време внимателно изучава лицата в групата с усмихнат хипнотичен поглед, опипва почвата, усеща, че е още рано. Продължава да тъпче лулата, без да бърза.

Скоро настъпва моментът, запалва лулата и не след дълго стаята се изпъльва с аромата на тютюнев дим. Най-после проговаря.

— Доколкото ми е известно — казва той, — днес трябва да започнем обсъждането на безсмъртния „Федър“ — поглежда всеки студент поотделно. — Нали така?

Някои от групата срамежливо го уверяват, че е така. Личността му респектира.

След това председателят се извинява за отсъствието на предишния професор и описва как ще протече семинарът. Тъй като той самият е запознат с диалога, ще зададе въпроси, за да види колко добре са го научили те.

Това е най-добрият начин, мисли си Федър.

Така могат да се опознаят отделните студенти. За щастие Федър е изучил диалога така внимателно, че го знае почти наизуст.

Председателят е прав. Това е един безсмъртен диалог, отначало странен и объркващ, но после биещ все по-точно и по-точно в целта, като самата истина. Онова, което Федър нарича качество, Сократ изглежда схваща като душа, вътрешно движение, източник на всички неща. Няма противоречие. Всъщност не може и да има между същностни понятия на две монистки философии. Единството в Индия трябва да бъде също като Единството в Гърция. Ако не е, ще се получи двойственост. Единствените несъгласия сред монистите засягат атрибутите на Единството, а не самото него. След като Единството е източникът на всички неща и съдържа в себе си всички неща, го не може да се дефинира от позициите на тия неща, понеже независимо кое от тях ще използваме при дефинирането, то винаги ще описва нещо по-незначително от самото Единство. Единството може да се опише само алгоритически, при използване на аналогия, на образи от въображението и речта. Сократ избира аналогията небе-земя, като показва как индивидът бива носен към Единството в колесница, теглена от два коня...

Председателят отправя въпрос към студента до Федър. Той леко го подвежда, предизвиква го да нападне.

Студентът, чиято самоличност е събркана, не напада и председателят най-накрая го оставя на мира, като с голямо отвращение и разочарование го смъмря, че трябва да научи материала по-добре.

Ред е на Федър. Успокоил се е напълно. Сега трябва да тълкува диалога.

— Ако бих могъл да започна отначало по свой начин — казва той отчасти за да прикрие обстоятелството, че не е чул какво е говорил предишният студент.

Председателят, приемайки това за нов укор към студента до Федър, се усмихва и казва надменно, че това е добра идея.

Федър продължава:

— Аз мисля, че в този диалог личността на Федър е обрисувана като вълк.

Той заявява това доста високо, с нотка на раздразнение и председателят почти подскача. Гол!

— Да — казва той и един блясък в очите му показва, че вече е разбрал кой е брадатият атентатор. — Федър на гръцки означава вълк. Това е едно много проницателно наблюдение — започва да възвръща самообладанието си — Продължавайте.

Федър среща Сократ, който познава само градския живот, и го завежда в полето, където започва да рецитира една реч на оратора Лизий, от когото се възхищава. Сократ иска да я прочете и той я прочита.

— Спрете! — казва председателят, който вече си е възвърнал самообладанието напълно. — Вие ни запознавате с фабулата, а не с диалога — вдига следващия студент.

Излиза, че никой студент не познава диалога според изискванията на председателя. И той с подигравателна печал им казва, че трябва да четат по-задълбочено, но този път ще им помогне, като поеме бремето да им поясни диалога лично. Това създава общо облекчение сред напрежението, което сам така внимателно е създал, и ето че цялата група му е в ръцете.

Председателят преминава към много внимателно разясняване значението на диалога, Федър се е превърнал цял в слух.

След известно време нещо започва да дразни слуха му. Промъкнала се е някаква фалшивая нотка. Той отначало не разбира каква е тя, но скоро открива, че председателят изцяло е отминал описанието, дадено от Сократ за Единството, и е скочил напред към аллегорията на колесницата и конете.

При тази алегория търсещият в опита си да постигне Единството пътува с два коня — единият бял, благороден и с добър нрав, а другият — със зъл нрав, своеволен, буен и черен. Единият непрекъснато го тегли към дверите на небето, другият непрекъснато го отклонява. Председателят още не го е формулирал, но вече е готов да обяви, че белият кон е уравновесеният разум, а черният — тъмната страсть, чувството. Той се готви да обясни това, а фалшивата нотка зазвучава в целия хор.

Връща се назад и повтаря; че „сега Сократ се е заклел пред боговете, че казва Истината. Поел е клетва да каже Истината и ако онова, което последва, не е Истината, нека се лиши от собствената си душа.“

КАПАН! Използва диалога, за да покаже светостта на разума! След като това е направено, може да се впусне в изследване природата на разума и ела гледай — отново сме в царството на Аристотел.

Федър вдига ръка с длан навън, лакът върху масата. Докато преди малко ръката трепереше, сега е мъртвешки неподвижна, Федър разбира, че в момента буквально си подписва собствената смъртна присъда, но знае, че ако свали ръка, ще подпише друга смъртна присъда.

Председателят вижда ръката, изненадан е от нея и е смутен, но приема въпроса. И тогава войната е обявена.

Федър казва:

— Всичко това е само една аналогия.

Тишина. Върху лицето на председателя се изписва объркане.

— Какво? — казва той. Магията на лекцията му се е разсеяла.

— Цялото това описание на колесницата и конете е само една аналогия.

— Какво? — промълвя председателят отново и после високо: — Това е Истината! Сократ се е заклел пред боговете, че това е Истината!

Федър отвръща:

— Сократ сам казва, че е аналогия.

— Ако прочетете диалога, ще видите, че Сократ специално подчертава, че това е Истината!

— Да, но преди това... мисля, преди два абзаца... той казва, че това е аналогия.

Текстът е върху масата, но професорът е достатъчно съобразителен да не прави сверка. Ако го стори и Федър се окаже прав, авторитетът му пред групата рухва напълно. Нали им е казал, че никой не е прочел произведението задълбочено.

Едно на нула за реториката срещу диалектиката.

Фантастично; Федър е изумен, че си е спомнил това. То просто срива цялата диалектическа позиция. Всъщност слага край на представлението. Разбира се, че е аналогия. Всичко е аналогия. Но диалектиците не знаят това. Ето защо председателят не е забелязал

уговорката на Сократ. Федър я е забелязал и я е запомнил, защото, ако Сократ не я беше направил, той нямаше да е казал Истината.

Никой още не разбира какво става, но скоро ще разберат. Председателят на Комисията за анализ на идеи и изследване на методи току-що бе сразен в собствения си курс.

Сега е безмълвен. Не му идва ни дума наум. Тишината, която в началото на часа така извиси авторитета му, сега го унищожава. Той не може да разбере откъде е дошъл ударът. Никога не се е изправял срещу жив софист. Само срещу мъртви.

Опитва да се залови за нещо, но няма за какво. Собствената му инерция го носи напред към бездната и когато най-после намира думи, това са думи на друг човек — на ученик, който си е забравил урока, разбрал го е неправилно, но все пак би искал да му прости.

Опитва да заблуди групата с изявленето, направено по-рано — че никой не е учили както трябва, но студентът до Федър клати неодобрително глава. Очевидно някой е учили.

Председателят се запъва и колебае, действията му са скованы от страх пред групата, той не може да завладее вниманието й. Федър се пита какви ли ще бъдат последиците от това.

Тогава забелязва, че става нещо лошо. Невинният студент, който го бе гледал преди малко, сега вече не е така невинен. Той се надсмива над председателя и му подмята саркастични въпроси и намеци... Председателят, веднъж наранен, сега бива довършван... а на Федър му идва наум, че тази участ бе определена нему.

Той не може да почувства съжаление, само му е противно. Когато овчарят отива да убие вълк и взема и кучето си, за да се позабавлява, трябва да внимава за грешки. Кучето е запазило някакви връзки с вълка, които овчарят може да е забравил.

Едно момиче отървава председателя, като му задава елементарни въпроси. Той ги изслушва с благодарност, отговаря на всеки един с големи подробности и бавно се съзвезма.

После го питат:

— Какво е диалектика?

Той мисли и, о Боже, обръща се към Федър и го пита дали би искал да отговори.

— Имате предвид личното ми мнение? — пита Федър.

— Не... да кажем, мнението на Аристотел.

Никакви хитрини повече. Той просто иска да вкара Федър в собствената си територия и да му даде да разбере.

— Доколкото знам... — започна Федър и мълква за момент.

— Да? — председателят цял се е превърнал в усмивка. Всичко е готово.

— Доколкото знам, становището на Аристотел е, че диалектиката предхожда всичко останало.

Изражението на председателя преминава от наслада през смущение към гняв. Всичко това за половин секунда. „Точно такова е!“ — крещи лицето му, но той не промълвя ни дума. Ловецът отново попада в капана. Не може да направи нищо на Федър за постановка, взета от собствената му статия в „Енциклопедия Британика“.

Две на нула за реториката срещу диалектиката.

— А от диалектиката произлизат формите — продължава Федър — и от...

Но председателят го прекъсва. Вижда, че нещата не се развиват, както на него му се ще, и се отказва.

Не трябваше да го прекъсва, мисли си Федър. Ако бе истински търсач на истината, а не пропагандист на някоя определена гледна точка, нямаше да го прекъсне. Би могъл да научи нещо. След като веднъж е установено, че „диалектиката предхожда всичко останало“, тази постановка сама се превръща в диалектическа същност, обект на диалектическо изследване.

Федър би попитал: какви доказателства имаме, че диалектическият метод въпрос/отговор, с който постигаме истината, предхожда всичко останало? Нямаме никакви. И когато твърдението бъде изолирано и само стане обект на критическо изследване, то става очевидно нелепо. Ето ти я диалектиката, като закона на Нютон за гравитацията; седи си по средата на нищото и сътворява вселената, а? Това е глупаво.

Диалектиката, която е майка на логиката, сама произлиза от реториката. Реториката на свой ред е рожба на митовете в поезията на древна Гърция. Това е така исторически и е така по силата на здравия разум. Поезията и митовете са реакции на иредисторическия човек спрямо околнния свят, сътворен на базата на качеството. Качеството, а не диалектиката, е създател на всичко, което познаваме.

Часът свършва, председателят стои до вратата и отговаря на въпроси, Федър почти става, за да каже нещо, но размисля. Ударите, получавани цял живот, имат способността да убиват желанието на човек за ненужни престрелки, които водят към други. Нищо приятелско не бе казано или дори намекнато, а твърде много враждебност излезе наяве.

Федър вълкът. Подхожда. Докато се връща към жилището си с леки стъпки, вижда все по-ясно, че подхожда. Не би се радвал, ако те останат възхитени от дисертацията му. Враждебността наистина е негова стихия. Наистина, Федър вълкът бе слязъл от планината, за да тормози бедните невинни членове на тази интелектуална община. Подхожда напълно.

Храмът на разума, както и всички институции на Системата, е основан не на индивидуална мощ, а върху слабостта на индивида. Онова, което всъщност се изисква в храма на разума, не е способност, а неспособност. Тогава човек бива считан подходящ за обучение. Един действително можещ човек е винаги заплаха, Федър разбира, че е отхвърлил възможността да бъде включен в организацията, след като се подчини на каквото там е нужно от Аристотел. Но подобна възможност едва ли си заслужава кланянето, боричкането и интелектуалната немощ, необходими за поддържането ѝ. Това е нискокачествена форма на живот.

Според него качеството е по-забележимо горе в горите, отколкото тук, заличено от мръсните прозорци и океаните думи. Той разбира, че онова, за което говори, тук никога няма да бъде прието, защото, за да го разбере, човек трябва да е освободен от зависимостта на властта, а това е институция на властта. За овцата качеството е онова, което посочи овчарят. И ако вземем една овца и я занесем горе в планината в гората нощем, когато вее вятърът, тази овца ще се паникъоса до смърт и ще блее и блее, докато дойде овчарят или вълкът.

Прави един последен опит за помирение при следващото събиране на групата, но председателят не допуска това. Федър го моли да обясни нещо, като казва, че не го бил разbral. Той го е разbral, но смята, че би било добре да направи отстъпка.

Отговорът е: „Може би сте били уморен!“, изречен колкото е възможно по-унищожително, но не унищожава нищо. Председателят просто заклеймява у Федър онова, от което най-много се страхува у

самия себе си. Докато часът напредва, Федър седи загледан през прозореца и му е жал за този стар овчар и за овцете и кучетата му в тази стая, и за самия него, защото никога няма да стане един от тях. После, когато бие звънецът, той си отива завинаги.

Заниманията в Нейви пиър, наопаки, напредват с голям успех. Учениците сега внимателно слушат тази странна, брадата фигура, пристигнала от планините, която им казва, че съществува такова нещо — качество — в този свят и че те знаят какво е то. Не знаят какво да го правят, несигурни са, някои ги е страх от него. Разбират, че с нещо той е опасен, но всички са очаровани и искат да научат още.

Федър обаче не е овчар и напрежението да се държи като такъв го убива. Случва се нещо странно, което се е случвало винаги и по-рано — непослушните и необуздани ученици от последните чинове са му симпатични и стават негови любимци, докато по-кортките и послушните от първите чинове както винаги стават обект на презрението му и той започва да ги тероризира, макар все пак в края на краищата овците да преминават, а непослушните му приятели не. И Федър разбира, макар да не ще да го признае дори и пред себе си, че и дните му на овчар приближават своя край. И той все по-често и по-често се пита какво ще стане.

Винаги се е страхувал от тишина в клас, онази тишина, която съсира председателя. Не му е в природата да говори и говори часове наред, това го изтощава и сега, като няма върху какво друго да се нахвърли, той се нахвърля върху тоя страх.

Влиза в час, звънецът бие, а Федър седи и не говори. Мълчи през целия час. Някои от учениците го заговарят, за да го събудят, но после мълкват. Други, смутени, губят ума и дума от уплаха. В края на часа целият клас се втурва към вратата буквально като отвързан. След това той отива в съседния клас, където се повтаря същото. И в следващия, и в следващия. После Федър се прибира вкъщи. И после все повече и повече се чуди какво ще стане.

Идва Денят на благодарността^[2].

Четирите му часа сън са сведени до два и после до нула. Няма вече да се върне да изучава Аристотелова реторика. Нито пък ще се върне, за да преподава тоя предмет. Започва да скита по улиците, мислите му се гонят в шеметен вихър.

Сега стените се приближават към него, градът го обсажда отвсякъде и особеният му начин на виждане се превръща в антитеза на онова, в което вярва. Той е цитадела, но не на качеството, а на формата и материията. Материя под форма на листове и винкелова стомана, материя под форма на бетонни трегери и пътни настилки, под форма на тухли, асфалт, автоочести, стариadioапарати, релси, замразени говеда, които някога са пасли из прериите, форми и материя без качество. Такъв е духът на това място. Сляпо, гигантско, зловещо и безчовечно: видимо в заревото на високите пещи на юг, проникващо през дима на горящи въглища — черна плътна завеса, пронизвана от неоновите реклами „Бира“, „Пица“ и „Автоматично пране“ и непознатите, безсмислени надписи край безсмислени прави улици, завинаги тръгнали към други прави улици.

Да бяха само тухлите и бетонът чисто и просто форми на материията, които не претендират да са нещо друго, той би могъл да оцелее. Но немощният патетичен опит да се постигне качество беше убийствен. Гипсов макет на камина в апартамента, нагласена и очакваща пламък, който никога няма да пламне. Или живият плет пред някой жилищен блок с няколко квадратни метра трева зад него. Няколко квадратни метра след Монтана. Да бяха се отказали от плета и тревата, всичко щеше да е наред. Сега служеше само да привлича вниманието върху онова, което е загубено.

От двете страни на улиците, по които минава, след като излезе от апартамента, той никога няма да съзре нищо през бетона, тухлите и неона, но знае, че вътре са погребани гротескни, изкълчени същества, навек осъдени да изпробват похватите, които ще ги убедят, че притежават качество; осъдени да опитат неестествени пози на стил и блъсък, купени от модните списания с гланцови корици и други средства за масова информация, издържани от продавачите на материя. Представя си ги нощем, рами, събули рекламираните си модни обувки и чорапи, съблекли фееричното си бельо, загледани през мътните стъкла към гротескни архитектурни черупки, отвъд, когато позите отстъпват и истината се промъква, единствената истина, която съществува тук, която крещи до небето: Господи, тук няма нищо освен мъртъв неон, цимент и тухли.

Чувството за време започва да му изневерява. Понякога мислите му препускат, носят се със скорост, сякаш близка до светлинната. А

когато трябва да вземе никакво решение, свързано с всекидневието, струва му се, че минават минути, докато се появи едничка мисъл. Една-единствена мисъл, започва да нараства в съзнанието му, извлечена от нещо, което бе чел в диалога „Федър“

„А какво е написано добре и какво е написано зле — трябва ли да караме Лизий или някой друг поет, или оратор, който някога е писал или ще пише политическо или друго съчинение, метрично или не, поет или прозаик, да ни научи на това?“

А кое е добро, Федър, и кое не е добро, трябва ли да искаеме от когото и да било да ни каже тия неща?

Именно това бе казал и той преди месеци в класната стая в Монтана, една мисъл, която Платон и всички диалектици след него са пропуснали, тъй като те всички искат да дефинират доброто и неговата интелектуална връзка с нещата. Но сега той вижда колко се е отдалечил от това. Той върши същите лоши неща. Първоначалната му задача бе да запази качеството недефинирано, но в процеса на борба с диалектиците бе правил изявления и всяко от тях е било тухла в стената на дефиницията, която той сам изгражда около качеството. Всеки път да се развие организирана мисъл около едно недефинирано качество съдържа своето собствено отрицание. Всичко, което е вършел, е било поначало глупашка мисия.

На третия ден завива зад ъгъла на непозната пресечка и изведнъж престава да вижда. Когато зрението се връща, той лежи на тротоара, а край него отминават хора, сякаш го няма там. Изправя се с усилие и жестоко напряга паметта си да си спомни обратния път към апартамента. Мислите му все повече и повече забавят ход. Това е приблизително по времето, когато търсят с Крис продавачите на двуетажни легла за деца. След това не излиза от апартамента.

Взира се в стената, кръстосал крака върху карирano одеяло на пода в спалня без легла. Всички мостове са изгорени. Път назад няма. А вече няма и път напред.

Три дни и три нощи Федър гледа стената на спалнята, мислите му не се движат нито напред, нито назад. Стоят си само на момента. Жена му го пита дали не е болен, а той не отговаря. Разбира какво му казва, но вече не е в състояние да реагира на това. Не само мислите му забавят ход, но и желанията. И намаляват, и намаляват, сякаш масата им става неизчислимо голяма. Така е натежал, толкова е уморен, но сън

не го хваща. Има усещането, че е гигант, висок милиони мили. Усеща как се издължава във вселената и става безграницен.

Започва да се освобождава от разни неща, тежести, които е мъкнал със себе си цял живот. Казва на жена си да вземе децата и да го остави, да счита, че са разделени. Страхът от погнуса и срам изчезва, когато урината му се стича не нарочно, а естествено върху пода на стаята. Страхът от болка, болката на мъчениците, е преодолян, когато угарките догарят не нарочно, а естествено върху пръстите му, докато угаснат от мехурите, образували се от техните обгаряния. Жена му забелязва изранените ръце и урината на пода и търси помощ.

Но преди да пристигне помощта, бавно, отначало незабележимо, цялото съзнание на Федър започва да се разпада... да се разтваря и избледнява. После постепенно престава да се пита какво ли ще стане по-нататък. Той знае какво ще стане и по страните му потичат сълзи за семейството му, за самия него и за тоя свят. Проточва се някакъв откъс от християнски химн: „Трябва да прекосиш тази самотна долина.“ Откъсът повлича друг: „Трябва да я прекосиш сам ти.“ Май че е химн от Запада, от Монтана.

„Никой не може да я прекоси вместо теб“ — се казва в него. Май намеква за нещо отвъд. „Трябва да я прекосиш сам ти.“

Той прекосява една самотна долина, от митоса, и се появява като от някакъв сън, разбира, че цялото му съзнание, митосът, е бил един сън и не просто нечий сън, а негов собствен, един сън, който сега той трябва да продължи със собствени сили. След това изчезва и той дори и остава само сънят за него, а той самият е вътре в съня.

И качеството, „арете“, за което се бе борил така упорито, за което се бе жертввал, което не бе предал ни веднъж, но за цялото това време не бе разбрал ни веднъж, сега му се открива и душата му намира покой.

Потокът коли е изтънял почти съвсем, а пътят е така черен, та ми се струва, че светлината на фара едва пробива дъжда, за да го освети. Убийствено. Всичко може да се случи — внезапна вдълбнатина, маслено петно, убито животно... Но пък ако се движиш бавно, ще те убият, като те връхлетят отзад. Не разбирам защо продължаваме да се движим при това положение. Би трябвало отдавна да сме спрели. Вече

не знам какво правя. Оглеждал съм се за табела на някой мотел, предполагам, но съм се замислил и съм ги пропуснал. Ако продължаваме така, ще ги затворят до един.

Поемаме по следващата отбивка по магистралата, като се надяваме да ни отведе някъде, и скоро се оказваме върху неравен асфалт с дупки и пръснат чакъл по него. Карам бавно. Уличните лампи над нас хвърлят разлюлени сводове луминесцентна светлина през потоците дъжд. Минаваме от светлина в мрак, в светлина, отново в мрак и никъде ни помен от добре дошли. Един знак обявява „Стоп!“ отляво, но не казва накъде да завием. И от двете страни е еднакво тъмно. Можем да си караме безкрай по тия улици и да не стигнем доникъде. Ако продължава така, няма да можем да се върнем и на магистралата.

— Къде сме? — крещи Крис.

— Не знам — мисълта ми е станала уморена и бавна. Май не ми идва наум какво да кажа... нито пък какво да направя.

Далеч пред себе си по улицата виждам бяла светлина и ярка реклама на бензиностанция.

Отворена е. Спирате и влизаме вътре. Момчето, което изглежда колкото Крис на години, ни гледа особено. Не знае да има мотел наоколо. Вземам телефонния указател, намирам някакъв мотел и му казвам адреса, а той се опитва да ни упъти, но без успех. Обаждам се в мотела, за който той казва, че е най-близо, запазвам стая и моля да ни упътят.

В дъжда и по тия тъмни улици въпреки упътванията за малко да пропуснем мотела. Угасили са светлините и докато се записвам, мълчим.

Стаята е мрачен остатък от тридесетте години, неприветлива, обзавеждана собственоръчно от човек, който не разбира от дърводелство, но е суха, има печка и легла, а това е всичко, от което имаме нужда. Включвам печката, сядаме край нея и скоро студът, тръпките и влагата започват да излизат от костите ни.

Крис не вдига поглед от решетката на вградената в стената печка. След малко пита:

— Кога ще си ходим у дома?

Провал.

— Когато стигнем Сан Франциско — казвам аз. — Защо?

— Толкова съм уморен от това седене и... — гласът му загълхва.

— И какво?

— И... не знам. Само седим... като че никъде всъщност не отиваме.

— А къде трябва да отидем?

— Не знам. Откъде да знам?

— И аз не знам — казвам.

— А ти защо не знаеш? — вика той. Започва да плаче.

— Какво има, Крис? — питам го аз.

Не отговаря. После хваща глава с ръце и започва да се люлее напред-назад. Начинът, по който го прави, ме плаши. След малко спира и казва:

— Когато бях малък, бе другояче.

— Как?

— Не знам. Все правехме нещо. Което исках. Сега не ща да правя нищо.

Продължава да се поклаща зловещо назад-напред с лице, заровено в ръцете, а аз не знам какво да направя. Това е някакво странно връщане към състоянието на сгущил се зародиш, изолирано от мен, изолирано от всичко. Едно връщане някъде, закъдето аз не знам нищо... не знам къде... към океанското дъно.

Сега се сещам къде съм виждал това по-рано — на пода на болницата.

Не знам какво да направя.

След малко си лягаме и се опитвам да заспя.

После питам Крис:

— По-добре ли беше, преди да напуснем Чикаго?

— Да.

— Защо? Какво си спомняш?

— Беше забавно.

— Забавно?

— Да — каза той и мълкна. После се обажда: — Помниш ли онъ път, когато бяхме тръгнали да търсим легла?

— Това забавно ли беше?

— Разбира се — отвръща той и дълго мълчи. После казва: — Не помниш ли? Накара ме няколко пъти да разпитвам за пътя към къщи...

Ти играеше на разни игри с нас. Разправяше ни най-различни работи, излизахме с колата и правехме разни неща, а сега не правиш нищо.

— Напротив, правя.

— Не, не правиш! Само седиш, гледаш и нищо не правиш! — чувам го да плаче отново.

Дъждът отвън се бълска в прозореца на пристъпи и усещам как някакъв огромен товар се стоварва отгоре ми. Плаче за НЕГО. ТОЙ му липсва. Ето какво значи оня сън. В съня...

Много дълго, както ми се струва, продължавам да се вслушвам в пукането на печката, във вятъра и дъжда, който барабани по покрива и прозореца. После дъждът спира и само от време на време по няколко капки падат от дърветата, раздвижени от вятъра.

[1] Това вероятно е авторов похват, тъй като думата няма такова значение. — Б. пр. ↑

[2] Обикновено последният четвъртък на ноември; празникът датира от първите заселници, благодарни на американската земя за това, че са оцелели. — Б. пр. ↑

На сутринта вниманието ми е привлечено от зелен гол охлюв на земята. Дълъг е около шест инча, три четвърти от инча широк, почти като гумен и покрит със слуз като някакъв вътрешен животински орган.

Всичко наоколо е подгизнало; студено и мъгливо е, но достатъчно ясно, за да видя, че мотелът, в който сме се настанили, е разположен на склон с трева отпред и ябълкови дървета, а под тях ниски бурени, покрити с роса или просто дъждовни капки, които още не са се изпарили. Виждам още един гол охлюв, Господи, гъмжи от тези плужеци!

Когато Крис излиза, соча му един. Движи се едва-едва — като обикновен охлюв, който лази по листо. Крис не казва нищо.

Напускаме мотела и закусваме в едно селище встрани от главния път, наречено Уйт. Виждам, че все още е замислен. Гледа настрани, блуждае някъде, не му се приказва и аз го оставям на мира.

По-късно в Лиджит виждаме езерце с патици, купуваме бисквитки и им ги хвърляме, но той прави това с най-нещастния вид, който съм забелязвал у него. После навлизаме в крайбрежните криволици и изведнъж попадаме в гъста мъгла. След това температурата спада и разбирам, че отново сме до самия океан.

Когато мъглата се вдига, виждаме океана от една висока скала, тъй безкраен, син и далечен. Докато караме, ми става все по-студено, замръзвам.

Спираме, изваждам якето и го обличам. Виждам, че Крис се приближава много до ръба на скалата. До камъните отдолу има поне сто фута. Много се е приближил!

— Крис! — крещя аз. Не отговаря.

Отивам натам, бързо го сграбчвам за ризата и го дърпам назад.

— Няма да правиш така — казвам му.

Поглежда ме и примигва особено.

Изваждам дрехи и за него и му ги подавам. Взема ги, но се мотае и не ги облича.

Няма смисъл да го подканям. Щом е в това настроение и иска да се бави, нека го прави.

Той се бави и бави. Минават десет, после петнадесет минути.

Ще проведем състезание по търпеливост.

След половин час на студения океански вятър пита:

— Накъде отиваме?

— Сега тръгваме на юг, покрай брега.

— Хайде да се върнем.

— Къде?

— Където е по-топло.

Това би удължило пътя с още сто мили.

— Трябва да вървим на юг.

— Защо?

— Защото пътят ще се удължи много, ако се върнем.

— Нека се върнем.

— Не. Облечи си дебелите дрехи.

Не се облича, а направо сяда на земята.

След още петнадесет минути казва:

— Хайде да се върнем назад.

— Крис, не ти караш мотоциклета, а аз. Отиваме на юг.

— Защо?

— Защото иначе е много далеч и защото така искам аз.

— Добре де, а защо да не вземем да се върнем?

Обзема ме гняв:

— Всъщност това не те интересува, нали?

— Искам да се върнем. Хайде, кажи, защо да не може да се върнем?

Едва се сдържам.

— Онова, което наистина искаш, не е да се върнем. Ти искаш просто да ме ядосаш, Крис. Ако продължаваш, ще успееш!

В очите му блясва страх. Това е искал. Иска да ме намрази. Защото аз не съм ТОЙ.

Гледа жално в земята и си облича дебелите дрехи. И пак сме на машината и се движим покрай брега.

Бих могъл да се преструвам на неговия предполагаем баща, но подсъзнателно, на качественото равнище, той прозира истината и разбира, че истинския му баща го няма. В цялата тая *шътокуа*, общо

взето, има немалко лицемерие. Непрекъснато се дават съвети да се избягва субективно-обективният дуализъм, докато най-големият дуализъм, между него и мене, остава уж незабелязан. Едно раздвоено съзнание, противопоставено само на себе си.

Но кой направи това? Не аз. И сега няма как да се поправи стореното... Все се питам колко ли дълбоко е дъното на океана край тия брегове...

Аз съм еретик, който се е покаял и по този начин в очите на всички е спасил душата си. В очите на всички освен на един, който дълбоко в себе си знае, че е спасил единствено кожата си.

Оцелявам главно като се докарвам пред другите. Човек прави това, за да се измъкне. За да се измъкне, човек пресмята какво се очаква от него да каже и го казва с най-голямата оригиналност, на която е способен, с ловкост и искреност и тогава се измъква, ако успее да убеди околните. Ако не се бях нахвърлил отгоре му, още щях да съм там, но ТОЙ бе верен докрай на онова, в което вярваше. Това е разликата между нас и Крис го знае. Й това е причината понякога да се чувствувам така, сякаш той е истинският, а аз съм призрак.

Движим се по крайбрежието на района Мендочино — диво, красиво и просторно. Хълмовете се обрасли главно с трева, но в подножието на скалите и в падините се гушат ниски храсти, които океанският вятър е скулптиран в странни форми. Минаваме край някакви дървени посивели от времето сгради. В далечината има също такава посивяла от времето фермерска къща. Какво ли земеделие би могло да има тук? На много места оградата е съборена. Сиромашия.

Пътят започва да се спуска от високите скали към плажната ивица. Спирам за почивка. Когато изключвам двигателя, Крис пита:

- Защо спираме тук?
- Уморен съм.
- Да, ама аз не съм. Нека продължим — още го е яд. И мен.
- Иди тогава там на пясъка и тичай в кръг, докато си почина.
- Хайде да продължим — повтаря той, но аз се отдалечавам и не му обръщам внимание. Той сяда на банкета до мотоциклета.

Океанската миризма на гниеща органична материя тук е силна, а и студеният вятър не е особено подходящ за почивка. Но аз намирам завет зад едни сиви скални отломъци, където слънцето прилича приятно. Съсредоточавам мисълта си върху тази слънчева топлина и съм благодарен за малкото, което имам.

Отново сме на път и сега ми хрумва, че той е един друг Федър, мислещ по начина, по който мислеше оня, и действащ по същия начин. Търси си белята, движен от сили, за които има съмтна представа и които не разбира. Въпросите... същите въпроси... той трябва да узнае всичко.

И ако не намери отговора, просто върви напред и напред, докато намери, а отговорът го отвежда при друг въпрос почивка. Но аз намирам завет зад едни сиви скални отломъци, където слънцето прилича приятно. Съсредоточавам мисълта си върху тази слънчева топлина и съм благодарен за малкото, което имам.

Отново сме на път и сега ми хрумва, че той е един друг Федър, мислещ по начина, по който мислеше оня, и действащ по същия начин. Търси си белята, движен от сили, за които има съмтна представа и които не разбира. Въпросите... същите въпроси... той трябва да узнае всичко.

И ако не намери отговора, просто върви напред и напред, докато намери, а отговорът го отвежда при друг въпрос и той се бори, стреми и стреми към нов отговор... в безкрайно преследване, без да вижда, без да разбира, че въпросите няма да свършат никога. Нещо не достига, той знае това и ще се убие в опитите да го открие.

Заобикаляме с остьр завой една надвиснала скала. Океанът се е проснал до безкрай, студен и син, и създава чувство на отчаяние. Хората от брега никога не могат да разберат какво символизира океанът на сухопътните обитатели на вътрешността — какъв велик далечен сън е той, невидян, но скътан в най-съкровените кътчета на подсъзнанието, и когато дойдат при океана и образите, стигащи до съзнанието, се насложат върху съновиденията на подсъзнанието, явява се чувство за поражение, задето са дошли толкова далеч, за да спрат пред една загадка, която ще остане вечно непроницаема. Източникът на всичко.

Доста по-късно влизаме в някакво населено място. Сияната омора, която изглеждаше така естествена над океана, сега се вижда по

улиците. Създава особена атмосфера, едно неясно лъчение, което придава на всичко носталгичен вид, сякаш е спомен от отдавна минали години.

Спирате пред натъпкан ресторант и намирате последната незаета маса до прозорец над блесналата улица. Крис е свел поглед и не говори. Може би по някакъв начин усеща, че не остава много път.

- Не съм гладен — казва.
- Но би могъл да почакаш да се нахраня аз!
- Нека продължим, не съм гладен.
- Да, но аз съм.
- Аз пък не съм. Боли ме стомахът.

Старият симптом.

Изяждам си обядта сред разговорите и дрънченето на чинии и прибори от съседните маси, а през прозореца виждам да преминава мотоциклист. Имам чувството, че сме стигнали края на света.

Отначало лицето му е безизразно, после там се появява изненада, примесена със страх. Добавям:

— Аз ще продължа сам с мотоциклета и ще се видим след седмица-две. Няма смисъл да те насиљвам да продължаваш едно пътуване, което ти е противно.

Сега е мой ред да се изненадам. Изразът му не е на облекчение. Страхът се усилива, той свежда поглед и мълчи. Изглежда загубил равновесие и уплашен. Поглежда ме.

- Къде ще живея?
- Ами сега не би могъл да живееш у дома, защото там има други хора. Можеш да отидеш при баба и дядо.
- Не искам да ходя там.
- Можеш да отидеш при леля си.
- Тя не ме обича. И аз не я обичам.
- Можеш да останеш при другите дядо и баба.
- И там не искам.

Изброявам други възможности, но той клати глава.

- Е, къде тогава?
- Не знам.
- Крис, мисля, сам разбираш какъв е проблемът. Ти не искаш да продължиш това пътуване. Противно ти е. И все пак не искаш да

отидеш при някой друг или някъде другаде. Всички, които изброих, или не те обичат, или ти не ги обичаш.

Мълчи, но очите му се насиљзват.

Някаква жена от съседната маса ме гледа сърдито. Готов се да каже нещо, ето — отваря уста... Насочвам към нея тежък продължителен поглед — накрая тя си затваря устата и се обръща към чинията си.

Крис вече плаче силно и от другите маси ни гледат.

— Хайде да се разходим — казвам аз и ставам, без да чакам сметката.

При касата сервитьорката казва:

— Съжалявам, че момченцето не се чувства добре.

Кимам, плащаме и излизаме.

Оглеждам се за някоя пейка в сияйната мараня, но няма. Тогава се качваме на мотоциклета и бавно тръгваме на юг, като търсим някое тихо кътче да спрем.

Пътят води отново към океана, където се изкачва на височина, очевидно издадена в самия него, но сега обвита в талази мъгла. За миг забелязвам през далечна пролука в мъглата някакви хора, които си почиват върху пясъка, но скоро мъглата се съединява и хората изчезват.

Поглеждам Крис и виждам объркан, празен поглед, но щом му казвам да седне, нещо от сутрешния гняв и омраза се появява отново.

— Защо? — питат той.

— Мисля, че е време да поговорим.

— Ами говори — отвръща. Цялата му предишна войнственост се е върнала. Не може да понася „добрия баща“. Знае, че „добротата“ е фалшивка.

— Какво мислиш за бъдещето? — питам аз. Глупав въпрос.

— Какво да мисля?

— Исках да те попитам какви планове имаш за него.

— Каквото е — такова! — долавям нотка презрение.

Мъглата се разкъсва за миг, открива скалата, върху която сме седнали, отново се сключва и ме обзема усещане за неизбежност на онова, което става. Нещо ме тласка нанякъде и нещата, съзрени с периферното зрение, се изравняват по интензивност с ония в центъра на зрителното поле и се сливат в едно с тях, и казвам:

— Крис, мисля, че е време да поговорим за някои неща, за които не знаем нищо.

Като че наостря ухо. Усеща, че нещо предстои.

— Крис, пред тебе седи баща, който бе дълго време луд и отново е близо до това състояние.

И дори вече не близо. То е тук. Дъното на океана.

— Изпращам те у дома не защото ти се сърдя, а защото ме е страх от онова, което може да стане, ако продължавам да отговарям за теб.

Лицето му не променя израза си. Той още не схваща какво му казвам.

— Така че това сега е за довиждане, Крис, и не съм сигурен дали отново ще се видим някога.

Това е. Свърши се. Сега останалото ще си дойде само.

Гледа ме така особено. Май още не разбира. Този поглед... виждал съм го някъде... някъде...

В една ранна утринна мъгла, в блатата, имаше патенце примкар, което гледаше така... Ранил го бях в крилото, не можеше да литне, втурнах се към него, хванах го за шията и преди да го убия, спрях и поради някаква загадка на вселената се взрях в очите му, а те гледаха така... така спокойно и без разбиране... и все пак с пълно съзнание за всичко. После закрих очите му с длан и му извих врата, докато се пречупи и усетих хрущенето между пръстите си.

После отворих длан. Очите пак ме гледаха, но сега гледаха в нищото и вече не следяха движенията ми.

— Крис, и за теб казват същото.

Втренчил се е в мен.

— Че тия неприятности ще ги имаш и ти.

Клати глава отрицателно.

— Тези неща изглеждат истински, мислиш си, че са истински, но не са.

Очите му се разширяват. Продължава да клати отрицателно глава, но започва да разбира.

— Нещата вървяха от лошо към по-лошо. Неприятности в училище, неприятности със съседите, неприятности в семейството, неприятности с приятелите ти. Крис, аз бях единственият, който ги

удържаше и им казваше: „Той е наред“, а сега няма да има кой. Разбиращ ли?

Вторачил се е в мен, поразен. Очите му все още възприемат, но погледът започва да става невиждащ. Аз не му давам сили. Никога не съм му давал. Аз го убивам.

— Не си виновен ти, Крис. Никога не си бил. Моля те да разбереш това.

Погледът му отведнъж се прекършва от някакъв вътрешен проблясък. После очите се затварят и от устата излиза странен плач, един вопъл сякаш от много далеч. Извръща се, катурува се на земята, сгъва се на две, коленичи и започва да се клати напред-назад, забил глава в земята. Слаб влажен вятър духа в тревата около него. Наблизо каца чайка.

Дочувам вой на скорости през мъглата и се уплашвам.

— Трябва да станеш, Крис.

Воят е тънък и нечовешки, като от далечна сирена.

— Трябва да станеш!

Продължава да се люлее и вие на земята.

Не знам какво да направя. Нямам представа какво да правя. Всичко е свършено. Искам да затичам към края на скалата, но се удържам. Трябва да го кача на автобуса и чак тогава на скалата.

— Всичко е вече наред, Крис.

Това не е моят глас.

— Не съм те забравил.

Крис престава да се люлее.

— Как бих могъл да те забравя?

Крис вдига глава и ме поглежда. Някаква пелена, през която ме е гледал винаги, за миг изчезва и после се връща на мястото си.

— Сега ще бъдем заедно.

Воят на камиона ни връхлита.

— Ставай сега!

Крис бавно се изправя и ме гледа. Камионът се приближава, спира и шофьорът надничава навън да види дали не искаме да ни качи. Поклащам глава и му махам да продължава. Той кима, включва на скорост и продължава да вие през мъглата, а ние оставаме с Крис сами.

Загръщам го в якето си. Главата му отново е заровена между коленете и пак плаче, но това са нормални човешки вопли, а не

странинът писък отпреди. Дланите ми са влажни и усещам, че челото ми също е влажно.

След малко проплаква:

- Защо ни напусна?
- Кога?
- В болницата!
- Нямаше избор. Полицията се намеси.
- Не те пускаха ли?
- Не. Не ме пускаха.
- Ами защо не отвори онай врата?
- Коя врата?
- Стъклена!

Нешто като електрически ток бавно минава през мен. За каква стъклена врата говори той?

— Не помниш ли? Ние бяхме от едната страна, а ти от другата и мама плачеше.

Никога не съм му казвал тоя сън. Как би могъл да знае? О, господи, не.

Сега сме в друг сън. Затова гласът ми звучи така особено.

— Не можех да отворя онай врата. Казаха ми да не я отварям. Трябваше да правя всичко, каквото ми кажат.

— Мислех, че не искаш да ни видиш — казва Крис. Гледа надолу.

Страхът в погледа му през всички тия години.

Сега виждам вратата. Тя е в една болница.

Виждам ги за последен път. Аз съм Федър, това съм аз, а те ще ме унищожат, защото казвам Истината.

Всичко застана на мястото си.

Крис плаче тихичко. Плаче, плаче и плаче. Вятърът откъм океана духа във високата трева наоколо и мъглата започва да се вдига.

— Не плачи, Крис. Само децата плачат.

След доста време му подавам кърпа да си избърше лицето. Събираме си нещата и ги товарим на мотоциклета. Мъглата изведнъж се вдига съвсем и виждам как слънцето придава на лицето му един открит израз, който не съм виждал никога. Слага си каската, затяга кашката и ме поглежда.

— Наистина ли беше луд?

Защо ли пита това?

— Не!

Смаян съм. Но очите на Крис блестят.

— Знаех си.

После се качва на мотоциклета и потегляме.

Докато караме край храстите с листа сякаш от воськ по брега на Мансанита, отново си спомням израза на Крис. „Знаех си“ — казва той.

Мотоциклетът взема без усилие всеки завой, накланя се съобразно инерцията и скоростта и центърът на тежестта застава под съответния ъгъл спрямо пътя. Край нас е пълно е цветя и изненадващи гледки, тесни завои един след друг, така че целият свят се търкаля и върти, издига и спуска.

„Знаех си“ — каза той. Изниква в съзнанието ми като някакъв дребен факт, задърпал откъм отсрешния край рибарската корда и казващ, че не е толкова дребен, колкото си мисля. Това му е било в главата дълго време. Години. Всички грижи, които ни е създавал, стават по-понятни. „Знаех си“ — казва той.

Трябва да е чул нещо преди години и в детското си съзнание е объркал всичко. Онова, което Федър казваше винаги, — което аз казвах винаги — преди години, а Крис навярно го е вярвал и оттогава го е криел у себе си.

Свързани сме помежду си по начини, които никога не можем да разберем напълно, може би изобщо не ги разбираме. Той винаги е бил истинската причина да изляза от болницата. Ако го бях оставил да израсне сам, това действително би било лошо. И в съня също той все се опитваше да отвори врата.

Аз изобщо не съм го носел. Той е носел мен!

„Знаех си“ — казва той. Продължава да подръпва кордата и да повтаря, че моят голям проблем може да не е толкова голям, колкото си мисля, защото отговорът е точно под носа ми. За бога, освободи го от товара му! Нека отново бъде една личност!

Обгръща ни плътен въздух, изпълнен с особени ухания от цъфналите дървета и храсти. Навътре от брега студът си е отишъл и жегата отново се стоварва върху ни. Просмуква се през якето и дрехите ми и изсушава влагата вътре. Ръкавиците, които бяха потъмнели от влага, започват да изсветляват. Океанската влага май така се е

просмукала до мозъка на костите ми, че съм забравил какво е това топлина. Започва да ми се приспива и в една малка клисура пред нас забелязвам отбивка и дървена маса. Когато стигаме до нея, изключвам двигателя и спирам.

— Спи ми се — казвам на Крис. — Ще дремна малко.

— И аз — отвръща той.

Задремваме и когато се събуддаме, аз се чувствам много отпочинал — по-отпочинал от когато и да било. Вземам якето на Крис и моето и ги натиквам под ластиците, с които сме вързали багажа на мотоциклета.

Толкова е горещо, че ми се иска да се откажа от каската. Спомням си, че в този щат те не са задължителни. Завързвам я към един от ластиците.

— Сложи и моята там — казва Крис.

— По-безопасно е с нея.

— Но ти не слагаш своята.

— Добре — съгласявам се аз и закрепвам и неговата.

Пътят продължава да се вие и лъкатуши сред дърветата. Прави остри стръмни завои и се плъзга от една гледка в друга сред шубраци и после пак на открито, откъдето виждаме каньони, проснати под нас.

— Красиво! — крещя на Крис.

— Няма защо да викаш.

— О! — сещам се аз и се смея.

Когато човек е без каска, може да си говори с обикновен глас.
След всички тия дни!

— Все пак е красиво — повтарям аз.

Има повече дървета, шубраци и дъбрави. Става по-топло. Крис се обляга на рамото ми, аз леко се извръщам и виждам, че се е изправил на стъпенките.

— Това е малко опасно — казвам му.

— Не е. Мога да преценя.

Вероятно може.

— Внимавай все пак.

След малко, когато се врязваме в един остьр завой под няколко надвиснали дървета, той казва „ох“, след малко „ах“ и после „у-у-у“. Някои клони висят така ниско над пътя, че могат да го пернат по главата, ако не внимава.

— Какво има? — Питам аз.

— Толкова е различно.

— Кое?

— Всичко. Досега изобщо не виждах нищо от раменете ти. През клоните на дърветата слънчевите лъчи изписват особени, красиви, фигури върху пътя. Пред очите ми бързо се редува ту тъмно, ту светло. Влизаме в един завой и после излизаме горе на открито под слънцето.

Това е истина. Никога не съм си давал сметка. През цялото време той е виждал само гърба ми.

— Какво виждаш сега?

— Всичко е по-друго.

Пак влизаме в горичка и той пита:

— Не те ли е страх?

— Не, свиква се.

След малко:

— Ще мога ли да имам мотоциклет, когато порасна?

— Ако се грижиш за него.

— Какво трябва да се прави?

— Много неща. Нали гледаш мене.

— Ще ми покажеш ли всичко?

— Разбира се.

— Трудно ли е?

— Не, ако имаш вярна нагласа. Трудното е да си изработиш вярна нагласа.

— О!

След малко забелязвам, че пак е седнал на седалката. После казва:

— Тате?

— Какво?

— Ще мога ли да си изработя вярна нагласа?

— Предполагам. Мисля, че няма да имаш особено трудности.

И така караме напред и напред, през Юкия, Хопленд и Клавърдейл, надолу към царството на виното. Милите по свободния път^[1] сякаш се леят. Двигателят, пренесъл ни през половината континент, все така си бръмчи, безразличен към всичко освен към собствените си вътрешни сили. Минаваме Асти и Санта Роса, Питълума и Новейтоу по свободната магистрала, която става все по-

широка и пълна, гъмжаща от коли и камиони, автобуси, натъпкани с хора, и скоро край пътя се виждат къщи, лодки и водите на залива.

Изпитанията, разбира се, нямат край. Съдено е нещастия и беди да има, докато свят светува, но сега се е появило едно чувство, което го нямаше по-рано и което не е само повърхностно, а всепроникващо: *спечелихме*. Сега ще бъде по-добре. Тия неща човек никак си ги усеща.

[1] За разлика от магистралата (търнпайк), в която се влиза, след като се плати такса — Б. пр. ↑

Издание:
Издательство „Парадокс“, 1993

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.